

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

HENDE FANNI

2017

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar

HENDE FANNI

POLITIKAI REPRESENTÁCIÓ A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSEKEN

1687 ÉS 1765 KÖZÖTT

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

2017

Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezető: Dr. Fröhlich Ida, DSc

Egyháztörténeti műhely

Vezető: Dr. Perendy László, PhD

Témavezetők: Dr. Forgó András, PhD, egyetemi docens

Dr. Pálffy Géza, DSc, tudományos tanácsadó

TARTALOMJEGYZÉK

TARTALOMJEGYZÉK	1
1. Bevezetés	3
1.1. Historiográfia	3
1.2. Célkitűzések	7
1.3. Források	9
1.4. Az országgyűlés helyszíne	16
2. A király és a királyi biztosok fogadásának rendje, köszöntőbeszédek	17
2.1. Politikai reprezentáció	20
2.2. Az 1687 és 1764 között elhangzott beszédek	32
2.3. A királyi biztosok bevonulása	43
2.4. Az 1708-ban és 1728-ban elhangzott beszédek	44
2.5. Összegzés	46
3. A Szent Korona Pozsonyba szállítása	48
4. Nádorválasztás	51
5. Királyi előterjesztés átnyújtása	60
5.1. Politikai reprezentáció	61
5.2. Az 1687 és 1764 között elhangzott beszédek	63
5.3. Összegzés	67
6. Koronázási ceremónia	69
6.1. Koronázási helyszínek	71
6.2. Királyi öltözet, koronázási jelvények	73
6.3. Bevonulás a koronázótemplomba	81
6.4. A koronázás egyházi szertartása	86
6.5. Jelvények átadása és a korona fejre helyezése	88
6.6. A nádori akklamáció	92
6.7. A koronázási misén elhangzott beszéd	94
6.8. Vonulás a templomból a lovaggá ütés helyszínére	95
6.9. Az aranysarkantyús vitézek	97
6.10. A koronázási eskü	102
6.11. Kardvágás a négy égtáj felé	105
6.12. A koronázási lakoma	106
6.13. Koronázási hitlevél	111
6.14. Összegzés	113
7. Királyné-koronázás	117
8. Liturgia	122
8.1. Koronázási szertartás	122
8.1.1. Akklamáció	124
8.1.2. Az egyházi eskü	126
8.1.3. A felkenés	127
8.1.4. A nádori akklamáció	131
8.1.5. Megkoronázás, jelvények átadása	132
8.1.6. Az intronizáció	133
8.1.7. Mária Terézia koronázása	135
8.1.8. Összegzés	136
8.2. A királyné-koronázás	137
9. Az országgyűlés megnyitása és bezárása	139
10. Beszédek áttekintő értékelése	147
11. Összefoglaló	150
Irodalomjegyzék	154

Kéziratos források	154
Kiadott források	161
Felhasznált irodalom	165
Függelék	175
Mária Terézia pozsonyi bevonulása 1741-ben	175
Királyi biztosok fogadásának és a proposíciók átadásának rendje 1728-ban	176
1722. július 7. Skaricza Gábor pozsonyi konzul III. Károlyt köszöntő beszéde	178
Rezümé	179
Abstract	180

1. BEVEZETÉS

1.1. Historiográfia

A magyar országgyűlési források összegyűjtésének fontosságát felismerve a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága elindította a Magyar Történelmi Emlékek sorozaton belül az Országgyűlési Emlékek alsorozatot. Az 1874-ben megjelent első kötet bevezetőjében a szerkesztő, Fraknói Vilmos rámutatott, hogy a gyűlések és végzéseik nem csak a politikai, hanem a társadalmi és műveltségi viszonyokat is befolyásolták. Emiatt a diéták vizsgálata jelentőséggel bír. A Bizottság feladatul tűzte ki az országgyűlési forrásoknak és törvényeknek az összegyűjtését, és azoknak a teljes körű, kritikai, tudományos igényekkel való kiadását, amellyel Kovachich Márton György munkáját kívánta folytatni. Ehhez városi, vármegyei és külföldi állami levéltárakban, illetve könyvtárakban végeztek anyaggyűjtést, a külföldön fellelhető iratokról pedig másolatokat kértek vagy készítettek. A sorozatot az 1526 utáni iratok közzétételével kezdték el, ennek oka Kovachich már kiadásban elérhető corpora volt, amelyet a Bizottság forrásgyűjtése jelentős mértékben nem tudott gyarapítani. A teljességre való törekvés eredményeként vonták be az erdélyi és a horvátországi gyűlések anyagait is a kiadásra szánt források körébe. A sokszor ismeretlen forrásokat is közlő köteteket bevezetővel látták el, amely az anyag ismertetéseként szolgált. E mellett a korábban készített, sokszor a tudományos igényeknek nem megfelelő forráskiadásokat is számba vették.¹ 1874 és 1917 között tizenkét kötet készült el 1606-ig bezárólag. 1962-ben az Akadémiai Történelmi Bizottsága a sorozat folytatásáról döntött, amelyre egy szerkesztőbizottságot hozott létre, amelynek tagja volt Ember Győző az Országos Levéltár, Székely György a Magyar Történelmi Társulat, R. Várkonyi Ágnes a Történettudományi Intézet, Vértés György az Országgyűlési Könyvtár részéről, illetve Pach Zsigmond Pál. Az anyaggyűjtés és a másolás megkezdődött a magyarországi intézményekben, együttműködés született a bécsi állami levéltárral, a Román Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetével, amelynek keretében Jakó Zsigmond megkezdte az ottani források katalógusba vételét. Az új kiadások mellett a korábbi tizenkét kötetnek elkészítették a mutatóját, ám 1974-ben Benda Kálmán az anyaggyűjtés és a korábbi kötetek gondozása mellett az újabb kiadványok megjelenését sürgette.² Az 1607 és 1790 között készült iratok anyaggyűjtését teljes körűen elvégezték, ám a forrásközlés a nagyszámú iratok miatt csak azokra terjedt ki, amelyek „a pusztai országgyűlési vonatkozásokon túlmenően a politikai gondolkodásra, az országos problémák megoldási módjára, a politikai, társadalmi

¹ Magyar Országgyűlési Emlékek I–XXIV.

² Benda: A Magyar Országgyűlési Emlékek, 650–655.

stb. küzdelmekben elfoglalt álláspontokra is érdemleges adatokat tartalmaz.”³ Ennek keretében dolgozta fel és közölte Hajnal István az 1642. évre tervezett, ám elmaradt országgyűlésre vonatkozó iratokat. A szövegközlést megelőző tanulmányban az országgyűlés előkészítő tárgyalásait, egyeztetéseit ismertette elsősorban a nádori szerepvállalás tükrében. Az egyes országgyűlésekről átfogóan Zsilinszky Mihály,⁴ Salamon Ferenc,⁵ Horváth Mihály⁶ és Stefancsik Benedek Konrád publikált.⁷ A magyar diétai gyűléseken hozott döntéseket, törvénycikkelyek tartalmát, illetve a diéta működését Marczali Henrik, Bónis György, Ember Győző, Timon Ákos és Eckhart Ferenc vizsgálták.⁸ Az elmúlt években hangsúlyt kapott a 18. századi országgyűlések működésének, a diétára meghívott személyek és rendi csoportok társadalomtörténeti áttekintése is. Johannes Balchke a katolikus püspököket,⁹ Forgó András a diétán megjelenő szerzetesrendeket és azok politikai szerepét taglalta.¹⁰ Péter Katalin bemutatta, hogy az 1646–1647. évi országgyűlésen a politikai erőviszonyok reprezentálása miként kovácsolta egybe az uralkodóval szemben a különböző felekezeti hovatartozás ellenére a karokat és rendeket.¹¹ A 18. századi országgyűlések intézménytörténetéről, résztvevőiről Szijártó M. István készített monográfiát, illetve foglalkozott az alsótáblán megjelentekkel, a vármegyei, városi követekkel és a távollévőket képviselőkkel is több tanítványát is bevonva a kutatásba.¹² A történeti kutatásokban tehát az eseménytörténeti megközelítés mellett az utóbbi évtizedekben a kultúrtörténeti szempontok is mindjobban létjogosultságot nyertek. E szerint a döntések tartalma mellett fontos megvizsgálni annak folyamatát, az abban résztvevő érdekcsoportokat. A hatalmi erőviszonyokat társadalomtörténeti, mikrotörténeti kutatás alapján pontosabban meg lehet érteni, amely ismeretet a reprezentáció elemzése tesz teljessé. Az országgyűlésen való személyes vagy követi úton való megjelenés, helyfoglalás, bizonyos feladatok ellátása tükrözte a személy és az általa képviselt csoport státuszát, ezt a szimbolikus politikát a kortársak pontosan tudták értelmezni.

³ A Magyar Országgyűlési Emlékek forrásközlési szabályzata, 437.

⁴ Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés.

⁵ Az 1741. évi diétáról I. Salamon kisebb dolgozatai.

⁶ Horváth Mihály kisebb munkáiban az 1764-1765. évi országgyűlésről írt.

⁷ Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés; Hajnal: Az 1642 meghíúsult országgyűlés; Az 1741. évi diétáról I. Salamon kisebb dolgozatai; Horváth Mihály kisebb munkáiban az 1764-1765. évi országgyűlésről írt; Stefancsik: Az 1764/65-i országgyűlés.

⁸ Salamon kisebb dolgozatai; Ember: Az országgyűlések; Eckhart: A praecedentia kérdése; Marczali: Magyarország története; Bónis: Die ungarische Stände.

⁹ Balchke: A magyar püspöki kar

¹⁰ Forgó: Szerzetesség és politikai kultúra; Uő.: Az egyházi rend; Uő.: Esterházy Imre.

¹¹ Péter: A protestáns vallásszabadságért

¹² Szijártó: A diéta; Uő.: Nemesi társadalom; Hajós Ágnes, Vámos András, Gyapay Marianna.

A kultúrtörténeti kutatások először a mindennapi életet, illetve a mentalitástörténetet tárgyalták, ám az érdeklődés az utóbbi évtizedekben a politikátörténet felé is fordult. Eleinte Nyugat-Európában, elsősorban Németországban kezdték el a történészek ezzel a módszerrel a római királyválasztás, a császárkoronázás ceremóniáját és a birodalmi gyűléseket vizsgálni, illetve meghatározni a Német-római Birodalom fogalmát is. A módszerrel értekezve Thomas Mergel a nonverbális kifejezések fontosságát emelte ki, ugyanis a szimbólumok képesek egyszerűen megjeleníteni komplex jelentéseket. A politikátörténet elemeit „mint kommunikatíván létrehozott és szimbolikusan reprezentált jelenségeket” vizsgálta. A szimbólumokat használó politikai kultúrát nem a politika kellékeként, hanem annak kommunikatív jelenségeként értelmezte. Achim Landwehr szintén a döntések mikéntjét állította középpontba, és ezáltal a rituálék és szimbólumok mint legitimációs eszközök feltárása jelentőséggel bírt számára. Barbara Stollberg-Rilinger véleménye szerint az újkori politikára jellemző külsőségek az alapvető struktúrákat jelenítették meg. A szimbólumok és rituálék a legarchaikusabb formák voltak, amelyek leginkább megfigyelhetők a birodalmi gyűlésen, a „legfőbb politikai fórumon.” Ennek a vizsgálata bizonyítja a ceremóniakutatás létjogosultságát, mivel a birodalmi rendek személyes megjelenésükkel, az ott elfoglalt helyükkel és szavazatuk módjával jelenítették meg „alkotmányjogi létüket”, ez alapján nevezte Stollberg-Rilinger ezt „jelenléti kultúrának”. A rituálék, szimbólumok, gesztusok összessége teszi láthatóvá egy adott birodalom rendjét *pars pro toto* módon. A szimbolikus formákba, amelyek mintegy kódként működnek, az emberek belenőnek, és azokat beszédükben és cselekvésükben másolják. Az alapvető fogalmak is szimbólumokban érthetők meg, amelyek megtestesítik azt, ám nem mindig egyértelmű a megfejtésük.¹³ Németországban ez a megközelítés vitát váltott ki a történészek között. Az úgynevezett „hagyományos politikátörténettel” foglalkozó történészek hiányolták a kultúrtörténeti módszert alkalmazó tudósoktól bizonyos fogalmak pontos meghatározását, mint például az állam, szimbólum vagy politika. Ennél erősebb kritikát fogalmazott meg Andreas Rödder a „miért” helyett a „hogyan” kérdés előtérbe kerülésével kapcsolatban, mivel szerinte ennek kizárólagos vizsgálatával nem teljesül a történetírás általános feladata, vagyis az oksági összefüggések felfedése. Nem vonja kétségbe azonban a kultúrtörténeti megvilágítás fontosságát, a kérdéskör szisztematikus feltárásának hiányát is elismeri, de véleménye szerint ez a módszer nem foglalkozik a kommunikatív szinten túl a politika különböző területén hozott döntéseivel. A 2007-ben megjelent, a „hagyományos” politikátörténet módszerét taglaló tanulmánykötet bevezető fejezetében a kultúrtörténeti

¹³ Stollberg-Rilinger: *Des Kaisers alte Kleider*, 7–21.

vizsgálat kizárólagossága ellen szóltak fel a szerkesztők, felhívva a figyelmet, hogy nem szerencsés azt az úgynevezett „hagyományos” módszerrel szembeállítani. Mindkét vizsgálati mód ugyanis tudományos igényvel bír, ám a hatalom és az állam vizsgálatában egy ponton túl nem lép előrébb a kultúrtörténet. Birgit Emich a ceremóniák és szimbólumok mellett a politikai kultúra vizsgálatának jelentőségét emelte ki. Ehhez a nézőponthoz csatlakozott Wolfgang Reinhard, aki a politikai kultúrát a politikai gyakorlat termékének tekintette, tehát, véleménye szerint, a szimbólumok helyett a politikai gyakorlat elemzése vezet eredményhez a témában. Forgó András a kultúrtörténeti módszer körül kialakult német vita ismertetésében megvilágította a módszer előnyét, ám ő is egyetértett azzal, hogy nem szabad kizárólagossá tenni a politikatörténet kutatásában.¹⁴

Magyarországon szintén felkeltette a kultúrtörténeti módszer a kutatók figyelmét, és a reprezentáció-, illetve a ceremóniakutatás is elindult. Nem csak a történészek, hanem irodalmárok, művészettörténészek, zenetudósok is élnek ezzel a módszerrel, amellyel a királykoronázások mellett az ünnepi köszöntésekkel, az alkalmi versekkel, a temetkezési és esküvői reprezentációval foglalkoznak, elemzik az írott forrásokon túl a képi ábrázolásokat, építészeti műalkotásokat is. Magyarországon eddig több kutatócsoport is alakult. A teljesség igénye nélkül pár csoportot bemutatok röviden, amelyek fiatalokat is bevontak a munkájukba.

2004 és 2011 között a „Diéta Munkacsoport”,¹⁵ amelyet Szijártó M. István vezetett, a 18. századi magyar országgyűlések történetével foglalkozott. A csoport a diétai résztvevőkről adatbázist készített, a forrásokról és a szakirodalomról jegyzéket készített. A források teljeskörű feldolgozásának eredményeként látható, és könnyen kutatható az országgyűlésen megjelenő politikai csoportok összetétele, tevékenysége. A gyűjtőmunka mellett a tagok kutatási eredményeiket két, a csoport által szervezett konferencián is ismertették.

Főleg reprezentációtörténettel, kultúrtörténettel foglalkozik a Pálffy Géza vezetésével 2012-ben megalakult „Lendület Szent Korona Kutatócsoport”. A projektben több tudományág is képviselteti magát, a történészek mellett művészettörténész és numizmatikus tagok dolgoznak még a csoportban, amely nemzetközi kapcsolatokkal is rendelkezik, együttműködik többek között szlovák, osztrák és cseh kutatócsoportokkal. A projekt keretében a 16–20. századi koronázási ceremóniák hazai és külföldi forrásainak feltárása, összegyűjtése, a Szent Korona történetének feldolgozása folyik.¹⁶

¹⁴ Erről részletesen: Forgó: A politika kultúrtörténete, 171–186.

¹⁵ A munkacsoport és az adatbázis elérhető: <http://szijarto.web.elte.hu/dieta-index.html> (utolsó letöltés: 2016. július 22.).

¹⁶ A kutatócsoportról bővebben: <http://www.tti.hu/lendulet/szent-korona.html> (utolsó letöltés: 2016. július 22.).

1.2. Célkitűzések

Disszertációmban az uralkodó fogadását, az országgyűlés megnyitását, a király- és királyné-koronázást, nádorválasztást és a törvénycikkelyek szentesítését, mint a politikai kommunikáció megnyilvánulásait vizsgálom meg a kultúrtörténeti módszer eszközeivel, figyelembe véve a társadalomtörténet jelentőségét is az elemzések során, mert ezeknek az alkalmaknak a vizsgálatával megismerhetjük, miként látták magukat és világukat a kortársak.¹⁷ Az adott ceremóniák menete és szimbólumai szinte változatlanok voltak, amely folytonosságot, legitimitást jelentett, ugyanakkor a ritkán előforduló, apróbb módosítások egyértelművé tették a politikai erőviszonyok változásait is. A ceremóniák vizsgálatánál arra a kérdésre keresem a választ, hogy a ceremóniák szimbólumai milyen politikai üzenetet hordoztak, és milyen politikai, hatalmi okokból változtattak rajtuk. A ceremóniák elemzése kapcsán a társadalomtörténet módszerét is használom, hiszen a diétán megjelentek közül választották ki azokat a személyeket, akik bizonyos ceremóniakon az országgyűlést és az egyetemes rendeket képviselték. Ezeknél a személyeknél nem csak a családi kapcsolataik kívánnak kutatót, hanem az általuk képviselt politikai csoportok is. A 18. század folyamán a politikai befolyás a felsőtábláról az alsótábla, főleg a vármegyék irányába mozdult el.¹⁸ A társadalomtörténeti megközelítésben fő kérdésem, hogy a küldöttségben résztvevő személyek milyen „okból” kerültek kiválasztásra. A források erre vonatkozólag nem nyújtanak információt, azonban a jegyzékek alapján, kitűnhet, hogy az alsótáblai követeknél bizonyos politikai csoportok képviselete révén tűntek fel újból és újból egy-egy ceremóniális feladatok betöltésénél. A főnemesség esetében azonban a család politikai befolyása dominált kiválasztásukkor. A királykoronázáskor aranysarkantyús lovagokká avatott személyeket is hasonló vizsgálat alá kellett vonnom, megnézve, hogy esetleg más ceremóniális feladatokat is elláttak-e.

Az egyes ceremóniákat előkészítő iratok és rendtartások, illetve a fennmaradt követi beszámolók összehasonlításából az előírt norma és a megvalósult gyakorlat közti különbség fedezhető fel. A ceremóniális eseménysorozatokban azonban nem lehet olyan széleskörűen vizsgálni a kettő viszonyát, mint a joggal kapcsolatban, az ott megmutatkozó normák esetleges megkerülését. Az uralkodó bevonulását előkészítő konferenciák léte is jelzi, hogy a korábbi direktóriumokat, vagyis előírásokat használták fel, de ennek ellenére merültek fel kérdések, amelyekre első körben az uralkodó adott választ, majd az országgyűlés is jelezhetette változtatási szándékát. A normákat létrehozó gyakorlat fedezhető fel a rendtartások összeállításában is,

¹⁷ Szijártó: A politikai elit társadalom, 37. Ezúton szeretném megköszönni Szijártó M. Istvánnak, hogy rendelkezésemre bocsátotta kéziratát.

¹⁸ Szijártó: A diéta, 174.

mivel azokat a korábbi gyakorlatok szerint tervezték meg.¹⁹ Megjegyzendő, hogy a karok és rendek nem mindig jártak sikerrel. Összességében ezeknek a ceremóniáknak volt kialakult és rögzült formája, ám mégsem egy szigorú normaként értelmezem azokat.

A hatalom és a politika, illetve a politikai kommunikáció teljesebb megértéséhez az ezeken az alkalmakon elhangzott ünnepi orációk elemzése szintén hozzájárul. Szijártó M. István a politika diszkurzív vonulatát is megvizsgálta. A historiográfia bemutatásában először Quentin Skinner módszerét ismertette, aki cselekvésként értelmezve a beszédet a szónok, illetve a szerző szándékát és a befogadó környezetet kutatta. Az általam vizsgált országgyűlési ceremóniákon ez a befogadó környezet különböző volt, vagyis a bevonuláson a magyar rendeken és az uralkodón kívül a királlyal együtt érkező család, az udvartartás, illetve, például a városban, a nézelődő tömeg is jelen volt, ezzel szemben a királyi előterjesztésnél az uralkodó és a rendek között folyt a kommunikáció, míg az országgyűlés első ülésén csak a diétai szereplők számára készültek az orációk. Ennek a különbségnek a megléte az orációk felépítésében nem vizsgálható teljes körűen, mert nem minden beszéd maradt fenn. Ennek ellenére a rendelkezésre álló szövegekben érdemes feltárni a lehetséges eltéréseket.

A kora újkori politikai gondolkodásminta kutatásában a politikai nyelv is helyet kapott. Angliában egy korabeli politikai szókincs létét vették alapul, amely a politikai konfliktusok kezelésében is nagy szerepet játszott. Magának a szókincsnek és a politikai nyelv grammatikájának a változását vizsgálták. A Cambridge School kutatói hangsúlyozták, hogy az időhöz kötött fogalmak használata gátolja a megértést, ugyanis a történészek a saját koruk fogalmi rendszerét, szókincsét húzzák rá a vizsgált időszakra, amellyel annak jelentése módosul. Ezért a beszédhelyzeteket és azok recepciójának elemzését tartották fontosnak. Ezt a kommunikációban résztvevő személyek vizsgálatával bővítették ki, amellyel a politikai nyelv és a gondolati minták is jobban érthetővé váltak.²⁰

Az általam vizsgált ceremóniákon elhangzott beszédek alkalmasak a politikai nyelv vizsgálatára is. A retorika eszközeivel, olykor művészi igénnyel létrehozott szövegek tartalmilag és fogalmi rendszerükkel tükrözik a hallgatóság igényeit, vagyis a rendeket és az uralkodót. Szijártó M. István arra fókuszálva elemezte öt rendi vezetőnek, a 18. században összehívott országgyűlések keretében elhangzott beszédét, hogy azok milyen normákat, elfogadható nézeteket tükröztek, és ez hogyan változott a század folyamán. Az országgyűlés megnyitásokor az alsó táblát üdvözlő személynek, a felső táblát köszöntő nádor, illetve a királyi előterjesztéskor a király, a magyar kancellár, a nádor által elmondott orációkat elemezte az

¹⁹ Cerutti: Norma és gyakorlat, 152–158.

²⁰ Schorn-Schütte: Kommunikation über Politik, 3–36.

általuk megrajzolt ideált keresve.²¹ Az országgyűlési ceremóniákhoz tartozó beszédek ismertetésénél az adott időszak politikai eseményeire, változásaira, illetve a politikai erőviszonyokra történő reflektálásra vagyok kíváncsi, illetve ezeknek a kifejezésére használt retorikai eszközökre. Mivel nem minden beszéd maradt fenn, néhánynak csak kivonata, ezért sem az elemzés, sem a következtetések levonása nem lehet teljes körű, ám az orációk politikai kommunikációja ezzel a hiánnyal együtt is elemezhető és jól megfigyelhető.

Az egyes ceremóniáknál először a politikai reprezentációt és a szimbolikus kommunikációt vizsgálom meg, ezután elemzem kronologikus sorrendben a beszédeket. A disszertáció felépítése követi a ceremóniák országgyűlésen megjelenő sorrendjét: ez is a politikai kommunikáció teljesebb megértését szolgálja, például egy újonnan megválasztott nádor politikai érdekérvényesítő erejét a koronázási szertartáson. A koronázást két külön fejezetben tárgyalom, az egyházi részét a Liturgia címszó alatt. Ennek egyik oka, hogy a két résznek eltérő a fejlődéstörténete, egymástól független hatások alakították a szertartásrendjüket. Másrészt elsősorban filológiai módszerrel elemzem a liturgia szimbolikus kommunikációját, amely inkább a szövegek vizsgálatával válik láthatóvá, mint a kultúrtörténet módszerével.

Az értekezés végén mintaként az 1741. évi királyfogadás rendjének, a királyi biztosok 1728. évi bevonulásának és a velük küldött királyi előterjesztések direktóriumának, illetve a pozsonyi jegyző 1722-ben, a bevonuláskor elhangzott beszédének átiratát közlöm függelékben. Mária Terézia bevonulási rendtartásának közlésében a fennmaradt naplók szövegvariánsait is feltüntettem a lábjegyzetben. Ebben az esetben az eltérések nem befolyásolták a szöveg jelentését, de bemutatják a naplók, iratok keletkezésénél a lehetséges másolási vagy lejegyzési hibalehetőségeket.

1.3. Források

A dolgozathoz kétféle forrástípust használtam. Egyrészt az országgyűlésen résztvevők naplóját, másrészt a bécsi udvarban keletkezett előkészítő iratokat. Az első típusból az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Regnicolaris Levéltár N szekciójában, illetve az Országgyűlési Könyvtár, az úgynevezett Gyurikovits-gyűjteményben számos forrás található a 18. századi magyar országgyűlésekkel kapcsolatban. Egy részük a hivatalos iratok gyűjteménye, amelyek tartalmazzák a királyi meghívókat, az egyes ceremóniák rendjét, a karok és rendek sérelmi iratait, a királyi leiratokat, az országgyűlés feliratait, illetve az országgyűlés végén szentesített törvénycikkeket. A

²¹ Szijártó: A politikai elit társadalom, 397, 433–435.

források másik fajtája az országgyűlésre hivatalos követek naplói, amelyek a személyes feljegyzések mellett a hivatalos iratok szövegeit is tartalmazták. A ceremóniák menetét közlő forгатókönyvet a latin forrásokban *directorium*, *ordo* vagy *modus* névvel jelölték. Megfigyelhető, hogy a nádorválasztást nevezték *modus*nak, arra nem használták sem a *directorium*, sem az *ordo* megnevezést. Utóbbi két fogalom ebben az esetben szinonima lehetett, mert a királykoronázás rendjének leírásában mindkettőt feltüntették. A ceremóniákat Bécsben egy előkészítő konferencián állították össze, amelyen többek között az udvari főkancellár, a magyar udvari kancellár, a kamaraelnök, a főlovászmester, főudvarmester vettek részt. A konferencián elhangzott javaslatok és tervek alapján elkészítették a ceremóniák menetrendjét, és elküldték a magyar országgyűlésnek, amelynek az első ülésén azokat ismertették, felolvasták és megvitatták. Amennyiben észrevételük volt egy-egy aktussal kapcsolatban, azt jelezték, és kérték a módosítását. A végső változatot a követek az országgyűlésen tartott diktálás útján jegyezték fel, amely gyakorlat már a 17. században gyökeret vert, 1712-ben csak a hivatalos iratokra szorítkozott az eljárás, majd 1764–1765-re már a diéta hivatalos naplója is diktálásra került. A követek beszámolóit pedig az iratokban leírt normákhoz képest ismertették a valójában megtörtént eseményeket, ezért együttes vizsgálatuk nyújthat csak teljes képet a politikai reprezentációról. Az országgyűlési naplók vezetésében 1790 fordulópontot jelentett, ekkor ugyanis elrendelték, hogy az addig latin nyelven és kéziratban készült diáriumból magyarul és latin fordításban is nyomtatásban jelentessék meg.²² Az Országgyűlési Könyvtár 1608 és 1849 közti országgyűlési forrásanyagát a Gyurikovits-gyűjtemény jelenti.²³ Gyurikovits György pozsonyi táblabíróként Pozsony várost képviselte az 1836. évi diétán; a Magyar Tudós Társaság levelező tagja, kéziratmásoló, könyvgyűjtő volt. 1847-ben meghalt, ezért a kollekciónak az 1848–1849. évi diétai iratai nem tartoznak a saját, 106 kötetet számláló gyűjtésébe, azokkal a könyvtár egészítette ki azt. Az Országgyűlési Könyvtárat 1866-ban alapították és állományába minden, a közjoggal, politikával kapcsolatos és a parlamentáris rendszereket tárgyaló műveket igyekeztek megszerezni, ám, ahogyan Ugron Gábor képviselő már 1893-ban felhívta a figyelmet, a magyar országgyűlési források hiányoztak. Ennek következményeként kezdték meg a 17-18. századi iratok gyűjtését eredeti vagy másolati példányban. Az 1790 előtti diétákról 67 kéziratot őriz a könyvtár, ezekből huszonötön szerepel Gyurikovits neve.²⁴ Halála után fiától gyűjteményének *diaetalia* részét

²² Szijártó: Nemesi társadalom, 243–245.

²³ A Gyurikovits-gyűjteményt, amelyből több kötet digitalizálva a könyvtár honlapján elérhető: <http://mpgy.ogyk.hu/mpgy/gjurikovits/> (utolsó letöltés: 2016. július 17.).

²⁴ Vértés: Országgyűlési Könyvtár, 334–338.

Fraknói Vilmos vásárolta meg,²⁵ az Országgyűlési Könyvtár pedig 1917-ben vette meg egy könyvkereskedésben a fent említett gyarapítás keretében.²⁶ Az általa készített másolatok forrása a mai Széchényi Könyvtár, a Kovachich-gyűjtemény, a budapesti Egyetemi Könyvtár és több városi könyvtár állományában őrzött irat volt.²⁷ A forrásokat áttekintve tehát kiderül, hogy néhány napló nem csak a kortársak által készített, hanem későbbi, 19. századi másolatban is megőrződött. A diáriumok mellett bizonyos akták is fennmaradtak különféle korabeli vagy 19. századi gyűjteményekben. Ilyen például Kovachich Márton György *Solennia inauguralia* című, koronázási ünnepségekről szóló műve, amelyben direktóriumokat, beszédeket, korabeli beszámolókat gyűjtött össze. Kovachich II. Lipót koronázására állította össze művét, neki is akarta ajánlani, de a cenzúra nem engedte a dedikáció megjelenését, amelyben a Habsburg-uralkodók és az udvari körök egyes korszakokat illetően bizony bírálatot is kaptak. A gyűjtemény tartalmának egy része korábban megjelent Kollár Ádám, Bél Mátyás, illetve Johann Georg von Schwandtner műveiben.²⁸

A következőkben az általam eddig feldolgozott forrásokat mutatom be. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött naplók jelentik dolgozatom egyik fő forráscsoportját, amelyről egy korábbi OTKA²⁹ megbízás keretében jegyzéket készítettem. A feldolgozott gyűjteményben szereplő nagyszámú és több résztvevőtől származó naplók leírásai színesebb képet nyújtanak a politikai reprezentációról, a szimbolikus kommunikációról, és azoknak a kortársak általi interpretációjáról. E mellett a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának a Regnicolaris Levéltárában található fondfőcsoport őrzi a naplókban is fennmaradt királyi leiratoknak, direktóriumoknak, illetve az országgyűlés feliratainak eredeti példányait. A levéltárban szintén számos napló is megtalálható, amelyek közül többnek a szövege megegyezik az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példányokkal és a Gyurikovits-gyűjtemény bizonyos darabjaival.

Az 1687. évi országgyűlésről Komárom vármegye követeinek és Horvátország követének naplója maradt fenn, utóbbi több másolatban is, például a Gyurikovits-gyűjteményben.³⁰

Az 1708 és 1715 között ülésező országgyűlésről fennmaradt Dobner Ferdinánd soproni követnek,³¹ Gábrriel János és Storber Mátyás Ruszt városának követeinek,³² Komáromi Csipkés

²⁵ Gyurikovits gyűjteménye, 496.

²⁶ Vértes: Országgyűlési Könyvtár, 337.

²⁷ Szijártó: A diéta, 27. ** jegyzet.

²⁸ Windisch: Kovachich a forráskutató, 113–116.

²⁹ *Szerzetesség a 18. századi Magyarországon* című, OTKA K 101571, 2012–2015.

³⁰ OSZKK Fol. Lat. 540, OSZKK Fol. Lat. 3841 és OGYK 700.527.

³¹ OSZKK Fol. Lat. 590.

³² OSZKK Fol. Lat. 589.

György és Bakay Ádám Bihar vármegye követeinek,³³ Lányi Pál Gömör vármegye követének,³⁴ Liptó vármegye követeinek,³⁵ Mecséry Ádám Pest-Pilis-Solt megye követének latin nyelvű naplója,³⁶ Károlyi Sándor magyar nyelvű naplója,³⁷ illetve Bay Ferenc és Balogh György Bereg vármegyei követek feljegyzése.³⁸ A pásztói ciszterci apát morva származású követe, Hermann Engelbert is írt egy naplót a pozsonyi országgyűlés egy részéről.³⁹ A Széchényi Könyvtár őriz még az 1708. évi diéta első négy hónapjáról beszámoló naplóról egy 19. század másolatot,⁴⁰ a Jankovich Miklós-gyűjtemény részeként pedig egy rövid, csupán négy ülést ismertető másolatot.⁴¹ Az Országgyűlési Könyvtárban még megtalálható Meskó Ádám, Moson vármegye követének naplója.⁴² Bécsben az osztrák Nationalbibliothek kéziratára is őriz egy névtelen naplót.⁴³

Szijártó István összehasonlította Lányi Pál naplóját Bay Ferenc és Balogh György beregi követek, illetve Komáromi Csipkés György és Bakay Ádám bihari követekével. Első esetben a két beszámoló nagymértékben egyezik, az eltérések pedig nem mondanak ellent a másolás feltételezésének. A vizsgálat alapján valószínűsíthető, hogy a beregi követek beszámolójának lejegyzője művét Lányi naplójából másolta vagy esetleg egy közös forrásból. A második esetben nem csak a tárgyalási ügyek, hanem még az ülésnapok sem egyeznek meg. Ez a két példa világosan megmutatja, hogy egyetlen forrás sem nyújt „megbízható képet”, ugyanakkor több irat átnézése sem mindig jelent megoldást.⁴⁴ Hermann Engelbert követ feljegyzését Forgó András vetette össze Lányi Pál írásával, amelynek eredményeként láthatóvá vált, hogy a különböző források mennyivel bővíthetik az egyes országgyűlésről alkotott képünket és az egyes politikai csoportok működését. A ciszterci szerzetes leírásából a klérus tárgyalásai mellett az egyházi követeknek a diéta során intézendő más feladatai is megismerhetővé váltak.⁴⁵ A forrásokban szereplő adatok, leírások az adott követ vallásfelekezeti hovatartozásától is függhetett. Példa erre Bencsik Mihály Nagyszombat katolikus követe, aki az 1714. évi nádorválasztásról beszámolva nem tartotta érdemesnek

³³ OSZKK Fol. Lat. 560.; OGYK 700.500.

³⁴ OSZKK Quart. Lat. 378.

³⁵ OSZKK Fol. Lat. 587.

³⁶ OGYK 700.498.; OGYK 700.499-II.

³⁷ OSZKK Fol. Hung. 1050. A naplórész az 1714–1715. évi országgyűlést írja le.

³⁸ OGYK 700.503.

³⁹ Acta et observata.

⁴⁰ OSZKK Fol. Lat. 3726.

⁴¹ OSZKK Fol. Lat. 564; OGYK 700.500 adott részei.

⁴² OGYK 700.496.

⁴³ ÖNB Handschriftensammlung, Ser. n. 2712.

⁴⁴ Szijártó: Nemesi társadalom, 247–252.

⁴⁵ Forgó: Szerzetesség és politikai kultúra, 79–84.

megörökíteni Újfalussy Pál és Révay Mihály protestáns jelöltek nevét, ezzel ellentétben az evangélikus felekezetű Dobner Ferdinánd, Sopron város követe, feljegyezte őket.⁴⁶

A következő, 1722-1723. évi diétáról beszámolt Ugronovics Kristóf és Hrabovszky Gáspár Trencsén vármegyei követek,⁴⁷ Lányi Pál és Nébesd György gömöri követek,⁴⁸ Prileszky Pál távollévő követ. Prileszky naplója egyébként fennmaradt az OSZK-ban és a Gyurikovits-gyűjteményben is, illetve szövege egyezik egy anonim naplóéval.⁴⁹ Szintén megtalálható egy napló Bécsben, a Nationalbibliothek kéziratárában, amely nagy valószínűség szerint szintén Prileszky Pál naplójának másolata.⁵⁰ Ahogyan az 1712. évi diétát megörökítő naplóknál, itt is előfordult, hogy két napló csak részben egyezik egymással. Ugronovics feljegyzésének első 100 fólióját összevetve kiderült, hogy szövege Prileszky naplójának az OSZK-ban őrzött első kötetével mutat teljes egyezést.

Az 1728–1729. évi országgyűlésről Kazy László és Marossy Ádám Bars vármegyei követek,⁵¹ Somogyi László és Barinay László Esztergom vármegyének követei,⁵² Illésházy József Trencsén és Liptó vármegyék örökös főispánja,⁵³ Rötth Sándor esztergomi jegyző⁵⁴ és Trautsohn János József szekszárdi apát készített feljegyzéseket.⁵⁵ Ezek mellett több, szerzőjük neve feltüntetését nélkülöző naplót is őriznek, amelyeknek azonban a későbbi tulajdonosait ismerjük.⁵⁶

1741-ből szintén több, szerzői név nélküli napló van.⁵⁷ Kevés esetben az írnokot ismerjük.⁵⁸ Gillig András és Keller György János Szentgyörgy város követe,⁵⁹ Illésházy József Trencsén és Liptó örökös főispánja ismét beszámolt az országgyűlésről.⁶⁰ Ennek az országgyűlésnek is van egy Bécsben lévő anonim naplója.⁶¹ A Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött naplók közül két anonimnak, a Fol. Lat. 608 és Fol. Lat. 3910 jelzetű

⁴⁶ OGYK 700.499-IV p. 235., 700.499-III p. 163.

⁴⁷ OSZKK Fol. Lat. 562.

⁴⁸ OSZKK Fol. Lat. 546.

⁴⁹ OSZKK Fol. Lat. 566, OGYK 700.486/1, 700.486/2, 700.486/3, 700.663, Szijártó: Nemesi társadalom, 245.

⁵⁰ ÖNB Handschriftensammlung, Ser. n. 2713-2714.

⁵¹ OSZKK Fol. Lat. 573.

⁵² OSZKK Fol. Lat. 572.

⁵³ OSZKK Fol. Lat. 575.

⁵⁴ OSZKK Fol. Lat. 3357.

⁵⁵ OSZKK Fol. Lat. 3842.

⁵⁶ OSZKK Fol. Lat. 601.; Fol. Lat. 569. Ez egymás másolata. Fol. Lat. 574. Ez utóbbi Jankovich Miklós gyűjteményének része.; Fol. Lat. 568, amelynek possessora Széchényi Ferenc volt.; OGYK 700.483. amelynek Bernáth Dezső volt a possessora.; 700.484, amelynek eredeti példányán Kvassay László ex librise szerepelt.

⁵⁷ OSZKK Fol. Lat. 608; Fol. Lat. 606.; Fol. Lat. 3910; Fol. Lat. 597 és Fol. Lat. 609 ismét a Jankovich-gyűjteményben; Fol. Lat. 602. Széchényi Ferenc volt a tulajdonos. OGYK 700.478.

⁵⁸ OSZKK Fol. Lat. 596, ennek a scriptora ismert: Szeremley Pál; Fol. Lat. 598 Baranyai Bogády László a scriptor.

⁵⁹ OSZKK Quart. Lat. 401.

⁶⁰ OSZKK Fol. Lat. 607.

⁶¹ ÖNB Handschriftensammlung, Ser. n. 2715.

naplókban az általam vizsgált ceremóniák leírásának szövege megegyezik. Érdekessége a koronázást leíró naplórészletnek, hogy a koronázási ordót tekinti a szöveg alapjának, és azt módosítja a valóban megtörténteknek megfelelően, ezzel a gyakorlat és a norma közti különbségek megfigyelhetők: néhol megváltoztat néhány kifejezést, szófordulatot vagy mondatot, de alapjának ennek ellenére mégiscsak a rendtartást lehet tartani.

1751-ből több névtelen naplót ismerünk, amelyek közül háromnak a szövege megegyezik,⁶² de fennmaradt Lehoczky Dániel Békés vármegyei követnek,⁶³ az Ung vármegyei követnek,⁶⁴ illetve Szirmay Tamás jegyzőjének, Farkas Lőrinc által írt naplója.⁶⁵ Az országgyűlési naplók három külföldön őrzött példánya ismeretes eddig előttem, az egyiket a madridi nemzeti történeti levéltárban őrzik, a másik kettőt Bécsben, a Nationalbibliothekban és a Haus-, Hof- und Staatsarchivban.⁶⁶ A bécsi levéltári napló kizárólag aktákat tartalmaz, a könyvtári példány azonban naplórészeket is magába foglal. A Spanyolországban lévő napló hasonlít a fent említett két anonim napló szövegére, szembevetendő eltérés viszont, hogy a napló záró mondata eltér.⁶⁷

Békés és Ung vármegye követeinek naplója szinte teljesen megegyezik egymással.⁶⁸ Előbbiből egy, a katalógus szerint, autográf példány a Széchényi Könyvtárban is fellelhető. Az OSZK-ban van Szirmay Tamás követi naplója, amelyet Farkas Lőrinc jegyzett le,⁶⁹ egy egykorú, de anonim diárium naplórészlete kisebb eltéréssel megegyezik egy a Gyurikovits-gyűjteményben lévő szintén anonim naplóval, amely másik, ugyanott őrzött forrással szó szerint megfelel az augusztus 27-i ülésnap elbeszélésének.⁷⁰ Szijártó István az Országgyűlési Könyvtárban lévő naplók összehasonlításával világossá tette, hogy a beszámolókat a kortársak egymásról teljes egészében, vagy csak bizonyos részleteiben másolták. Egy személyes fordulattal is alátámasztja állítását: „Így ez az országgyűlés, mely rendetlenül kezdődött, teljes összevisszaságban ért véget.”⁷¹ A másolásra utaló hasonló nyom lehet a nádorválasztáskor az éljenzésre tett megjegyzés: „szinte undorodásig”.⁷² Ez a kiszólás ugyanis megtalálható két

⁶² OSZKK Fol. Lat. 623, OGYK 700.470, MNL OL N 54 Archivum Regni Diaetae Diarium 5. kötet.

⁶³ OSZKK Fol. Lat. 3510, OGYK 700.469.

⁶⁴ OGYK 700.462.

⁶⁵ OSZKK Fol. Lat. 616.

⁶⁶ Archivo Histórico Nacional, Estado, libro 614. Köszönöm Marti Tibornak szíves közlését. ÖNB Handschriftensammlung Ser. n. 2716, ÖStA HHStA HS B 92.

⁶⁷ A teljes naplót nem láttam, Marti Tibor madridi jegyzetei alapján lehet erre következtetni.

⁶⁸ Szijártó: Nemesi társadalom, 245.

⁶⁹ OSZKK Fol. Lat 616.

⁷⁰ OSZKK Fol. Lat. 623, OGYK 700.470, 700.469.

⁷¹ Szijártó: Nemesi társadalom, 245.: OGYK 700.469, 700.467, OSZKK Fol. Lat. 3510.

⁷² Szijártó: A diéta, 298.

Széchenyi Könyvtárbeli anonim, és a Gyurikovits-gyűjteménybe tartozó Békés és Ung vármegyei követek naplójában.⁷³

A Széchenyi Könyvtár állományából öt 1764–1765. évi országgyűlési naplót néztem át, amelyeknek szövege megegyezik nem csak egymással, hanem a Gyurikovits-gyűjtemény 700.456 jelzetű naplójával és az Országos Levéltárban őrzött példánnyal is. Ezzel Szijártó István vizsgálatának eredményét bővítve eddig 11 példány ismert a hivatalos naplóból.⁷⁴ Vörös Bálint naplójának második része azonban eltér ettől a szövegtől. A lábjegyzetben feltüntetett naplók közül a 700.456 jelzetűnek ismert a lejegyzője, Kvassay József megbízásából Durászy János, az OSZK-ban őrzöttek között megtalálható Vörös Bálint, Jankovich Miklós és Fejérváry Károly által írt naplója. A többségük azonban ott is anonim, ahogyan a Bécsben őrzött két napló is.⁷⁵

Amint a lábjegyzetekből látható, egy-egy követi napló több őrzési helyen is megtalálható, általában későbbi másolatként, gyűjtemény részeként. Tehát az eddigi kutatás alapján úgy tűnik, hogy a naplók magas darabszáma ellenére, kevés különböző, önálló szöveg maradt fenn beszámolóként. További felmérést és feldolgozást igényel a MOL megyei és egyházmegyei levéltárakban és könyvtárakban lévő példányok, illetve a Wienerisches Diarium és a Nova Posoniensia újságban közölt tudósítások.⁷⁶ Az eddig jegyzékbe vett naplók elbeszélése mégis sokszínű, mivel az országgyűlési tárgyalásokat több érdekcsoport szemszögéből mutatják be, hiszen szerencsére fennmaradt számos városi, vármegyei, távollévő nemes követének vagy éppen egyházi követnek a beszámolója. Ezáltal bizonyos politikai témák tárgyalását, az ügymenetet, illetve ünnepeket részletesebben ismertettek.⁷⁷

A diétai naplók többsége latin nyelven készült, igazi különlegességnek a ritkán előforduló német vagy magyar nyelvű írás számít. Lányi Pál 1712-ből fennmaradt naplója magyarul kezdődik, majd latinul végződik, illetve 1714-ből Károlyi Sándor naplója is magyarul olvasható, utóbbi jelentősége nem csak a nyelv, hanem a felsőtábláról tudósító feljegyzés mivolta is emeli. A források nagy része ugyanis az alsótáblai üléseket örökítette meg.

Bécsből a magyar országgyűlés latinul kapta meg a leiratokat és a ceremóniák direktóriumait. Ám egy 1764-es napló feljegyezte, hogy az uralkodótól érkező bevonulási és a

⁷³ OSZKK Fol. Lat. 632, Fol. Lat. 617, OGYK 700.469 és Szijártó: Nemesi társadalom, 245. 27. lábjegyzet alapján feltételezem, hogy a OGYK 700.462.

⁷⁴ Szijártó: Nemesi társadalom, 245. A naplók jelzetei: OGYK 700.451, 700.453, 700.456, 700.457, 700.458, OSZKK Fol. Lat. 604, 619, 620, 611, 643, MNL OL N 55 Lad. O. Littera T. 6. kötet.

⁷⁵ ÖNB Handschriftensammlung Ser. n. 2717-2718, Ser.n. 2719.

⁷⁶ A Wienerisches Diarium számaiban közölt ceremóniális eseményeket Kőkényesi Zsolt doktori értekezésében feldolgozta.

⁷⁷ Szijártó: Nemesi társadalom, 244.

diéta megkezdésére vonatkozó rendtartások közül az első németül volt megfogalmazva, aminek kihirdetése a latin fordítás miatt elhalasztódott.⁷⁸

1.4. Az országgyűlés helyszíne

A diéta felső- és alsótáblájának 16-17. századi helyszíneit és épületeinek elnevezéseit Pálffy Géza összegyűjtötte, az ő tanulmánya alapján mutatom be a korszak diétáinak helyszíneit. A 16. században a felsőtábla úgy Sopronban mint Pozsonyban is az esztergomi érsek – aki egyúttal királyi helytartó is volt – házában ülésezett, utóbbi városban ez a Búzapiac téren állt. A 17. században, mikor már volt választott nádor, a főrendek az ő házában tanácskoztak. A század közepén egy zöld falfestésű házat választottak ki a nádorválasztó gyűlés lebonyolítására, amelyet a forrásokban Zöld Háznak, *domus viridis*nek vagy *grüner Stübel*nek neveztek. Az alsótábla mindkét városban a ferences kolostorban gyűlt össze, majd a 17. század elején szintén új épületbe költözött, amely ház megvásárlására 1609-ben az országgyűlés adót szavazott meg. Ebből Pozsonyban, a Hosszú utcában egy házat vettek, ezt nevezték a forrásokban ország házának, országháznak, latinul *domus regnicolaris*nak. Az építkezés nehézkesen haladt előre, elsősorban anyagi okokból, de 1735-ig elkészült, ugyanis akkortól kezdve nem az országház építésére rendeltek pénzt, hanem a vár javítására.⁷⁹ Az épület a Pálffy-ház mellett volt, a 19. században a Harmincad-épület állt ott.⁸⁰ A 18. századi országgyűlések helyszínét Szijártó István vizsgálta meg. 1708-ban és 1712-ben a karok és rendek a fent említett országházban, a felsőtábla pedig még a Zöld Házban gyűlt össze. 1722-től az összehívott diéta mindkét táblája azonban az országházban tartotta üléseit, de külön teremben. A főrendek a városfallal szemközti, a karok és rendek az utcai palotarészben üléseztek. Az utóbbi a Szent Lőrinc-kapunál lévő utcával volt szemközt. Az ország házát valószínűleg ekkor bővítették ki, hogy mind a két tábla elférjen az épületben. A kijelölt épületen kívül helyszíniül szolgálhatott még az üléseken elnöklők háza is. A felsőtábla olykor a nádor házába ment annak betegsége miatt, amint az 1722-ben is történt a nádor köszvénye idején, vagy amint 1741-ben a beteg és idős Pálffy János országbírónál üléseztek, aki nádor hiányában a választás napjáig volt a felsőtábla elnöke.⁸¹

⁷⁸ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 306r.

⁷⁹ Pálffy: A magyar országgyűlések helyszínei, 67–77.; Salamon kisebb dolgozatai, 76–77.

⁸⁰ Salamon kisebb dolgozatai, 74.

⁸¹ Szijártó: A diéta, 136–141.

2. A KIRÁLY ÉS A KIRÁLYI BIZTOSOK FOGADÁSÁNAK RENDJE, KÖSZÖNTŐBESZÉDEK

Az uralkodó-bevonulás ünnepe két nagy ceremóniára osztható fel: az országba, illetve a városba belépésnek külön-külön volt szimbolikus cselekménysora. A városba bevonuló uralkodó, tartományúr vagy főpap köszöntésének Európában már a középkorban kialakult formája volt. A várostól egy mérföldre a város küldöttsége köszöntötte a bevonulót, majd a város kapujáig kísérte, ahol énekszóval üdvözölte a papság és a világi közösség. Megtalálható a ceremóniában a kulcsátadás, amelyet a város templomáig tartó vonulás követett, ahol a *Te Deum laudamus* himnuszt elénekelték.⁸² A 14. század elejéről maradt fenn képi ábrázolás VII. Henrik német-római császár torinói bevonulásáról, amelyen fel lehet ismerni az érkező uralkodót, kíséretét, a városi méltóságviselőket és a város képviselőjét, aki átnyújtotta a város kulcsait. A látható városhatár pedig azt mutatja, hogy a ceremónia a városon kívül, a kapunál történt.⁸³ A magyar koronázó-városba történő bevonulás ceremóniájának alapelemei megegyeztek az európai gyakorlattal: a városkapu, mint állomás, az ágyúk üdvözlő lövései, a kulcsátadás, illetve a főtemplombeli liturgia.⁸⁴

Az országba történő bevonulás ceremóniáját azoknak a leendő magyar királyoknak szervezték meg, akik külföldi dinasztia tagjaként érkeztek a koronázásra. A középkorban mind az országba, mind a magyar királyi fővárosba történő belépéskor egy-egy rendi küldöttség jelenlétében esküt kellett tenniük a leendő magyar királyoknak, ahogyan Jagelló II. Ulászló az 1490. évi, majd Habsburg I. Ferdinánd az 1527. évi bevonulásakor tette.⁸⁵ Buda 1541. évi elvesztése után a Magyar Királyság számára Pozsony belpolitikai igazgatási központtá, Bécs pedig rezidenciavárossá és a központi igazgatás által úgymond „második fővárossá” vált,⁸⁶ ezáltal a Habsburg-dinasztiából származó magyar királyoknak ezután mindig át kellett lépniük az országhatárt, amikor a királyságukba érkeztek. Ennek köszönhetően az uralkodó-bevonulás ceremóniája a politikai reprezentáció meghatározó részévé vált. A városkapunál az eskü, illetve a városi kiváltságok megerősítése helyett Pozsonyban a 18. század folyamán köszöntő beszédeket tartottak. Az idegen királyokat mind Csehországban, mind Magyarországon

⁸² Schweers: Die Bedeutung, 37–38. Vö. OSZKK Fol. Lat. 540 f. 5v: A város határánál történő fogadás szerényebb ünnepélyességgel az országgyűlésre érkező nádornak is járhatott, ahogyan az 1687. október 20-án történt. Esterházy Pál nádort Köpcsénynél, a forrás által várnak nevezett helyen néhány főpap és báró köszöntötte, aki a következő napon kelt át a Dunán a főrendek kíséretében, majd a folyóparton a város magisztrátusa üdvözölte őt és vezette be a városba. A források következetesen *Te Deum laudamus* himnusz elénekléséről írtak, nem találtam utalást, hogy pontosan melyik liturgiára gondoltak. Ezért a dolgozatban is meghagyom ezt a ceremónia elemet ezen a megnevezésen.

⁸³ Lampen: Das Stadttor, 3–4.

⁸⁴ Lampen: Das Stadttor, 18.

⁸⁵ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 51.

⁸⁶ Pálffy: Nádasdy Tamás, 65–69.

kötelezték a 15. század folyamán az országhatárnál egy eskünek a letételére, amely a határátlépésnek volt az előfeltétele.⁸⁷ Mátyás király is elmondta ezt az esküt, 1527-ben pedig I. Ferdinánd a Magyar Királyság határánál tette le az esküt.⁸⁸ Ekkor Báthory István nádor, Szalaházy Tamás magyar udvari kancellár, Thurzó Elek tárnokmester és más magyar nagyurak voltak jelen.⁸⁹ Az 1712. évi bevonulási rendtartásban olvasható, hogy III. Károlyt az esztergomi érsek latin beszéddel fogadja a határnál felállított sátraknál, és a király erre „paternam in regni cura sollicitudinem pollicetur.” (az ország vezetésében atyai gondoskodást ígér).⁹⁰ Látható, hogy ez a középkor végén kialakult szokás továbbélt a 18. században is. Decsy Sámuel is megerősíti ezt: „az ország szélén, a Duna partján kivonatott sátor alá megyen, és újból lekötelezi magát a Haza boldogságának munkálkodására.”⁹¹

A király bevonulási ünnepségének rendtartását az előkészítő konferencia elsősorban a korábbi ordókra támaszkodva állította össze,⁹² majd a magyar diétának elküldte, amelyet a rendek megtárgyaltak, és a felmerülő változtatási igényüket ismertették az uralkodóval. 1712-ben, 1741-ben a gondosan kidolgozott direktóriumot az országgyűlésen a király bevonulása előtt egy hónappal ismertették.⁹³ 1714-ben azonban csak pár nappal előzte meg a bevonulást.⁹⁴

Ezek a direktóriumok fennmaradtak országgyűlési akta-gyűjteményben és naplókban, amelyekben személyes feljegyzések is tudósítanak az ünnepség menetéről. Ennek ismertetése után először az uralkodó bevonulásokat, majd a király nevében és képében érkező királyi biztosok fogadását elemzem.

A királyfogadás ceremóniájának elemei az általam vizsgált időszakban a következők voltak: egy kisebb magyar delegáció ment a Bécsből Petronellen⁹⁵ átutazó király elé Wolfsthalba, magyarul Farkasfalvára, az egykori magyar határhoz közeli alsó-ausztriai faluba, ahol a küldöttség vezetője beszédet mondott. 1751-től elmaradt itt a köszöntés, az az évi rendtartás kiemelte, hogy a karok és rendek könnyítése érdekében Mária Terézia minden rendkívüli pompát megtiltott, és kerülte a túlzott ünnepélyességet, postakocsin vonult Bécsből

⁸⁷ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 50–51.

⁸⁸ Bartoniek: Magyar királyáavatás, 258.

⁸⁹ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 57.

⁹⁰ Acta et observata, 41.

⁹¹ Decsy: Magyar szent koronának, 518.

⁹² Amint ezt forrás is alátámasztja: Az OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 2r: „Imminente suae maiestatis adventu conficitur ordo ex antiquis actis collectus, quo suae maiestati et serenissimae archi dx salutandae [...].

⁹³ Acta et observata, 116-117., 196-197.; OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 261r.

⁹⁴ OGYK 700.499-IV p. 234. A bevonulás direktóriumát október 12-én olvasták fel.

⁹⁵ Mária Terézia bevonulásának jegyzőkönyvi kivonata tartalmazta, hogy a Petronellben eltöltött éjszaka után, az indulás előtt szentmisét hallgatott a királynő a férjével együtt a Petronellben lévő várban, amelyet az egyik udvari káplán celebrált. I. ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40. *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 1r.

Pozsonyba, éjszakai és étkezés miatti megállások nélkül.⁹⁶ A következő állomás Köpcsénynél, a határnál volt, ahol az országgyűlés delegációja várta az uralkodót a számára felállított sátonnál, amelyben egy bársonnyal bevont asztalt és egy széket helyeztek el.⁹⁷ Ott az esztergomi érsek a karok és a rendek nevében köszöntötte a királyt, majd a válaszbeszéd után az uralkodó csókra nyújtotta kezét. Különböző okokból azonban változhatott a határra érkező uralkodó üdvözlő legfőbb méltóságok személye: I. Ferdinándot 1527 őszén Báthory István nádor fogadta, mégpedig magyar nyelvű beszéddel, mivel a mohácsi csatában elesett esztergomi érsek tiszte még nem volt betöltve.⁹⁸ 1751-ben az esztergomi érseki szék és a nádori méltóság üresedése miatt Mária Teréziát bevonulása alkalmával a határnál a második egyházi főméltóság, a kalocsai érsek üdvözölte.⁹⁹ A bécsi főhadszertárnoki hivatal ellenőrzése alatt gondosan felállított ágyúk a pozsonyi várban ez alatt dördültek el először. A főpapság ezt követően előrement a városba a várkápolnabeli köszöntésre előkészülni. Az uralkodó és kísérete Köpcsénytől Pozsony határáig, a Bécsi- vagy más nevén Vödrici-kapuig vonult, ott a város jegyzője a városi magisztrátus nevében üdvözlő beszédet mondott, és átadta a város kulcsait. Az uralkodó válaszolt, majd a kulcsokat visszaadta, a magisztrátus tagjai pedig kézcsókra járultak. Ezután dördültek el másodszer az üdvözlő lövések, és léptek be a városba, amit ismét üdvözlőlövések jeleztek, majd a tanács fedetlen fővel gyalog kísérte a városkaputól a ceremónia záró állomásához, a királyi várhoz, amely az országgyűlések idején az uralkodó szálláshelye volt, egyúttal „virtuális magyar uralkodói rezidenciaként” a Királyságnak a Habsburg Monarchián belül betöltött szerepét is jelölte.¹⁰⁰ A pozsonyi polgárok a Dunai-kaputól a Pálffy-kertig álltak négy zászlóaljban. A várban az esztergomi érsek főpapi öltözetben a klérus nevében köszöntötte a királyt, szenteltvízzel meghintette, és csókra nyújtotta a csókkeresztet. Ezt követően együtt a várkápolnába mentek, hogy az esztergomi érsek vezetésével a *Te Deum laudamus* himnuszt elénekeljék, ekkor dördültek el harmadszor a díszlövések. Az uralkodó az ünnepség végeztével lakosztályába vonult vissza.

A városba lépés ceremóniája meghatározott volt, a koronázásra bevonulása nem különbözött az uralkodói látogatástól, amennyiben az ünnepélyes keretek között történt. 1751 augusztusában Mária Terézia és Lotaringiai Ferenc Budára utaztak. A budai bevonulásuk ceremóniája egyezett a pozsonyi bevonulással. Az augusztus 8-án, Budán kikötött uralkodópárt

⁹⁶ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48 *Reise Maria Theresias, Franz I. und der jungen Erzherzöge nach Preßburg, Einzug daselbst, Palatinswahl und Landtagsproposition* f. 3r–v., 53r.

⁹⁷ Lányi naplója I., 411.

⁹⁸ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 115.

⁹⁹ OSZKK Fol. Lat. 621 f. 1v.

¹⁰⁰ Pálffy: A Magyar Királyság új fővárosa, 32–38.

Johannes Eleemosinarius Ferdinandus Müller Buda városának jegyzője a magisztrátus nevében köszöntötte latin nyelvű beszéddel, az uralkodó válaszolt, majd a magisztrátus tagjai kézcsókra járultak.¹⁰¹ Ebből a rövid ismertetésből is látszik, hogy a városba bevonuló uralkodó fogadásának rendjében nem találni eltérést, az követte a középkorban kialakult rendet, amelyet nem csak a koronázás alkalmával alkalmaztak.

2.1. Politikai reprezentáció

I. Lipót király feleségével, Eleonóra Magdolnával, József főherceggel és Mária Erzsébet főhercegnővel október 30-án vonult be Pozsonyba. Október 29-én indultak Bécsből, Ebersdorfbán ebédeltek, amely után az uralkodó vadászott is,¹⁰² de még aznap megérkeztek Fischamend településre, ahol az éjszakát töltötték. Következő nap értek Wolfsthalba, ahol ebéd után fogadták a magyar rendek több mint harmincfős küldöttségét.¹⁰³ Fenesy György egri püspök köszöntötte a császári-királyi párt, ezt követte József főherceg és Mária Erzsébet főhercegnő üdvözlése. A küldöttség tagjai a válaszbeszédek után a császári-királyi párhoz és a főherceghez járultak kézcsókra.¹⁰⁴ A határnál Széchényi György esztergomi érsek a karok és rendek nevében beszéddel üdvözölte a császári-királyi párt, József főherceget és Mária Erzsébet főhercegnőt, majd a I. Lipót és József főherceg válasza után a sátorban többször felhangzott a „Vivat” kiáltás.¹⁰⁵ III. Károly 1712. május 19-én érkezett Pozsonyba a koronázó diétára felesége, Erzsébet Krisztina nélkül, aki Barcelonában maradt. III. Károly 1714-ben újra összehívta a két évvel korábban összegyűlt, de a pestis miatt elnapolt diétát. Október 13-án vonult be hitvesével, Erzsébet Krisztinával.¹⁰⁶ Mind Wolfsthalnál, mind a határnál mindkét felséget köszöntötték, ám csak III. Károly válaszolt a beszédekre, Köpcsénynél Keresztély Ágost esztergomi érseknek válaszolva Károly atyai gondoskodást, jóságot és szelídséget ígért, majd mindkét felség csókra nyújtotta kezét.¹⁰⁷ A következő országgyűlésre 1722. július 7-én vonult be Pozsonyba. Wolfsthalnál, a források által *palatiumnak* vagy *arxnak* is nevezett helye az egri püspök beszédet mondott, a király válaszbeszéde után pedig következett a kézcsók, amelyre a királyné és a hercegek is kezüket nyújthatták, ha jelen voltak, amely végeztével ismét

¹⁰¹ Schwarcz: Mária Terézia látogatása, 135.

¹⁰² G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 563.

¹⁰³ ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kt. 15 Extractus Protocolli Caesareo-Aulici Einzug in Preßburg Anno 1687. f. 2r. A küldöttség névjegyzékét sem a bécsi forrás, sem az országgyűlési naplók nem közölték.

¹⁰⁴ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 2v.

¹⁰⁵ A horvát követ naplójában az október 30-i bevonulás leírása eddig a ceremónia-elemig tart. Megemlíti, hogy a határnál történt köszöntés után a városon át a várba vonultak, és az országgyűlés ideje alatt a Pálffy-regiment őrizte a felségeket. L. OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 3r.

¹⁰⁶ OGYK 700.500 p. 222., Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés, 150., OSZKK Fol. Lat 587. f.24r., OGYK. 700.499-III. p. 162.

¹⁰⁷ OGYK 700.499-IV. p. 234.

háromszor meghajoltak és távoztak.¹⁰⁸ A határnál Keresztély Ágost köszöntötte a felségeket, amelyre III. Károly és Erzsébet Krisztina királyné külön-külön válaszoltak, majd mindkét felséghez a főrendek kézcsókra járultak.¹⁰⁹ A Vödrici-kapunál a pozsonyi magisztrátus köszöntötte az uralkodói párt, Skaricza Gábor városi jegyző latin nyelven,¹¹⁰ Hueber Sámuel aljegyző és városi szenátor német nyelven köszöntötte királynét.¹¹¹ 1741-ben Mária Terézia férjével, és királyi helytartóval, Lotaringiai Ferencsel érkezett koronázására. A királyi párt Wolfsthalnál a küldöttség külön üdvözölt. A forrásokban várnak nevezett hely egyik termében fogadta Mária Terézia a magyarokat. A követség háromszor térdet hajtott, majd Patachich Gábor kalocsai érsek latinul fejezte ki a szerencsés utazás és bevonulás feletti örömét. A királynő válaszbeszédet mondott, és kézcsókra nyújtotta kezét. A követek a teremből kivonulva szintén háromszor térdet hajtottak. Ezt követően a szomszéd szobába vezették be őket a királyi helytartó címet viselő Lotaringiai Ferenchez, akit a kalocsai érsek szintén latinul köszöntött.¹¹² Innen délután egy órakor indultak el a határnál felállított sátorhoz, ahová délután négy órakor érkeztek meg. A királyi sátorban Lotaringiai Ferenc a királynő baloldalán foglalt helyet.¹¹³ Mind királyság, mind a város határánál csak Mária Terézia válaszolt a köszöntésre. Tíz évvel később, 1751. május 5-én ismét diétára érkezett Mária Terézia férjével. A korábbiaktól eltérően az első állomás a határnál felállított sátor volt, amelyben a királynő a bal oldalon, a császár a jobb oldalon foglalt helyet. Csáky Miklós kalocsai érsek, mivel sem esztergomi érsek, sem nádor nem volt, köszöntötte rövid beszéddel, amelyre a felségek válaszoltak.¹¹⁴ 1764. július 3-án este hat órára érkezett meg az uralkodópár a határnál felállított sátorhoz, amelybe József római királlyal, Lipót főherceggel, Mária Anna és Mária Krisztina főhercegnőkkel bementek. Középen a császár, jobbján Mária Terézia, balján pedig József római király foglalt helyet. A főhercegek és főhercegnők két oldalt ültek.¹¹⁵ Barkóczy Ferenc esztergomi érsek latin beszéddel köszöntötte Mária Teréziát, Lotaringiai Ferencet és a trónörökös főherceget, Józsefet is.¹¹⁶ Noha az általam vizsgált öt bevonulás kevés egy általános következtetés levonására, további vizsgálatra érdemes a királyi család egyes tagjainak járó ceremóniális elemek: az uralkodó hitvestársának külön, akár másik nyelven elmondott köszöntés, és a nekik is kijáró hódolati rítus, a kézcsók. A magyar határnál történő köszöntéskor elfoglalt helyük, amelynél a

¹⁰⁸ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 39v–40r.

¹⁰⁹ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 3r.

¹¹⁰ A beszédet a Függelékben közlöm.

¹¹¹ Nova Posoniensia 1722. július 8. p. 280.

¹¹² ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40 *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 1r–4r.

¹¹³ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 181r.

¹¹⁴ OSZKK Fol. Lat. 617 f. 3r: a naplóíró megjegyezte, hogy a császár nem mondott beszédet.

¹¹⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 64. f. 4r.

¹¹⁶ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 307v.

német-római császár középen foglalt helyet, a megkoronázott magyar királynő pedig az ő jobbján. Ismét kiemelt helyet kapott a bevonulási ceremóniában a trónörökös, akárcsak 1687 előtt.

A rangsorrend nem csak a királyi családnál volt látható. A politikai és társadalmi státusz reprezentációjának erős igénye érzékletesen megtapasztalható volt a rendtartás kialakítását kísérő rangvitákon. Az uralkodó és az rendek viszonyát szimbolikusan kifejező ceremóniaelemekről is kialakulhatott tárgyalás. 1741. május 19-én,¹¹⁷ az egy hónappal korábban tartott országgyűlési ülésen a Bécsből küldött direktóriumot felolvasták a rendeknek, amely csak a főrendeket nevezte meg a határnál történő kézcsóknál. A karok és rendek a hiányosság miatt az előző, azaz az 1722. évi direktóriumra hivatkozva kérték a módosítást. Az uralkodó az audienciára Bécsbe érkezett magyar követséggel leiratot küldött az országgyűlésnek, melyben biztosította a karok és rendek kézcsókra járulását.¹¹⁸ Azaz az erősödő alsótábla ezúttal is érvényesíteni tudta érdekét e szimbolikus jelentőségű találkozás kérdésében.¹¹⁹ 1741-ben a magyarok másik kérvénye a testőr csapatok sátor körüli elhelyezkedése volt. Szokásosan a határnál felállított sátor bal oldalán állt a magyar, jobb oldalán pedig a német testőr csapat. 1741-ben a rendek a magyar testőr csapatot a ceremóniarendben előkelőbb jobb oldalon kívánták felállítani, amellyel a német csapat került volna a bal oldalra. A változtatási igényüket azzal indokolták, hogy Mária Terézia királyi titulátúrájában első helyen állt a magyar királyi cím:¹²⁰ *Maria Theresia Dei gratia Regina Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavonicaeque, Archidux Austriae, Nupta Dux Lotharingiae ac Barri, Magna Dux Hetruriae*. A rendeknek azonban nem sikerült ezzel az érveléssel változtatást elérni, így végül a korábbi gyakorlatnak megfelelően a sátor bal oldalán kellett felsorakozniuk.¹²¹

1741-ben Pozsony városa is előkelőbb képet akart mutatni a fogadási reprezentációban, mint az a korábbi diéták esetében történt. Mária Teréziát öt kompániányi felfegyverzett városi polgárral szeretne fogadni, nem pedig négygel, ahogy azt a bécsi udvar által küldött direktóriumba foglalták.¹²² A polgárok a régi szokásokra hivatkoztak, noha az 1712. és 1722. évi fogadási rendtartásban (mely ordó elő is került az országgyűlésen) is négy kompániába

¹¹⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 261r.; f. 265r: Az országgyűlési napló másolatában nem szerepel a rendtartás, a napló írója pedig a bevonulásról annyit közöl, hogy hogy megtörtént június 20-án.

¹¹⁸ OSZKK Fol. Lat. 607 p. 15–19. A leirat: p. 57–58.; OSZKK Fol. Lat. 596 f. 172r-v.; Fol. Lat. 3910 f. 7v–8v.

¹¹⁹ Hasonlóan az 1712. évi wolfsthalai küldöttség tagjairól kialakult vitához.

¹²⁰ OSZKK Quart. Lat. 401. f. 7v.

¹²¹ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 173r.

¹²² OSZKK Fol. Lat. 607. p. 20.

rendeződték a pozsonyi polgárok. Változtatási igényük mégis sikeres volt: öt kompániában állhattak sorban a bevonuláskor.¹²³

1741-ben nem csak a világi résztvevők, hanem az egyházi szereplők között is kialakult precedencia-vita. Esterházy Imre esztergomi érsek köszvénye miatt abban a kegyben részesült, hogy a rendek nevében hordszéken ülve köszönthette az uralkodót, miként hasonló eset már a korábbi századokban is több ízben történt. 1527-ben Székesfehérvárott Báthory István nádort, 1563-ban Pozsonyban Batthyány Ferencet és 1681-ben Sopronban Szelepcsényi György esztergomi érseket vitték hordszéken a koronázási szertartások során.¹²⁴ Esterházy Imre érsek betegsége miatt a bevonulást záró rituálét, vagyis a várba érkező királynő szenteltvízzel való meghintését, a csókkereszt csókra nyújtását és a várkápolnában a *Te Deum laudamus* intonálását sem tudta ellátni, helyette első suffraganeusa, Erdődy Gábor egri püspök várta Mária Teréziát, mellette a klérus infulában, pluviáléban, pectoráléban és rochétumban. Jelen volt a királyi ceremonárius, az udvari káplánok és a Szent Márton társaskáptalan tagjai is. A keresztsókolás és szenteltvíz hintés után az uralkodói pár bevonult a kápolnába, az egri püspök az asszisztens püspökökkel, a ceremonáriussal és az udvari káplánokkal az oltárhoz lépett, és intonálta a *Te Deum laudamust*. A többi főpap a faldistorium mellé állt. A „Benedicamus Patrem et Filium et Spiritus Sanctum” sort a két asszisztens püspök énekelte, a „szokott imát” pedig az egri püspök.¹²⁵ Megjegyzendő, hogy a püspök kizárólag az egyházi feladatát vette át az esztergomi érseknek, azaz a keresztsókolás és szenteltvízzel való meghintését az uralkodói párnak, illetve az Ambrusi himnusz intonálását, ennek következtében a várnál elhangzó köszöntőbeszéd elmaradt. A kalocsai érsek kifogásolta az egri püspök kiválasztását e megtisztelő feladatokra, arra hivatkozva, hogy ő követi rangban az esztergomi érseket. Az egri püspök viszont a primás által kieszközölt pápai bullára utalva érvelt, amelynek értelmében annak minden teendőjét első suffraganeus püspöke láthatja el.¹²⁶ A két főpap közti vita a koronázás szertartását is érintette, ezért a további érveket *A koronázás egyházi szertartása* alfejezetben tárgyalom.

Az uralkodót fogadó küldöttséget a bevonulás előtti hetekben választották meg. 1687-ben az uralkodó elé menő küldöttség tagjai 2 püspök, és 2 főnemes képviselte. Az alsótáblát hat

¹²³ OSZKK Fol. Lat. 607. p. 106.; OSZKK Fol. Lat. 596 f. 173r: „Siquidem regia civitas posoniensis suos reges 5 vexillis, non vero 4 recipere solebat, hinc instabit, ut penes eundem morem antiquum nunc quoque permanere possit”

¹²⁴ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 497.

¹²⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40 *Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg, Einzug daselbst und Wahl Palffys zum Palatin* f. 16v–17v. A forrás nem tüntette fel, hogy melyik az úgynevezett „szokott ima”, az idézett sor alapján igyekszem azonosítani a liturgiát.

¹²⁶ Kolinovics: *Nova Hungariae periodus*, p. 169. és az OSZKK Fol. Lat. 607. p. 106.; Fol. Lat. 3910 f. 39r.

vármegyei követ, három káptalani, és négy szabad király városi, és két horvát követ képviselte. A küldöttség tagja volt még az alnádor és alországbíró is.¹²⁷ A küldöttség tagjainak összeállításakor is kialakulhattak viták a diétán belül. 1712-ben III. Károly rendi fogadóbizottságát a bevonulás előtt egy hónappal választották ki. A nádor, Esterházy Pál megnevezte a felsőtábláról a jelölteket, és kérte az alsótáblai státusokat saját jelölt állítására. Másnap az alsóházat vezető királyi tábla javasolt képviselőket: Barlok Istvánt és Sigray Józsefet, akik táblabírák és egyben vármegyei küldöttek is voltak. Okolicsányi Pál, Turóc vármegye követe, erre a választásra reagálva kifogásolta a két táblabíró jelölését, a vármegyei követei közül pedig Festetics Pált és Bornemissza Istvánt javasolta. A vita háttérében a rendek szabad küldöttválasztási joga állt.¹²⁸ A kényes helyzetet végül a nádor április 29-én kelt rendelkezése oldotta meg: mind a négy személy képviselhetette az alsótáblát.¹²⁹ Ez a két órán át tartó, megegyezést nem eredményező vita is érzékletesen mutatja, hogy mind a királyi tábla törekedett a reprezentációra, mind a vármegyei rendek politikai és társadalmi státuszukat, jogukat erőteljesen igyekeztek védelmezni és kifejezésre kívánták juttatni még egy első pillantásra nem olyan nagy jelentőségűnek tűnő reprezentációs alkalmon is.¹³⁰ A norma és a gyakorlat közti eltérés is látható, hiszen az előre tervezett létszám a kétszeresére nőtt. A gyakorlat előnyösebb helyzetbe hozta a vitában résztvevőket, mert nem csak a vármegyék követei érték el a szándékukat, hanem végül az alsótábla is több követtel mutatkozott a király előtt. E szerint a királykoronázó országgyűlések egyik ceremóniális tetőpontjának, az uralkodóval való első találkozásnál¹³¹ a rendek küldöttségét Csáky Imre kalocsai érsek vezette. A küldöttségben a felsőtábláról két főpap és két mágnás, az alsótáblát két káptalani követ, a vármegyéket négy követ, akik közül ketten a Királyi Táblát is képviselték, a távollévők két követe és négy városi követ vett részt.¹³² 1714-ben minden rendből két-két követ fogadta III. Károly és hitvesét.¹³³ 1722-ben az üdvözlésre érkező küldöttség vezetőjének Erdődy Gábor egri püspököt választották meg, a követségnek tagja voltak Draskovich János főkamrás, Szörényi László dulcineai püspök, tíz főnemes, akik között helyet kapott a horvát főrendek képviselője is, a királyi tábláról az alországbíró, a személynöki ítélőmester és két királyi táblai ülnökök vettek részt. Az alsótábláról egy horvát követ, a klérust hárman, a vármegyéket huszonketten

¹²⁷ OSZKK Fol. Lat. 3342 fol. 6r–v.

¹²⁸ Lányi naplója I, 399–400.; Szijártó: A diéta, 162–163.

¹²⁹ OGYK 700.502. p. 26.

¹³⁰ Szijártó: A diéta, 162–163. Szijártó M. István szerint Barlok István kimaradt a küldöttségből, a Gyurikovits-gyűjteményben őrzött forrás (700.502 Acta publica 1712. p. 26) alapján azonban mind a négyen megjelentek.

¹³¹ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 195.

¹³² OGYK 700.502, p. 26.

¹³³ OGYK 700.499-IV. p. 234.

képviselték. Ennek eloszlása a Dunán inneni és Dunán túli kerületekből hét-hét fő, a Tiszán inneni öt, a Tiszán túli kerület három főt delegált. Öten képviselték a távollévők követeit, és négyen a szabad királyi városokat képviselték.¹³⁴ A bevonulást előkészítő konferencián megvizsgálták 1655-től kezdve az uralkodót köszöntő deputációt, amely szerint általában tízfős volt, rendenként, vagyis főpapság, főnemesség, rendek és a szabad királyi városok, két-két követet, illetve a horvát rendek részéről két személyt jelöltek ki. Az 1687. évi küldöttségről azonban feljegyezték, hogy több, mint harmincfős volt, de nem említette meg a horvátokat. Az 1712. évi bevonulásban részt vett horvátokról nem találtak információt, ezért fontosnak tartották jelezni a kancellárnak, hogy a magyarok számát nem határozzák meg, de a horvátoknak is helyet kell biztosítani a deputációban.¹³⁵ 1741. június 20-án a koronázó-országgyűlésre érkező Mária Teréziát 55 fős magyar rendi fogadóküldöttség várta Wolfsthalnál.¹³⁶ Június 16-án jelölték ki az országgyűlésen a küldöttség 21 főnemesi és a 34 alsótáblai tagjait, akiket Patachich Gábor kalocsai érsek vezetett.¹³⁷ Az alsótábla mind az öt csoportja, a klérus, a királyi tábla, a vármegyék, a szabad királyi városok, és a távollévő mágnások, illetve a horvátok követei is képviselve voltak. A vármegye kerületek közül a Dunán túli vármegyék mindig megjelentek a deputációban, 1712-ben a Dunán inneni, 1687-ben pedig a Tiszán túli kerület nem kapott helyet. 1722-től azonban mind a négy kerületből választottak követet, amely nem csak a vármegyék egységesen, hanem a kerületek is igyekeztek részt venni a politikai reprezentációban. A vármegyei követek száma is növekedett, 1687 és 1741 között több mint a kétszeresére nőtt. A küldöttségekben az alsótábla különböző politikai csoportjainak követei között aránytalanság figyelhető meg. A vármegyei követek száma az alsótábláról kijelöltek létszámának majdnem a felét tették ki, a többi politikai csoporthoz képest pedig kétszer annyi követet állított.

	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Királyi tábla	2	1	2	4	2	4
Klérus	3	1	2	3	2	4
Vármegyék	7		4	22	8	18
	Dunán inneni	4		7	3	6
	Dunán túli	1	2	7	1	4

¹³⁴ OSZKK Fol. Lat. 562. f.38v–39v.; OSZKK Fol. Lat. 566/1 f. 30v–31v. A listák közti eltérést az adott személynél jeleztem. Nova Posoniensa 1722. július 8. p. 279–280. Az újság jegyzékéből hiányzik Berényi Tamás, Paluska György, Reviczky János.

¹³⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Gutachten der Hofkonferenz betreffend die Reise des Kaisers nach Preßburg* f. 8r.

¹³⁶ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40. *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 2r.; OSZKK Quart. Lat. 401. f. 21v–22r részletesen felsorolja a 20 kocsiban ülőket. Az OSZKK Fol. Lat. 607. p. 94. és Fol. Lat. 3910 f. 34v. jegyzék nélkül 24 kocsit tüntettek fel

¹³⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 264r.; Fol. Lat. 3910 f. 20v–22r; OSZKK Fol. Lat. 596 f. 178 és a 179 között kimaradt egy lap, amely p. 19–20.; OGYK 700.478 p. 84–87.

	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Tiszán inneni	2		1	5	2	4
Tiszán túli			1	3	2	4
Szabad királyi városok	5	2	2	4	4	3
Horvátország	2	1		1	1	1
Távollevők		1	2	5	2	4
Összesen	19	6	12	39	19	34

1. táblázat: Az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő alsótáblai küldöttség

A vármegyék közül többször feltűnik Pozsony, Nyitra, Zemplén. 1722 és 1741-ben az egyes vármegyei kerületekbe tartozó vármegyék száma megnőtt, és mindkét alkalommal tagja volt Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Komárom, Somogy, Tolna, Zemplén és Békés megye követe. Az egyes vármegyék reprezentáltsága a következőképpen alakult:

	Összesen	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Dunán inneni vármegyék	Bács	1			1		
	Bars	2			1		1
	Hont	2	1				1
	Nógrád	1			1		
	Nyitra	3	1		1		1
	Pest	1					1
	Pozsony	4	1		1	1	1
	Trencsén	3			1	1	1
	Zólyom	3	1		1	1	
Dunán túli vármegyék	Baranya	1			1		
	Győr	1			1		
	Komárom	2			1		1
	Somogy	2			1		1
	Sopron	2	1		1		
	Tolna	2			1		1
	Vas	3			1	1	
	Veszprém	1					1
Zala	1				1		
Tiszán inneni vármegyék	Abaúj	1			1		
	Borsod	1			1		
	Gömör	1			1		
	Heves	1					1
	Sáros	2			1	1	
	Szepes	3	1				1
	Ung	1					1
	Zemplén	4	1			1	1
Tiszán túli vármegyék	Békés	2			1		1
	Bihar	2			1	1	
	Csongrád	2				1	1

	Összesen	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Közép-Szolnok	1				1		
Szabolcs	2					1	1
Szatmár	1						1

2. táblázat: Az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttség vármegyei követei

A szabad királyi városok közül Eperjes emelkedik ki, de a városi követek összegyűjtéséből nem vonható le bizonyos városok politikai befolyására érdemi következtetés. A negyedik rend, a városok követei is tagjai voltak a küldöttségnek, ám idővel a létszámuk nem növekedett a delegációban. Látható, hogy Eperjes a Rákóczi mozgalom idején nem tűnt fel a küldöttek között annak ellenére, hogy Sváby Imre, a város követe hivatalos volt az országgyűlésre.

	Összesen	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Buda	1				1		
Debrecen	1					1	
Eperjes	4	1			1	1	1
Kassa	2	1		1			
Körmöcbánya	1	1					
Kőszeg	1				1		
Nagyszombat	2		1			1	
Pest	1						1
Pozsony	2	1		1			
Selmecbánya	2				1		1
Sopron	2	1	1				
Székesfehérvár	1					1	

3. táblázat: Az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttség városi követei

1712-től kezdve a deputációban a távollévő mágnások követei is feltűntek, majd számuk szintén nőtt. A főnemesek küldöttségbeli létszáma is nőtt 1687 és 1741 között. 1687-ben és 1712-ben két főpap és két főnemes képviselte a felsőtáblát, 1722-től azonban a főnemesek létszáma többszöröse lett, a négy deputációban a Csáky, Esterházy, Zichy, Erdődy, Batthyány család több tagja is feltűnt. A főpapok létszáma nem nőtt, a deputátust pedig az egri püspök, a kalocsai érsek és a veszprémi püspök fogadta az uralkodót. 1722-ben feltűnik Szörényi László dulcineai püspök, aki azonban Erdődy püspök helynöke volt,¹³⁸ Valószínűsítem, hogy ennek köszönhette megjelenését a küldöttségben. Széchényi Pál püspök pedig az esztergomi érsek rokona volt, amely szintén szerepet játszott a deputációbeli tagságában.

¹³⁸ Magyar Katolikus Lexikon XIII. 470.

	1687	1708	1712	1722	1728	1741	Összesen
kalocsai érsek			1			1	2
egri püspök	1		1	1			3
veszprémi püspök	1					1	2
dulcineai püspök				1			1
váci püspök		1					1
szendrői püspök		1					1
csanádi püspök					1		1
Összesen	2	2	2	2	1	2	

4. táblázat: Főpapok az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő küldöttségbeli

	1687	1708	1712	1722	1728	1741
Főnemeselek	2	1	2	11	8	19

5. táblázat: Főnemeselek az uralkodót és a királyi biztosokat köszöntő

A bécsi udvar az bevonulást előkészítő konferenciákon változtathatott a ceremónián. Egy 1687. évi rendtartás német nyelvű kivonata megemlíti, hogy a négy zászlóaljnyi felfegyverzett polgár üdvözlőlövést adott volna le a pozsonyi királyi vár terén, de elmaradt a lovak és a kocsik közt kialakuló kavargás miatt.¹³⁹ Ezt 1712-ben erre az estre hivatkozva mellőzték és vették ki a szertartásrendből.¹⁴⁰ Ekkor egy másik elemet is töröltek a rendtartásból: a nemesi bandériumoknak a határnál saját zászlajuk alatt, dobokkal, harsonákkal feldíszített, különféle fegyverekkel felszerelt, menetoszlopban történő felvonulását. A határnál történő felvonulás szintén középkori eredetű (már az első pozsonyi ceremónián, 1563-ban is megtartották),¹⁴¹ de már 1608-ban is „kellemetlenül érintette” a koronázásra érkező II. Mátyást,¹⁴² annak ellenére, hogy fél évvel korábban a magyar rendektől kapott tekintélyes fegyveres segítséget bátyja, II. Rudolf császár ellen a magyar trón megszerzéséhez.¹⁴³ Az uralkodó aggodalmára ugyanakkor a mellette vonuló Thurzó György, a magyar sereg főparancsnoka, azt felelte, hogy „[...] nem új módja ez a fejedelem fogadásának. Munkát, fáradságot nem kímél a magyar, ha fejedelme részéről szeretetet lát, ez a díszes fegyveres sereg pedig az ország ékessége, s ez azt mutatja, hogy annál szívesebben áldozzák életüket a fejedelemért.”¹⁴⁴ Az egyik 1687. évi napló feltüntet egy lovas csapatot, amelynek egy része

¹³⁹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15 *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 6r.

¹⁴⁰ Acta et observata, 197–199.

¹⁴¹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 123.; Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 342–343.

¹⁴² Bartoniek, Magyar királykoronázások. 136.; Kovachich: Solennia, 44.

¹⁴³ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 393.

¹⁴⁴ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 136., Kovachich: Solennia, 44.

zászlókkal, másik része kivont kardokkal köszöntötte a királyi párt.¹⁴⁵ A forrás többet nem mond róluk, de valószínűsítem, hogy ezzel a nemesi bandériumok felvonultatásának szokására utal, amelyet a következő koronázáson majd eltöröl az előkészítő konferencia. 1712-ben III. Károly ugyan az országot pusztító pestisjárvány és a nemesek anyagi megkímélése érdekében engedte el a katonai felvonulást, ám ebben a biztonsági szempontoknak is komoly szerepe volt. E két jelentősebb ceremoniális változtatás mögött azonban komolyabb biztonsági és szimbolikus politikai okok is állhattak: a Habsburg-dinasztiától korábban függetlenedni akaró mozgalmak miatt a bécsi udvar mindkét koronázás előtt tartott a felfegyverzett magyar bandériumoktól, és azok jelentősebb érdekérvényesítő erejétől, ezért igyekezett biztonságosabb, mondhatnánk fegyvermentes körülményeket teremteni a koronázások idejére. A fenti érvekre hivatkozva ezt a két elemet később sem helyezték vissza az uralkodók bevonulási ordójába, de olykor feltüntették mint régi szokást.¹⁴⁶ A biztonsági intézkedések része volt, hogy a határnál felállított tábori sátor bal oldalán magyarok álltak, míg a jobb oldalon német lovas testőr csapat helyezkedett el, illetve a városban német gyalogosok és gyalogos testőrök is teljesítettek őrszolgálatot.¹⁴⁷

Az uralkodó előtt a bevonulás alatt hordott kivont kard szimbóluma nemcsak a Magyar Királyságban élt, hanem többek között Franciaországban vagy a Német-római Birodalomban is, amint erről 1530-ból adat is fennmaradt, hogy az augsburgi birodalmi gyűlés nyitó ünnepi szentmisére a templomba vonuló császár előtt hordozták a birodalmi kardot.¹⁴⁸ A kivont kardot a német-római császár előtt a birodalmi marsall, a megkoronázott magyar király előtt a marsall méltóságának magyar megfelelője, a lovászmester vitte. Miksa 1563. évi bevonulásán, akit a magyar rendek nagy része nem ismert el jövődöbéli királynak a választás hiánya miatt, a lovászmester helyett Konrad von Pappenheim birodalmi marsall hordta a kivont kardot, ezzel is jelezve, hogy Miksa, mint római és cseh király vonul be Pozsonyba. Más alkalommal is előfordult, hogy a birodalmi marsallnak jutott ez a kitüntető feladat: a 16. század során a magyar királyné-koronázásokkor vagy a még élő uralkodó életében történt utód megkoronázásakor is felvonultatott császári jelvények közül a kivont kardot szintén a birodalmi marsall tartotta, kifejezve a bevonuló uralkodó legmagasabb titulását, a császári méltóságot. Egy esetben, I. Ferdinánd 1563. évi pozsonyi bevonulásán a magyar királyi lovászmester vitte a kivont kardot,

¹⁴⁵ Fol. Lat. 3342 f. 6r–v.

¹⁴⁶ 1741. május 20. Mária Terézia fogadásának direktórium: OSZKK Fol. Lat. 612. f. 5v, 6v.; OSZKK Fol. Lat. 607. p.16., 19.

¹⁴⁷ Acta et observata, 118.

¹⁴⁸ Dotzauer: Anrufung und Messe II, 20.

amelyet Pálffy Géza „komoly politikai gesztusnak” ítelt meg.¹⁴⁹ III. Károly uralkodása alatt összegyűlt országgyűlési ceremóniákon a birodalmi marsall tartotta a kivont kardot, például 1712. évi királyi előterjesztés átadásakor III. Károly mellett Adam Franz von Schwarzenberg birodalmi marsall állt, tartva a magyar királyi méltóságot jelentő kivont kardot, és nem a lovászmester, annak ellenére, hogy III. Károly már magyar királyként érkezett az országba az 1687. évi II. törvénycikk értelmében, vagyis az örökjogon való uralkodásnak megfelelően. A változás Mária Terézia 1741. évi országgyűlésén történt, és a főlovászmester az azt követő diétákon tartott nádorválasztáson és királyi előterjesztések átadásánál is megtartotta ezt a feladatot.

A szimbolikus kommunikációt szolgálta az uralkodók ruhája, a bevonulási útvonal és az épületeket díszítése. 1712-ben III. Károlynak az ország iránti kegyessége és a hagyományok megtartása kifejezésére szolgált a bevonulásakor viselt magyar ruha, a magyar főveg, amelyen értékes tollak és drágakövek voltak.¹⁵⁰ Érdekes, hogy ezt a gesztust – talán természetesnek véelve – Lányi Pál nem említette naplójában, a külföldi szemtanú, a morva szerzetes ugyanakkor lejegyzésre méltónak ítélte.¹⁵¹ 1722-ben az előkészítő konferencián felmerült a kérdés, hogy III. Károly ünnepélyesen vonuljon-e be vagy *all' incognito* érkezzen a Pozsonyba. Ennek részeként a ruházat kérdését is tárgyalták. A konferencia az 1714. augusztus 5-i jegyzőkönyv alapján nem tartotta szükségesnek a magyar ruha viselését a bevonulás során, de az ünnepélyes vagy nyilvános bevonulás elkerülhetetlennek tűnik, ugyanis az *all' incognito* bevonulásra az országgyűlés esetében még nem volt példa.¹⁵² Ez az utazási mód a ceremoniális kööttségeken lazított, az utazó többek között nem részesült ünnepélyes fogadásban, katonai tiszteletadásban. Ennek egyik oka lehetett a költségek visszaszorítása. Hasonlót jelentett az *in der Stille* utazás, amelynél a rangot nem titkolták el, de ünnepélyes fogadásban nem részesült az utazó.¹⁵³ Ezt a fogalmat használta az egyik előkészítő irat III. Károly a propozíciók kihirdetése utáni bécsi visszautazásával kapcsolatban.¹⁵⁴ A kiadások csökkentése 1722-ben is fontos szempont volt a bevonulás megszervezésében, amellyel kapcsolatban a konferencia III. Károly egyetértésével minden felesleges fényűzést mellőzött.¹⁵⁵ A tervzetnek megfelelően III. Károly német ruhát

¹⁴⁹ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 335–336.

¹⁵⁰ Acta et observata, 131., 216.

¹⁵¹ Forgó: Az egyházi rend, 13.

¹⁵² ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Gutachten der Hofkonferenz betreffend die Reise des Kaisers nach Preßburg* f. 8v.

¹⁵³ Kulcsár: II. József utazásai, 28–31.

¹⁵⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Berichte zum Preßburger Landtag, über die Abhaltung desselben und die daselbst gehaltenen Reden.* f. 28.

¹⁵⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Gutachten der Hofkonferenz betreffend die Reise des Kaisers nach Preßburg* f. 9v.

viselt, és Wolfsthaltól lovon vonult be Pozsonyba.¹⁵⁶ A határon a kijelölt területre letett pallókat szőnyeggel borították be, a sátorban két asztalkát és két vörös selyemmel borított széket helyeztek el.¹⁵⁷ 1741-ben az uralkodó-bevonulás ceremóniájában még egy számottevő újdonság volt megfigyelhető: a III. Károly halála feletti gyász érzése is kifejezésre jutott a szertartásban. Bécsből az uralkodó és udvartartása fekete gyászruhában utazott el, majd Petronellben öltötte fel az udvartartás, Wolfsthalban pedig maga Mária Terézia a színes ünnepi, mondhatnánk a koronázási ünnepségekhez illő öltözéket.¹⁵⁸ A pozsonyi várban viszont az uralkodó lakosztálya a koronázás napjáig fekete színnel volt beborítva, utalva III. Károly halálára.¹⁵⁹ A helytartótanács a magyar rendeknek is előírta a fekete ruhában történő nyilvánosan megjelenést már az első ülésnaptól kezdve, ez alóli kivételt a koronázási szertartások jelentették.¹⁶⁰ Ezzel szemben 1751-ben Mária Terézia elrendelte, hogy az elé menő küldöttség váltsa át gyászruháját,¹⁶¹ és öltön színes ünnepi öltözetet.

Az útvonalon 1712-ben III. Károly átvonulva az előre elkészített dunai hajóhídon megérkeztek a magyar főváros Bécsi-kapujához. A hídon a Magyar Koronához tartozó országok (Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország és Bulgária) tíz zászlóját helyezték el, amelyek a királykoronázáson is fontos szerepet játszottak, hasonlóképpen sugallva a Habsburg-uralkodók nagyságát.¹⁶² Ezek mellett nyolc másik zászlót helyeztek el. Ez utóbbiak Lányi Pál gömöri alispán figyelmét is felkeltették, így gondosan számba vette őket naplójában: 1. egy oroszlán, alatta felirat: Fortitudo; 2. galamb zöld ággal, 3. bárány, felirat: Pietas; 4. Fides; 5. Spes, 6. Caritas, 7. Justitia, 8. Clementia.¹⁶³ A Habsburg-ház uralkodói ideálképét formázó allegorikusan ábrázolt erények a dinasztián belül „öröklődtek”, és az új uralkodóknak szimbolikus legitimitást adtak. Ennek alapja még az I. Miksa császár által készíttetett ún. erénycsaládfa volt, amelybe korábbi császárokat, mitikus hősokeket is belefoglaltak a Habsburgok elődjeiként.¹⁶⁴ Az erénycsaládfa mellett a II. Ferdinánd császárnak tulajdonított *Princeps in compendio* című fejedelemtükör is tartalmazza azt az uralkodói ideált, amelyből a Habsburg-hercegek megismerhették a helyes

¹⁵⁶ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Direktorium für den Obersthofmeister, Oberstkämmerer, Oberstallmeister was sie wegen des Preßburger Landtags zu tun hätten* f. 4.

¹⁵⁷ OSZKK Fol. Lat. 566/I. 35r.

¹⁵⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40. *Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg. Einzug dortselbst und Wahl Pálffy's zum Palatin.* f. 1v.

¹⁵⁹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40. *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 59v–60r.

¹⁶⁰ Salamon kisebb dolgozatai, 73–74.

¹⁶¹ Valószínűleg Pálffy János nádor március 24-i halála miatt viselték.

¹⁶² Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 17–52.

¹⁶³ Lányi naplója, I. 410.

¹⁶⁴ Matsche: Die Kunst im Dienst, 55–56. A Habsburg elődökről, akik III. Károly számára az uralkodóerényekkel rendelkező előképek voltak I. Kalmár: Ahnen als Vorbilder.

uralkodást. Emellett Andreas Pauer jezsuita gyóntatójának *De instituendo Principe Perfecto* című fejedelemtükre is hatással volt rá.¹⁶⁵ III. Károly politikai gondolkodásmódját és uralkodói erényképét ezek a művek alakították ki, ezt spanyol királyként a *Patrum virtute*,¹⁶⁶ majd császárként: *Constantia et Fortitudine* választott jelszava is mutatja.¹⁶⁷ Az uralkodói erényeknek az alattvalók jólétének és üdvének elősegítését kellett szolgálniuk, ezt a feladatot Istentől kapták, aki mindenki atyja, és akinek e földi helyettese a király, tehát neki is atyai módon kell viszonyulnia népéhez.¹⁶⁸ Mind a hídon elhelyezett allegorikus zászlók, mind a köszöntő beszédek szervesen illeszkedtek ebbe a Habsburg-családi hagyományos szimbólumrendszerbe és különleges politikai kommunikációba.

2.2. Az 1687 és 1764 között elhangzott beszédek

2.2.1. Beszédek 1687

1687-ből igen kevés oráció maradt fenn, az esztergomi érsek beszédének még tartalmi kivonatát sem tartalmazza a naplók, ugyanakkor szerencsére a királyi és főhercegi válaszok tartalmát feljegyezték az írók.

Fenesy György egri püspök beszédét Bél Mátyás a koronázást leírva megőrizte, amely részt Kovachich átemelte a gyűjteményébe. A püspök I. Lipótot a feldúlt ország megújítójának és az ellenség legyőzőjének nevezte, akinek jelenlétének nincs kedvesebb és óhajtottabb a rendek számára. A király fiát, Józsefet pedig a nép megtartójaként, a haza atyjaként és a szerencsés idők helyreállítójaként adja a királyságnak. Mind Lipótot, mind Józsefet kéri a királyságba való belépésre, amely az utóbbi számára örök jogon birtokolt. Az egri püspök zárómondatában utalt a koronázásra is. Kívánja, hogy a rendek szavazatából az Istennel vegye a keresztény állam koronáját.¹⁶⁹

Patachich Boldizsár horvát követ naplója a királyság határánál elmondott császári beszéd kivonatát tartalmazza. Az uralkodó beszédében megemlítette a karok és rendek korábbi szerencsétlenségét és nyomorúságát, ám a reményüket is, hogy Buda és több erősség, illetve majdnem egész Szlavónia visszafoglalását a korábbi virágzás fogja követni. Az országgyűlésnek atyai gondoskodást és kegyességet ígért, amelyet ennek a királyságnak a

¹⁶⁵ Kalmár: Ein Fürstenspiegel, 121.

¹⁶⁶ Szeretném megköszönni Kalmár Jánosnak, hogy felhívta erre a figyelmemet.

¹⁶⁷ Matsche: Die Kunst im Dienst, 72.: A XIX. fejezet címe: *De Principis constantia et animi fortitudine*.

¹⁶⁸ Matsche: Die Kunst im Dienst, 72–73.

¹⁶⁹ Kovachich: Solennia, p. 133.

javára fog fordítani, és ezért reméli, hogy a rendek is igyekezetüket fogják erre fordítani.¹⁷⁰ József főherceg apja példájához hasonlóan ígér kegyességet, illetve a rendeknek vigasztalást.¹⁷¹

Mindkét beszéd tartalmazta a királyság nehéz sorsának jobbra fordítását, és az azt előmozdító uralkodói képet: *paterna cura*, *clementia* és a *consolatio*, vagyis az atyai gondoskodás, a kegyesség és a vigasztalás jellemezte. Az utóbbi beszédben már előkerült Szijártó István által is vizsgált közjó fogalma: *pro bono regni*. Megfigyelésre érdemes a püspök beszédének zárása, ugyanis az örök jogot elfogadta József koronázásánál, azonban hangsúlyozta a rendi választójogot.

2.2.3. Beszédtek 1712-ben

A bevonuláskor elhangzott beszédtek több forrásban is fennmaradtak. Az országgyűlési naplók akta-gyűjteménye mellett Csáky Imre kalocsai érsek wolfsthalai köszöntését a Wienerisches Diarium 1712. évi május 28-i száma is közölte német fordítással együtt. Mivel a beszédtek is a fogadás direktóriumával diktálás során jegyezték le a követek, az egyes beszédpéldányokban eltérések, hibás lejegyzések fedezhetők fel. A kalocsai érsek beszédének vizsgálatát segíti, hogy nyomtatásban is megjelent, amellyel a kéziratos feljegyzéseket össze lehet vetni.

Csáky Imre kalocsai érsek latin nyelvű beszédének nyitómondata, amelyet megismételt az oráció végén, tömör összefoglalója is lehetne az ünnepnek: Magyarország a vágyott szerencse csúcsát elérte. Ezt először a császárnak mondta egyes szám harmadik személybe téve az igét: „Attigit tandem desideratae felicitatis apicem afflicta Hungaria.” Állítását alátámasztotta a korábbi évek gyászos eseményeinek említésével: a királyságon belüli gyűlölet, a kölcsönös vérontás, fegyverkezés, kegyetlen csaták, a szabadok megtámadása és a felsoroltak miatt keletkező isteni büntetés, a pestis járvány. III. Károly bevonulása azonban napsütés a borús felhők után: „post nubila Phoebus exoritur” - idézte Langland 14. századi angol költőt a szónok.¹⁷² Phoebus, mint Apollón mellékneve nemcsak a Napra és a világosságra utalhat, hanem még az életet és rendet védő istent¹⁷³ is érthetjük a Károlyt allegorikusan megjelenítő név alatt, akinek érkezése az isteni akaratból dülő betegséget is lecsillapította.¹⁷⁴ A beszéd *conclusió*jában a magyarokat szólította meg a kezdőmondatot megismételve, annak

¹⁷⁰ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 2v–3r: „pro bono regni huius impensura sit” Már itt megjelenik Szijártó István által elemzett közjó fogalma. I. Szijártó: A politikai elit társadalom, 436–438.

¹⁷¹ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 3r.

¹⁷² Langland: The vision, 12908–12909.: „Clarior est solito post maxima nebula Phoebus”.

¹⁷³ Zamarovský: Istenek és hősök, 65.

¹⁷⁴ III. Károly védőszentje Borromei Szent Károly, akit pestis idején is segítségül szoktak hívni. A bécsi Karlskirche, III. Károly fogadalmi temploma a város pestistől való megszabadulásáért épült.

igéjét többes szám második személybe téve: „Attigisti, dixi, desideratae felicitatis apicem Hungariae”.¹⁷⁵ Bizonyítékként pedig az Istentől a magyaroknak adott és született Károly uralkodói erényeit, *pius, iustus, clemens, fors, pacificus rex*, kétszer is felsorolta: először a vágyott szerencsének a kiváltójaként említette meg, másodjára pedig ezeket a magyarok kéréseinek meghallgatásához, illetve a szenvedések gyógyításához kapcsolta. Ezzel a retorikai eszközzel, a felsorolással felidézte a beszéd főbb pontjait. Ezek mellett beszédében az útvonalon elhelyezett, zöld ágat tartó galambot ábrázoló zászlóval párhuzamba állítható a viruló béke olajfájának képe is. Barcsay Ákos kiemeli a beszéd szerkesztési elvét, a szembeállítást: például a cipruságakat, amelyeket az ókorban a gyász jeléül tettek a római házba,¹⁷⁶ az életet jelző olajfával helyezi szembe.¹⁷⁷ Végül az orációban megemlítette az örökjogon átvett uralmat, ám az apostoli királyi címre ezúttal a Habsburg-házból származó királyokkal és nem Szent István királlyal kapcsolatban utalt.¹⁷⁸

Keresztély Ágost esztergomi érsek a határnál felállított sátonál, majd a pozsonyi várban köszöntötte az uralkodót. A határnál Károlyt örökös királynak nevezte, akit az isteni gondviselés adott „vigasztalásul” az apostoli királyságnak. Érkezésével újra éled(t) a „szerencsétlen és elhagyott” királyság, amelyet nagy szeretettel, kegyességgel és védve fog irányítani, a magyarok pedig ennek előmozdítására igyekezve „síríg tartó hűséggel” kötik hozzá magukat.¹⁷⁹ Külön figyelemre méltó, hogy Lányi Pál gömöri alispán és vármegyei követ naplójában ez a beszéd kétszer is szerepel: az első változatot hallás után, a másodikat a bevonulást követő második héten tartott diktálás során írta le. A kettő között csekély tartalmi eltérés mutatkozik: az első, vagyis a hallás után leírt szövegben az érsek kifejezi a rendek reményét, hogy Károly megtartja őket a szabadságukban, kiváltságaikban, jogaikban és szokásaikban,¹⁸⁰ ám ez a fontos kitétel a diktált változatban már nem szerepel. Összehasonlítva az esztergomi érsek pozsonyi várban elmondott beszédével felmerül, hogy a napló utólagos készültekor Lányi emlékezetében már összemosódtak a beszédek, és így rögzítette őket, a kiváltságok és szabadságok megőrzésén túl ugyanis közös még az uralkodó számára kért hosszú élet kívánalma is.¹⁸¹ Ezeken felül az ellenségek felett aratott győzelem kívánsága is csupán a

¹⁷⁵ Lányi naplója, I. 410–411.

¹⁷⁶ temetés: Magyar Katolikus Lexikon, XIII. 809.

¹⁷⁷ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 106–108.

¹⁷⁸ Lányi naplója I, 410–411.

¹⁷⁹ Lányi naplója I. 412.; OGYK 700.502 p. 49.

¹⁸⁰ Lányi naplója I. 411.: „speramus et confidimus fore numerum talem benignissimum et clementissimum Dominum et regem, qui nos in universis libertatibus, immunitatibus, iuribus, privilegiis et consuetudinibus clementissime conservabit.”

¹⁸¹ Lányi naplója I. 411.: „in universis libertatibus, immunitatibus iuribus privilegiis et consuetudinibus clementissime conservabit et manu tenebit” vö. Lányi naplója, II. 2. „nos Hungaros in nostris immunitatibus,

hallottak alapján lejegyzett szövegben szerepelt.

A klérus nevében elmondott orációban Károly azzal a kívánsággal érkezett, hogy Szent István királynak, az ország patrónusának koronájával megkoronázzák, és így a koronázó országgyűlés által békét és nyugalmat teremtsen a királyságában. Bereg vármegye követeinek naplójában olvasható változatban a királyság mellé odaillesztették a *haereditarius*, örökös jelzőt: „quod velit coronari Sacra Corona Sancti Stephani Regis et patroni nostri et per hanc Diaetam in hoc regno suo haereditario Hungariae perpetuam pacem et tranquillitatem afficere.”¹⁸² A beregi követek kiegészítésével a mondat a politikai háttér összefoglalása is lehetne: az új uralkodó békés és együttműködési szándékkal érkezett, ennek jele a koronázási hagyományok és a Szent Korona tiszteletének figyelembe vétele és megtartása, illetve az országgyűlés összehívása, amelyen nemcsak magyar királlyá koronázása, hanem a hadi állapotot megszüntető béke becikkelyezése is megtörtént. Mindezek mellett azonban természetesen jelen van uralmának örökös volta is, amelyet a *haereditarius* melléknéven kívül a *suus* birtokos névmás is egyértelműen kifejez – ahogyan ezt az esztergomi érsek a magyar határnál elmondott beszédében is hangsúlyozta a *regnum suum Hungariae* szókapcsolattal.¹⁸³ Az esztergomi érsek mind a sátonnál, mind a királyi várban elmondott beszédében megemlítette a magyar király apostoli címét.

Pozsonyban Paksy János, a város konzulja köszöntötte latin nyelvű beszéddel az uralkodót. Ebben a már említett beszédekkel ellentétben nem hangzott el az örökjogon való uralkodás. III. Károlyt béketeremtőnek és ideális királynak mutatta be, s egy-egy tulajdonságot rendelt az általa megrajzolt arcképe részeihez: tekintetében sugárzó, szemeiben kegyesség, homlokán fenségesség, ajkaiban összhang, szívében szeretet. A királyság közelmúltban átélt gyászos eseményei, a két apostoli király elvesztése,¹⁸⁴ illetve a lázadás okozta pusztulás után Károly érkezése fényként ragyog és megörvendezteteti az alattvalókat – hangsúlyozta a városi konzul beszéde. Méltatásának kifejezésére szentírási részeket is idézett: nevezetesen Lukács evangéliumából Simeon tanúságát („Most bocsátod el, Uram szolgálodat a te igéd szerint békességben, hiszen látták szemeim a te üdvösséged”)¹⁸⁵ kissé módosítva dicséri III. Károlyt. Az elbocsátani ígét ugyanis a megörvendeztetet ígére kicserélve kezdi: „most Uram megörvendeztetted szolgálodat, mivel szemeink látták üdvösségedet”, és ennek mintájára készít

privilegiis et libertatibus clementissime manutenerere velle.”; Lányi naplója, I. 411 „vitam longaevam ac diuturnum imperium” vö. Lányi naplója, II. 2. „eodem Apostolico Regno nestoreos in annos gaudere valeat.”

¹⁸² OGYK 700.503 p. 50.

¹⁸³ Forgó, Az egyházi rend, 13.

¹⁸⁴ I. Lipót 1705-ben, I. József 1711-ben halt meg.

¹⁸⁵ A zsolozsma miatt volt közismert a completoriumban imádkozott canticum: Lk 2,29–32.

felsorolást: „mivel meglátták szemeink a nagy császárok és apostoli királyok sarját, aki felér ősatyáihoz, mivel látták szemeink minden vezetők legelőnyösebb eszményképét, mivel látták a tisztelendő fejet, amelyen a magyar apostoli királyság diadémja szerencsésen fog nyugodni.”¹⁸⁶ Nem egyedülálló eset, hogy ez a bibliai citátum köszöntő beszéd része, alapja. 1707-ben az ónodi gyűlésre érkező Rákóczi Ferencet Telekesy István egri püspök ezzel a gondolattal köszöntötte.¹⁸⁷

Majd a pozsonyi jegyző az ószövetségi Salamon királlyal párhuzamba állítva és a Zsoltárok Könyvéből vett idézettel: „az igazság vesszeje, királyságod vesszeje”¹⁸⁸ érzékeltette, hogy Károly magyar királlyá koronázása Magyarország számára igazságos uralkodást fog jelenteni. A városi tisztviselő beszédében mindezek mellett megjelent a koronázási szertartásból a magyar királyi jelvények átadásának képe is. A korona fejre helyezésének első említése a fentebb már idézett felsorolás része volt, amelyet a vágyott királykoronázás elemei: a kard és a jogar követtek: az értékes drágakövekből álló koronát az Isten helyezze Károly fejére, amellyel nem csak a földi, de az égi hazában is dicsősége legyen. Az ellenség legyőzésére vegye a szent kardot, Isten ajándékát, idézte a Makkabeusok második könyvét.¹⁸⁹ Ebben az esetben ez az utalás a Szent István kardjának tartott koronázási kardra igen érdekes, ugyanis mind a Magyar Királyi Kancellária levéltárában őrzött rendtartásban, mind a pásztói apát követének, pater Engelbertnek naplójában olvasható a koronázási ordóban a kardátadáshoz tartozó imaszövegben ez az ószövetségi rész, noha a Pontificale Romanum szertartáskönyvben nem ez szerepel.¹⁹⁰ A jogar átadásánál előtérbe kerül az öröklés is: Károly Magyarország jogarát vegye át, amelyet dicsőséges ősei hagytak rá. A konzul a beszédet a Habsburg-uralkodó és a Magyar Királyság különleges összekapcsolódásának allegóriájával zárja: a kétfejű sas egyesül a kettős kereszttel.¹⁹¹

1714. évi bevonuláskor elhangzott beszédet nem találtam a vizsgált országgyűlési naplókban, egyedül a direktóriumban található utalás Károly beszédének tartalmára, vagyis atyai jószágot, gondoskodást, jószágot és kegyességet ígér, amelyek minden uralkodói beszéd alap gondolata és az ideális király toposzai.¹⁹²

¹⁸⁶ Lányi naplója I. 413.

¹⁸⁷ OSZKK Fol. Lat. 563. fol. 2r. Kiadása: Az ónodi országgyűlés naplója, 524–525; Diarium Conventus Onodiensis, 313. Jánossy István fordításában. Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről, 130–131., Bártfa város követeinek naplója, 320.

¹⁸⁸ Ps. 44,7: „Sedes tua Deus in seculum saeculi / virga directionis, virga Regni tui”, Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 110–111.

¹⁸⁹ 2Mak 15,16.

¹⁹⁰ Vö. MNL OL A 95, Acta et observata, 203., Pontificale Romanum, 141.

¹⁹¹ Lányi naplója I, 412–413., II. 1–2.

¹⁹² OSZKK Fol. Lat. 587 f. 14v.

2.2.4. Beszéddek 1722-ben

III. Károly fogadásán elhangzott beszéddek közül Erdődy Gábor püspök wolfsthalai köszöntő beszéde¹⁹³ és a pozsonyi jegyző orációja maradt fenn a bécsi levéltárban nyomtatott példányban, többinek csak a tartalmát közlik az országgyűlési naplók.¹⁹⁴

Erdődy Gábor egri püspök a beszéd elején felsorolta III. Károly korábbi pozsonyi bevonulásait. 1712. évi bevonulásával kapcsolatban megemlítette az örökjogon való örökösödést, amely által Károly magyar király lett, koronázásával a királyságnak vigaszt adott és kivezette a gyászból. 1714-ben feleségének, Erzsébet Krisztinának a szent koronával való királyné-koronázására érkezett, 1722-ben pedig a királyságainak és az örökös tartományainak egységével az alattvalóinak javát és nyugalomát szeretné atyai gondoskodásával megerősíteni, vagyis pontos megnevezés nélkül, de sejthető, hogy a szónok a Pragmatica Sanctióra gondolt. A felsorolás a hallgatóság emlékezetébe idézte Rákóczi mozgalmát, annak vészes korát, és ezzel szembe állította Károly érkezését, uralmának kezdetét. Beszédében összehasonlította Nagy Sándort és III. Károlyt, akit erényei alapján még méltóbbnak ítélte a nagy melléknévre, mint az előbbit. A két uralkodót szembe is állította, amely Károly alattvalóiról való atyai gondoskodásának hangsúlyozására szolgált, ugyanis míg Nagy Sándor fiú utód híján felosztotta birodalmát, addig Károly az alattvalóinak üdvére, nyugalomára és az egység érdekében kiterjeszti az örökösödést a női ágra. Megjegyzendő, hogy a Makkabeusok első könyvében, ahonnan Nagy Sándor képét idézte, a felosztott birodalom vezetői „rengeteg bajt hoztak a földre.”¹⁹⁵

A következő, második ószövetségi idézettel Károly uralmát, mint a béke korszakát mutatta be a püspök. A Királyok első könyvéből származó citátum egyes szavait, kifejezéseit kicserélte, hasonlóan a már említett Pozsonyi városi jegyzőjének 1712-ben elmondott beszédéhez. A szónok először elmondta az ószövetségi idézetet, majd Károly uralmára vonatkoztatva: „*Habitasse Judam et Israel absque timore ullo unumquemque sub vite sua et sub ficu sua a Dan usque Bersabee cunctis diebus Salomonis.*”¹⁹⁶ (Úgyhogy Júda és Izrael minden félelem nélkül lakozott, mindenki a maga szőlőtöve és fügefája alatt, Dántól Beersebaig,

¹⁹³ OSZKK Fol. Lat. 566/I. f. 33v–35r. Nem egyedüli eset, hogy az egri püspök köszönti a királyságba érkező uralkodót: OGYK 700.527 p. 3: a már említett Fenesy György 1687-ben.

¹⁹⁴ ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kt. 30. *Berichte zum Preßburger Landtag, über die Abhaltung desselben und die daselbst gehaltenen Reden* f. 1–6. Erdődy Gábor egri püspök beszéde két példányban is megtalálható a levéltárban.

¹⁹⁵ IMak 1.9. Az ószövetségi résszel ellentétben nem Nagy Sándor osztotta fel a birodalmát, hanem felbomlott az utódlásért folytatott harcban, mivel Nagy Sándornak nem volt alkalmas utódja, aki a meghódított területeket egy kézben tudta volna tartani. L. Németh-Hegy: Görög-római történelem, 277–282.

¹⁹⁶ III. Rg. 4,25.

Salamon valamennyi napja alatt¹⁹⁷)

„*Vivimus nunc sane absque timore ullo* populis cunctis et vel maxime Hungariae fatalis Interregni, accessoriorum exinde malorum *sub perpetua Austriaci Augusti Sanguinis protectione*, vivemusque Deo incrementum, uti firmiter credimus, dante, *ab oriente usque ad occasum cunctis diebus Majestatis vestrae sacratissimae et augusti sanguinis Austriaci utriusque sexus Primogeniturae.*”¹⁹⁸ (Élünk most az egész nép leginkább a Magyarországra vészt hozó interregnumtól való félelem nélkül, az osztrák császári vér örök védelme alatt, és élünk Istentől kapott növekedésben, ahogyan erősen hisszük, kelettől egészen nyugatig felségtek és az osztrák császári vér mindkét nemből származó elsőszülöttjének napjaiban.) Magának az ószövetségi idézetnek az elhangzása, és az annak a mintájára szerkesztett mondat, illetve néhány kifejezés átvétele tekintélyt és hitelt adott a tartalomnak. Az egész Izraelt jelentő „Dántól Beersebaig” kifejezésből lett a „kelettől egészen nyugatig” szófordulat, ugyanakkor biztonságot és a jólétet jelképező a szőlő és füge képe¹⁹⁹ párhuzamba kerül az osztrák-háztól származó örök védelemmel. Ahogyan Salamon uralkodását a béke jellemezte, úgy őrzi meg Károly és a mindkét nemre érvényes primogenitúra szerinti örökösei is a békét a királyságban. Az orátor megnevezte a vészt hozó interregnumtól való félelmet, amelytől, bár ezt már fejtette ki, a Pragmatica Sanctio elfogadásával már nem kell tartania a királyságnak. A fiú örökös születésének kis esélye ellenére a beszéd végén Lukács evangéliumából vett idézettel kívánja fiú örökösét bejelentő hírt: „*Ecce Elisabeth cognata tua concepit filium!*”²⁰⁰

Látható, hogy a beszédet a nőági örökösödés témája uralta, párhuzamok, idézetek segítségével támasztotta alá a Pragmatica Sanctio elfogadásának hasznát, amely a nyugalmat és békét jelentette.

Károly válaszában jóindulatát és háláját fejezte ki a rendeknek, hogy az örökösödési törvényt módosítására hajlandóságot mutatnak. A határnál felállított sátorban az esztergomi érsek köszönetet mondott az uralkodó személyes megjelenéséért,²⁰¹ amely a karoknak és rendeknek vigaszt jelentett.²⁰² Károly válaszában a királyság megmaradását kívánta.²⁰³

Pozsony város kapujánál Skaricza Gábor jegyző mondott beszédet,²⁰⁴ amelynek középpontjában az 1721. november 13-án Pozsonyban is észlelhető melléknep jelenség volt.²⁰⁵

¹⁹⁷ 1Kir 5,5.

¹⁹⁸ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 45r.

¹⁹⁹ fügefá: Magyar Katolikus Lexikon III. 850.

²⁰⁰ Lc 1,36: „Et ecce Elisabeth cognata tua et ipsa concepit filium [...]”

²⁰¹ OSZKK Fol. Lat. 562. f. 45r–v.

²⁰² OSZKK Fol. Lat. 566/I f. 35r.

²⁰³ OSZKK Fol. Lat. 566/I f. 35r.

²⁰⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. f. 1v–2v.

²⁰⁵ Ráthly: Időjárás események, 93–94.

Orációját így az égi testekkel való szembeállítás jellemezte. Az égi tüneménnyel ellentétben III. Károly, aki a keresztény világ legragyogóbb Napja, nem aggodalmat kelt az emberekben, hanem örömtáncre serkenti őket. A királyi párt a szónok az együttálló csillagokhoz hasonlította, illetve kérte, hogy a csillagok császári fénye és tüze melegítse Pozsonyt is. Ehhez a gondolathoz a nyomtatott szövegben két ószövetségi utalást fűztek: az egyik a világ teremtésének elbeszéléséből a negyedik nap, a csillagok teremtése,²⁰⁶ illetve a jó asszonynak a világító naphoz való hasonlatossága Sirák fia könyvéből. Az égi jelenséget isteni szövetség jeleként értelmezi a szónok, amelyet szintén párhuzamba állít a nyomtatvány egy ószövetségi részlettel, ahol a szövetséget szivárvány jelképezi.²⁰⁷ Beszédében politikai utalás nem történt, nem említette meg sem az örökös királyságot, sem a nőági örökösödést. Beszéde végén III. Károlynak hosszú, szerencsés uralkodást kívánt, és hálát adott a személyes megjelenésért.²⁰⁸

2.2.5. Beszédék 1741-ben

Patachich Gábor kalocsai érsek a leendő uralkodót köszöntő wolfsthalai beszédének bevezetőjében a királyság számára az újra éledő boldogság reményeként láttatta az országgyűlés összehívását, amellyel Mária Terézia az osztrák császári vérből származó kegyességét, anyai és királyi gondoskodását bizonyította. A szónok az elbeszélés részben az alattvalók királyuk iránti hűségét, hódolatát, engedelmességét hangsúlyozta, a karok és rendek által kifejezett hódolatot jelentő térdhajtás többször is előfordult az orációban, amelynek végén kitér a kézcsókra is, amelyet a királyi jóindulat jeleként kért. Ezzel utalva a korábbi precedencia-vitára, hogy a bevonulás direktóriumában csak az ott felsorolt előkelőket illette volna e kegy. Beszédében az uralkodó kegyességgel, vagyis *clementiával*, és jóindulattal fordul a magyarok felé, amellyel utalt Mária Terézia mottójára: *Iustitia et Clementia*.²⁰⁹ Az örökjogon való uralkodást nem az örökös király vagy az örökjogon való ország képével fejezte ki, hanem az alattvalókra értelmezve: „*haereditariorum subditorum suorum*”. Beszédének elején apostoli és máriai királyságnak nevezte az országot.²¹⁰

Mária Terézia a kalocsai érsek köszöntésére röviden válaszolt, amelynek teljes szövege három,²¹¹ tartalma szintén három forrásban fennmaradt.²¹² Megköszönte a hűséges karoknak és

²⁰⁶ Ter 1,14. „Akkor megint szólt Isten: »Legyenek világító testek az égbolton, s válasszák el a nappalt az éjszakától«”

²⁰⁷ Sir 26,16. „Az eget magasából világító naphoz hasonlítaz asszony, ha jó, s díszé házának”

²⁰⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Berichte zum Preßburger Landtag, über die Abhaltung desselben und die daselbst gehaltenen Reden* f. 1v–2v.

²⁰⁹ Pálffy: *Coronatus Posonii*, 127.

²¹⁰ OSZKK Fol. Lat. 607. p. 95–97.; Fol. Lat. 3910 f. 35v–36r.; Fol. Lat. 608 f. 21r–22r. A beszéd magyar nyelvű fordítása: Katona: A kalocsai érseki, 170–171.

²¹¹ OSZKK Fol. Lat. 602, Quart. Lat. 401, Fol. Lat. 4045.

²¹² OSZKK Fol. Lat. 607. p. 97.; Fol. Lat. 3910 f. 36r.; Fol. Lat. 608 f. 22r.

rendeknek, hogy ünnepélyesen fogadták, illetve vágyát fejezte ki, hogy az ő érkezését szomjazva váró rendeket lássa, és személyes megjelenésével vigasztalja.²¹³ A bécsi levéltárban őrzött iratok között is olvashatók a bevonuláskor elhangzott köszöntőbeszédre adott királyi válaszok. A forráson nincs sem évszám, sem megjegyzés feltüntetve, valószínűleg a beszédek tervezete lehet, mert a naplókban fennmaradt szövegek tartalmával megegyeznek. A bécsi forrás szerint Mária Terézia kifejezte a meghívása feletti örömét, amellyel a számára oly kedves országának határához megy mind a saját, mind az alattvalóinak a vigasztalására.²¹⁴

Patachich érsek Wolfsthalnál Lotaringiai Ferencet is beszéddel köszöntötte. Kezdő mondatában dicsérte Ferenc magyarok iránti, hosszú ideje tartó jóindulatát, fáradhatatlan gondoskodását, amelyet személyes megjelenése az országgyűlésen is bizonyított. A köszönetnyilvánítás mellett alázattal kérte, hogy a jövőben se szűnjön a pártfogása. Mária Teréziát köszöntő beszédhez hasonlóan ebben is a királyság apostoli és máriai jelzöt kapott.²¹⁵ Az üdvözlő szavakra Lotaringiai Ferenc kifejezte háláját a rendeknek és karoknak. Ennek csak kivonata olvasható.²¹⁶

Esterházy Imre esztergomi érsek a határnál elmondott beszédének elején Mária Terézia bevonulásának célját ismertette. A királynő először vonul be országába („suum Regnum Hungariae”), hogy az „apostoli koronával” megkoronázzák. Az örökös jogon uralkodásra tett utalásnak tarthatjuk a birtokos névmás betoldását. A koronázási ceremónia megtartásának mint a bevonulás céljaként és királyi akaratként való megjelenése az örökjogon való uralkodás kifejezése mellett már a III. Károlyt köszöntő beszédben is feltűnt.²¹⁷ Az érsek a Habsburg-dinasztia örökjogon való uralkodását több módon is megjelenítette: a Magyar Királysághoz illesztett birtokos névmás mellett megemlítette az osztrák császári származást, amelyhez a Magyar Királyság esküvel kötődik, majd Mária Teréziának utódokban gazdag életet kíván, és azt, hogy a magyarokat örökké kormányozza, illetve hogy a magyarokat örökké hűséges alattvalóiként bírja. A királynőt a szónok életnek, a földkerekség egyedüli reményének, a magyarok szerencséjének a zálogának nevezte. Az esztergomi érsek utalt a *Pragmatica Sanctióra* mint hazai rendeletre, amelynek következményeként Mária Teréziát, aki nemere nézve úrnő, királyként és urukként tisztelik, és aki kétségtelenül kegyes anyaként és igazságos úrnőként tekint a magyarokra. Az uralkodói mottó, amelyről le is írta, hogy „uralkodói jel”,

²¹³ OSZKK Fol. Lat. 602 f. 212r; OSZKK Quart. Lat. 401 f. 22v, Fol. Lat. 4045 f. 6v; tartalmát l.: Fol. Lat. 607 p. 97.

²¹⁴ ÖStA HHStA Ungarische Akten 407-2. f. 35r.

²¹⁵ OSZKK Fol. Lat. 607 p. 98–99; Fol. Lat. 602 f. 211v–212r.; Quart. Lat. 401 f. 23r.; Fol. Lat. 4045 f. 6r.; Fol. Lat. 3910 f. 36r–v.; Fol. Lat. 608 f. 22v. A beszéd magyar nyelvű fordítása: Katona: A kalocsai érseki, 171.

²¹⁶ OSZKK Quart. Lat. 401. f. 23r.; Fol. Lat. 3910 f. 36v.; Fol. Lat. 608 f. 23r.

²¹⁷ OGYK 700.503. p. 50.; Lányi naplója II, 2.

ismét része volt az orációnak. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában fennmaradt, Fol. Lat. 607., 608 és Fol. Lat. 3910 jelzetű országgyűlési naplónak, illetve a Kovachich Márton György *Solennia* gyűjteményben szereplő változat szerint a beszédnek része volt, míg a Fol. Lat. 4045 jelzetű akta-gyűjteményben fennmaradt beszédből hiányzott Mária Teréziának az ószövetségi Debórához való hasonlítása, aki az egyetlen nő volt a bírák között.²¹⁸ A beszéd zárásaként a magyarokat szólította meg, akiket boldognak nevezett, amiért a kegyességgel és az igazságossággal az országgyűlés idején is boldogan dicsekedhet.²¹⁹

Mária Terézia rövid válaszában az iránta kimutatott hűségért és ragaszkodásért anyai szeretetet és királyi kegyességet ígért. Itt is használta a birtokos névmást többes szám első személyben.²²⁰ A kétféle szöveghez a bécsi forrás egy harmadik változatot ad, tartalmában azonban hasonló. A nagyszámú jelenlévők feletti hálája után kifejezte kívánságát, hogy az ország számára bőséget hozzon. A királynő szívének kedves feladatként tüntette fel az Istentől rá bízott alattvalóiról, mint fiairól királyi kegyel és anyai szeretettel való gondoskodást, illetve a köz javáról és biztonságáról közös erővel történő gondoskodást. Az orációkban az anyai, atyai jóindulat toposz szerepel, ám az alattvalók gyermekként való megnevezése az eddig általam megvizsgált és fellelt példányok közül csak a bécsiben fordul elő.

Trummer János pozsonyi jegyző beszédében visszatérő elem volt Mária Terézia jelmondata, illetve örökjogon való uralma. Még I. Ferdinándot is megemléltette, aki az Ausztriai-ház a Magyar Királysághoz boldog házassággal kötötte, és a fiág kihalása után a Habsburgok erényeit Mária Terézia örökölte az ősöktől, és örökíti tovább utódaiban. Ezzel a nőági örökösödés elismerését erősítette. I. Ferdinánd mottója is feltűnik a beszédben: „Fiat iustitia et pereat mundus.” (Legyen igazság, még ha el is vész a világ²²¹) Ehhez kapcsolja a királynő jelszavát, aki az említett igazságosságot a kegyességgel köti össze. Isten segítségét kérte, hogy a királynő birodalma szerencsés legyen. A bölcsessége szerencsét, a *pietasa* megkoszorúzott győzelmet, a kegyessége és igazságossága pedig a magyarok számára aranykort ígér. Az örök hűség zálogaként nyújtotta át a szónok a szívüket a város kulcsaival együtt. A beszédét a Zsoltárok könyvéből vett idézettel zárta, amellyel Isten áldását kérte a királynőre és örökösire.²²² Ezt a források többsége eredeti formában közölte: „Domine salvum fac regem

²¹⁸ Az eltéréshez vö.: OSZKK Fol. Lat. 607. p. 101, Fol. Lat. 608 f. 24r., Fol. Lat. 3910 f. 37r. és OSZKK Fol. Lat. 4045. f. 7r. Debóra személyéhez: Bír, 5; Magyar Katolikus Lexikon. II. 538–539. Debóra alakja a királynőt méltató halotti beszédekben is feltűnik. I. Kökényesi: A női Szolón, 128.

²¹⁹ OSZKK Fol. Lat. 607 p. 100–101; Fol. Lat. 602 f. 212; Quart. Lat. 401 f. 23r–v; Fol. Lat. 4045 f. 6v–7r; Fol. Lat. 3910 f. 37r–v.; Fol. Lat. 608 f. 23v–24r.

²²⁰ OSZKK Fol. Lat. 602 f. 213.; tartalmában megegyezik, de szövegében nem azonos válasz: Fol. Lat. 4045 f. 7v.; tartalmi kivonata: Fol. Lat. 607 p.102.

²²¹ Id. <http://www.proverbia-iuris.de/fiat-iustitia-et-pereat-mundus/> (utolsó letöltés: 2016. október 16.).

²²² OSZKK Fol. Lat. 607. p. 104–105. Citátum: Ps 20, 10.

nostrum”.²²³ De egy akta-gyűjteményben a jelzők nemét nem a *rex* hímnemű főnévvel egyeztették, hanem, Mária Teréziával, és ebben a formában közölte az idézetet: „Domine salvam fac regem nostram”.²²⁴ Ez nem egyedülálló eset, a koronázási szentmisében Mária Terézia esküszövegében is ez a megoldás olvasható: „Ego [...] coronanda rex” vagy az egyik könyörgés szövegében: „Benedic Domine hanc regem nostram Mariam Theresiam...”²²⁵ Az országgyűlésen is felmerült a kérdés, hogy az eskü letételét milyen vivat-akklamáció kövesse. Június 19-én a mágnások az alsótáblának a „Vivat domina et rex noster!”²²⁶ formát ajánlották, amelyben a birtokos névmás valóban a főnévvel volt egyeztetve.

Mária Terézia a jegyzőnek és a városi magisztrátusnak királyi kegyet ígért, miközben a város kulcsait ismét a magisztrátusra bízta. Beszédében anyai jóindulat nem szerepelt.²²⁷

A királynő válaszaiban elsősorban királyi kegyességét és jóindulatát hangsúlyozta ki, az anyai gondoskodás háttérbe szorult. III. Károly beszédének, amely Lányi naplójában fennmaradt, tartalmi összefoglalója alapján Károly a királynin túl, mint egy fokozás, ígért atyai kedvességet.

2.2.6. Beszédék 1751-ben

A beszédék teljes formában nem maradtak fenn. Az egyik naplóíró a királynő válaszbeszédének tartalmát lejegyezte, amely szerint köszönetet mondott a megjelentek nagy számáraért és elmondta, hogy bevonulásának oka a királyság köznyugalma és biztonsága, amelynek elérésére a rendek is igyekezni fognak.²²⁸

2.2.7. Beszédék 1764-ben

Az esztergomi érsek a Magyar Királyságot háromszorosan szerencsésnek nevezte, harmadszorra látogatott el a királynő személyesen Magyarországra országgyűlést megnyitni, illetve vele érkezett Lotaringiai Ferenc, társuralkodó és a trónörökös főherceg, József is. Az anyai gondoskodás és előrelátás mellett a Szent István-i örökség védelmét is megemlítette beszédében. Lotaringiai Ferenchez is szólt, amelyben annak magyarok iránti jóindulatát emelte ki. II. József római királyt is köszöntötte. A szónok kifejezte, hogy a királyság a császári védelemben életüket és vérüket áldozzák, fegyvereik nem tompultak el a hosszú semmittevésben, ugyanis a király és a királyság ellensége ellen használták. A magyarok hűségét

²²³ OSZKK Fol. Lat. 607, Fol. Lat. 608, Fol. Lat. 612, Fol. Lat. 3910, Quart. Lat. 401, gyűjteményben: Kovachich: Solennia, p. 206., Kolinovics: Nova Ungariae periodus, p. 165.

²²⁴ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 8v.

²²⁵ MNL OL P 108 Rep98 Fasc B f. 94v, 95v.

²²⁶ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 180r-v.

²²⁷ OSZKK Fol. Lat. 602 f. 213r; Fol. Lat. 607 p. 105.

²²⁸ OSZKK Fol. Lat. 617 f. 3r.

és uralkodója iránti szeretetét, a királynő örökös uralmát és törvények tiszteletben tartását hangsúlyozta.²²⁹

2.3. A királyi biztosok bevonulása

Az uralkodók bevonulási ünnepe mellett az uralkodó képében és nevében érkező királyi biztosok fogadási ceremóniáját is tanulságos megvizsgálnunk. Uralkodói képviselő küldése a Német-római Birodalomban is szokásban volt. A császárt a Reichstagon biztosok képviselték már a 16. századtól kezdve. A birodalmi gyűlésre egyházi személyeket küldött a császár, a magyar diétákon általában azonban világiak képviselték az uralkodót. A birodalmi és az örökös tartományok gyűlései és a magyar országgyűlés között igen fontos különbség volt az uralkodó személyes megjelenése, az előbbieken ugyanis csak követek révén vett részt, míg a magyar diétákon megjelent a király, ez pedig a „valós politikai jelentőségét” mutatja. Szijártó vizsgálatának eredményeként a két biztos között nem talált alá-fölérendeltséget, feladataikat felosztották maguk között.²³⁰

I. József az 1687. évi koronázása után 1705-ben, I. Lipót halálát követően, vehette át a Habsburg Monarchia és Magyarország kormányzását. A II. Rákóczi Ferenc által tartott ónodi gyűlésen kimondott trónfosztás, illetve a spanyol örökösödési háborúban szenvedett vereségek miatt I. József végül 1708-ban összehívta a magyar országgyűlést, amelyet személyesen kívánt megnyitni. Az uralkodó elfogadta az udvari konferencia február 6-án született javaslatait az utazásról. Az udvar ugyanakkor az aggodalmát is kifejezte egyrészt Rákóczi hadainak közelsége, másrészt XII. Károly svéd király előretörése miatt, akit – az angol követ értesülése szerint – a kurucok közül sokan szívesen láttak volna a magyar trónon az 1704. évi kapcsolatfelvétel után. Március elején a bécsi audienciára érkező magyar követség ezért szintén a király bevonulásának elhalasztását javasolta, engedélyt kérve Rákóczihoz és a mellette harcoló nemesekhez követség küldésére, hogy rábeszéljék őket az országgyűlésen való megjelenésre.²³¹ I. József végül engedve mind bécsi tanácsosai, mind a magyar rendek kérésének saját képében Hans Adam von Liechtenstein herceget és Otto Ehrenreich von Traun grófot jelölte ki királyi biztosoknak.²³² 1728-ban III. Károly Franz Ferdinánd Kinsky főudvarmestert és Johann Hermann Franz von Nesselrode főhadbiztost küldte az országgyűlésre. A biztosok 1708. április 2-án, 1728-ban május 24-én érkeztek meg délután 4-5

²²⁹ OGYK 700.456 p. 42–45.

²³⁰ Szijártó: A diéta, 55–57.

²³¹ OGYK 700.499–II. p. 15; Erdődy Sándor naplója, 386.; OSZKK Quart. Lat. 2227. f. 1v; OSZKK Fol. Lat. 565 Vol I f. 25r.

²³² Kalmár: 1708. évi pozsonyi országgyűlés, 214.; Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés, 49–50.

óra körül Pozsonyba. 1708-ban a biztosok előtt haladt egy csónak, amelyből díszlövések dördültek el.²³³ Két szemtanú is fontosnak tartotta megemlíteni azt a szerencsés előjelet, hogy a hajóból kiszállva a biztosok először jobb lábukkal érintették a földet.²³⁴ A küldöttség vezetője latin nyelvű beszédet mondott, amelyre az egyik királyi biztos röviden válaszolt. Ezt követően a rendtartás utasítása szerint a Dunától több magyar főméltóság, többek között az esztergomi érsek, a nádor, a kalocsai érsek, az országbíró, a horvát-szlavón bán, a tárnokmester által küldött hatlovas hintók kíséretében érkeztek meg Pozsonyba, ahol a városi jegyző szintén beszédet mondott. Ennek végeztével a biztosokat szállásukra kísérték, az úton a pozsonyi polgárok felfegyverezve álltak rendben, a vonulás alatt trombiták, dobok és ágyúk zengtek.²³⁵

A Duna partján egy kis létszámú küldöttség fogadta őket, amelynek vezetője 1708-ban Esterházy Imre váci püspök volt, aki 1741-ben már esztergomi érsekként fogadta és koronázta meg Mária Teréziát. A deputációban a váci püspök mellett Illyés István szendrői püspök képviselte a prelátusokat, a főnemesek közül ifj. Esterházy Ferenc vett részt a köszöntésben. Az alsótábláról Meskó Ádám, nádori ítélőmester, egy káptalani követ, egy horvát követ, egy távollévő főnemes követe, illetve két szabad királyi város követe volt tagja a követségnek.²³⁶ Feltűnő, hogy vármegyei követek nem szerepeltek a jegyzékben. 1728-ban a felsőtáblát kilencen képviselték. Az alsótábláról megjelentek az egyházi követek, a vármegyei, városi és a horvátok, illetve a távollévők követei. 1708-hoz képest a deputáció létszáma jelentősen megnövekedett, összetételében pedig több alsótáblai politikai csoport is láthatóvá vált.

2.4. Az 1708-ban és 1728-ban elhangzott beszédek

2.4.1. Beszédek 1708-ban

Esterházy Imre váci püspök a beszédét két római császár, Septimius Severus és Aurelianus említésével kezdte, akiknek az uralma alatt gyakoriak voltak a kegyetlen megtorlások.²³⁷ A váci püspök forrása a *Historia Augusta* volt, amelyből három mondatot idézett is.²³⁸ Septimius Severus és Aurelianus császárral szemben a Habsburg uralkodók a háborgó államot nem vérrel csendesítik le, hanem szelíd békeszerzéssel. Ezt az igazságos ítélet

²³³ OGYK 700.498 p. 119.

²³⁴ OGYK 700.498 p. 120.; OSZKK Fol. Lat. 565. Vol. I. f. 42r.

²³⁵ OSZKK Fol. Lat. 565 Vol. I. f. 43v–44r.; Erdődy Sándor naplója, 388.; OGYK 700.499-II. p. 35–36.

²³⁶ OSZKK Fol. Lat. 589 f. 38r–v és OGYK 700.498 p. 21–22.

²³⁷ Septimius Severus 193 után kegyetlen polgárháborúban legyőzte az ellencsászárokat, Aurelianus pedig 271 és 273 között a Római Birodalomtól elszakadni akaró Palmyrát megtorolva lázadásukat kegyetlenül feldúlta.

²³⁸ Spartianus: Severus, 23, 3.: *Ultima verba eius dicuntur haec fuisse: turbatam rem publicam ubique accipi, pacatam etiam Britannis relinquo.*; 18, 7.: *De hoc senatus ita iudicavit illum aut nasci non debuisse aut mori, quod et nimis crudelis et nimis utilis rei publicae videretur.*; Syracusus: Divus Aurelianus, 21,8–9.: *alii bonum quidem medicum, sed mala ratione curantem.*

is segíti, amelyre kéri az uralkodót a *Lauda Sion salvatorem* kezdetű sequentiának a sorsok különbözőségéről szóló verséből vett sorral: *Mors est malis, vita bonis*.²³⁹ A béke iránti vágy tükröződött a beszédben elmondott chronostikonon is: *Det Ioseph paCeM, prInCeps hVngarIae*.²⁴⁰ A *clemens* és a *pietas* uralkodói erények, illetve az uralkodói jelmondat – *Amore et Timore* – is szerepelt a beszédben.

A város kapujánál a magisztrátus jelenlétében Paksy János városi konzul köszöntötte latin nyelven a biztosokat, aki 1712-ben majd ismét ebben a tisztségben végezte ezt a feladatot. Beszédében az özönvíz ószövetségi képét idézte: Noé az isteni harag megszűnéséről, annak jeleként pedig a víz apadásáról szeretne bizonyosságot szerezni. Az ausztriai császári sasként allegorikusan megjelenített I. József a két királyi biztost küldte, hogy a béke olajfaágát vigyék, ahogyan Noé küldte a galambot.²⁴¹ Az olajfaág és a Habsburg uralkodót jelölő sas képe az 1712. évi beszédében is megjelent, tehát nem zárható ki, hogy ahhoz ezt az 1708. évi beszédét is felhasználta.

2.4.2. Beszédék 1728-ban

A Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött országgyűlési naplókban csupán Krizsán János pozsonyi jegyző beszéde maradt fenn, amelynek központi gondolata a törvények szerinti kormányozás volt. Kezdőmondata egy, a 17. században Franciscus Accursiusnak, egy 13. századi olasz jogtudósnak tulajdonított kommentárból vett idézet volt, amely a törvényeket és a hadsereget az állam két karjának nevezte.²⁴² A szónok magyarázatot is adott a képhez: a törvények az igazságot, a hadsereg a békét biztosította, ám hangsúlyozta, hogy egymás kölcsönös segítsége nélkül nem maradhat fenn egyik sem. A jegyző bemutatta, hogy Károly szívéen viseli az igazságot, a békét és a törvények rendjét, melyeknek értelmében az adózás megtárgyalására országgyűlést hívott össze, és a diétára szóló meghívót küldött szét.²⁴³ Előbbi említése finom utalásként is tekinthető az 1727. évi Magyar Királyi Helytartótanács beleegyezésével, ám a diéta kihagyásával történt adóemelésre, az adómegajánlás ugyanis az 1504. évi 1. törvénycikk értelmében az országgyűlés joga volt. Emellett a királyi meghívóban is feltüntetett összeírás elrendelését is érthetjük alatta, amellyel a földre kivetett adó a nemesi adómentesség megszűnését jelentette. A befejezésben Krizsán János összegezte, hogy a

²³⁹ OSZKK Fol. Lat. 565. Vol. I. f. 44r; AH 50, 584. 8b.

²⁴⁰ OSZKK Fol. Lat. 565. Vol. I. f. 42r.

²⁴¹ OSZKK Fol. Lat. 565. Vol. I. f. 44r.

²⁴² Hermann Conring említi Accursiustól vett idézetként. Ld. Conringii de praecipuis negotiis, p. 60. Iustinianus Institutio-jához írt kommentárnak tulajdonított mondatot ellenőriztem az OSZK Inc. 37 és Ant. 297 jelzetű két kiadásban, de nem találtam meg bennük.

²⁴³ OSZKK Fol. Lat. 575. Vol. I. f. 9v–10r.

királyság Istentől a vágyott köz-szerencsét megkapta, a város polgárai és lakosai oltalmába ajánlják magukat mély hálával. Isten nevét nem említette, hanem a Példabeszédek könyvéből²⁴⁴ vett idézettel utalt rá, amellyel visszacsatolt a beszéd elején elhangzott törvényekkel való uralkodáshoz. Az idézett mondat elhangzott a királykoronázás egyházi részének elején, a „Cum hodie per manus nostras” kezdetű könyörgésben,²⁴⁵ de valószínű, hogy ez nem játszott közre a citátum kiválasztásában.

2.5. Összegzés

Az uralkodó fogadásának ceremóniája egy olyan összetett lehetőséget adott a politikai reprezentációra, amelyet minden politikai csoport kihasznált. A bemutatott alkalmak bizonyítják az erősödő alsótábla igyekezett, hogy a politikai erejének változását láthatóvá tegye.

Az uralkodófogadás és a királyi biztosok fogadási ceremóniájának áttekintéséből világosan látni, hogy a két esemény jelentősen eltért egymástól, annak ellenére, hogy a biztosok királyi megbízással a magyar uralkodó képében és nevében érkeztek. A magyar rendek az utóbbiak esetében nem mentek eljűk az országhatárig, az első találkozás csak a Duna partján Pozsonyban történt meg, ahol a váci püspök köszöntötte a biztosokat egy jóval kisebb küldöttség élén, amelynek a legfőbb világi és egyházi méltóságok, azaz sem a nádor, sem az esztergomi, sem a kalocsai érsek nem volt tagja. A szokásos ceremóniából a városkapunál a kulcsátadás, illetve a várbeli egyházi rész is hiányzott. Természetesen a kézcsók sem járt a biztosoknak.

A ceremóniaelemeken indokolt esetben azonban még az uralkodók fogadása esetében is változtattak, ahogy azt az 1712. évi példa mutatta. Az udvar és rendek közötti, illetve a rendiségen belüli politikai-hatalmi erőviszonyokat és igényeket a ceremóniában résztvevő személyek változása tükrözi leginkább, a rendtartás főbb elemei viszont nem változtak, kivéve az 1712-ben kivett részeket (nemesi bandériumok határnál történő felvonulása, a pozsonyi polgárok díszlövésai a királyi vár udvarán), ami elsősorban biztonsági okokkal volt magyarázható.

A politikai reprezentáció

A fogadásokkor elhangzott üdvözlőbeszégekről elmondható, hogy az udvar számára politikailag olyannyira fontos örökös királyságot mindig kiemelten hangsúlyozták. Ez ugyanis III. Károly esetében az 1687. évi II. törvénycikk, 1741-ben pedig a *Pragmatica Sanctio* gyakorlatban való megvalósulását jelentette. A szónoklatokban helyet kaptak emellett az

²⁴⁴ Péld 8,15. „Általam kormányoznak a királyok és tesznek igazságot a tisztviselők”.

²⁴⁵ Pontificale Romanum, 136.

uralkodói jelmondatok is, mely mottók a Habsburg királyerényeket tükrözték.²⁴⁶ Az ideális uralkodó kép részét képező atyai, illetve anyai jóindulatot, szeretetet is hangsúlyozták.

²⁴⁶ Az uralkodói mottók nem csak a beszédekben szerepeltek, hanem a koronázási érmeken és zsetonokon is láthatóak voltak. Vö. Soltész-Tóth-Pálffy: *Coronatio Hungarica*, 144–219.

3. A SZENT KORONA POZSONYBA SZÁLLÍTÁSA

A 17. század folyamán az állandó harcok miatt a koronát több alkalommal menekítették. 1645-ben I. Rákóczi György erdélyi fejedelem támadása utáni menekítést követően a győri várban őrizték, majd 1663-ban a császárvárosba, és 1683-ban a török elől ugyanide, azután Linzbe, majd Passaubá viszik. Bécs felmentése után átszállították a koronát előbb a Hofburgba, a Schatzkammerbe, majd 1687-ben visszaszállították Pozsonyba.²⁴⁷ 1687. augusztus 22-én a Schatzkammerben a főkamrás és főudvarmester Dietrichstein herceg Esterházy Pál nádor, Zichy István és Erdődy Kristóf koronaőrök, Korompay Péter magyar udvari kancellár jelenlétében kinyitották a vas ládát, amelyben a koronát és a jelvényeket tartották. Szeptember 5-én a Hofburgbeli tanácsteremben gyűltek össze, ahol egy rövid beszéd hangzott el arról, hogy a királyságbeli veszély miatt szállították a koronát annak idején Pozsonyból Bécsbe. Erre a nádor röviden mindannyiuk nevében megköszönte ezt a kegyet, amely vigaszt jelentett az egész királyság számára, és császári védelembe és kegyességbe ajánlotta magát Magyarországgal együtt. A bécsi várból hatlovas hintóval indultak Pozsonyba, az 5-ről 6-ra virradó éjszakát Bruck and der Leithán töltötték, és Pozsonyba 8-án délben érkeztek meg. A város polgárai a koronát fegyverben állva fogadták.²⁴⁸

1703-ban a pozsonyi várat ért villámcsapás vagy Rákóczi Ferenc mozgalma miatt ismét Bécsbe viszik. 1712-ben Károly koronázása miatt visszaszállítják Pozsonyba, ahol – az 1740-es évek Komáromba történt menekítését követően – 1784-ig őrzik.²⁴⁹ 1784-ben II. József elrendelte, hogy birodalmának koronáit Bécsbe, a Schatzkammerbe vigyék, és ott őrizzék. A főrendek közül többen is a rendelet visszavonását szerették volna elérni, a Magyar Királyi Kancellária pedig a Szent Koronának Budára való átszállítását kérte az uralkodótól, ám a magyar kezdeményezések sikertelenek voltak. 1784. április 13-án Keglevich József és Balassa Ferenc koronaőrök négy testőr kíséretében Bécsbe vitték a koronát.²⁵⁰

1712. április 14-én délelőtt nyolc órakor 39 főből álló testőr csapat és a császári szállásmester a bécsi *Burgplatzon* megjelent, a tanácsteremben pedig Anton Lichtenstein herceg, főudvarmester, Rudolph von Sinzendorf császári főkamrás, Erdődy László nyitrai püspök, Volkra Ottó veszprémi püspök, Erdődy Gábor egri püspök, Illésházy Miklós magyar udvari kancellár, Pálffy Miklós és Kollonich Ádám koronaőrök gyűltek össze. Az uralkodó a koronázási ládát, amelyben a korona és a felségjelvények voltak, megvizsgálták. Majd egy latin

²⁴⁷ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 176.

²⁴⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15. *Überführung der ungarischen Krone von Wien nach Preßburg* f. 1–3.

²⁴⁹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 176.

²⁵⁰ Soós: „Ahol a király, ott a koronája is”.

nyelvű beszéd után a koronát a koronaőröknek átadták, akik postakocsiban szállították, a kocsi mellett két oldalon császári testőrök kísérték a kocsit. 14-én a koronával Petronellig vonultak, ahol éjszaka megszálltak Otto Ehrenreich von Abensperg alsó-ausztriai tábornoknál. Másnap, 15-én indultak tovább Pozsony felé.²⁵¹ A pozsonyi polgárok két sorban fegyverben álltak a Duna-hídtól a városban. Délelőtt 10-11 óra körül ért a korona a határhoz, ekkor a vár ágyúinak díszlövésai dördültek el. Lányi Pál feljegyezte, hogy a hídon címeres zászlókat helyeztek el, de a feliratot nem látták a testőrség miatt. Pozsonyba fél 2-kor érkeztek meg.²⁵² A város kapujánál a városi magisztrátus várta a kocsit, a jegyző pedig latin nyelvű beszédet mondott a fogadáson. Pálffy Miklós koronaőr válaszolt, miszerint a Szent Koronát nem nézhetik meg, de nemsokára az uralkodó fején láthatják. Ekkor ismét eldördültek az ágyúk. A város kapuját a királyság és a város címerével, illetve a koronával díszítették, alatta chronostikonnal: „ReX MagnVs CaroLVs SeXtVs InaVgVranDVs VIVat” (1712). Lányi Pál beszámol az egy nappal korábban hibásan felfestett feliratról és képről. A korona helyett egy főhercegi „süveget” rajzoltak, Magyarország címerébe pedig „öt vizet” ábrázoló sávokat rajzoltak a négy helyett. A várban az esztergomi érsek főpapi öltözetben várta a klérussal. A koronálását a kápolnában az oltár elé egy szőnyegre letették. A vörös selyemmel letakart ládát az érsek szenteltvízzel meghintette és szentmisét celebráltak vagy a *Te Deum laudamus* himnuszt énekelték el.²⁵³ Utána vitték fel a vár tornyába a koronát és a jelvényeket őrző ládát, és ismét díszlövés dördült el.²⁵⁴

A városkapunál a pozsonyi jegyző latin nyelvű beszédében a korona égi eredetét hangsúlyozta. A koronát háromszor köszöntötte, először az apostoli királyság becsének, másodsor az égből küldött ajándéknak és harmadszor a dicsőségük zálogának nevezte, amely a Szentháromság tanácsából küldött király érkezését előzte meg. Megemlítette név szerint a két koronaőrt, akik visszahozták a koronát a számára idegen tartományból Pozsonyba, amely az égi zálognak, illetve a földi akaratnak mindig engedelmes város. Azt a napot a jó hír napjának nevezte, amelyen az égi zálogot örömmel fogadják.²⁵⁵

A korona fogadásának elemei megfeleltethetőek az uralkodó, illetve a királyi biztosok városba való bevonulásának ceremóniájával. Határ menti fogadásra nem került sor, de Pozsony város magisztrátusa várta a koronát, a jegyző beszédet mondott, majd a várba vonultak, ahol az

²⁵¹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7 f. 109v–112r; A korona fogadásáról: Acta et observata, 116–117; 196–197.; Lányi naplója I. 395–397. Lányi Pál naplójának szövege megegyezik az OGYK 700.503 p. 10–12. szövegével.

²⁵² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7. f. 111v.

²⁵³ Szentmise: Lányi naplója I. 396.; *Te Deum laudamus*: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7. f. 112r., Acta et observata, 117. Mivel Lányi naplóján kívül az általam vizsgált források a himnusz dekantálásáról írtak, és nem említenek szentmisét, ahogy például a *Veni Sancte* és a Szentlélekről szóló votív mise esetében mindkét megnevezéssel találkoztam, ezért ennek a liturgikus cselekménynek a forrásokbeli jelölését használom.

²⁵⁴ Lányi naplója I. 395–397.

²⁵⁵ OSZKK Fol. Lat. 528 f. 82r.; Lányi naplója I. 396.

esztergomi érsek szentelt vízzel meghintette a koronálását, ahogyan az uralkodót is, és a *Te Deum laudamus* himnuszt elénekelték a kápolnában. A már a középkortól az ország koronájaként értelmezett ékszer ennek megfelelően fogadták Pozsonyba érkezésekor.

Az 1687. évi korona szállításról egy országgyűlési napló sem számolt be, ugyanis a diéta majdnem két hónappal később, október 26-án ült össze először. 1712-ben azonban csupán öt nappal később tartották az első ülésnapot, ezért a már akkor Pozsonyban tartózkodó követek beszámoltak erről az eseményről, és a hivatalos rendtartás mellett személyes feljegyzések is fennmaradtak.

4. NÁDORVÁLASZTÁS

A nádori intézmény Szent István korától kezdve létezett, de a 14. században változás történt a nádori címhasználatban. A király nádorából az ország nádora lett: *comes palatinus regis* titulusból *regni Hungariae palatinus* vált. Egy 1199-ből fennmaradt levél az első fennmaradt írásos emléke annak, hogy királyi jog volt a kinevezése és letétele, amelyeknél a politikai erőviszonyok is közrejátszhattak. A nemesek a 13. század folyamán egyre nagyobb befolyásra tettek szert. Az 1231-ben megújított Aranybulla tartalmazta a tanácsosok kérésére a nádor leváltásának lehetőségét, ám Szócs Tibor felhívja a figyelmet, hogy nincs adat e törvény alapján történt leváltásról. Az 1290. évi törvénycikk értelmében több méltóságviselő, a nádor, tárnokmester, alkancellár és országbíró, kinevezésében a nemesi tanács is szerepet kapott.²⁵⁶ Törvénybe először 1439-ben foglalták a választás módját, az adott év 2. törvénycikkelye rendelte el a választás országgyűlési keretét. A nádorok kinevezésének történetében különleges volt 1291, illetve 1296 és 1310 közti időszak, amikor két *palatinust* nevezett ki az uralkodó, egy „dunáninenni” és egy „dunántúli” nádort, de 1300-ban például még több nádor volt a Magyar Királyságban, Kőszegi Henrik fiai és Csák Máté a saját területük felett lettek kinevezve, míg Károly négy hívét is erre a méltóságra emelte. Ebben az időszakban a több nádori kinevezéssel a lázadásokat igyekeztek megakadályozni.²⁵⁷ C. Tóth Norbert megvizsgálta az 1342 és 1526 között történt nádorváltásokat, amelyek szintén országgyűlésen történtek. Egy eset álljon itt példának: 1402-ben Zsigmond király Pozsonyban tartott országgyűlésén egy kötelezettségvállaló oklevelet állítottak ki, amely értelmében Zsigmond törvényes fiú örököse hiányában Albert osztrák herceget koronázzák magyar királlyá. Mivel a gyűlésre Bebek Detre nádor nem ment el, és az ő méltóságának pecsétje igen fontos volt, ezért a jelenlévő Garai Miklóst megválasztották helyette, a király ki is nevezte, és ez által a nádori pecsétet is felfüggeszthették az oklevélre. Ezekből a forrásokból a C. Tóth Norbert által idézett részek szűkszavúan utalnak a nádorválasztás módjára: „a nádori méltóságot a király kegyéből nyerte el”, „miután a nádori méltóságot a király Detre nádortól elvette, neki adta.”²⁵⁸ 1562 és 1608 között betöltetlen volt a nádori méltóság, helyette az uralkodó királyi helytartót nevezett ki, akinek a rendi érdekeket nem kellett képviselnie a király felé. A helytartó ráadásul bármikor visszahívható volt, míg a nádor a haláláig viselte méltóságát.²⁵⁹ Ennek ellenére akadt példa arra,

²⁵⁶ Szócs: A nádori intézmény, 9, 241–246.

²⁵⁷ C. Tóth: Az ország nádora, 400–445.

²⁵⁸ C. Tóth: Nádorváltások a Zsigmond-korban, 53–65.

²⁵⁹ Kulcsár: A helytartói státusz, 56.

hogy maga a nádor kívánt visszavonulni. 1642-ben Esterházy Miklós nádor készült a lemondására, és a tervezett országgyűlésen új nádor megválasztását kérte III. Ferdinándtól.²⁶⁰

A 17. század elejéig az uralkodó három katolikus jelölből választott nádort, a bécsi béke és az 1608-ban a koronázás előtti 3. törvénycikkely rendelkezése szerint a magyar király két protestáns felekezeti jelöltet állított, akik közül az országgyűlés választott. A nádorválasztás megtartása, amelyre utoljára 1554-ben került sor, illetve a választás módjának módosítása a magyar rendek, és azon belül is a világi rendek, politikai erősödésének a jele, amely többek között Mátyás főhercegnek nyújtott katonai segítségüknek is köszönhető volt. Ennek következményeként Illésházy Istvánt 1608-ban az országgyűlés választotta meg a király jelöltjei közül.²⁶¹ Az uralkodó, illetve a bécsi udvar többek között a nádori méltóságra jelölt személyek névjegyzékének összeállításakor a Magyar Tanács javaslatát is figyelembe vette.²⁶² A nádorválasztás menete a következő volt: A nádort az országgyűlés vegyes ülésén választották meg. Az uralkodó négy jelölt, két katolikus, két protestáns nevét, amelyet saját kezűleg írt a papírra, lepecsételve két királyi biztossal küldte a diétának. A biztosokat a kocsijuknál, majd a felsőtábla épületének lépcsőjénél is egy kisebb küldöttség várta, és kísérte be a tanácsterembe. a magyar udvari kancellár beszédet mondott, és a lezárt borítékot átnyújtotta az esztergomi érseknek, majd elhagyták a termet a fogadásukra jelölt küldöttség kíséretében. A főpap azt felolvasta és a jelenlévők szavazással döntöttek, majd a megválasztott nádor a primás vezetésével a karok és rendek kíséretében a várba ment, és az uralkodó előtt a lovagteremben letette esküjét, amelyet a magyar udvari kancellár olvasott előre latinul.²⁶³ Ez után egyedül az új nádor járulhatott hódolati kézcsókra. A teremben a királyi trón mellett a 1714-ben az udvari marsall,²⁶⁴ 1741-ben és 1751-ben, ahogyan a 17. században is,²⁶⁵ a magyar főlovászmester tartotta a királyi méltóságot jelképező kivont kardot.²⁶⁶ Az esztergomi érseki szék betöltetlensége esetén a kalocsai érsek látta el a feladatát, így történt 1751-ben, amikor Csáky Miklós kalocsai érsek vette át a borítékot, olvasta fel a jelöltek nevét, majd pedig a megválasztott nádort felkísérte a várba.²⁶⁷

Az országgyűlés az általam vizsgált időszakban háromszor választott nádort, és kétszer nevezett ki az uralkodó királyi helytartót. 1714. október 15-én²⁶⁸ Pálffy Miklós, 1741. június

²⁶⁰ Hajnal: Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés, XXXVIII.

²⁶¹ Pálffy: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 392–394.

²⁶² Lauter: „Modus observandus...”, 189–192.

²⁶³ Lauter: „Modus observandus...”, 200–201. A nádorválasztás módja a 17. századtól nem változott.

²⁶⁴ Hasonlóan az 1712. évi királyi előterjesztések átadásának ceremóniáján. L. 4.1.3 fejezet.

²⁶⁵ Lauter: „Modus observandus...”, 201. Bővebben A király és királyi biztosok fogadásának rendje fejezetben tár

²⁶⁶ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48. f. 69r–v.

²⁶⁷ MNL OL N 54 Lad T Fasc CCC 1.cs. f. 7r–8r.

²⁶⁸ Perényi Imre diáriuma, 148.: október 16-án adja meg a választás napjának.

22-én Pálffy János és 1751. május 11-én Batthyány Lajos lett Magyarország nádora. 1732-ben, Pálffy Miklós halálát követően nem nádort választottak, hanem III. Károly lányának, Mária Teréziának a jegyesét, Lotaringiai Ferencet nevezte ki királyi helytartóvá. 1765. március 9-én szentesítette Mária Terézia a törvényeket, és zárta be az országgyűlést.²⁶⁹ Ebben az évben, október 26-án Batthyány Lajos nádor meghalt, ami egy új diéta összehívását kívánta volna meg a nádorválasztáshoz. E helyett azonban a királynő Albert szász-tescheni herceg személyében királyi helytartó kinevezése mellett döntött. A nádori méltósággal ellentétben a helytartónak nem volt törvénybe foglalt jogköre, hanem az uralkodó szabta meg neki, ezért a királyi hatáskör a rendek hátrányára bővíthetett. Az uralkodó számára előnyt jelentett még, hogy ő nevezte ki, és neki tett csak esküt, míg a nádort az országgyűlés választotta, és nekik is esküt tett. Mindkét esetben hangsúlyozták, hogy a királyi helytartói jogkör átmeneti jellegű, és a következő nádorválasztó országgyűlésig marad meg.²⁷⁰

1714-ben a két évvel korábban összeült, de a pestis ürügyén feloszlott országgyűlést folytatták, amelyen III. Károly megkoronáztatta hitvesét. A ceremónián kiemelkedő szerep jutott a nádornak, ám Esterházy Pál halála miatt a diétán a koronázás előtt új nádort is kellett választani. Október 15-án délelőtt tíz órakor a két királyi biztos, Anton von Liechtenstein herceg, főudvarmester²⁷¹ és Philipp von Sinzendorf udvari főkancellár megérkeztek a lepecsételt borítékkal a felsőtábla házába, vegyes ülésre. A kocsijuknál a világi és egyházi rendekből nyolc személy fogadta őket, és a Zöld Ház tanácstermébe kísérték.²⁷² 1741. június 22-én²⁷³ Rudolph von Sinzendorf királyi főudvarmester és Batthyány Lajos magyar udvari kancellár reggel a várban átvették a jelöltek nevét tartalmazó borítékot, majd egy hatfogatos fekete kárpitos kocsiban vonultak az felsőtábla épületéhez, ahol a kocsinál tizenhárom fő, az épület lépcsőjénél tizenhét fő fogadta őket. Mindkét küldöttségben képviselve voltak a főnemesek, a főpapság, a klérus, a királyi tábla, a vármegye, a szabad királyi városok és a távollévők csoportja. Ez létszámában és összetételében is eltért az előkészítés során kijelölt küldöttségtől, amelyet az 1751. évi nádorválasztás előkészítésénél ismertettek, e szerint a kocsinál hat, a lépcsőnél nyolc személy várta volna a biztosokat, illetve a főpapok, főnemesek, a királyi tábla és a vármegye volt képviselve.²⁷⁴ 1751-ben Dietrichstein herceg, udvari marsallt az 1741. évi jegyzék alapján tervezetthez képest a küldöttségnek ismét több tagja volt. A hat fő

²⁶⁹ Szijártó: A diéta, 100.

²⁷⁰ Kulcsár: A helytartói státus, 51–63.

²⁷¹ Perényi diáriumában Dietrichstein herceg szerepel. Szintén Liechtenstein: Fol. Lat. 587 f. 24r.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 134r.

²⁷² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8. f. 134r–135r.

²⁷³ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 212r–216r.

²⁷⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48. f. 67r.; OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 47r–v.

helyett tizenhárman fogadták a biztosokat a kocsijuknál, amelyben képviselve volt főpapság, főnemesség, a királyi tábla, a klérus, a vármegye, a távollévő nemesek is. A küldöttség nagyobb részét a főnemesek tették ki, a többi csoportból egy-két személy volt tagja. A felsőtábla házának lépcsőjénél a királyi biztosokat pedig nyolc fő helyett tizennégyen várták, akik szintén a fenti politikai csoportokat képviselték hasonló arányban. 1741. évi küldöttségekhez képest a változást a szabad királyi városok képviselete jelentette, ugyanis 1751-ben nem kapott helyet városi követ a fogadóbizottságban. A politikai csoportok mellett személyi változás is megfigyelhető 1741-ben.²⁷⁵ A kocsinál várakozó küldöttség két verziója között a püspökök személyét illetően nem történt változás, vagyis Bartakovics Pál almisi püspök és Zichy Ferenc novi püspök mindkét jegyzékben szerepelt. A tervezetben megnevezett négy vármegyei követ helyett csak egyet, ráadásul nem az előre megnevezettek közül, választottak a deputációba. Látható az alsótábla politikai erősödése a biztosok fogadására rendelt küldöttség összetételén keresztül. Az alsótábla minden csoportja képviseltette magát, ráadásul a deputációban a két tábla majdnem azonos számban jelent meg.

	1741 - megvalósulás	1741- tervezet	1751 - megvalósulás
Főpapság	Bartakovics Pál almisi püspök	Bartakovics Pál almisi püspök	Klimo György novi püspök
	Zichy Ferenc novi püspök	Zichy Ferenc novi püspök	Stehenich János temeni püspök
Főnemesség	Perényi Károly		Viczay Mihály
	Sztáray Imre		Gulay Antal
	Esterházy János		Andrássy Károly
	Forgács József		Révay Alajos
	Dőry Ferenc		Vécsey József
			Petrás Imre
Alsótábla			
Királyi tábla	Bíró István		Majláth Józsefet
Klérus	Sztojka Zsigmond		Ujlaky György nyitrai kanonokot
	Görgey Márton		
Vármegye	Prónay Pál Nógrád vármegye	Szegedy Ferenc Veszprém vármegye	Bíró János Győr vármegye
		Keresztes László Ung	Bossányi Ferenc Bihar vármegye
		Baros György Hont	
		Görgey Sándor Szepes	

²⁷⁵ 1751-ben az előkészítés során az 1741. évi névsort a létszám miatt közölték, nem találtam utalást a kívánt résztvevők személyére.

	1741 - megvalósulás	1741- tervezet	1751 - megvalósulás
Szabad királyi városok	Campion János Esztergom város		
Távollévők követei	Herkal Jakab		ifj. Balogh János

6. táblázat: A királyi biztosok kocsijánál fogadók névjegyzéke

	1741 - megvalósulás	1741- tervezet	1751 - megvalósulás
Főpapság	Branyug György zágrábi püspök	Branyug György zágrábi püspök	Zichy Ferenc győri püspök
		Fábry Jakab dulcinói püspök	Fonyó Sándor skutari választott püspök
Főnemesség			
	Keglevich József	Keglevich József	Keglevich Gábor
	Patachich Lajos	Patachich Lajos	Illésházy József
	Cziráky József	Cziráky József	Berényi Ferenc
	Péterffy János	Péterffy János	Draskovich János
	Sennyey Imre	Sennyey Imre	Esterházy Károly
	Fábry	Pálffy Károly főajtónálló	Fischer József
	Nádasdy Baltazár		Szentiványi József
Alsótábla			
Királyi tábla	Jankovich Miklós személynöki ítélőmester		Nagy Pál
Klérus	Frivajsz Mihály		Kovács László győri olvasókanonok
	Biro Márton		
Vármegye	Szentiványi Ferenc Liptó vármegye		Vietoris György Trencsén
	Okolicsányi József		Lábody Ádám Csongrád vármegyei követ
	Görgey Sándor		Sennyey Kristóf
	Gosztonyi István		
Távollévők követei	Dubovay László		
Szabad Királyi Városok	Domonkos Márton Debrecen város követe		

7. táblázat: A királyi biztosokat fogadó küldöttség az épület lépcsőjénél

1714-ben két katolikus Pálffy Miklós és Koháry István, a protestáns jelöltek pedig Újfalussy Pál²⁷⁶ és Révay Mihály voltak. 1741-ben a lepecsételt boríték Pálffy János országbíró és Esterházy József horvát bán katolikus jelöltek, illetve Révay Pál és Zay Imre protestáns

²⁷⁶ Perényi Imre naplójában a nádorválasztás dátuma mellett az egyik protestáns jelölte neve is tévesen van feltüntetve. Újfalussy Pál helyett Majtényit jegyezte fel. Perényi Imre diáriuma, 149.

jelöltek nevét tartalmazta.²⁷⁷ 1751-ben Mária Terézia a protestánsok közül ismét Révay Pált és Zay Imrét, a katolikusok közül pedig Erdődy György országbíró, valamint Batthyány Lajos főpohárnokmestert, egykori magyar udvari kancellárt jelölte. Megfigyelhető, hogy a 18. században a nádor jelölteket a bécsi udvar és a vele együttműködő magyar (elsősorban főpapi és arisztokrata) elit úgy állította össze, hogy a számára előnyös személy legyen kedvező helyzetben.²⁷⁸ Ez a gyakorlat azonban nem volt idegen a korábbi nádorválasztásoktól sem. Miután 1649-ben Szelepcsényi György magyar udvari kancellár, a bécsi udvar szándékával összhangban lévő javaslatát, miszerint térjenek vissza az 1608 előtti nádorválasztási módhoz, elvetette az országgyűlés, Bécsben olyan listát igyekeztek összeállítani, amelyben az udvar által a méltóságra szívesen látott személy mellett a többi jelölt esélytelen.²⁷⁹ Hasonló módot alkalmaztak, 1714-ben, amikor a két protestáns mellé egy esélytelen katolikus jelöltet állított az udvar.²⁸⁰ A diétai követek számára azonban nem mindig volt egyértelmű, melyik jelölt az esélyes. Amint Festetics Pál követ leveleiből kiderült 1751-ben Erdődy Györgyöt tartották az udvar által kívánt nádornak, de a közvélemény szerint az országgyűlés nem szavazta volna meg. Még a választáson elnyerhető jóindulat megszerzésére is felkészültek: Batthyány Károly, a jelölte testvére összeférhetlenségre hivatkozva ki akart vonulni, amelyet maga Festetics Pál éljenzett meg, és kérte maradni, majd Batthyányt méltató beszédek után a személynök is rá szavazva megéljenezte, amire az egész terem vivat-ot kiáltott.²⁸¹ A protestáns jelöltekkel kevesebbet foglalkozott a szakirodalom, de érdemesnek tartom további kutatás során feltárni személyüket, és jelölésük okát, mivel Mária Terézia mindkét alkalommal ugyanazt a két protestáns főurat jelölte. Zay Imréről tudott, hogy harcolt III. Károly uralkodása idején a spanyol örökösödési háborúban, ahol komoly sérüléseket szenvedett. 1751-ben pedig nem jelent meg személyesen az országgyűlésen, amelyen ismét nádorjelölt volt, hanem Ottlik Sándort küldte követeként. Zay Lászlót, Imre öccsét, Kollonich Zsigmond bécsi érsek örökbe fogadta, és Bécsbe vitte. Ott katolizált, és fényes karriert futott be az udvarnál, de jó kapcsolatot ápolt bátyjával.²⁸² Ez a néhány életrajzi pont is mutatja, hogy érdemes lehet többet megtudni a protestáns nádorjelöltekről.

A királyi biztosok számára két aranyszegélyes széket és egy asztalt helyeztek a terembe. Az asztal hosszabbik oldalánál ültek a biztosok, a rövidebbiknél foglalt helyet az esztergomi

²⁷⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 265v.

²⁷⁸ Szijártó: A diéta, 297–300.

²⁷⁹ Lauter: „Modus observandus...”, 197–199.

²⁸⁰ Szijártó: A diéta, 300.

²⁸¹ Nagy: Rendi ellenzék és kormánypárt, 327, 334.

²⁸² Fukári: Felső-Magyarországi főúri családok, 68–74.

érsek.²⁸³ Batthyány Lajos magyar udvari kancellár 1741-ben a karokhoz és a rendekhez intézett beszédében felelevenítette az egy nappal korábban átadott királyi előterjesztéseket, amelynek egyik pontja alapján választanak aznap nádort a királynő jelöltjei közül, akik nemesi születésük mellett méltóak is a nádorságra.²⁸⁴ A primás a királyi irat felolvasása után érdeklődött a karoknál, vajon fejenként akarnának szavazni vagy kikiáltással.²⁸⁵ Erre Esterházy József felszólalásában megköszönte a jelölését, ám méltóbbnak ítélte Pálffy, és rá adta szavazatát.²⁸⁶ Erre az országgyűlés egyhangúlag Pálffy Jánost kiáltotta ki nádorrá.²⁸⁷ 1751-ben a protestáns jelöltek nem voltak jelen a vegyes ülésen, a két katolikus jelölt megköszönte magyarul²⁸⁸ a jelölést, majd a személynök felkiáltására a terem egyhangúlag Batthyány Lajost választotta nádorrá.²⁸⁹ 1714-ben azonban a jelöltek nem voltak jelen a választáson, a nevük felolvasása után a négy jelölt elhagyta a termet, az esztergomi érsek pedig tiszta hangon leadta szavazatát Pálffy Miklósrá, amire egyhangúlag a karok és rendek szintén az ő nevét, illetve *Vivat*-ot kiáltották.²⁹⁰ 1741-ben a fent már említett Esterházy József horvát bán lemondott jelöltségéről Pálffy János országbíró javára. Ez a lemondás, Szijártó István szavával élve, színjátékot sejtet, mivel Esterházyt azután országbíróvá nevezte ki Mária Terézia.²⁹¹ A visszalépés a jelöltségről Forgách Ádámot 1649-beli, másodszori jelölésénél is feltűnik. Lauter Éva több korabeli forrást is megvizsgálva nem talált ilyen beszédet, csak Katona Historiájában. Ebből arra következtetett, hogy a lemondást utólag kezdték terjeszteni, hogy a másodszori kudarcot leplezzék.²⁹² Tehát a visszalépés egyértelműen politikai okokból történt meg, hiszen az első esetben a bécsi udvar tervét támogatva Esterházy országos méltóságot kapott, a második esetben pedig Forgách Ádám politikai súlyának megtartására szolgált.

Az országgyűlési szavazateredményének megállapításában is változások történtek a századok során. Fennmaradt feljegyzések bizonyítják, hogy a 17. században pontosan számolták az egyes jelöltekre adott voksokat, példának okáért 1625-ben források számszerűen számoltak be Esterházy Miklós szavazattöbbségéről Nádasdy Pállal szemben.²⁹³ A 18. században a szavazás azonban már mindig felkiáltással történt, nem fejenkénti voksolással. A

²⁸³ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 213v.

²⁸⁴ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 265v.

²⁸⁵ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 48v: „His perlectis idem celsissimus princeps primas sciscitabatur ex inclitis statibus, num viritim vota sua velint dare, vel unanimiter in unum acclamare?”

²⁸⁶ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 182v.; Szijártó: A diéta, 297.

²⁸⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 265r–v.; Szijártó: A diéta, 297.

²⁸⁸ OSZKK Fol. Lat. 617 f. 4v.

²⁸⁹ OGYK 700.470 p. 14.

²⁹⁰ OGYK 700.499-IV p. 235.

²⁹¹ Szijártó: A diéta, 297, 300.

²⁹² Lauter: „Modus observandus...”, 199–200.

²⁹³ Lauter: „Modus observandus...”, 194.

valódi választást egyrészt a király jelöltállítási joga befolyásolta, másrészt a nádorrá kikiáltásuk módja előre eldöntött eredményt sugall.²⁹⁴ Megfigyelhető, hogy egy tekintélyes személy, az esztergomi érsek, illetve a személynök elsőként „leadott” szavazata vont maga után az egyetértő kikiáltást. 1714-ben még a jelölteknek el kellett hagyniuk a termet, és az esztergomi érsek szavazhatott elsőként megtartva a szokásokat, ám a másik két esetben benn maradhettek a teremben, sőt 1741-ben Esterházy József jelölését megköszönve a másik katolikus jelöltre szavazott. Tehát 1714-ben már érzékelhető volt a változás, de a szokások megtartása még érvényesült, 1741-től azonban már maguk a jelöltek is befolyásolták a választást jelenlétükkel és felszólalásukkal.

Pálffy Miklós nádor 1714-ben három ujját feltartva letette az esküt III. Károly előtt, amelyet a magyar udvari kancellár olvasott előre,²⁹⁵ majd megköszönte a nádori méltóságot és kézcsókra járult.²⁹⁶ 1741-ben a várban Pálffy János a méltóságának megerősítésén Mária Terézia beszédében, amint azt az ordó feltüntette, biztatta az új nádort, hogy a király iránti hűségben és engedelmisségben szolgáljon és a haza dicsőségét és hasznát keresse. Emellett kiemelte, hogy a Pálffy ősi nemzetségből már több nádor is kikerült. Ezt követően az új nádor az életét és vérért a hűség és engedelmisség zálogaként felajánlva tett esküt.²⁹⁷ A köszvény fájdalma nem engedte, hogy többet mondjon.²⁹⁸ Ezen alkalommal csak az újonnan megválasztott nádor járulhatott kézcsókra, majd a királynő visszavonult a termébe.²⁹⁹ 1751-ben a Csáky Miklós kalocsai érsek Batthyány Lajos nádort a várban először a királynőnek, majd a császárnak mutatta be. A királynő az uralkodónak kijáró hűség és engedelmisség megtartására, illetve a haza dicsőségének és hasznának keresésére buzdította az újonnan megválasztott nádort, aki a megerősítésért hálát adott, életét és vérért ajánlotta fel a hűségének és engedelmisségének jeleként, majd a magyar udvari kancellár vezetésével letette az esküt és kézcsókra járult. Sem az 1741. évi, sem az 1751. évi beszédek nem találtam meg, ezeket a felsorolt tartalmi elemeit a direktórium foglalta magába. Mivel ezeket az ünnepség előtt összeállított menetrendben szerepelnek, ezért ezeket a motívumokat kötelezőnek tartom, amelynek meg kellett jelennie az új nádor beszédében. Az *életünk és vérünk* szókapcsolatot, amely a bevonulásánál már említett német mintával egybecseng.³⁰⁰

²⁹⁴ Szijártó: A diéta, 299–300.

²⁹⁵ OGYK 700.499-IV p. 234.

²⁹⁶ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8 f. 136r.

²⁹⁷ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 15r.

²⁹⁸ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 182v.

²⁹⁹ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 26r-27r.; OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 47r-49r.

³⁰⁰ OGYK 700.470 p. 13–15.; Szijártó: A diéta, 298.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48 *Reise Maria Theresias, Franz I. und der jungen Erzherzöge nach Preßburg, Einzug dasebst, Palatinswahl und Landtagsproposition* f.

A nádorválasztás ceremóniája nem ad olyan sok lehetőséget a politikai reprezentációra, mint a dolgozatban tárgyalt többi ünnepség. Vizsgálatát mégis fontosnak tartottam, mert a nádorválasztás hagyományok szerinti módja és a valós eljárás között mutatkozó eltérések a diéta politikai kommunikációját mutatják meg. Ezen kívül az országgyűlés politikai csoportjainak a viszonyai is láthatóvá váltak a királyi biztosokat fogadó kisebb küldöttség jegyzékén keresztül.

66v–70r.; MNL OL N 54 Lad T Fasc CCC 1. cs. f. 7v., OSZKK Fol. Lat. 632 f. 20r–22r.; OSZKK Fol. Lat. 617 f. 4r–5r.; OSZKK Fol. Lat. 618 f. 4v–5v.; OSZKK Fol. Lat. 616 f. 29v–33v.

5. KIRÁLYI ELŐTERJESZTÉS ÁTNYÚJTÁSA

A ceremóniára általában a bevonulást követő pár napon belül sor került, amennyiben azt ünnepnap nem akadályozta.³⁰¹ III. Károly 1712. május 20-án, Mária Terézia 1741. június 21-én, a bevonulásuk utáni napon nyújtották át az előterjesztéseiket a diétának, még a megkoronázásuk előtt. Ahogyan az országgyűlés összehívása is királyi jog, úgy a diétai tárgyalásokat meghatározó kezdeményezési jog is az uralkodóé volt.³⁰² A korábbi esetekben az örökséget átvevő Habsburg királyok uralmuk megkezdése előtt már megkoronázott magyar királyok voltak, ám III. Károly és Mária Terézia esetében megfigyelhető, hogy még a koronázási szertartás előtt éltek mindkét királyi joggal. Vagyis egybehívták a diétát és átadták propozíciójukat a rendeknek. Ez szintén az 1687. évi II. törvénycikkelyben rögzített örökjogon való uralkodás egyik megnyilvánulása.

A karok és rendek aznap reggel a Szentlélekről mondott votív misére gyűltek össze a várkápolnába, majd onnan a királyi vár lovagtermébe mentek. Amikor királyi biztosok képviselték a királyt az országgyűlésen, akkor a Szent Márton-templomban celebrálta az esztergomi érsek a votív misét.³⁰³ 1722. július 8-án a nyitrai és az egri püspök asszisztált a misén, amelynek elején az esztergomi érsek a *Veni Sancte Spiritus* sequentiát intonálta, majd a császári zenészek trombitákkal és dobokkal csatlakoztak. Két udvari káplán, akik a misén diakónusként és subdiakónusként vettek részt, énekelte az *Emitte Spiritum tuum et creabuntur...* kezdetű Alleluia Versust (a 103. zsoltár 3. versét). Csáky Imre kalocsai érsek pedig a *Deus, qui corda fidelium* könyörgést.³⁰⁴

A Német Aranybulla előírta, hogy a római királyválasztó gyűlés a Szentlélekről mondott votív misét hallgassa. Megadta ennek az okát is, ugyanis ennek ereje fénnel tölti el az értelmüket és megvilágítja a szívüket a megfelelő uralkodó megválasztásához. A Szentlélekhez imádkozás visszavezet a középkorba, ugyanis a tisztelete sokféle területen megmutatkozott, példának okáért kórházakat, templomokat, társulatokat neveztek el róla. A Szentlélek tiszteletének liturgikus kifejeződése a *Veni creator spiritus* himnusz és a *Veni Sanctus Spiritus* sequentia, valamint a szentmisén belül is több helyen a Szentlélekhez szóló imák,³⁰⁵ ahogyan a

³⁰¹ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 4r.

³⁰² Az országgyűlés hivatalos megnyitását a királyi propozíciók átadása jelentette, amely az uralkodó kezdeményezési jogát mutatta az országgyűlésen tárgyalandó ügyeket illetően. A rendek részéről pedig az összeállított sérelmi irat jelentette a gyűlésen megvitatandó témákat. L. Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés, 29–30.; Szijártó: A diéta, 65–66

³⁰³ OGYK 700.499-I p. 7., Szijártó: A diéta, 58–59.

³⁰⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Berichte zum Preßburger Landtag, über die Abhaltung desselben und die daselbst gehaltenen Reden* f. 18v.

³⁰⁵ Dotzauer: Anrufung und Messe I, 11–14.

18. századi propozíció átadásáról fennmaradt 1722. évi forrásban is szerepelt a verzikus. A német birodalmi gyűlés megnyitását is a Szentlélekről mondott votív misével kezdték. II. Frigyes idejéből nem maradt fenn birodalmi gyűlési aktákban utalás a nyitó szentmiséről, II. Miksa uralkodásától azonban véglegesen érvényesült a gyűléseknek a szentmise keretében történő ünnepi megnyitása. 1500-ban az augsburgi birodalmi gyűlést a Szentlélekről mondott votív misével nyitották meg. 1529-ben a speyeri birodalmi gyűlésen a protestáns rendek azonban megtagadták a szentmisén való részvételt. 1529-ben Speyerben a speyeri káptalani dékán, az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlésen a mainzi érsek, II. Rudolf 1582-ben összehívott gyűlésén az augsburgi püspök celebrálta a szentmisét.³⁰⁶

Miután az uralkodó vagy az ő képében megjelent királyi biztosok elfoglalták a számukra kijelölt helyet, a magyar udvari kancellár magyar nyelvű beszédet mondott. A király vagy az első királyi biztos latinul szólt az országgyűléshez, és átnyújtotta az előterjesztéseket az esztergomi érseknek, aki szintén latinul a diéta nevében köszönetet mondott. A ceremóniát a hódolatot kifejező kézcsók zárta, amelyre azok járulhattak, akiknek az előző napon, az uralkodó bevonulásakor nem volt erre lehetőségük. Ezután a karok és rendek visszatértek a felsőtábla épületébe, ahol felolvasták a propozíciókat. A kézcsók természetesen a királyi biztosok esetében nem szerepelt a rendtartásban.

5.1. Politikai reprezentáció

A Szentlélekről szóló votív misének celebrálása az esztergomi érsek feladata volt, de bizonyos esetekben eltért ettől a gyakorlat. 1687-ben Széchényi György érsek, 1741-ben pedig Esterházy Imre érsek gyengesége, 1751-ben az érseki szék üressége miatt más főpaprak jutott ez a megtiszteltetés. 1741-ben az esztergomi érsek első suffraganeus püspöke Erdődy Gábor egri püspök celebrálta. 1751-ben a tervezet szerint Csáky Miklós kalocsai érseket jelölte ki a feladatra, de egy anonim napló beszámolójában az egri püspököt nevezte meg celebrálóként.³⁰⁷ Erdődy Gábor az egy nappal korábbi bevonuláson is ellátta Esterházy Imre feladatait, míg 1751-ben a határnál Csáky Miklós kalocsai érsek köszönthette Mária Teréziát. 1687-ben a bevonuláson Széchényi esztergomi érsek el tudta látni feladatait, a királyi előterjesztés átadását megelőző votív misét azonban egészségi állapota miatt azt unokafivére, Széchényi Pál veszprémi püspök celebrálta.³⁰⁸ Míg a kalocsai érsek 1741. évi kifogásolásáról maradt fenn beszámoló, 1687-ből nem találtam hasonló vitáról nyomot.

³⁰⁶ Dotzauer: Anrufung und Messe I, 11–29.

³⁰⁷ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 48. Referatum Bécs, 1751. április 17, f. 65r.; OGYK 700.470 p. 12.

³⁰⁸ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 87v.

Az esztergomi érseknek még egy feladata volt ezen a ceremónián. Ő vette át az uralkodótól a propozíciókat, majd a karok és rendek nevében köszönetet mondott. Azon feltüntetett alkalmak közül, amikor az esztergomi érsek nem tudta ellátni feladatait, 1687-ben eltér, hogy Széchényi György érsek átvette az iratot és beszédet is mondott.³⁰⁹ Mária Terézia 1741-ben Batthyány Lajos magyar udvari kancellárnak adta át az előterjesztéseket,³¹⁰ ám Esterházy Imre érsek mondott köszönetet,³¹¹ 1751-ben pedig Csáky Miklós kalocsai érseknek nyújtotta át. Az 1751. évi rendtartás megadja erre a feladatra jogosult méltóságviselőket, és azoknak a sorrendjét. E szerint mind az esztergomi érseki szék, mind a nádori méltóság betöltetlensége esetén következik a kalocsai érsek.³¹²

Az esztergomi érsek ceremonialis feladatairól megállapítható, hogy egy egyházi és egy politikai szerepre bonthatók. Ez az őket helyettesítő személyből is látszik. Az egyházi funkciókat általában a suffraganeus püspök vette át, amely valóban helyettesítés volt, mondhatni az érsek képében látta el a feladatot. A politikai feladatot azonban igyekezett megtartani, nehogy politikai gyengülésnek a látszatát keltse. Amennyiben mégsem tudta ellátni ezt a feladatot, nem az alávett suffraganeus püspök, hanem egy másik főméltóság látta el azt. Az 1751. évi bevonulással kapcsolatban is említett rangsorrend elvének megvalósulása nem látható a világi feladatoknál, ugyanis a még a gyenge, beteg esztergomi érsek is igyekeztek ellátni azt.

A vár lovagtermében tartották a ceremóniát. A teremben az uralkodó számára egy baldachinnal fedett trónt emeltek, amely 1687-ben arannyal volt díszítve,³¹³ de 1741-ben a gyász miatt fekete posztóval borították be.³¹⁴ A trónt egy két-három lépcsőfokkal megemelt emelvényre helyezték, a forrásokban nem egységes az emelvény magassága. Az uralkodó egyik oldalán állt a magyar udvari kancellár, a másikon pedig a kivont karddal a magyar királyi főlovászmester. I. Lipót és III. Károly előtt a kivont kardot a birodalmi marsall hordta, amellyel a császári címüket jelenítették meg.³¹⁵ Mária Terézia előtt azonban mindkét magyar országgyűlésen nem a birodalmi marsall, hanem a magyar főlovászmester tartotta a kivont kardot, amellyel a magyar királyi címét hangsúlyozta.³¹⁶ Az 1741. évi ceremóniáról június 17-

³⁰⁹ OGYK 700.527 p. 4. Az esztergomi érseknek mint királyi főkancellárnak.

³¹⁰ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 265r.

³¹¹ MNL OL N 53 Lad. N. Fasc. BBB No. 1. (3. kötet) Diarium 4. kötet. f. 27r. (nincs lapszámzás a kötetben.)

³¹² OSZKK Fol. Lat. 621 f. 2v.

³¹³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15 *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 6v–7r. (Ambt de Sancto Spiritu)

³¹⁴ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 181r.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40 *Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg, Einzug daselbst und Wahl Palffys zum Palatin* f. 21r–v.

³¹⁵ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 87v.; Acta et observata, 132.

³¹⁶ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 181r.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40 *Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg, Einzug daselbst und Wahl Palffys zum Palatin* f. 21r–v.

én tartott konferencián javasolták, hogy a propozíció átadásakor a magyar főlovászmester tartsa a kivont kardot, és ne az udvari marsall,³¹⁷ ahogyan korábbi országgyűléseken, 1687-ben, 1712-ben és 1722-ben történt.

1712-ben III. Károly vörös színű magyar ruhát viselt,³¹⁸ 1722-ben a király ruhája olyan nagyon meleg volt, hogy nem tudott tovább a teremben tartózkodni, és ezért a rendtartástól eltérően el kellett hagyni a kézcsókot.³¹⁹ Ekkor III. Károly az 1681. évi protocollumban is szereplő köpenyt viselte. Az előkészítő konferencia a kézcsók rítus menetéről is rendelkezett, e szerint a jelenlévők 1681-ben hívásra járulhattak a király elé, de 1712-ben a propozíciók átadása után különösebb formaság nélkül történt volna a kézcsók, amelyet a tanács 1722-ben is javasolt.³²⁰ 1687-ben az egyik követ, Dobay János Nógrád vármegyéből nem tudott térdet hajtani a bizonytalan lábai miatt, de, ahogy a napló a hódolatának kifejezéséről írta, meghajlott szívvel csókolt kezét.³²¹

1708-ban a Zöld Házban nem csak Liechtenstein hercegnek és Traun grófnak, a két királyi biztosnak készítettek elő széket, hanem I. József képmását is kiállították egy trónuson. A királyi biztosok beszédük után átnyújtották a propozíciókat az esztergomi érseknek, aki válaszbeszédet mondott.³²²

5.2. Az 1687 és 1764 között elhangzott beszédek

5.2.1. Beszédek 1687-ben

1687-ben Korompay Péter magyar udvari kancellár és nyitrai püspök magyar nyelven kifejezte az uralkodó köszönetét, hogy nagyszámban megjelentek. A szónok tolmácsolta, hogy Lipót császári és királyi kegyét is felajánlja, majd áttért az országgyűlés összehívásának okára, vagyis Lipót tízéves elsőszülött fiának,³²³ Józsefnek, mint törvényes örökösének a magyar királlyá koronázásának vágyára. A Fol. Lat. 528 jelzetű akta-gyűjteményben szerepel egy magyar nyelvű beszéd, amelyet noha a bevonuláskor elhangzott köszöntő beszédként jelöltek meg, de tartalma és magyar nyelve alapján inkább feltételezhető, hogy valójában a propozíció átadásakor elmondott kancellári beszéd. Ebben a fent már vázoltak mellett szerepelt, hogy a

³¹⁷ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40 *Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg, Einzug daselbst und Wahl Palffys zum Palatin* f. 166v–167r.

³¹⁸ Acta et observata, 132.

³¹⁹ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 47r. Széchényi György levelében a ceremónia leírásában nem tett említést a kézcsók elmaradásáról.³¹⁹

³²⁰ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. *Gutachten der Hofkonferenz betreffend die Reise des Kaisers nach Preßburg* f. 15r–16r.

³²¹ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 87v.

³²² OGYK 700.499-I p. 7., Szijártó: A diéta, 58-59.; OSZKK Fol. Lat. 573 f. 3v–4r.

³²³ OSZKK Quart. Lat. 377 f. 83r. A beszéd a naplóban latinul szerepel.

töröktől és „némely pártos haza fiainak kezéből” visszaszerzett területet saját tartományaként kezelhetné, de „atyai kegyelmessége” folytán megtartja a királyságot régi szabadságában.³²⁴ Ennek az alapját Hugo Grotius, 17. századi jogtudós elmélete adta, aki *A háború és a béke jogáról* szóló művében fejtette ki, hogy a meghódított területen az uralkodó nem köteles az ottani törvényeket meghagyni, hanem újakat vezethet be. II. Ferdinánd 1627–1628-ban erre hivatkozva Csehországban eltörölte az ottani „alkotmányt”, majd új törvények szerint kormányozta az országot. A Magyar Királysággal kapcsolatban azonban augusztus 11-én Bécsben tartott tanácskozáson Lipót a magyar tanácsosoknak bemutatta ezt a jogát, de biztosította őket, hogy ennek ellenére megtartja a királyság törvényeit, amelyet József koronázási esküjében meg is erősít.³²⁵

Ezt követően maga I. Lipót latinul megismételte a kancellár szavait, a napló írója hozzátette, hogy nem csak elismételte, hanem „őszinte szeretettel” szólt a rendekhez.³²⁶ Fiának megkoronázása pedig az általa szeretett királyság nyugalalmát és a köz javát fogja előmozdítani. Beszédének végén biztosította az országot, hogy császári és királyi kegye mindig megmarad.³²⁷

Az esztergomi érsek röviden kifejezte, hogy az uralkodó parancsait (Befehlen) meg fogják valósítani.³²⁸

5.2.2. Beszéddek 1712-ben

Illésházy Miklós magyar udvari kancellár magyar nyelvű beszédében ismertette a propozíciók tartalmát, amelyben a politikai helyzetet is vázolta: Lipót és József magyar király halála után Károly érkezett átvenni az örökségét nemcsak a Német-Római Birodalomban, hanem az 1687. évi törvénybe foglalt örökös királyság alapján a Magyar Királyságban is, ugyanakkor fontosnak tartotta a magyar országgyűlés összehívását, azon a személyes megjelenést és magyar királlyá koronázását. A propozícióit a béke előmozdítására nyújtja át, amely igyekezetéhez a kancellár az országgyűlés együttműködését is kéri, főleg a királyi előterjesztés egyik fő pontjában, amelyben kéri, hogy a diéta az I. József alatt elfogadott törvényeket ismerje el, és azokat a sérelmeket ne hozzák ismét elő.

III. Károly a kancellár magyar nyelvű beszéde után latin nyelven kifejezte kívánságát, hogy a szent koronával magyar királlyá koronázzák, amivel a diéta összehívása mellett

³²⁴ OSZKK Fol. Lat. 528 f. 14r–15r.

³²⁵ Fraknoi: A Habsburg-ház trónöröklési, 4., 7.

³²⁶ OSZKK Quart. Lat. 377 f. 83r

³²⁷ OSZKK Fol. Lat. 3342 f. 6v–7r.

³²⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15 *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 7v.

előmozdítja a királyság nyugalalmát. Az 1687. évi törvényen alapuló örökös királyi és uralkodói szeretetén túl atyai gondoskodását is kifejezésre kívánja juttatni.

Lányi Pál naplója az esztergomi érsek latin nyelvű beszédének tartalmát közli, melyben III. Károly személyes megjelenését köszönte meg a királyság nevében. Az uralkodói proposíciókat az atyai kegyelmesség jelének, Károlyt pedig Szent István utódjának nevezte. Megemlítette beszédében a koronázási diplomát, amellyel az ország törvényeit, szabadságát erősíti meg, illetve az örökös királyságot.³²⁹

A beszédekben, hasonlóan a bevonuláskor elhangzottakhoz, az örökjogon való uralmat és a béketeremtést hangsúlyozták.

5.2.3. Beszéd 1722-ben

A kancellár magyar nyelvű beszédének latin fordítása vagy a latin kivonata olvasható a naplóban. Mivel beszédét eredeti, magyar nyelven eddig még nem találtam, ezért nem merem állítani, hogy ebben a forrásban a teljes szöveg fordítását közölte a lejegyző. Illésházy orációjában kifejezte III. Károly kívánságát a köz megmaradására, amely előmozdítására a karok és rendek együttműködését kérte az ellenségeskedések abbahagyásával. Az uralkodó pontos szándékát pedig a királyi proposíciókból fogja megismerni az országgyűlés.

Az esztergomi érsek beszédében a király személyes megjelenése fölött érzett örömet fejezte ki, majd a karok és rendek bizalmát említette meg, amelyet Isten után az uralkodóba vetnek a királyság fennmaradásáért, illetve a kiváltságok és szabadságok megtartása kapcsán.

Az uralkodó válaszában megerősítette szándékát a királyság fenntartása és a jogok megőrzésére, amelyet az általa megnevezett sistema fog biztosítani.³³⁰

5.2.4 Beszéd 1728-ban

Bars vármegyei követek naplójában fennmaradt Esterházy Imre esztergomi érsek beszéde, amelynek elején kifejezte, hogy a császári-királyi, igen kegyes urukat, egyben igen szeretett atyjukat térdhajtással és szeretettel fogadták.

Az egyik 1728. évi országgyűlési naplóban Franz Ferdinand von Kinsky királyi biztos beszédének tartalma olvasható, amelyben a szónok III. Károly atyai gondoskodását hangsúlyozta.³³¹ Ez a kép több beszédben is előkerül, a Habsburg uralkodók ideális királyképének részét képezte az alattvalók atyai szeretettel történő kormányzása.

³²⁹ Lányi naplója II. 2–4. Mindhárom beszédet lejegyezte Lányi Pál.

³³⁰ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 46v–47r.

³³¹ OGYK 700.484 p. 3.

5.2.5. Beszédék 1741-ben

A kancellár beszédében az örökösödési rendre utaló részként érzem ezt az idézetet: Károly halálát követően Mária Terézia „Magyar országi birodalmát is kegyelmessen kezéhez vévén” országgyűlést hív össze. A proposíciók céljaként az ország javának előmozdítását, a koronázást nevezte meg, amelyhez a királynő anyai jóindulatát ajánlotta. Elmondta még a Mária Terézia örömét, amelyet az országgyűlésen megjelent nagyszámú résztvevő felett érzett.³³²

Mária Terézia latin nyelvű válaszbeszédének fő pontja az anyai kegyesség ígérete a királyi helyett, ez került említésre egy, a Kovachich gyűjteményébe tartozó naplóban.³³³ A direktóriumban a királynő beszédének kivonatát adták, amely szerint kifejezte hálóját a rendeknek, hogy a koronázására nagy számban összegyűltek, illetve biztosította őket, hogy kegyes szándékát és akaratát a királyi előterjesztésének szóbeli kihirdetését követően bővebben meg fogják ismerni az írott példányból. Megemlítette a nádorválasztást és a koronázást, amellyel a köz javára egyetértéssel fognak törekedni.³³⁴ A beszéd az akták között fennmaradt, így összevetve a kettőt látszik, hogy maga az oráció nem tartalmazott más gondolatot, mint a tervezet. Nem alkalmazott képeket, hasonlatokat, idézeteket. Az igéket többes szám egyes személyben használta. Ahogyan 1712-ben is, a magyar királyság szókapcsolathoz illesztette a „nostra”/„mi” birtokos névmást, amellyel az örökös királyságot tudta hangsúlyozni. Itt is megjelent a nem csak uralkodói, hanem szülői gondoskodás képe, amely Mária Terézia esetében anyai lett.³³⁵

A ceremónián utolsóként az esztergomi érsek a karok és rendek nevében mondott köszönetet a királynőnek. Beszéde elején megemlékezett III. Károly haláláról, majd a megvigasztalt Magyar Királyság képét vetítette elő, ugyanis a királynő kegyének és jóindulatának ajándékai a hűséges karokat és rendeket az erős bizalomra és hathatós reményre bátorítja, amellyel a sok sanyargatástól, csapástól és viszontagságtól feldúlt magyar állapot javulni fog. A szónok ennek következményének tartotta a karok és rendek fogadalmát, hogy készek lesznek az ő boldogulásáért és épségéért életüket és vérüket ontani. A magyar nemzet sebeinek gondozásáért az igen kegyes anyához fut bizalommal. Ezért a prímás esküdött az Istenre, hogy a királyi felség biztonságáért mindannyian készek az életüket és vérüket adni. Ezt már többes szám egyes személyben mondta.³³⁶ Az *életet és vért áldozni* motívumot Cicero, Vergilius, Ovidius és Tacitus is használta, magyar forrásban először a 16. század közepén

³³² OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 8v–9r.; Fol. Lat. 3910 f. 39v–40r.; Fol. Lat. 608 f. 27v.

³³³ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 265r.; Szijártó: A politikai elit társadalom, 385–386.

³³⁴ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 25v–26r.

³³⁵ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 9r–v.

³³⁶ Kovachich: Solennia, p. 208.; OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 40r–v.

szentesített törvénycikkekben jelent meg. Ezekben Madzsar „az alattvalói hűség tolmácsát” látta. II. Rákóczi Ferenc is használta ezt a kifejezést 1703. évi nyilatkozatában az osztrák igaalóli szabadulás kapcsán. A frázis azonban nem csak a magyar területen hangzott el, hanem az osztrák tartománygyűléseken is a Pragmatica Sanctio elfogadásakor.³³⁷

5.2.6. Beszédék 1751-ben

Nádasdy Lipót magyar udvari kancellár magyar nyelven bemutatta a királyi előterjesztéseket, majd a királynő latinul köszönetet mondott, hogy nagyszámban megjelentek a karok és rendek. Biztosította őket, hogy amit most szóbeli előadásból megismertek, az írott változathoz a kegyes szándékát és akaratát bővebben meg fogják tudni. A köz javának együttes előmozdítására való együttes törekvést is megemlítette. A királynő, mivel mind az esztergomi érseki szék, mind a nádori méltóság betöltetlen volt, a kalocsai érseknek nyújtotta át az előterjesztéseket, aki latinul kifejezte az egyetemes rendek háláját. Ezt követően kézcsókra járultak a ceremónia zárásaként. A királynő kíséretével visszavonult a lakosztályába, az országgyűlés pedig az országházba, ahol a nádori ítélőmester felolvasta a propozíciókat.³³⁸

Ezen a ceremónián elhangzott beszédék teljes szövegű közlésére még nem bukkantam, csak tartalmi ismertetőjűkre. A királynő latinul a rendek hűségét dicsérte, a nép halhatatlan dicsőségét, a rendek megmutatták bizalmukat, amelyért ő kegyét ajánlotta.³³⁹

5.3. Összegzés

Ahogy az előző fejezetben a bevonulás ceremóniája nem volt azonos az uralkodó személyes megjelenésekor, illetve a királyi biztosok érkezésekor, úgy a propozíciók átadásának rendtartása is eltért ennek megfelelően. Feltűnő különbség, hogy az uralkodó személyes megjelenésekor a rendek mentek a várba, ott zajlott a trónszékkal ékesített lovagteremben a ceremónia, míg a királyi biztosok a felsőtábla Zöld Ház nevű épületében adták át a királyi előterjesztéseket. A Szentlélekről mondott votív misét is az első esetben a várkapornában mondták, míg a biztosok részvételénél a Szent Márton-templomban. Utóbbi esetben természetesen sem az uralkodói hatalmat megjelenítő kivont kard, sem a hódolatot kifejező kézcsók nem kapott helyet a ceremóniában.

A királyi biztosok rangsorrendbeli helyét még az úgy nevezett „visszalátogatás/ revisita” is megmutatta. Az esztergomi érseknél, a nádornál, az országbíróknál és a horvát bánnál

³³⁷ Madzsar: Vitam et sanguinem, 600–603.

³³⁸ OSZKK Fol. Lat. 632 f. 6r–7r.; Fol. Lat. 617 f. 3v–4r.; Fol. Lat. 618 f. 4r.; Fol. Lat. 613 f. 3r–4r.; Fol. Lat. 616 f. 25v–26v.

³³⁹ OSZKK Fol. Lat. 617 f. 3v.

tettek látogatást. A prímás és a nádor a biztosokat a ház felső lépcsőjén fogadta, míg az országbírónak és a horvát bánnak a kocsinál kellett köszöntenie a királyi biztosokat, illetve távozáskor addig kísérni őket.³⁴⁰ Ennek az alkalmával megjelenített rangsorrend már 1708-ban gondot okozott, amikor a rendtartás szerint a nádornak a hintóig kellett volna kísérnie a két biztost, míg a biztosok csak a lépcsőig kísérték a nádort. Ezt kifogásolták és kérték az uralkodót, hogy mindkét fél ugyanaddig kísérje egymást, amellyel a tekintélyük „egyenlőségét” akarták kifejezni.³⁴¹ I. József válaszában engedett a kérésnek, és úgy tűnik, hogy még 1728-ban is eszerint alakították Bécsben a királyi biztosok *revisitájának* rendtartását.

A királyi előterjesztések átadásánál a magyar udvari kancellárnak, az esztergomi érseknek volt feladata, amely az században sem változott. Ennek a ceremóniának a politikai reprezentációbeli fontosságát az esztergomi érsekekkel kapcsolatban lehet kimutatni. A gyengélkedő érsek a liturgikus szerepét átadta püspökének, ám az úgymond világi részéhez ragaszkodott, még akkor is, amikor csak az oráció elmondására volt ereje.

³⁴⁰ OSZKK Fol. Lat. 573, f. 3v.

³⁴¹ Erdődy Sándor naplója, 392.

6. KORONÁZÁSI CEREMÓNIA

Fügedi Erik a koronázás középkori menetét elsősorban Bonfini műve alapján rekonstruálta. Tizennyolc aktust sorol fel: 1. a király háromnapos böjtje, 2. bevonulás a bazilikába, 3. a szertartást végzők és a koronázási jelvények elhelyezése, 4. akklamáció (közfelkiáltás), 5. a király kötelességének elmondása, 6. az egyházi eskü letétele, 7. királyszentelés, 8. felkenés, 9. a király átöltöztetése, 10–11. karddal felövezés, kardrántás, 12. koronázás, 13. jogar átadása, 14. intronizáció, 15. Te Deum és záróima, 16. átvonulás a Péter-templomba, ott ítélethozatal, 17. világi eskü a szabadban, 18. a négy kardvágás.³⁴² Ezek közül az aktusok közül az 1–15. mozzanatot egyházi, a 16–18. pedig világi szertartásnak nevezi.³⁴³ M. Varga Benedek Mária Terézia koronázási rendjét megfeleltette Arnol van Gennepe *rite de passage* struktúrájával, vagyis mint átmeneti rítust három szakaszra osztotta. Az első, az elválás alatt a háromnapos böjtöt és a bazilikába való belépést érti, amellyel egyrészt testben és lélekben felkészül, másrészt a profán térből a szent térbe érkezik meg. A második, az átmeneti rítus a templombeli szertartást jelenti az intronizációig. A harmadik pedig a befogadás, amellyel az új társadalmi státuszát szimbolikusan megjeleníti.³⁴⁴

Fügedit követve én is egyházi és világi szertartásra osztom, és még egy résszel kiegészítem az aktusok sorát, a korona és a koronázási ékszerek előkészítésével, amely a koronázás napja előtt történt. Mindkét ceremónia elemei kifejezték az új uralkodó feladatait, vállalásait az ország felé. Egy-egy ilyen ünnep alkalmat adott a politikai reprezentációra. Az alábbiakban a világi ceremóniával, és annak politikai kommunikáció részével foglalkozom. A koronázás egyházi szertartását a főpapi szertartáskönyv, a Pontificale Romanum alapján végezték, amelyet külön fejezetben tárgyalok. Az egyházi részben rögzültek olyan elemek, amelyek az egyházi előírásnak nem voltak részei, ezeket és a ceremónia során előkerülő világi reprezentációt a koronázás világi részével együtt elemzem. A Magyar Királyságban a koronázás világi része már a középkorban megjelenő, a szentmise keretén kívül szervezett ceremónia volt. Kialakulásának pontos időpontját nehezen lehet meghatározni. A források alapján megállapítható, hogy a középkorban is változtak az egyes elemek, még a 15. században sem volt rögzült forma.³⁴⁵ Decsy Sámuel Melchior Inchofertól idézi a következő megállapítást,

³⁴² Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 257.

³⁴³ Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 258.

³⁴⁴ M. Varga: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói, 124–126.

³⁴⁵ Fügedi: Uram, királyom, 59.

miszerint „igen együgyü volt a’ magyar királyoknak bé iktatása, lassan lassan szaporodtak a’ koronázásnak tzeremoniái”.³⁴⁶

Az alábbiakban a szertartás részeit külön veszem vizsgálat alá, az egyes elemek kora újkori történetét vázlatosan ismertetem, majd az 1687 és 1741 közti időszakot részletesebben mutatom be.

Kottanner Jánosné emlékiratából ismert a magyar királykoronázás három feltétele: „Az egyik törvény úgy szól, hogy Magyarország királyát a szent koronával kell megkoronázni. A másik, hogy az esztergomi érsek koronázza meg. A harmadik, hogy a koronázás Fehérvárott történjék.”³⁴⁷ Ha ezek közül egy is hiányzott, a koronázás törvényessége megkérdőjeleződhetett.³⁴⁸ A három feltételből az általam vizsgált koronázásokon a helyszín változott, de sem az esztergomi érsek királykoronázási joga, sem a Szent Korona jelentősége nem csorbult. A magyar királyokat a középkorban Székesfehérvárott koronázták meg. A város oszmánok általi elfoglalása következtében azonban új helyszínt kellett kijelölni. Pozsonyra esett a választás, amiben – amellet, hogy az ország középső területeinek oszmán uralom alá jutását követően fokozatosan az ország politikai központjává vált - szerepet játszott Bécshez való közelsége. 1531-től itt működött a Magyar Kamara, és a korszakban többnyire az országgyűlés is itt ülésezett.³⁴⁹ Az első pozsonyi koronázás megszervezésekor tovább akarták vinni a székesfehérvári koronázások hagyományos elemeit, hiszen ezáltal vált a magyar király legitim uralkodóvá. A hagyományok átmentése a magyar királyi udvar virtuális megőrzését is szolgálta, hiszen a rendek átmeneti időszaknak tekintették mind az oszmán megszállást, mind az udvar idegenbe kerülését.³⁵⁰ A pozsonyi ünnepséghez ki kellett jelölni a helyszíneket, ehhez Nádasdy Tamás nádor is készített egy javaslatot 1561-ben, az ebben foglaltakat a Magyar Tanács nagymértékben fel is használta döntése során.³⁵¹ A nádoron kívül még két olyan személy volt tagja a tanácsnak, aki biztosan részt vett Ferdinánd 1527. évi koronázásán: Oláh Miklós esztergomi érsek és Dessewffy János magyar királyi udvarmester. Zay Ferenc felső-magyarországi főkapitányról és Kamarjay Tamás alnádorról pedig valószínűsíthető, hogy szintén jelen volt.³⁵² Így a székesfehérvári koronázások hagyományának átvitele biztosított

³⁴⁶ Decsy: Magyar szent koronának, 51.

³⁴⁷ Kottanner Jánosné emlékirata, 48.

³⁴⁸ Kottanner Jánosné emlékirata, 48.

³⁴⁹ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 492.

³⁵⁰ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 333.

³⁵¹ Pálffy: Nádasdy Tamás, 308.

³⁵² Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 494.

volt. A beadványban is megemlégették Ferdinándnak, hogy a koronázási hagyományokat folytatni kívánják az új helyen.³⁵³

A 18. században a koronázási szertartások előkészítésénél a bécsi udvar megvizsgálta a korábbi ceremóniákat, és azok tükrében tárgyalták meg az éppen aktuális koronázás menetét. Erre példa az 1790. évi előkészület, amikor II. Lipót koronázási rendjének összeállításához III. Károly Keresztély Ágost számára készült szertartásrendjét megvizsgálták, amelynek másolata ezért II. Lipót koronázási iratai között is fennmaradt.³⁵⁴

A koronázás világi részében az előkelők feladatai, elfoglalt helyük összhangban állt politikai szerepük jelentőségével. A kialakult szokásokon – elsősorban azok szimbolikus jelentősége miatt – nagyon nehezen, viták sorával tudtak változtatni. III. Károly koronázása előtt például a Magyar Udvari Kancellária feliratban javasolta, hogy a koronázási menetben a nádor kocsija a bécsi udvarmester kocsija után menjen. Ezáltal a nádor, a korábbi gyakorlathoz képest, közelebb került volna az uralkodóhoz. A koronázást előkészítő bécsi konferencián meg is támadták ezt a javaslatot.³⁵⁵ Az ehhez hasonló viták a római király koronázása alkalmával sem voltak ismeretlenek: az 1764. évi koronázás előtt a koronázási jelvények Frankfurtba szállításakor Frankfurt és Mainz városa között „területi meg kíséreti vita” alakult ki, így a városba tartó menet fél napig a mezőn várakozott. Végül Frankfurt engedett, és a mainziak kísérték a jelvényeket.³⁵⁶ A koronázási jelvények szerepére és szimbolikájára is ki fogok térni, és ezeket összevetem a külföldi koronázásokon megjelenő ékszerekkel. A törvényes uralkodóvá válásban Európa-szerte a lényegi momentum a liturgia által előírt olajjal való megkenés volt, Magyarországon azonban emellett nagyobb hangsúlyt fektettek a Szent Koronával való megkoronázásra. A koronázás világi részei szintén kiemelkedő jelentőséggel bírtak a Magyar Királyságban, amely a lovaggá avatásból, a koronázási esküből, a kardvágásokból és a lakomából állt. A koronázások szertartásának alakulására hatott a német-római császár koronázási szertartása, illetve a cseh királykoronázásban is fellelhetők hasonló elemek, ezeket hívom segítségül az elemzés során.

6.1. Koronázási helyszínek

Székesfehérvárott a koronázási szentmisét a királyi bazilikában, a Szűz Mária tiszteletére szentelt templomban celebrálták, amelyet Szent István építtetett. Itt őrizték a koronázási ékszereket, itt állt a királyi trónszék, és ebben a templomban helyezték el a szent

³⁵³ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 500.

³⁵⁴ MNL OL A 39 1790/8321 p. 1–108. Az ordó eredetijét az Esztergomi Primási Levéltárban őrzik: AEV 371/nr.5.

³⁵⁵ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 201.

³⁵⁶ Goethe: Életemből, 179.

király földi maradványát.³⁵⁷ A későbbi koronázások helyszínévé az első királyhoz való erős kötődése miatt vált. Ez a hagyomány az érvényes koronázás egyik feltételévé nőtte ki magát, amint azt Kottanner Jánosné is leírta. Fügedi Erik felhívja a figyelmet, hogy ez a tisztelet Istvánnak mint szent királynak szólt, azaz az ideális királynak, aki bölcs, erős, jó és igazságos. Istvánt ruházták fel ezekkel a tulajdonságokkal, aki a nyugati kereszténységre vezette a magyarokat, és királyságot alapított.³⁵⁸ Az esztergomi érsek az 1712. évi koronázási szentmise előtti buzdításában is megemlíttette Szent István királyt és apostoli királyságát.³⁵⁹ Ekkor már ez a kapcsolat, amely a megkoronázott királyok és az államalapító szent király között már nem elsősorban vérségi, hanem – Fügedi Erik szavával élve – misztikus.³⁶⁰ A bíraskodásra és a lovagavatásra a Szent Péter-templomban került sor, a világi eskü a szabad ég alatt, a négy kardcsapás pedig a városon kívül történt. A székesfehérvári bazilikában I. Ferdinánd királyt koronázták meg utoljára. Az oszmán időben a templomot löporraktárnak használták, majd az épület tornya 1601-ben, az egyik ostrom során felrobbant, később pedig az épület köveit a város védműveibe építették be.³⁶¹

1561-ben Miksa koronázására Pozsonyt jelölték ki. A szertartás előkészítő irata fennmaradt, amelyben az új koronázóvároshoz tervezték meg a ceremóniát. Nádasdy Tamás nádor 1561. évi tervezetében, amelyben a pozsonyi koronázás javasolt útvonalát vázolta, az uralkodó a Szent Márton-templomból a ferencesek templomához gyalogolt posztóval fedett úton. Az ott tartott szertartást elvégezve lóra szállt, és a városkapun kiment a Szent Mihály-temetőig, ahol egy emelvényt állítottak neki. Itt tette le a koronázási esküt. A kardvágáshoz a külvárosból a mezőre lovagolt. A nádor javaslata a város két kapuja közt elterülő külvárost jelölte ki, a Szent Mihály-kapu és az „egykor nyitott másik kapu” között, mely utóbbi a dél felé nyíló Halász-kapu lehetett.³⁶² A pozsonyi királykoronázás helyszínein és útvonalán nem változtattak az évszázadok során. A koronázószentmise a Szent Márton-templomban történt. A templomot a Megváltó és Szent Márton püspök tiszteletére szentelték fel. Itt 1563-ban koronáztak először magyar királyt. Az ehhez a koronázáshoz készült beadványban a templomválasztás okát nem tüntették fel, annyit lehet olvasni, hogy mivel nem lehet

³⁵⁷ Altmann–Biczó–Buzás–Horváth–Kovács–Siklósi–Végh: *Medium regni*, 68.

³⁵⁸ Fügedi: *Uram, királyom*, 66.

³⁵⁹ Lányi naplója II., 8. „A sacra romana catholica ecclesia sanctus rex noster Stephanus omnesque ejusdem successores hanc praerogativam obtinuerint, ut rex Hungariae, rex Apostolicus semper denominari soleat.” (A római katolikus egyháztól azt a kiváltságot bírja Szent István királyunk és minden utóda, hogy Magyarország királyaként mindig apostoli királynak szokás nevezni.)

³⁶⁰ Fügedi: *Uram, királyom*, 62.

³⁶¹ Altmann–Biczó–Buzás–Horváth–Kovács–Siklósi–Végh: *Medium regni*, 69.

³⁶² Pálffy: Nádasdy Tamás, 310.

Székesfehérvárott, így Pozsonyban, a Szent Márton-társaskáptalanban kell lennie.³⁶³ Az aransarkantyús vitézek lovaggá ütése a ferences templomban volt, amelyet a középkorban építettek, a hajója és a szentély a 13. században épülhetett,³⁶⁴ és Szűz Mária tiszteletére szentelték fel. Az oszmán időkben az országgyűlés a kolostor termeit használta tanácskozássra. A kolostor és a templom a mindennapi életben is fontos szerepet töltött be, például a hajnali és az esti harangszó, 1642-ig a tűzjelző is itt szólalt meg. A koronázások alkalmával a kolostorban laktak a nunciusok, érsekek, püspökök és más egyházi személyek.³⁶⁵ Az uralkodó a koronázási esküre a váron kívüli emelvényhez lovagolt a ferences kolostorhoz legközelebb lévő Szent Mihály-kapun keresztül. Az emelvény az egykori Szent Mihály-temetőnél állt.³⁶⁶ A temetőt 1529-ben védelmi okból lerombolták.³⁶⁷ A koronázási domb, amelyen a négy égtáj felé vágott a megkoronázott király a váron kívül, a Duna és a város között elterülő síkságon helyezkedett el.³⁶⁸ A szintén Pálffy Géza által közölt 1608. évi *Ceremonia privata regni Hungariae* című felterjesztés a Duna kis szigetét ajánlotta a domb felépítésére.³⁶⁹ A magyar tanácsosok 1561. évi beadványa a székesfehérvári dombot Szent István dombocskájának nevezte: „in colliculo Sancti Stephani”.³⁷⁰ Benda Kálmán és Fügedi Erik egy 1563. évi latin nyelvű, koronázásról készült leírást idéznek, amely a székesfehérvári, Szent István nevet viselő természetes domb utánzatának nevezi a pozsonyi dombot.³⁷¹ Egy portugál szemtanú 1687-ben I. József koronázását tartalmazó leírásában „Királyok Dombjának” nevezte a pozsonyi eskü helyét.³⁷²

6.2. Királyi öltözet, koronázási jelvények

Az 1712-ből fennmaradt jegyzőkönyvben is olvashatók a koronázási ékszerek és tartozékaik listája: a korona, a jogar, az országalma, Szent István kardja, két szandál, az egyik fehér, a másik arany selyemből, vörös, tafot harisnya, a korona alá pileolus, királyi köpeny,

³⁶³ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 500.

³⁶⁴ Ortway: Pozsony város, 75.

³⁶⁵ Ortway: Pozsony város, 81.

³⁶⁶ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „egredietur civitatem per eam portam, quae monasterio proxima est, [f. 100v.] pergentque cum ea omnes ad cimiterium ecclesiae Sancti Michaelis nunc destructae prope eandem civitatis portam situm” (a városból azon a kapun keresztül fog kimenni, amelyik a kolostorhoz legközelebb van, és vele megy mindenki a most már lebontott Szent Mihály-templom temetőjéig, amely a város azon kapujánál található).

³⁶⁷ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 499.

³⁶⁸ Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepségek, 62.

³⁶⁹ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 503.: „Deinde consensu equo vadit ad insulam parvam Danubii, et ibi quoque eques ascendit ad montem ex tabulis ad hoc paratum, atque ibi evaginato gladio suo fortiter percudit in quatuor partes mundi.” (Ezután a Duna kis szigetéhez lovagol, és ott föléptet a deszkából készített dombra, és ott hüvelyéből kihúzza kardját erősen a világ négy égtája felé suhint.).

³⁷⁰ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 502.

³⁷¹ Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 139.

³⁷² Egy portugál szemtanú tudósítása, 61.

azaz a palást és három párnácska vörös selyemből.³⁷³ Egy 1741. évi naplóban a koronázás leírását a koronázási ékszerek ládába való visszahelyezése zárta. Ebben a naplóíró feljegyezte, hogy Mária Terézia utasítására a korona súlyát megmérték, amely négy és egy negyed font, Szent István palástja nyolc és fél font. A paláston olvasható feliratokat is megőrizte.³⁷⁴ Ifj. Horváth János vizsgálat alá vonta a palást feliratait a 20. század közepén. Tanulmányában közölte is a verseket, amelyek kis mértékben eltérnek az országgyűlési naplóban feljegyzett szövegtől, mindkettőt közlöm, először a forrásban szereplő, majd a cikkben szereplőt idézem.

A gallér szegélyén lévő felirat: a) O Spes Sacrosanctae Salutis Signum Crucis;³⁷⁵ b) Lignum crucis o spes certa salu(tis). A bal vállánál, Máriát ábrázoló mandorla³⁷⁶ szegélyén: a) Micat in caelo sacrae genitricis imago;³⁷⁷ b) Emicat in celo sanctae genitricis imago. A jobb vállánál a) Dat summo regi famulatum certior coeli;³⁷⁸ b) (d)a(t) summo regi famulatum concio celi. A hátán a gonoszon győzedelmeskedő Krisztust ábrázoló mandorla szegélyén: a) Imago Jesu Christi hostibus en Christus prostratus emicat Albae;³⁷⁹ b) Hostibus en Xpristus prostratis emicat altus. Körbe a próféták vonalában: a) Anno incarnationis Christi 1031 indictione decimaquarta a Stephano rege et Gisela regina casula haec cooperta data ecclesiae Sanctae Mariae sitae in Civitate Albae;³⁸⁰ b) Egina casula hec operata et data ecclesiae sanctae mariae sitae in civitate Alba – Anno incarnationis XP MXXXI indiccione XIII a Stephano rege et Gislar. A hátán az alsó körben, a szivárványon ülő Krisztust ábrázoló mandorla szegélyén: a) Sessio regnantem notat, et Christum dominantem;³⁸¹ b) Sessio regnantem notas et XPM dominantem.

Ezek a titulus műfajba tartozó, leoninus hexameterben³⁸² készült versek a legrégebbi magyarországi latin verses emlékeink egyike. A versek alapján ifj. Horváth János a palástot magyarországi készítésűnek tartja, amely „nyugati kultúra képviselője” keleti, bizánci elemekkel. A palást feliratai és a képi kompozíciója a Nyugat-Európában elterjedt Credo-ábrázolásokhoz tartozik. A versekről kimutatta, hogy forrása Pseudo-Augustinus: De symbolo című, 241. sermója volt. Horváth János lábjegyzetben feltűntette, hogy a feliratok vizsgálatát nehezítette, hogy maga a palást nem volt akkor, azaz az 1950-es években Magyarországon,

³⁷³ A koronázási jelvények okmányai, 39.

³⁷⁴ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁷⁵ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁷⁶ mandorla: „egész alakot körülvevő mandula formájú dicsfény.” Magyar Katolikus Lexikon VIII. 575–576.

³⁷⁷ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁷⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁷⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁸⁰ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁸¹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.

³⁸² Hegedüs: A költői mesterség, 105–106. Egy Leon nevű költőhöz kötik a rímes–antik formát, amelyet a bizánci költészetben fejlődött ki, amely keleti hatásra átvette a rímelést.

emiatt az eredetiről készített fényképet, illetve Pannonhalmán őrzött, 12. század második feléből származó másolatot tudott használni, ám utóbbi kopottsága nem segítette a feliratok rekonstruálását.³⁸³ Az egyes szavak közti eltérésekre nem tudok magyarázatot adni, ám az adományozást és a gallér szegélyén lévő felirat lejegyzésének módja azt mutatja, hogy míg Horváth János a kiterített palást képét látta, és az alapján jobbról balra olvasva jegyezte fel a feliratokat, addig a naplóíró valószínűleg a királyon láthatta, hiszen az összekapcsolt paláston látható sorrendben írta le a szavakat. Horváth János fel is hívta a figyelmet, hogy a palást eredetileg egyházi liturgikus öltözetnek készült, tehát kör vagy harang alakú volt, és később vágták fel a ma is látható félkör alakban. Ezt alátámasztja, hogy a hibás vágással leválasztották a *regina* szókezdő *r* betűjét.³⁸⁴

Szintén miseruhából készült V. László koronázási öltözéke, amelyről Kottanner Jánosné beszámol emlékiratában, ugyanis azt a csecsemőnek ő varrta meg egy nagy miseruhából: „titokban kellett megcsinálnom az albát, a palástot, a stólát, a karkötőt és a sarut a lábára.”³⁸⁵ Decsy Sámuel két rendbe osztja ezeket: az első rendbe, ami a királyi méltóságot és hatalmat szimbolizálja, tartozik a korona, a jogar, az országalma, Szent István kardja és a kettős kereszt. A másik rendbe tartozók nem hordoznak önálló jelentéstartalmat, hanem csak külső jelek, amelyek a királyt másoktól megkülönböztetik. Ide tartozik a palást, a kesztyű, a harisnya és a saru.³⁸⁶ A szakirodalom bőven szól az ékszerek történetéről, szerepéről és hitelességéről,³⁸⁷ így ezt a kérdést nem vizsgálom. Decsy Sámuel műve is közli a koronázási ékszerek alapos leírását.³⁸⁸ Itt csak azt tekintem át, hogy a jelvények mit jelentettek a kortársak számára. Révay Péter koronaőr és Turóc vármegye főispánja szerint a koronázási ékszerek „a koronás királyt titkos jelbeszéddel a királyi kötelességek derekas és jámbor vállalására figyelmeztetik.”³⁸⁹ A királyi természetnek a paláston található hímzést kell mintának vennie.³⁹⁰ A papucs a királyi méltóság szimbóluma, amelynek gyökerei Rómába nyúlnak vissza, ahol annak dísze, értéke, színe a személyek különbözőségét mutatta. A papucs annyira mutatta a személyek státuszát, hogy a „mutare calceos” (papucsot váltani) kifejezéssel illették, ha valaki egyik rendből a másikba átkerült, például a plebejusból a lovagrendbe, ugyanis rögtön lábbelit cserélt. A

³⁸³ Horváth: Latin verses emlékeink, 1–19.

³⁸⁴ Horváth: Latin verses emlékeink, 1–3.

³⁸⁵ Kottanner Jánosné emlékirata, 42. Mollay Károly a 36. jegyzetben megjegyzi, hogy a királyi öltözék tartozékait ez a magyar történeti forráshely örökítette meg először.

³⁸⁶ Decsy: Magyar szent koronának, 45.

³⁸⁷ Decsy: Magyar szent koronának; Révay Péter; Teszelszky: Az ismeretlen korona; Tóth: Szent István és a koronázási jelvények; Ipolyi: A magyar szent korona.

³⁸⁸ Decsy: Magyar szent koronának, 37–70.

³⁸⁹ A korona kilenc évszázada, 224.

³⁹⁰ A korona kilenc évszázada, 225.

császárok bíborruhájukhoz mindig arany cipőt hordtak.³⁹¹ Révay szerint a kesztyű és a papucs a király tisztaságát, büntelenségét mutatja. Decsy szerint a kesztyű felvétele a haza védelmének, az ellenséggel való harcnak a szimbóluma, ugyanis a katonák is vas és réz kesztyűket vesznek fel a harc során.³⁹² Kees Teszelszky rávilágít, hogy Révay Péter az erkölcs megtestesítőjeként írja le a koronát, mikor azt a tökéletesség jegyeivel mutatja be.³⁹³ Ennek eszközei a számmisztika³⁹⁴ és a korona kör alakjának megemlékezése. A koronán lógó láncok összeütődésének hangja pedig emlékezteti az uralkodót „az emberi és az isteni igazság meghallgatására.”³⁹⁵ Az ábrázolása, az író szerint, a kereszténység védelmére buzdítja a magyarokat.³⁹⁶ A magyarok számára a kora újkorban nemcsak a király legitimitását biztosította a Szent Korona, hanem, Decsy tanúsága szerint, gyógyító erőt is tulajdonítottak a korona megérintésének.³⁹⁷ Révay koronaőr a jogart az „igazság és jog vesszejének” nevezi, az országalmában pedig a szerencse forgandóságát látja.³⁹⁸ Decsy Sámuel a jogarról rajzot is közöl művében, majd megállapítja, hogy a magyar jogar különbözik más európai országok koronázási jogaraitól. A magyar ékszer buzogány alakú, míg nyugati társai pálca formájúak. Azonban megjegyzi, hogy Szent Istvánt még egy dárda formájával ábrázolták.³⁹⁹ Turócit és Bonfinit idézve meséli el a kardfelkötés hagyományának eredetét. E szerint a pogányság visszaállításáért harcoló „Somogyi Hertzeg Kúpa” ellen aratott győzelem emlékére tartották meg Szent István kardját, és rendelték el, hogy a következő királyokat is felövezzék vele.⁴⁰⁰ Ezzel a történettel igazolja a király hitvédelmére tett kötelezettségvállalását a négy égtáj felé történő vágásokban. Keresztély Ágost érsek az egyik beszédében a kardot a szigor, a jogart a kegyesség és kegyelem megtestesítőjeként ábrázolta. A király szeretettel és nem szigorral törekszik a királyságot irányítani, ezt pedig a szertartásban a kard hüvelybe helyezése és a kard helyére a kegyesség jogarának kézbe vétele jelentette meg.⁴⁰¹

A koronázásokon két kard jelent meg: a kivont és a hüvelyben lévő kard már a középkorban is megfigyelhető, hiszen II. Ulászló koronázásáról fennmaradt Bonfini tudósítása,

³⁹¹ Kovachich: Solennia, 26.

³⁹² Decsy: Magyar szent koronának, 64.

³⁹³ Teszelszky: Az ismeretlen korona, 279.

³⁹⁴ A korona kilenc évszázada, 224.: „Azt hiszem nem hiába rendezték el ezt így, ugyanis a csúcsok, drágakövek, ábrák, aranyozott függelékek számában pontosan és következetesen a kilences figyelhető meg.” A háromszögekben és négyszögekben pedig a „párosnak és páratlannak, vagyis az egész számsornak a teljessége és tökéletessége fejeződik ki.”

³⁹⁵ A korona kilenc évszázada, 224.

³⁹⁶ A korona kilenc évszázada, 224.

³⁹⁷ Decsy: Magyar szent koronának, 42.

³⁹⁸ A korona kilenc évszázada, 226.

³⁹⁹ Decsy: Magyar szent koronának, 50.

⁴⁰⁰ Decsy: Magyar szent koronának, 55.

⁴⁰¹ Lányi naplója II., 10.

amelyet Szabó Péter is megvizsgált, s eszerint Kinizsi Pál vitte a kivont kardot, és Geréb Mátyás az aranyhüvelybe dugott kardot.⁴⁰² A kivont kardnak a nyugat-európai monarchiákban is fontos szimbolikus jelentése volt. Franciaországban az uralkodó legfőbb hadúri mivoltát tükrözte, így a lovászmester vitte, aki a király katonai tanácsadója volt, az uralkodó távollétében a királyi sereg vezetője, sőt, a legfelsőbb katonai bíróság elnöke is.⁴⁰³ Ezt a tisztséget a Magyar Királyságban a nádor töltötte be, a lovászmester ugyanis a királyi istállók szolgálonépét irányította. Szabó Péter idézi Ludovicus Tubero művét, amelyben a királykoronázás régi szokásaként említette az akklamációt és a nádor által nyújtott kivont karddal a négy égtáj felé történt vágásokat. A kivont kard átadása jelentette a hatalommal való felruházást, amit a nádor a rendek nevében tett.⁴⁰⁴ Miksa 1563. augusztusi Pozsonyba való bevonulásán a lovászmester nem vitte előtte a kivont kardot, mivel még nem választották meg magyar királlyá.⁴⁰⁵ Ám szeptemberben, a koronázás alkalmával előtte vitte a kivont kardot Tahy Ferenc magyar lovászmester, mivel ekkor már választott magyar király volt. Az idős I. Ferdinánd előtt, amikor fia koronázására érkezve bevonult Pozsonyba, szintén a lovászmester vitte a kivont kardot, ezzel mutatva, hogy magyar királyként, és nem császárként jött az országba.⁴⁰⁶ A Bonfini által is megkülönböztetett két kard közül, azaz a kivont és az aranyhüvelybe dugott közül, a szertartáson először a kivont kardot adta át a koronázást végző zágrábi püspök, aki azt az oltárról emelte fel a többi jelvény köréből.⁴⁰⁷ A király felövezésekor azonban már a hüvelybe dugott kardot csatolták fel, és azt „rázta meg erősen”. A felövezéskor a hüvelybe zárt kard azt szimbolizálta, hogy nem karddal, hanem hittel győztek a szent életű férfiak. A kard kihúzásával azonban megnyilvánult, hogy a keresztény erényekért aktívan fog tevékenykedni az uralkodó.⁴⁰⁸ Ezt követően lecsatolták róla, és visszaadták a kardvivőnek.⁴⁰⁹ A világi ceremónia keretében a megkoronázott uralkodó a négy égtáj felé tett kardvágásokat ismét a meztelen karddal végezte.⁴¹⁰ Az 1712. évi és az 1741. évi koronázási rendtartások szerint a két kard közül csak Szent István kardját használta az uralkodó. Összegyűjtve a főbb momentumokat, látható, hogy az esztergomi érsek Szent István kardját nyújtotta át áldás kíséretében. Az áldás után visszadugta a hüvelyébe, és így övezte fel 1712-ben III. Károlyt, aki ugyanezt a kardot rántotta

⁴⁰² Szabó: Jelkép, rítus, 49.

⁴⁰³ Szabó: Jelkép, rítus, 51.

⁴⁰⁴ Szabó: Jelkép, rítus, 53.

⁴⁰⁵ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 259.

⁴⁰⁶ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 261–262.

⁴⁰⁷ Bonfini: A magyar történelem tizedei, 929.: „az oltáron helyezték el a meztelen kardot, a jogart, a koronát és a többi királyi jelvényt”

⁴⁰⁸ Szabó: Jelkép, rítus, 49–50.

⁴⁰⁹ Bonfini: A magyar történelem tizedei, 931.

⁴¹⁰ Bonfini: A magyar történelem tizedei, 933–934.

ki, és forgatta meg három irányba. Mária Terézia ordója nem említette ezt az elemet, ám a bécsi Zeremonialaktenben megőrzött a ceremóniáriusnak készített direktóriumában szerepel ez a főpapi szertartáskönyv által előírt elem.⁴¹¹ A jogar és a korona átadása után leoldották a kardot, és visszaadták a vivőjének, a főlovászmesternek. Károly és Mária Terézia is a lovagavatáshoz is Szent István kardját használta, ahogyan a négy égtáj felé tett vágásokat is ezzel végezte. A kard a lovagavatástól a világi ceremónia elemei alatt végig az oldalán maradt. A kivont kardot a menet alatt a lovászmester vitte, illetve tartotta a trónus mellett és az esküdomb lépcsőjén.⁴¹²

Fontos megemlíteni, hogy Szent István kardját az érsek a főoltárra helyezte, a kivont kardot pedig nem, azt a lovászmester tartotta.⁴¹³ Ulászló koronázásánál a meztelen kardot is az oltárra helyezték.⁴¹⁴ Külföldi források is magyarázzák a jelvények jelentését. Az 1745. évi német-római császárkoronázásról fennmaradt egyik nyomtatvány szerint a kard az erőt jelképezi, amellyel az uralkodó nemcsak a birodalmat és a kereszténységet, hanem a gyöngéket is védelmezi. A jogar, amelyet a császár jobb kezébe adtak, a méltányosságot és az erényt jelképezte, ahogy az érsek szavai is mondják: *virtus* és a *veritas* (erény és igazság). A bal kezébe pedig a birodalmi alma került,⁴¹⁵ amelynek eredetét Révay Péter meséli el: Konrád császár használta először. A birodalmi alma eltér a magyar országalmától, ugyanis az kinyitható, benne pedig föld található, amelynek jelentése, hogy a császár is – aki az uralom csúcsán van – halandó.⁴¹⁶ Nagy Károly koronájáról a császárt koronázó érsek elmondja, hogy az a császári dicsőséget és bátorságot szimbolizálja. A megkoronázottnak pedig kötelessége az egyház és a birodalom védelme, hiszen az egyháziak lelki szolgálatának részese lett.⁴¹⁷ Csehországban IV. Károly király elrendelte, hogy a Szent Vencel fejszobrán levő koronával kell az eljövendő cseh királyokat koronázni. Ezért terjedt el az a hit, hogy a korona magáé Szent Vencelé volt.⁴¹⁸ Az 1575-ben cseh királykoronázásról beszámoló jelentésben olvasható, hogy a cseh koronának lilium díszében Szent Vencel ereklyéje van elhelyezve. Ezt Mojzer Anna a jelentést író félreértésének tartja, ugyanis az nem említi meg a korona tetején levő keresztben rejlő ereklyét, amelyet a koronázás végén a főurak megérintettek, noha minden ereklyetartóról pontos leírást ad.⁴¹⁹ A fent említett néhány esetből is látható, hogy mennyire fontos szerepet töltött be az adott

⁴¹¹ Mária Terézia koronázási rendtartására többek között: Kovachich. A királyi ceremóniáriusának direktóriumja: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 238r és a koronázási nap lejegyzése: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 285v. A szertartáskönyvben: Pontificale Romanum, 141–142.

⁴¹² Acta et observata, 203–204, Kovachich: Solennia, 202–203.

⁴¹³ Acta et observata, 201–206.

⁴¹⁴ Vö: 405. lábjegyzet.

⁴¹⁵ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁴¹⁶ A korona kilenc évszázada, 226.

⁴¹⁷ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁴¹⁸ Bartoniék: Magyar királykoronázások, 39.

⁴¹⁹ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 100.

nép első uralkodójának ruházata, ereklyéje a koronázás során.⁴²⁰ Noha ezeknek a tárgyaknak az eredete nem egyezik meg a róluk kialakult hittel, mégis az a fontos – már a középkortól kezdve –, hogy újabb szállal kötötte össze az adott királyt az ország első, szent királyával.⁴²¹ Folytonosságot, legitimitációt adott az új uralkodónak, másrészt emlékeztette a kötelességeire is, ahogyan például I. Lotaringiai Ferenc esetében a már idézett nyomtatvány is említi Nagy Károly gyűrűjéről, hogy az a császárt emlékeztette arra, hogy „az igaz hittel megpecsételték, és kötelessége az igaz hit terjesztése és megtartása”.⁴²² Az elődöktől származó legitimitás fontossága mutatkozik meg V. László esetében is. Kottanner Jánosné fontosnak tartotta leírni, hogy a ruhákat egy miseruhából varrta, amely „valamikor Zsigmond császár köntöse volt”. Pár sorral lejjebb pedig a nagyapja, Luxemburgi Zsigmond örökségét és az ebből származó jogos uralkodást állította a lengyel Ulászló megválasztásával szembe.⁴²³

Észrevehető, hogy a jelvények szimbóluma hasonló. Nyugaton a koronázásnak már akkor hagyománya, néhány részletben már kialakult formája volt, amikor Szent Istvánt megkoronázták. A koronázást nyugati minta alapján, keresztény ordó szerint végezték. Később is gyakorolt hatást a Német-római Birodalom ceremóniája a magyar királykoronázásra, így nem meglepő, hogy a tárgyak jelentését is részben átvette a magyarság.

A rendtartás előírása szerint a koronázást megelőző 4-6 napon⁴²⁴ a vár tornyából a koronaőrök, a nádor és a rendeket képviselő néhány követ jelenlétében a koronát és a többi koronázási ékszereket őrző lezárt ládát az uralkodó lakosztályába kell vinni, ahol kinyitják és előkészítik a fejpróba és bélés-sapka készítése miatt.⁴²⁵

1687. december 5-én a nádor, a két koronaőr, Zichy István és Erdődy Kristóf és a két biztos Maximilian Franz von Mansfeld és Stahrenberg generális átvitték a ládát a várból a királyi lakosztályba.⁴²⁶ Délután négy órakor a nádorral nagyszámú küldöttség érkezett a királyi lakosztályba, Sente Bálint alnádor a nádornak meg is jegyezte, hogy a ládában lévő koronát nem lehet látni tőlük.⁴²⁷ Patachich Boldizsár horvát követ feljegyezte, hogy a mágnesok és az alsóablai követek közül is tíz-tíz ember volt tagja a küldöttségnek.⁴²⁸ A vasládából Erdődy Kristóf koronaőr vette ki a koronát és helyezte a királyi asztalra, hogy a küldöttség megnézze a

⁴²⁰ Mozjer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.: Csehországban Szent Vencel áldását is megkapta az uralkodó a koronázási szentmise előtt.

⁴²¹ Fügedi: Uram, királyom, 62.

⁴²² Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 18–19.

⁴²³ Kottanner Jánosné emlékirata, 41.

⁴²⁴ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 22v: A naplóíró a koronázást megelőző negyedik napot tünteti fel régi szokásként a korona átvételére a királyi lakosztályba. „juxta antiquum morem quatuor ante coronationem diebus”.

⁴²⁵ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15. f. 46r–v. (németül); f. 58r (latinul)

⁴²⁶ Egy portugál szemtanú tudósítása, 57-58., ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4. f. 243r–v.

⁴²⁷ OSZKK Fol. Lat. 3342 f. 16v.

⁴²⁸ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 23r.

benne lévő koronát.⁴²⁹ Ezután következett a fejpróba, és mivel a korona Józsefre igen nagy volt, egy sipkát készíttettek számára Eleonóra császárné komornájával.⁴³⁰

December 8-án, a koronázást megelőző napon délután két órakor pedig a nádor házától mentek a várba a koronaőrök és néhány követ, hogy onnan négy órakor indulva a Szent Mihálykapun keresztül egy nyitott hintón szállítsák a lezárt ládát a Szent Márton templom sekrestyéjébe. A portugál követ beszámolója szerint a kocsi bakján ült a két császári biztos, a lépcsőjén pedig a koronaőrök,⁴³¹ akiknél a sekrestye kulcsa is volt. A ládát a nádor és a koronaőrök lepecsételték és az oltár elé helyezték. A templomot azon az éjjel hat magyar és hat német katona őrizte.⁴³²

1741 júniusában a koronázást megelőző harmadik napon, 23-án vitték át az aznap megválasztott koronaőrök és a két királyi biztos a koronaládát a várból az uralkodó lakosztályába, hogy a királynő fejére igazítsák a koronát.⁴³³ A koronázást megelőző napon, 24-én a tervezett délután két óra helyett délután hat órakor,⁴³⁴ a koronaőrök és más követek a nádor házába összegyűltek és átmentek a várba, ahogyan ez már 1687-ben is történt. A nádor jelölte ki az Erdődy György és Zichy Károly koronaőrök mellé rendelt küldöttség tagjainak felsőtáblát képviselő követeket, a főpapok közül Erdődy Gábor egri püspököt, Esterházy Imre nyitrai püspököt, a bárók közül Esterházy Józsefet és Nádasdy Lipótot, a mágnások közül Csáky György örökös szepesi főispánt és Esterházy Ferenc Fejér vármegye főispánját. Grassalkovich Antal személynök pedig az alsótábláról nevezett meg követeket. Maga mellé a karok közül Kapuy Gábor alnádort, Péchy Zsigmond nádori ítélőmestert, Jankovich Miklós személynöki ítélőmestert, Tersztyánszky János személynöki ítélőmestert és Najcsics Ádám horvát ítélőmestert jelölte ki. A koronáládát a főrendek közül Ghillányi György, Andrássy Péter, Révay József és Klobusiczky Antal, a nemesek közül Niczky Ferenc királyi táblai ülnök, Baranyay Imre, Balogh János Pozsony vármegye követe és Hunyady István Nyitra vármegye követe vitték. A kísérethez csatlakozott Mária Terézia két titkos tanácsosa.⁴³⁵ A felfegyverzett polgárok a vár alatti házak elé felállított keresztnél, a városi magisztrátus a Szent Mihálykapunál várták a koronát és onnan a templomig kísérték. A királyi biztosok, a koronaőrök a koronáládával együtt a királyi kocsiban ültek, amelyet megelőzött a nádor és püspökök saját

⁴²⁹ OSZKK Fol. Lat. 3342 f. 16v.

⁴³⁰ Takáts: A régi Magyarország, 288.

⁴³¹ Egy portugál szemtanú tudósítása, 58.

⁴³² ÖStA HHSTA OMeA ZA-Prot. 4 f. 244r–v.

⁴³³ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 47v: július 22-én írja, hogy az azt megelőző napon felmentek a várba, és a láda nyolc pecséttel volt lezárva.

⁴³⁴ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 56r.

⁴³⁵ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 29v–30r.; Fol. Lat. 3910 f. 41v–42r.

kocsijai. A királyi kocsit két oldalán magyar és német őrség kísérte, őket követték a mágnások és nemesek lovon. Ismét a fenn megnevezett nyolc személy vitte a ládát a templom temetőjének lépcsőjétől a sekrestyéig. Ott a nádor és a két koronaőr lepecsételte a ládát, és a sekrestyébe, Szent Márton templom kapujához és a temetőhöz őrséget állítottak. A koronázás napján reggel öt órakor a királyi biztosok a rendek küldötteinek jelenlétében kinyitották a ládát, és a koronázási ékszereket a kijelölt helyre tették.⁴³⁶

6.3. Bevonulás a koronázótemplomba

A koronázás napján a várból a koronázó-templomba vonult az uralkodó kíséretével. A méltóságok helye és feladata természetesen itt is meghatározott volt.

I. József koronázásának napján, 1687. december 9-én⁴³⁷ reggel 7 órakor gyűltek össze az előkelők a nádor házánál, akit felkísértek a várba. A klérus a templomba ment, ott felöltötték a főpapi ruhájukat, a személynök pedig a karokkal és rendekkel a templomban elfoglalták a számukra kijelölt helyet. A várból a templomba tartó kíséret tagjai voltak a következő rendben német és magyar lovagok, kamarások és titkos tanácsosok együtt, a császári főudvarmester, a magyar herold, a mágnások és néhány köznemes a németek urakkal együtt lovon vezették a menetet, utánuk ment a nádor, majd Zrínyi Ádám főlovászmester piros-fehér köpenyben kivont karddal lovon.⁴³⁸ Utána kocsin a megkoronázandó József főherceg, akit két császári herold és a császári marsall szintén kivont karddal kísért lovon. Őket követte kocsin a császári pár, a menetet a császári testőrség gyalogosan zárta. A városi polgárok fegyveresen sorakoztak az utca mindkét oldalán a Szent Mihály-kaputól a templom temetőjének kapujáig, hogy távol tartsák a tömeget. A templom kapujában a felségeket az esztergomi érsek szenteltvízzel meghintette. Miután a császári pár a Jezuita-sekrestyében felöltötte a császári ornátust, onnan az udvartartásuk kíséretében vonultak a főoltárnál előkészített trónjukhoz.⁴³⁹ I. József vonulását a sekrestyéből Draskovich János főudvarmester irányította. Elöl mentek a magyar és német bárók, mágnások, a tíz országzászlót vivők kettesével. A rendtartás nem, de Lidl udvari hivatalnok feljegyezte a nevüket: Esterházy János győri vicegenerális a Magyar Királyság, Károlyi László szatmári kapitány Dalmácia, Keglevics Miklós Horvátország, Jakusics Imre Szlavónia, Nádasdy Tamás Bosznia, Illésházy Miklós Szerbia, Forgács Simon Galícia,

⁴³⁶ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 27r–28r. ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 217r–219v.

⁴³⁷ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 105r. A koronázási ordót egy nappal korábban, december 8-án tartott diktáltáson jegyezték le.

⁴³⁸ G. Etényi Nóra, A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 569. Érdekes, hogy a direktóriumokban nem tüntették fel a menet élén haladó magyar és német lovasságot vezető nádor fiaikat, míg a képi ábrázolásokon jól láthatóak.

⁴³⁹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15. *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 46r–v. (németül); f. 58r (latinul); OSZKK Fol. Lat. 540 f. 46r.

Bercsényi Miklós Lodoméria, Koháry Farkas Kunország, Kéry Ferenc Bulgária zászlaját hordta.⁴⁴⁰ Utánuk következett a királyi herold,⁴⁴¹ Erdődy György főkamrás arany kereszttel, tárnokmester helyett Czobor Ádám a békekereszttel. Erdődy Miklós horvát bán következett országalmával, Csáky István országbíró a joggal, Erdődy Kristóf második koronaőr Szent István kardjával, Zichy István első koronaőr a királyi palástartal, és végül Esterházy Pál nádor a szent koronával, illetve Zrínyi Ádám főlovászmester a kivont karddal. Őket követte I. József magyar ruhában két püspök között vonulva.⁴⁴² A menetet az udvarmester zárta. A főoltárig tartó vonulás alatt az orgona, a dobok és trombiták szóltak.

A templom belsejében az evangéliumi-oldalra, a heraldikai jobboldalra helyezték el a császári pár trónját, szintén azon az oldalon, de távolabb a dámák és követek, Buonvisi és Kollonich kardinálisok ülőhelyét, míg az episztola-oldalon, vagyis a baloldalon az Aranygyapjas rend lovagjai és a titkos tanácsosok foglaltak helyet.⁴⁴³ A már idézett portugál szemtanú az Aranygyapjas rend helyett Német Lovagrendet írt feljegyzésében.⁴⁴⁴

1712-ben a menet rendjét, útvonalát nem részletezi a pater Engelbert naplójában olvasható rendtartás. Csupán annyit tudunk meg belőle, hogy a főrendek magyar viseletben haladtak elől lovon, utánuk karok és rendek a németekkel együtt, majd a nádor a főudvarmesterrel, őket követte Magyarország heroldja és a magyar királyi lovászmester kivont karddal. Utánuk vonult az uralkodó magyar és német lovagokkal, oldalán a főkamrásával és a főlovászmesterrel. A menetet a követek zárták.⁴⁴⁵ Az esztergomi Prímási Levéltárban őrzött protocollum részletesebben ismerteti a sorrendet: négy császári katona, négy császári furir, akiknek az elszállásolás volt a feladatuk, őket követték az előkelők és mágnások szolgálai gyalog; német és magyar mágnások, császári gyalogosok, hajdúk és famulusok lovon ülve; császári apródok lovon; az Aranygyapjas Rend tagjai a rendjük öltözetében; a nádor; Esterházy Mihály főudvarmester pálcával; a Magyar Királyság heroldja; a főlovászmester fedetlen fővel, kivont kardot tartva; a császári főlovászmester; magyar öltözetben, de az Aranygyapjas Rend

⁴⁴⁰ G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 569. Az ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4. kötete is megőrizte, ám Rámát és Boszniát külön feltüntette, Szerbiához Kollonich Ádámot, Galiciánál Bercsényi Miklóst, Lodomériánál Koháry Farkast, Bulgáriánál Jun. Kéri Ferencet, Rámánál pedig Forgách Simont. Kunországot pedig kihagyta a felsorolásból. ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4. f. 253v.

⁴⁴¹ Egy portugál szemtanú tudósítása, 59: a leírásban a heroldot a koronaőrök követték, és utánuk vonultak a királyi jelvényekkel a magyar méltóságviszok.

⁴⁴² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 4 f. 253r–254v.

⁴⁴³ ÖStA HHStA OMeA ÁZA Kt. 15 *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 78r. A templombelső elrendezéséhez sematikus ábra.

⁴⁴⁴ Egy portugál szemtanú tudósítása, 58–59. G. Etényi Nóra összevetett több, I. József koronázását elbeszélő német nyelvű nyomtatványt, és kimutatta, hogy egy nyolcoldalas leírás lehetett több ismertetőnek a forrása, többek között az idézett portugál beszámolóknak is. G. Etényi Nóra: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 565.

⁴⁴⁵ Acta et observata, 201–202.

aranyláncával III. Károly; a császári főkamrás; a királyi testőrcsapat kapitánya; a testőrcsapat és a lovasok.⁴⁴⁶ A pozsonyi Szent Márton-templom kapujánál a főurak közül Czobor Márkus főajtónállómester, Révay Péter és Haller Zsigmond, a státusok közül pedig Zólyomból Radvánszky János, Abaújból Palocsay Ferenc állt.⁴⁴⁷ A kapunál a templomba belépő királyt Csáky Imre kalocsai érsek és Patachich György boszniai püspök fogadta. A király a templomba belépve megcsókolta a csókkeresztet, amelyet az esztergomi érsek nyújtott neki, és a szenteltvízzel való meghintés után III. Károly a templomon át a sekrestyébe ment, ahonnan ünnepélyes körmenettel vonult az oltárig. A főoltárhoz tartó menet rendje 1712-ben a következő volt: az infulált papság vonult elől, utánuk jöttek a mágnások és az országzászlóvivői, az Aranygyapjas Rend lovagjai, az ország címereit vivők: Draskovich János főkamrásmester a keresztet, Batthyány Ferenc főpohárnokmester Szent István kardját, Csáky Zsigmond tárnokmester a csókkeresztet, Pálffy János horvát bán az országalmát, Erdődy György országbíró a jogart, Esterházy Pál nádor a koronát tartva. Az ékszervivőket követte a magyar herold, majd a főlovászmester kivont karddal vonult a kalocsai érsek és az egri püspök, valamint a király előtt. A menetet az udvarmester, a főkamrás, a kapitányok, az apostoli nuncius és a velencei követ zárták.⁴⁴⁸ A sekrestyéből az uralkodójelölt a trónjához ment. A pozsonyi templomban elhelyezett trón jobb oldalán a királyi főlovászmester állt a kivont karddal és öt zászlóvivővel, a bal oldalán pedig a nádor szintén öt zászlóvivővel.⁴⁴⁹

Megfigyelhető különbség van azonban a várból induló menet és a koronázó templom sekrestyéjéből az oltárig tartó menet között. A várból indulók között a főlovászmester a kivont karddal 1712-ben III. Károly előtt szerepelt. Szent István kardja, a kardhüvelyben, a templomon belüli vonuláskor jelent meg először, majd a koronázás végéig fontos funkciót látott el. Ezt a kardot a főpohárnokmester vitte a többi koronázási ékszer között. A koronázáson tehát két kard volt látható, a szerepük is eltérő volt.⁴⁵⁰ A tíz országzászló a koronázás több aktusánál, így a vonulásoknál is feltűnik. A várból, a sekrestyéből és a koronázó-templomból induló menetekben is jelen vannak, a szentmise alatt a királyi trón mellett találkozunk velük, és a világi eskü helyszínén, a dombra vezető lépcsőkön⁴⁵¹ is felsorakoztak. A zászlóvivői feladat természetesen nagy megtiszteltetést jelentett, a zászlókat a koronázás végén a vivőik meg is

⁴⁴⁶ PL AEV 371/5, p. 19–20.

⁴⁴⁷ MNL OL A95, f. 278r.

⁴⁴⁸ Acta et observata, 202–203. A sorrendet méltóságok megnevezésével jelöli pater Engelbert. PL AEV 371/5, p. 21–22.

⁴⁴⁹ Acta et observata, 203.; PL AEV 371/5, p. 22.

⁴⁵⁰ I. 6.2. Királyi öltözet, koronázási jelvények fejezetet.

⁴⁵¹ Decsy: Magyar szent koronának, 539.

tarthatták.⁴⁵² A tíz zászló nemcsak a társországokat, hanem az igényországokat is megjelenítette: Dalmáciát, Horvátországot, Lodomériát, Tóthországot és Galíciát, valamint Kunországot, Szerbiát, Rámát és Bulgáriát.⁴⁵³ A Magyar Királyság zászlója először II. Ulászló koronázásán jelent meg, II. Lajos 1508. évi koronázásán már hét zászlót vittek. Akkor az országos főméltóságok, délvidéki bánok és azok gyermekei kapták meg a zászlóvivői feladatot.⁴⁵⁴ Rudolf király koronázásán vitték először mind a tíz ország zászlóját. Pálffy Géza véleménye szerint a döntéssel egyrészt a rendek a királyság területveszteségeit akarták ellensúlyozni, másrészt a korábbi következetlenséget akarták megszüntetni, ugyanis nem minden királyi titulátúrában szereplő országot jelenítettek meg zászlóval az azt megelőző koronázások alkalmával.⁴⁵⁵ A zászlókat kettesével, a királyi titulátúrához képest fordított sorrendben vitték a menetben. 1712-ben a sorrend: Bulgária, Kunország, Szerbia, Lodoméria, Galícia, Ráma, Dalmácia, Szlavónia, Horvátország, Magyarország.⁴⁵⁶ Pater Engelbert naplójában szereplő rendtartásban egy helyen tér el a fenti rendtől, Szerbia és Kunország helye cserélődött fel,⁴⁵⁷ ezt a szerzetes a diktálás során írhatta le rosszul. A koronázási menetben a király előtt vitték az apostoli keresztet is. Az 1712. évi Protocollumban olvasható, hogy Erdődy Gábor egri püspök vitte az apostoli keresztet III. Károly előtt a koronázó szentmise után induló menetben, jelezve, hogy apostoli király lett.⁴⁵⁸

1741-ben a direktórium reggel fél hatot jelölt ki a gyülekezésnek a nádor házánál a karok és rendek számára, és a főrendekkel együtt a várba vonultak. Az naplóíró szerint azonban kicsit később, reggel hat órakor gyűltek az országháznál a karok és rendek, és onnan fél hétkor indultak a személynök és a királyi tábla vezetésével a templomba. A papság a templomhoz ment egyenesen, ahol főpapi öltözetet öltöttek. A mágnások hét órakor gyülekeztek a nádornál, és onnan mentek a várba a királynőhöz, hogy a templomig kísérik. A menetben a mágnások lovon, utánuk néhány országlakos és udvarnok együtt, akiket a nádor követett. Ezután következett a magyar herold a fehér pálcájával, majd a főlovászmester kivont karddal szintén lovon. Utána a királyi felség kocsiban.⁴⁵⁹ A Szent Márton temető kapujához a főrendek közül Mednyánszky Józsefet és Péterffy Jánost, a nemesekből Kelcz Zsigmondot és Nagy Istvánt, a

⁴⁵² Acta et observata, 206.; Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 31.: Fennmaradt az 1618. évi pozsonyi királykoronázásról a Magyar Királyság zászlaja, amelyet a zászlóvivő Esterházy Miklós utóda megőriztek a fraknoi gyűjteményben.

⁴⁵³ Decsy: Magyar szent koronának, 71.

⁴⁵⁴ Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 19

⁴⁵⁵ Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói, 23.

⁴⁵⁶ PL AEV 371/5, p. 21.

⁴⁵⁷ Acta et observata, 202.

⁴⁵⁸ PL AEV 371/5, p. 29.

⁴⁵⁹ Direktórium: OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 25r. Kovachich: Solennia, 200–203,

templom kapujához Esterházy Miklóst és Czobor Józsefet, Czompo Sándort és Horváth Dánielt rendelték.⁴⁶⁰

A Szent Mihály-kaputól a Bécsi-kapuig kétoldalt álltak a felfegyverzett polgárok. A magisztrátus fedetlen fővel a királynőt egészen a templomig kísérte. A polgárok a templom másik részétől és a jezsuita rend rezidenciájától a Ferencesek temploma felé, és a fahíd mindkét részénél helyezkedtek el. Az útvonal a várból a Pálffy-kert melletti úton haladt, a városba a Szent Mihály-kapun lépett be, és innen a Duna-utcára fordultak, majd elérték a Szent Márton-templomot. A kapujánál az esztergomi érsek a papsággal együtt állt, és a belépőt szenteltvízzel meghintette. A bevonulást követően a kaput bezárták, és megszólaltak a trombiták és dobok, amelyek addig zengtek, ameddig Mária Terézia a sekrestyéig ért. A megkoronázandó uralkodónak a templomon belül szokás szerint két trónt állítottak, az oltár heraldikai jobb oldalánál lévőt az intronizáció alkalmával használták. Lotaringiai Ferenc a koronázási ceremóniát a szentély oldalából nézte végig. Az egri püspök a főoltár baloldalán foglalt helyet, a királyi trón jobboldalán, hátrébb ült Kollonich kardinális, a pápai nuncius és a velencei követ. A trón mögött állítottak ülőhelyeket az udvarhölgyeknek, akik balján az Aranygyapjas rend lovagjai ültek.⁴⁶¹ A sekrestyéből induló vonulás sorrendje, amelyet Pálffy Miklós főudvarmester és id. Batthyány Ádám irányított, a következő volt: a papság volt elől, majd a tíz országzászló,⁴⁶² amelyeknek a vivőit a nádor nevezte ki, és kettesével sorakoztak fel. A zászlók a következő sorrendben vonultak: Bulgária, amelyet Ghillány György, Kunország, amelyet ifjabb Batthyány Ádám, Serviae, amelyet Erdődy Antal, Lodóméria amelyet ifjabb Esterházy József, Galícia, amelyet Kollonich László, Ráma, amelyet Balassa Pál, Dalmatiae, amelyet Berényi Tamás, Horvátország, amelyet Patachich Sándor, Szlavóniáé, amelyet Csáky Antal, és a Magyar Királyságé, amelyet Keglevics József vitt.⁴⁶³ Őket követte a magyar herold szokásos ruhájában, majd a koronaőrök: Erdődy György és Esterházy János, valamint a koronázási ékszereket vivők. Közülük elsőként a keresztet a főkamrás, majd Szent István kardját Batthyány Lajos főpohárnokmester, a békekeresztet Nádasdy Lipót tárnokmester, az országalmát a horvát bán, a jogart Esterházy József országbíró, a koronát Pálffy János nádor és a kivont kardot Esterházy Ferenc főlovászmester. Őket követte Mária Terézia a házi

⁴⁶⁰ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 58r.; Kovachich: Solennia, p. 209–210. Péterffy József szerepel a temetőkapuhoz állított őrként. A Diéta adatbázisban azonban mind József, mind János szerepel országgyűlési résztvevőként, János a ferences templomhoz is ki volt rendelve. Kovachichnál hiányzik Czobor József és Czompo Sándor.

⁴⁶¹ ÖStA HStA OMeA ÄZA Kt. 40 *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 189r–192v.

⁴⁶² A zászlókat szintén a koronázást megelőző napon a szállították a várból a templomba. A zászlókról a királyi kamara gondoskodott. (OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 29r)

⁴⁶³ Kovachich: Solennia, 210.

koronában⁴⁶⁴ két asszisztens püspökkel, akiket az udvarmester követett. Így vonultak a főoltárig zeneszó kíséretében. Az ékszervivők az evangéliumi oldalra, vagyis a jobb oldalra álltak, a királynő elfoglalta a közepén felállított trónját.⁴⁶⁵ A főlovászmester a kivont karddal és öt zászlóvivő állt a bal oldalon, a nádor és a másik öt zászlóvivő pedig a jobb oldalra, az evangéliumi oldalra állt.⁴⁶⁶ A templomban a két lépcsőfokkal megemelt emelvényhez id. Batthyány Ádámot, Sándor Lászlót, Schlosberg László és Okolicsányi Jánost rendelték. Az udvarhölgyek emelvényéhez rendelték Draskovich Lipótot, Erdődy Lászlót. A templomkapunál a köszvényben szenvedő prímás hordszékben ülve meghintette szenteltvízzel a királynőt, aki ezután a kalocsai érsek, Bakits Péter boszniai püspök, a magyar herold kíséretében vonult a sekrestyébe.⁴⁶⁷

6.4. A koronázás egyházi szertartása

A sekrestyéből a főoltárig tartó processio végén a leendő király elfoglalta a helyét, megkezdődött a szentmise, amelynek keretén belül történt a felkenés és a koronázás. A Pontificale Romanum szertartáskönyv alapján folyt a ceremónia.⁴⁶⁸ A Liturgia fejezetben az egyházi részben lévő, ám nem egyházi előírás szerinti elemeket vizsgálom meg, illetve a ceremónia során felmerülő precedencia-vitákat.

A koronázás kiváltsága egy kialakult szokásjogon alapult, a szertartáskönyv nem határozta meg pontosan a koronázó főpap személyét. A középkorban 1162-ig kizárólag az esztergomi érsek koronázta meg a magyar királyokat, ám 1162-ben Lukács esztergomi érsek nem vállalta III. István király ellenében megkoronázni II. László trónkövetelőt, akit – és korai halála után a következő évben IV. Istvánt – Mikó kalocsai érsek kent fel. 1173-ban ismét megtagadta Lukács esztergomi érsek a királykoronázást, ezért pápai felhatalmazással András kalocsai érsek végezte a szertartást, azonban mind a pápa, mind a király biztosította az esztergomi érsek királyavató jogát, amelyet később III. Celesztin, III. Ince és III. Sándor pápa is megerősített. 1301-ben János kalocsai érsek koronázta meg Vencelt, akit Bicskey Gergely esztergomi érsek nem támogatott. De az esztergomi érsek helyett nem csak a kalocsai érsek koronázott. 1305-ben Ottót Benedek veszprémi püspök és Antal csanádi püspök koronázta meg, mivel Tamás esztergomi érsek I. Károlyt támogatta. 1490-ben II. Ulászlót Estei Hippolit esztergomi érsek kiskorúsága, és ezáltal a feladatra való alkalmatlansága miatt Tuz Osvát

⁴⁶⁴ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40. *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 88v–89r.

⁴⁶⁵ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 28r–29v.

⁴⁶⁶ Kovachich: Solennia, 201.

⁴⁶⁷ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 58r–v.

⁴⁶⁸ L. 8. Liturgia fejezetben.

zágrábi püspök avatta királlyá. Solymosi László azonban hangsúlyozza, hogy ezek az esetek nem csorbították a későbbiekre nézve az esztergomi érsek királykoronázási jogát.⁴⁶⁹ Mohács után Podmaniczky István nyitrai püspök koronázta meg 1526-ban Szapolyai Jánost és 1527-ben I. Ferdinándot, mivel az esztergomi érseket koronázásukat követően nevezték ki és csak 1529-ben szentelték püspökké.⁴⁷⁰

Követi feljegyzésből tudni, hogy 1741-ben Esterházy Imre esztergomi érsek öregsége és köszvénye miatt nem tudott járnival, ⁴⁷¹ ezért két hajdú hordszéken vitte őt. Emiatt a szentmisét az egri püspök celebrálta, ám a koronázáshoz tartozó feladatokat maga az érsek látta el, vagyis az egyházi eskükhöz ő tartotta az evangéliumos könyvet, kente fel és koronázta meg a nádorral⁴⁷² együtt a királynőt.⁴⁷³ Patachich Gábor kalocsai érsek tiltakozott az egri püspök közreműködése ellen, de Esterházy Imre középkori oklevélre hivatkozva hangsúlyozta, hogy a kalocsai érsek az esztergomi érseki szék üresedése vagy a főpap távolléte okán koronázhatna. Katona István a Kalocsai érsekség történetéről írt művében Kolinovichtól idézte a vita ismertetését. Ebben pápai bullára hivatkozott az egri püspök, amelynek értelmében az esztergomi érsek egész jogköre az ő első suffraganeus püspökére szállt.⁴⁷⁴ Az összegyűjtött középkori koronázásokra vonatkozó pápai bullákat és okleveleket az érveléshez csatolták.⁴⁷⁵ Az Esztergomban őrzött iratból kiderül, hogy 1204-ben a Szentföldre induló Imre király fiát szeretne volna megkoronáztatni magyar királlyá, ám akkor az esztergomi szék nem volt betöltve. III. Ince pápa az esztergomi archidiakónust ruházta fel a gyermek II. László megkoronázásának jogával. Az 1676 és 1736 között élt jezsuita történetíró, Timon Sámuel is közölte a pápai oklevelet, de elmondása szerint az esztergomi káptalan kollégiuma a koronázási hatáskört a kalocsai érseknek engedte át. Ezt a döntést a pécsi főpap az esztergomi érsek suffraganeus püspökeként ellenezte sérelmezve, hogy nem őrizték meg az esztergomi káptalan jogát. A pápai döntés is bizonyítja, hogy az esztergomi érsekségen belül kell megtartani ezt a kiváltságot, ennek értelmében az esztergomi érsek akadályoztatása, betegsége, illetve a székének betöltetlensége esetén az érsek egyik suffraganeus püspökének, mindenekelőtt az első, az egri püspöknek kell és lehet elvégeznie a

⁴⁶⁹ Solymosi: Az esztergomi érsek koronázó joga, 7–11

⁴⁷⁰ Pálffy: A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen, 496.

⁴⁷¹ Az esztergomi érsek régóta szenvedett ebben a betegségben, amelyről már 1730-ban Újfalusi Judit klarissza szerzetesnő is szólt unokahúgának írt levelében. Ld. Lauf: Egy szerzetes író, 23.

⁴⁷² OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 59r: Szintén köszvény miatt hordszéken vitték.

⁴⁷³ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 59r.

⁴⁷⁴ Katona: A kalocsai érseki, 171.

⁴⁷⁵ PL AEV 801 p. 21–22.: B jelzéssel III. Ince 1209. május 15-én kelt, az esztergomi érsek koronázását megerősítő bulla másolatát csatolták, amelynek kiadása: Bullarum diplomatum, 233–234. Az iratban idézték az esztergomi és a kalocsai érsek vitáját lezáró, III. Ince pápa 1212. február 12-én kelt bullájából. Vö. AEV 801 p. 1–2 és Bullarum diplomatum, 257–259.

koronázást.⁴⁷⁶ Az 1741. évi vita eredményeként a koronázáshoz tartozó szertartáselemeket Esterházy érsek végezte, akit Erdődy Gábor egri püspök a szentmise celebrálásában helyettesített, de koronázási feladatot nem látott el, tehát az esztergomi érsek joga nem csorbult.⁴⁷⁷

6.5. Jelvények átadása és a korona fejre helyezése

Ezt a részt is a főpapi szertartáskönyv szerint végezte a főpap, de világi méltóság is szerepet kapott, ezért ennek európai párhuzamait és a 18. századig tartó fejlődését itt tárgyalom.

A felkenést követően az uralkodót visszakísérték trónjához, ahol Szent István király palástját és arany cipőjét adták fel rá a főudvarmester segítségével.⁴⁷⁸ Ez az elem megtalálható a német-római császári koronázásban is. 1745-ben I. Lotaringiai Ferenc császár koronázására Bécsből szállították I. Rudolf cipőit és kesztyűit. A frankfurti császárkoronázáson a birodalmi jelvények között Nagy Károly ereklyéi is szerepeltek.⁴⁷⁹ Goethe humoros fogalmazással Lotaringiai Ferencet „Nagy Károly szellemeként”⁴⁸⁰ írja le, hiszen Nagy Károly öltözetét viseli, még az ősi kesztyű is rajta van, kezében pedig az országalma és a jogar. Mária Terézia cseh királynővé koronázásán is az egyházi szertartás része volt I. Vencel cseh király köntösének felöltése, ami után leborult az olmützi püspök elé, aki a „ritualis könyvből recitalvan a’ formulákat, a szokott tzeremoniakat elvégezte.”⁴⁸¹ A felkenés után következett a királyavatás másik fő mozzanata, a korona fejre helyezése és az uralkodói jelvények átadása. A szentmisében a jelvények közül elsőként a kardot kapta meg az uralkodó, a középkorban II. Ulászló koronázásán a meztelen kardot, míg I. József, III. Károly és Mária Terézia is Szent István kardját. Ez után következett a korona fejre helyezése, amelyet az esztergomi érsek és a nádor közösen végeztek. Az érsek a koronát jobbról, a nádor balról fogta meg.⁴⁸² Benda Kálmán és Fügedi Erik a nádor koronázásban tevékeny szereplőként való első megjelenését 1687-re, I. József koronázására datálják.⁴⁸³ Ezen a véleményen van Bartoniek Emma is, mivel az ezt megelőző szertartás, az 1681. évi királyné-koronázás volt az első alkalom, amikor a nádor – aki

⁴⁷⁶ PL AEV 801 végleges példány: p. 1–3; javításokkal ellátott pizkozati példányok: p. 10–14, 15–18. Alapításakor az esztergomi érsek suffraganeus püspökei voltak a győri, a veszprémi, a pécsi, a váci és az egri püspök. I. Magyar Katolikus Lexikon, III. 352–353. Esztergomi érsekség.

⁴⁷⁷ Pálffy: *Küzdelem a koronázás jogáért*, 312.

⁴⁷⁸ *Acta et observata*, 203.

⁴⁷⁹ Vajnági: *A Szent Római Birodalom jólétének záloga*, 17–18.

⁴⁸⁰ Goethe: *Életemből*, 184.

⁴⁸¹ Radvánszky: „Miért jöttek oly kevesen”, 259.

⁴⁸² Decsy: *Magyar szent koronának*, 531

⁴⁸³ Benda–Fügedi: *A magyar korona regénye*, 179.

1613-tól⁴⁸⁴ kezdődően a koronát a ceremónia alatt átnyújtotta a prímásnak – a koronázó érsekkel együtt a koronát a királyné vállához tartotta, és ezt követően már a királykoronázásokon is megtartotta e szerepét.⁴⁸⁵ A magyar tanácsosok 1561. évi beadványában olvashatunk arról a vitáról, amely a nádor és az esztergomi érsek között zajlott, hogy kinek kell a koronát a felség fejére helyezni. Nádasdy Tamás érvként hozta fel I. Ferdinánd koronázását, ahol 1527-ben Báthory István nádor a koronázó nyitrai püspökkel helyezte a fejre a koronát.⁴⁸⁶ Szavainak hitelt ad – ahogy Pálffy Géza megvilágítja – Oláh Miklós válasza, amelyben nem tagadja ennek tényét, azt ugyanakkor a szertartást végző Podmaniczky püspök hibájának tudja be.⁴⁸⁷ Ezzel együtt az esztergomi érsek koronázási jogára a kiváltságát, a Pontificale Romanumot és a krónikákat említi.⁴⁸⁸ 1562-ben meghalt Nádasdy, és legközelebb a rendek 1608-ban választhattak ismét nádort. Ferdinánd koronázása után a következő, ahol a nádor segédkezik a korona fejre helyezésében, az említett 1687. évi koronázás volt. Nádasdy nádor halálával Oláh Miklós esztergomi érsek királyi helytartó és az 1563-ban Miksa koronázására összehívott diéta felsőtáblájának elnöke lett. Emiatt Oláh Miklós érdekében állt az országgyűlésen a nádorválasztás megakadályozása, amelyre a rendek protestálása ellenére sem került sor. 1687-ben Esterházy Pál nádor akarta a bécsi udvarban elismertetni a megkoronázásban korábban betöltött nádori szerepet, ám a bécsi vezetők ezt a nádor és az esztergomi érsek közös megegyezésére bízták. Esterházy sikerrel járt, és I. József koronázásán már Széchényi György érsek vele együtt helyezte a Szent Koronát az ifjú uralkodó fejére.⁴⁸⁹

A Pontificale Romanum a koronázásra a szentmisét celebráló prímást és segédkező püspököket jelöli ki.⁴⁹⁰ Eszerint cselekedtek, amikor Nagy Károly koronáját a koronázást végző érsek 1745-ben a trieri és kölni érsekkel együtt helyezte a császár fejére.⁴⁹¹ Tehát, ha világi személy is részt vett az érsek feladatában – a korona felhelyezésében –, akkor ezt magyar sajátosságnak kell tartanunk. A nádor személye mutatja, hogy a rendek beleegyezése szükséges a koronázáshoz, és a királyt az ország választotta. A változás nem hirtelen történt, hanem fokozatosan. Fügedi Erik bemutatta a világi főurak hatalmának növekedését a koronázáson belüli szerepük szimbolikájával. Elsőként a szabadban elmondott koronázási eskü alakult ki

⁴⁸⁴ Pálffy Géza felhívja a figyelmet, hogy 1613. március 25-én volt Anna királyné koronázási szertartása, nem 1616-ban, ahogy a szakirodalomban előfordul. L. Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 495–496. 29. jegyzet.

⁴⁸⁵ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 150.

⁴⁸⁶ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „Stephanus quoque Bathorij tunc palatinus Maiestatem Vestram Sacram coronasset” (Báthory István, az akkori nádor koronázta meg felségteket).

⁴⁸⁷ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.; Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 301–304.

⁴⁸⁸ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 496.

⁴⁸⁹ Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 307–308.

⁴⁹⁰ Pontificale Romanum, 142.

⁴⁹¹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

párhuzamosan az egyházi szertartás keretén belül elhangzott püspöki esküvel. Ezt követte a kardvágás, amely a 15. századra már különálló szertartássá lett. A nádor akklamációja, a lakomán való részvétele a királyi asztalnál, és végül, hogy a nádor és az érsek közösen tették a király fejére a koronát, a világi főurak erejét mutatta meg, és azt, hogy a királyválasztás útján nyeri el a trónt. Ezért követeltek a rendek a koronázáskor, a szentesítő ceremóniában is aktív részvételt a nádor személyében. De ez a változás más országok koronázásában is fellelhető, például Csehországban, ahol szintén szerepet kapott egy világi vezető az egyházi vezető mellett a koronaátadásban. A 15. század közepétől, Albert király idejétől fogva ugyanis a prágai fővárnagy volt az, aki a püspökkel együtt a koronát a király fejére helyezte.⁴⁹² I. Rudolf koronázásán szintén a világi előkelők vezetője adta az érsek kezébe a koronát, amint az egy portugál jelentésben olvasható.⁴⁹³ A korábban is említett kötődés Szent Istvánhoz a korona tiszteletében is megmutatkozott. A középkorban az érvényes koronázás szabályai között volt, hogy a Szent Koronát kell az uralkodó fejére tenni. Más országokban az egyházi szertartás lényege a felkenés volt, a korona fejre helyezése – Fügedi Erik szavaival élve – „látványos befejezésnek” számított. Magyarországon azonban lényeges, sőt elengedhetetlen volt a Szent István koronájával történő megkoronázás. Annyira, hogy más koronával történt koronázást nem ismertek el – I. Károlyt háromszor koronázták meg emiatt –, illetve ha nem volt az országban a Szent Korona, akkor István fejereklyéjéről vették le a koronát, hogy a misztikus kapcsolat létrejöjjön.⁴⁹⁴ V. László esetéből látható a felkenés és a megkoronázás különböző megítélése a Magyar Királyságban és a nyugati országokban. A magyar rendek I. Ulászlót megkoronázták a fejereklyéről levett koronával, ezzel együtt V. László titokban történt koronázását érvénytelennek tekintették. Miután meghalt Ulászló, V. Lászlót és a Szent Koronát kikérték Frigyes császártól, hogy megtörténhessen a törvényes koronázás. A császár viszont csak úgy egyezett bele, ha Lászlót nem kenik fel ismét. A Nyugatot megjelenítő császár szemében a felkenés csak egyszer volt lehetséges, az átváltozás megtörténte miatt. Ahogyan a beavató szentségeket is csak egyszer lehet feladni. A magyar rendek számára azonban a megfelelő korona fejre helyezése volt a lényeges aktus.⁴⁹⁵ Ezt támasztják alá Garai Miklós nádor szavai, amelyeket – legalábbis Decsy Sámuel szerint – „gyakran” mondott: „hogy e’ szent koronával

⁴⁹² Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 271–272.; Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért, 304.

⁴⁹³ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104–105.

⁴⁹⁴ Fügedi: Uram, királyom, 63.: 1403-ban László nápolyi királyt az esztergomi érsek a pápai legatus által felszentelt koronával koronázta meg, Zsigmond hívei azonban érvénytelennek tekintették az aktust. Fügedi felhívja a figyelmet arra, hogy külföldön nem értették a korona eme fontos szerepét.

⁴⁹⁵ Fügedi: Uram, királyom, 63.

meg koronáztatott fejedelmet, ha szinte tsupán fene állat volna is, meg is nagy vétek volna meg sérteni.”⁴⁹⁶

A korona fejre helyezése után átadták a jogart és az országalmát könyörgés kíséretében, majd megoldották, és átadták a főpohárnokmesternek. Ezután *Te Deum laudamus* himnuszt énekeltek a primás invocációjával, és a harsonák, dobok is megszólaltak, az ágyúk örömlövései dördültek el, a székesegyházban pedig a nádor jelére kiáltották, hogy „Vivat rex!” (Éljen a király).⁴⁹⁷ 1741-ben Mária Terézia koronázása előtt felmerült a kérdés, hogy mi legyen a felkiáltás. A vitán, június 19-én felmerült a „Vivat regina et domina nostra”, ám az esztergomi érsek javaslatára a következő formulát fogadták el, amely a koronázási ordóba is bekerült: „Vivat domina et Rex noster!”⁴⁹⁸

Az offertórium alatt ismét az oltárhoz kísérték az uralkodót, aki ott letérdelve egy ezüst tálkába aranyat helyezett el, és megcsókolta az érsek által elé nyújtott keresztet, majd visszavezették a trónjához. 1741-ben Mária Terézia a felajánlaskor egy körülbelül 30 dukát súlyú aranyérmét helyezett az oltárra. A királynőről a koronát szintén a kalocsai érsek vette le a prefáció után. Mind a rendtartásban, mind a naplórészben leírtak szerint az áldozás után egyedül a nádor tette vissza a koronát a királynő fejére.⁴⁹⁹

A császárkoronázási szentmisében is szerepel ez a gesztus. Luxemburgi Zsigmond császár, miután levették róla a koronát és a palástot az evangélium elhangzása után, a pápa lába elé helyezte az aranyat.⁵⁰⁰ Radvánszky György leírja, hogy Mária Terézia a prágai koronázásán „aranyos hordót es kenyeret, egy ezüstös hordót es kenyeret”⁵⁰¹ adott a püspöknek. Ebből a naplóból többet nem tudunk meg a használatukról, a I. Rudolf cseh királlyá koronázásáról fennmaradt követjelentés azonban elmondja, hogy az aranyozott, illetve az ezüstözött kancsóban is bor volt, amelyeket a misefelajánláshoz vittek.⁵⁰² A király az érsek felajánlási imája után evett mindkét kenyérből és ivott mindkét kancsóból, amelyeket a boroszlói püspök nyújtott neki át. Ezeket a templomba vonulási menetben négy főúr vitte.⁵⁰³ Az úrfelmutatás előtt a királyról a kalocsai érsek levette a koronát, és a nádor kezében lévő párnára helyezte,

⁴⁹⁶ Decsy: Magyar szent koronának, 43. Kees Teszelszky felhívta a figyelmet, hogy Bonfininál Guti Ország Mihály szavai voltak, és Révay a *De sacrae coronae regni Hungariae ortu* című művében tévesen tulajdonította Garai nádornak e mondatot. L. Teszelszky: Az ismeretlen korona, 98. és 131. jegyzet. A tévedés tovább hagyományozódott Decsy írásában is, aki feltüntette forrását, Szentiványi Márton *Curiosiora et selectiora* című művét.

⁴⁹⁷ Acta et observata, 204.

⁴⁹⁸ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 264v.; Fol. Lat. 3910 f. 27r.; Fol. Lat. 608 f. 20r.

⁴⁹⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 59v.

⁵⁰⁰ E. Kovács: Zsigmond császár megkoronázása, 1332.

⁵⁰¹ Radvánszky: „Miért jöttek oly kevesen”, 259.

⁵⁰² Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.

⁵⁰³ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 105.

ugyanis egyházi előírás volt, hogy az úrfelmutatás alatt nem lehet világi ranggal hivatkozni.⁵⁰⁴ A főlovászmester a kard hegyét, a zászlóvivők a zászlókat a föld felé fordították a szentség imádásának jeléül, illetve ezzel az aktussal mutatva, hogy Isten hatalmában vannak a királyok is.⁵⁰⁵ Az úrfelmutatás végeztével felemelték azokat. Az áldozás után a király visszament a trónjához, ahol a nádor és a kalocsai érsek az áldoztatás előtt levett koronát visszahelyezte a fejére. A szentmise végeztével a templom kapuját kinyitották, és megindult a koronázási menet.

6.6. A nádori akklamáció

A magyar király koronázásának alkalmával a szertartás keretén belül a nádor az összegyűlt országgyűléstől kérdezte magyarul: „Magyarok, akarjátok é [N.N.-t] ezen szent koronával meg koronáztatni?”⁵⁰⁶ A Magyar Királyi Kancellária Acta diaetalia állagában az 1712. évi koronázás leírásához hozzá van illesztve egy megjegyzés, miszerint Károly koronázása előtt szokásban volt a nádor kérdése az egybegyűltekhöz. Az írás a nádor kérdésének a szertartáson belüli helyét is tudatja, vagyis, miután a király a kardot a hüvelybe visszahelyezte, ismét letérdelt a főoltár lépcsőjére. A koronát a primás kezéből fogadja, a nádor háromszor magyarul kérdezi: „Magyarok, akarjátok é az fölség (in exemplo) negyedik Ferdinánd tseh országi királyt és ausztriai herceget ezen szent koronával meg koronáztatni”, a rendek és karok pedig egyszerűen annyit válaszolnak háromszor, hogy „Akarjuk!”⁵⁰⁷

A Pontificale Romanum a nádor kérdését nem tartalmazta, tehát ez a 18. században nem tartozott az egyházi szertartásrendhez, első látásra világi elemnek tűnik, de a Liturgia fejezetben (ld. 7.3.4) ismertetem középkori liturgikus eredetét. A jelenlevők választásának ilyen megnyilvánulását nemzeti sajátosságnak kell tartani, még ha ehhez hasonlóval más országokban is találkozunk. A koronázás érvényessége I. Ulászló idejétől kezdve a rendi nemzet beleegyezésétől függött.⁵⁰⁸ A szabad királyválasztás és az öröklés már I. Ferdinánd uralkodása alatt is viták sorát okozta. Ferdinánd az elsőszülöttségi öröklést akarta törvényesíteni a Magyar Királyságban, így Miksát mint örökösét akarta magyar királlyá megkoronáztatni, de a magyar rendek nem engedtek, igényt tartottak a választásra.⁵⁰⁹ Erre Ferdinánd nem adott lehetőséget, viszont a királyválasztásra utalva a koronázáson elhangozhatott a nádor kérdése.⁵¹⁰ Az 1561. évi beadvány is feltüntette a kérdést, amely

⁵⁰⁴ Benda–Fügedi: A magyar korona regénye, 137.

⁵⁰⁵ Barics: A magyar királyok, 42.

⁵⁰⁶ MNL OL A95 f. 443r.

⁵⁰⁷ MNL OL A95 f. 443r.

⁵⁰⁸ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 20.

⁵⁰⁹ Pálffy: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 253

⁵¹⁰ Benda–Fügedi: A magyar korona regénye, 127.

háromszor hangzott el a korona fejre helyezése előtt.⁵¹¹ Az 1562 és 1608 közötti időben, amikor nem volt nádor, viszont két koronázást is ünnepeltek, a kérdésfeltevés mégsem maradt el, sem nem került ki a világi nagyurak jogából. A rendek ugyanis elérték, hogy 1563-ban Batthyány Ferenc rangidős dunántúli főúr és egykori horvát-szlavón bán, míg 1572-ben Báthory Miklós országbíró kapta meg ezt a feladatot.⁵¹² Ők a nádor nevében és képében tették fel a kérdést.⁵¹³ 1608-tól pedig ismét a nádor kérdezte meg a koronázáson jelen lévő rendeket.⁵¹⁴ 1687-ben a koronázáshoz József a főoltárhoz ment, és a nádor kezében tartva a szent koronát háromszor megkérdezte magyar nyelven a karokat és a rendeket, hogy a jelenlévő József herceget akarják-e királyukká koronáztatni, akik háromszor beleegyezésüket kifejezték. József ekkor térdelt le a főoltár előtt, és a nádor az érsekkel együtt helyezte a koronát a fejére.⁵¹⁵

A koronázáson résztvevők hozzájárulásának kérése a cseh király megkoronázása előtt is elhangzott. Az I. Rudolf 1575-ben történt koronázásáról beszámoló követjelentés így írja le a kérdést: „a király az oltár lépcsőjére lépett, és hangosan szólt a néphez, háromszor kérte hozzájárulásukat a koronázáshoz. Mindháromszor igennel válaszoltak neki.”⁵¹⁶ Fügedi Erik művében viszont azt olvashatjuk, hogy a prágai várnagy tette fel a kérdést, aki a rendek képviselője volt.⁵¹⁷ A császárkoronázáson hasonló kérdést tett fel a koronázást végző érsek. 1745-ben is megkérdezte az érsek a „körülállóktól”, hogy „[a]karjátok magatokat egy ilyen fejedelemnek és uralkodónak alávetni, a királyságát erősíteni, hűségét és hitét megtartani és parancsának engedelmeskedni?”⁵¹⁸ A választófejedelmek hatalma jelenik itt meg, hiszen az intronizáció alkalmával is elmondja az érsek, hogy nem öröklés útján jutott a trónhoz az uralkodó, hanem a választófejedelmek szavazatai alapján.⁵¹⁹

1712-ben, III. Károly koronázásának előkészítése során az akklamációt a bécsi udvar el akarta törölni az 1687. évi II. törvénycikkre hivatkozva,⁵²⁰ amelynek értelmében a magyar trónt a Habsburg-dinasztia fiágon örök joggal foglalja el. Friedrich Seilern udvari kancellár ugyanis

⁵¹¹ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „corona Serenitatis Suae capiti imponatur, antequam id fiat, [PR 4.] regnicolae ibi astantes ter alte voce interrogabuntur, an Suam Serenitatem novum ipsorum regem coronari velint” (mielőtt őfelsége fejére helyeznék a koronát, előtte az ott álló országglakosokat háromszor harsány hangon meg fogják kérdezni, vajon akarják-e őfelségét új királyukká koronáztatni).

⁵¹² Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 498.

⁵¹³ Pálffy: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 264.

⁵¹⁴ Kovachich: Solennia, p. 4., 20., 35., 56.

⁵¹⁵ Kovachich: Solennia, p. 131.

⁵¹⁶ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.

⁵¹⁷ Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 272.

⁵¹⁸ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁵¹⁹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 20.

⁵²⁰ CIH 1657–1740, 335.: „mostantól jövőre s örök időkre senkit mást, mint fenczímzett Ő császári s királyi felségének saját ágyékából származott fiörökösei közül az első szülöttet [...] fogják törvényes királyuknak s uruknak ismerni [...] országgyűlésileg, e Magyarországon belül, meg fogják koronázni.”

kifogásolta, hogy a nádor kérdése a szabad királyválasztást tükrözné, nem pedig a valós jogi helyzetet. A kérdés vesztett ugyan jelentőségéből I. Ferdinándtól kezdve, aki sikertelenül próbálta az elsőszülöttségi öröklést hivatalosan is elismertetni a magyar rendekkel, a dinasztia trónutódlási jogát azonban törvényileg is elfogadtatta.⁵²¹ Az előkészítő konferencia döntése értelmében a nádor által háromszor magyar nyelven feltett kérdést 1712-ben végül kivették a szertartásból, és később sem emelték vissza.⁵²²

A nádor kérdésének elhagyása nem ismeretlen Magyarországon, Ludovicus Tubero beszámolt egy esetről: 1490-ben a bárók abból az okból hagyták el, hogy II. Ulászló cseh király magyar királlyá koronázását ne veszélyeztesse a köznemesség közti népszerűtlensége.⁵²³ Ezek szerint a kérdéshez való ragaszkodást vagy annak elhagyását a magyar rendek politikai érdeke is befolyásolhatta. A 1712-ben azonban a bécsi udvar erősebb érdekérvényesítésének és hatalmi helyzetének következménye lett az akklamáció eltörlése. Megjegyzendő, hogy a bécsi udvar a nádori kérdés ellen foglalt állást, de a korona fejre helyezésében való közreműködése ellen nem, ami, ahogy fent már írtam, az ország királyválasztását és a rendek beleegyezését jelentette már a középkortól kezdve.

6.7. A koronázási misén elhangzott beszéd

1687-ben a komáromi követek feljegyezték naplójukba az esztergomi érsek rövid beszédét, amelyet a korona fejre helyezése és az intronizáció után mondott a koronázó templomban. A napló mellett nyomtatásban is fennmaradt Michael Caspar Lundorp gyűjteményében is.⁵²⁴ Széchenyi György érsek beszédét XI. Ince pápa említésével kezdte, aki együtt érez a magyarok gyengeségeivel. Majd az Énekek énekéből vett verssel – „Egredimini et videte, filiae Sion, regem Salomonem in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius et in die laetitiae cordis eius”⁵²⁵ – szólította meg a magyarokat, amelybe a vonatkozó részeket kicserélte az aktuális eseményre: „Egredimini filii et filiae Pannoniae et videte regem vestrum Josephum in diademate, quo coronavit eum mater sua, ecclesia metropolitana strigoniensis”. A koronázást hasonló pompával, ünnepélyességgel és dicsőséggel

⁵²¹ CIH 1526–1608, 193, 1547. évi V. tc.: 5§ „Mert miután az ország rendei és karai magukat nemcsak Ő felsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávették az összes rendek és karok annak, ha Magyarországon marad, nem kisebb hűséggel, ragaszkodással és tisztelettel fognak engedelmeskedni, mint magának Ő felsége személyének.”

⁵²² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7. f. 86v.

⁵²³ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 43.; Tubero (1994), 124.: „nem is erősítették meg ugyanis Ulászló királyságát semmilyen nemesi felkiáltással sem Székesfehérvárnál, tudniillik a főurak nem is hívták őket össze a szabály szerint; úgy vélem, hogy a magyar szenátus bizonytalan lévén a tömeg Ulászló iránti érzülete felől.”

⁵²⁴ Lundorp: Der römischen kayserlichen Majestät, p. 262–264.

⁵²⁵ Canticum canticorum 3,11.

ünneplik meg, mint ahogy tették a zsidó királyok esetében egész Izraelben. Megemlítette az 1681. évi soproni királyné-koronázást is, amely hasonló örömet okozott az alattvalóknak. A magyarokat ellentétbe állította a bibliai Achab király uralmával, akinek a népe, mint a pásztor nélküli juhok kóboroltak a hegyeken. Ezzel szemben József alattvalói nem pásztor, vagyis vezető nélküli nép. Ugyanakkor felhívta a figyelmet, hogy meg kell érteni az emberi nem dolgait, vagyis, hogy néha összegyűlnek az emberek, olykor széttartanak. Az új uralkodónak elmondta, hogy a feladatai mellett a veszély is nőni fog, ám a királyok szívei az Isten kezében és védelmében vannak, így az ő védelmezője is az Isten, amely azt jelenti, hogy baljától ezren, jobbjától tízezren fognak elesni, az ő közelébe pedig nem jutnak. Vándornak nevezte a szónok azt, aki nem ismeri a státuszát és a helyzetét, illetve az őseit. Példaként a Keleti és a Nyugati szelet hozta fel, mindkettő már régóta fúj, nem egy évszázad, hanem századok óta rázza a király házáat, de nem dönti le, háborgatja, de soha nem pusztítja el. Az Occidentalist nem akarta részletesen ismertetni, de az Orientalist jellemezte, amely hevesebb, és eljut a király kapujáig, azonban nem tud bejutni rajta, mivel vele szemben kel az Auster, a déli szél. Ez a szél Bécs felé fúj, amelyet egykor Flaviának neveztek, a Duna mentén halad, majd átszeli azt, a Drávát és a Tiszát is. Majd a távoli provinciákban és területeken érinti a hegyeket, ahol villámlást és mennydörgést kelt, és szétszórja a népet, amely háborút akar. Szembe állítja az ősokeket, akik még keleten, Egyiptomban gyűjtöttek zsákmányt, a mostaniak azonban nem akarnak a Rajnáig, sem a Visztuláig elmenni. A törököket is megemlítette a beszédében, mint akik látják a velük szemben álló erőt, hadsereget, amely rettenetes erejű és fegyverzetű. A keresztény katonák szívében lakó kegyesség, régi hűség és férfi erény megrémíti a törököket.⁵²⁶

6.8. Vonulás a templomból a lovaggá ütés helyszínére

A pozsonyi koronázásokon a szentmise végeztével a templom iskolákkal szembeni kapuját kinyitották, és a koronázási menet megindult a ferences templomhoz, ahol az uralkodó az arra kijelölteket az Aranysarkantyús „rend” lovagjaivá ütötte. Az uralkodó gyalog ment egy vörös, fehér és zöld posztóval fedett fahídon keresztül. Ez a három színű posztó először 1608-ban került a hídra, előtte vörös és aranszínű volt.⁵²⁷ A székesfehérvári útvonalon még piros szőnyeg borította a hidat.⁵²⁸ A posztószőnyeg az ünnepség után a nép prédája lett.⁵²⁹ Az útvonalon, a Szent Márton-templomtól egészen a ferences templomig szórták a koronázási

⁵²⁶ Lundorp: Der römischen kayserlichen Majestät, 262–264.

⁵²⁷ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 139.

⁵²⁸ Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 146.

⁵²⁹ Barics: A magyar királyok, 44., Benda-Fügedi: A magyar korona regénye, 137.

érmeket, pater Engelbert által leírt ordó szerint arany- és ezüstérmeket.⁵³⁰ A pénzszerést már Kottanner Jánosné is megemlíttette az emlékiratában: a székesfehérvári Szent Péter-templomból a szállásig tartó menetben szórtak dénárokat.⁵³¹ A pénzszerőkhöz rendelték a statusok és rendek közül néhány embert és katonát, akik ügyeltek a rendre. A magyarországi hagyományban a pénzszerés az Aranysarkantyús vitézek lovaggá ütésének helyszínére vonuló koronázási menet során történt, míg a római királykoronázáson, Frankfurtban a lakoma előtti látványosság volt az ökörsütéssel együtt, ahogyan Goethe is leírta.⁵³² A pénzszerésnek nemcsak átvitt értelme volt – a király bőkezűségének megnyilvánulása –, hanem biztonsági oka is. Prágában már a 11. században éltek e praktikával, amelynek köszönhetően a kíváncsi tömeg nem tehetett kárt a hercegekben, mivel a pénz összeszedésére figyelt.⁵³³

I. József 1687-ben a koronázó-templomból induló vonulásának elején helyezkedtek el a német és magyar lovagok vegyesen, majd a papság kereszttel. Ez után következett a tíz országzászló, a magyar herold, a magyar koronázási ékszereket vivők, utánuk vonult a főlovászmester a kivont karddal, I. József királyi ruhában két asszisztens püspök között, majd a főudvarmester. A testőrkapitány helyett, aki a császári párt kísérte vissza a várba a szentmise után, két kamarás, Franz Karl Cauriani és Fridrich von Schaffen vonult. A Magyar Kamara elnöke lovagolt arany és ezüst érmeket szórva a nép közé, amelyen I. József mottója volt: *Amore et Timore*.⁵³⁴

Az 1712. évi vonulás meghatározott rendje: a császári katonák mennek elsőként, majd a négy furir, az előkelők famulusai, a császári gyalogosok, hajdúk, a császári ifjak, a magyar és német előkelők vegyesen, a tíz zászlóvivő, az Aranygyapjas Rend lovagjai, az ékszervivők, a herold, kivont karddal a főlovászmester, III. Károly az esztergomi és kalocsai érsek között, majd Erdődy Gábor arbei püspök az apostoli királyságot megjelenítő kereszttel, a kapitányok és 50 katona, utánuk jött Erdődy Sándor kamaraelnök, és újabb 50 katona zárta a sort.⁵³⁵ Pozsonyban a Szent Márton-templomtól egészen a ferences templomig szórták a koronázási arany- és ezüstérmeket.⁵³⁶ A pénzszerésre Erdődy Sándor kamaraelnököt jelölték ki. A zseton előlapján egy korona jelenik meg, alatta a következő felirat olvasható: *Carolus VI. Rom. Imper. S. A. Ger Hispan. Hung. Boh. Rex A. Aust. Coronatus Poson. 22 May 1712.* (VI. Károly a

⁵³⁰ Acta et observata, 205.

⁵³¹ Kottanner Jánosné emlékirata, 50.

⁵³² Goethe: Életemből, 187.

⁵³³ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 126.

⁵³⁴ Egy portugál szemtanú tudósítása, 61. I. József koronázási érmeiről bővebben: Soltész-Tóth-Pálffy: *Coronatio Hungarica*, 139–175.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 4 f. 259v–260r.

⁵³⁵ PL AEV 371/5, p. 28–29.

⁵³⁶ Acta et observata, 205.

mindig felséges római császár, Németország, Spanyolország, Magyarország, Csehország királya, Ausztria főhercege megkoronáztatott Pozsonyban 1712. május 22-én) Az érme hátlapján felhőkkel körülvett földgömb látható a *Constantia et Fortitudine* (állhatatossággal és bátorsággal) felirattal.⁵³⁷

1741-ben a források a templomnak a jezsuitákkal szembeni nagyobb kapuját nevezték meg, amelyet kinyitottak a szentmisét követően. A vonulásban résztvevők sorrendje: a mágnások, előkelők és nemesek vegyesen, az Aranygyapjas rend lovagjai, majd a zászlóvivők, a magyar herold, az ékszervivők, a főlovászmester kivont karddal, a keresztet vivő főpap, akit a királynő követett koronával a fején, jogarral és az országalmával a kezében, illetve Szent István köpenyében. Jobbján a kalocsai érsekkel, balján az egri püspökkel.⁵³⁸ A tervezett rendtartás szerint a jobbján haladt volna az esztergomi érsek, balján pedig a kalocsai érsek, a primás azonban nem volt képes gyalogolni, ezért a sorrend változott és az egyházi hierarchiában a második méltóság került az előkelőbb jobb oldalra, és a primás suffraganeusa pedig a balra.⁵³⁹ Utánuk vonult Kollonich kardinális, pápai nuncius és a velencei követ, a püspökök, udvarhölgyek és különböző testőr csapatok. A nép közé a két templom között Erdődy György kamaraelnök arany és ezüst érméket szórt.⁵⁴⁰ Az egyik naplói róla közölte az érme leírását: az előoldalán felül a Magyar Királyság szent koronája, alatta a felirattal, amelynek a rövidítéseit a scriptor feloldotta: „Maria Theresia in reginam Hungariae coronata Posonii 25^a Junii 1741” A hátoldalán a két hátsó lábán álló orosz lán, amely az egyik kezében a kettős keresztet tartja, a másikkal a „Magyar Királyság három folyóját támasztja.” A naplói ezt hibásan jegyezte fel, ugyanis az az osztrák címeres pajzs, ahogyan az a bécsi forrásban is olvasható, amely a keresztet is „kettős magyar keresztnek” nevezte. Ezen az oldalon lévő felirat: *Iustitia et Clementia*.⁵⁴¹

6.9. Az aranysarkantyús vitézek

A középkorban a lovaggá ütés mellett a király ítéletet is mondott, ezzel a két szimbolikus aktussal kezdte meg uralmát.⁵⁴² A lovaggá ütés mutatta, hogy a király a legfőbb hadúr az országban, az ítélezéssel pedig a legfőbb bírói hatalmát kezdte gyakorolni. Ez a két aktus

⁵³⁷ Soltész-Tóth-Pálffy: *Coronatio Hungarica, 170–174. katalógustételek*. Az érmekről leírás olvasható: Lányi naplója II., 10–11, Kovachich: *Solennia*, 151. Mindketten kihagyták a titulátúrából a *germaniae* szót, Kovachichnál Károlyt a harmadik sorszámmal jelölte, illetve nem tüntette fel az ausztriai főhercegi címét. Lányi Pál figyelmét nem kerülte el a felirat eleje és vége között lévő rózsza.

⁵³⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 60r.

⁵³⁹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18. f. 291r.

⁵⁴⁰ Kovachich: *Solennia*, 202.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 290v–292r.

⁵⁴¹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62v.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 292v. Képet nem közölt. Soltész-Tóth-Pálffy: *Coronatio Hungarica*, 209–215. katalógustételekhez hasonlít a leírt érme.

⁵⁴² Fügedi: *A magyar király koronázásának rendje*, 260.

kapcsolatot teremtett az egyházi szertartás keretében elmondottakkal. Az említett ószövetségi bölcs királyokra utalt az igazságos ítélethozatal, a szegények és árvák védelmére történt a hadvezéri jogkör gyakorlása. Azért gyakorolhatta ezeket a jogait – a világi ceremónián még szimbolikusan –, mert korábban az érsek felkenése által „átváltozott” és erről, Fügedi szavaival élve, „tanúbizonyosságát” is adta a világi részben.⁵⁴³ Fügedi Erik szerint a koronázást követő ítéletmondás első említése I. Ulászló idejéből való, a király koronázást követő bírói tevékenysége azonban már IV. Béla idejében is gyakorlat lehetett.⁵⁴⁴ Az 1527. évi koronázást leíró röplapban I. Ferdinánd az uralmát nemes ifjak Aranysarkantyús lovaggá ütésével kezdi meg, a bíraskodás elmaradt.⁵⁴⁵ Érdekes, hogy a magyar tanácsosok Ferdinánd számára benyújtott tervezetében szerepelt az igazságszolgáltatás is, nemcsak a lovagavatás.⁵⁴⁶ Az általam vizsgált koronázások direktóriumai a bíraskodást nem említik, valószínűleg ez az elem kikopott a hagyományból. Barics Albert az aranysarkantyús vitézek eredetéről 1790-ben megjelent művében nem tudott biztosat mondani. Nem tudott választ adni arra a kérdésre sem, hogy a „rend” tagjai valóságos vitézek vagy csak a koronázások alkalmával, szertartásképpen választottak ki. Művében eltérő véleményeket ismertet, miszerint Szent István király udvari szolgái voltak eredetileg, és kötelességük volt harcba menni vele. Ezt alátámasztani látszik az a tény, hogy a koronázásokkor a nádor, aki az ország katonai vezetője, választotta ki a vitézeket. Másik vélemény szerint Szent László király rendelte az első aranysarkantyús vitézt Szent István tetemének letételekor. Vannak, akik II. András vagy IV. Béla idejéből, de vannak, akik Mária királynő, illetve Zsigmond király uralkodásától származtatják őket. A szerző, mivel a törvényekben nem találja nyomát a lovagoknak, nem a „legrégebbi időben” gondolja az eredetét.⁵⁴⁷ A vitézek arany sarkantyút és arany fegyvert viseltek, ők jelenhettek meg egyedül az udvarban arany, illetve aranyozott lószerszámmal, és a hazafiak érdemeinek jutalmazásánál kétszer akkora értékű láncot kellett kapniuk.⁵⁴⁸ Miksa a koronázásán olyanokat is lovaggá ütött, akik nem voltak méltók e kitüntetésre. Ennek oka, hogy akkor még nem szervezték meg a szertartás menetét előre, és a tülekedők közül többeket is érintett Szent István kardjával. Emiatt 1563-ban a lovaggá ütést abba kellett hagyni.⁵⁴⁹ Ezen változtattak a következő alkalmakon, és

⁵⁴³ Fügedi: Uram, királyom, 59.

⁵⁴⁴ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 270–271.

⁵⁴⁵ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 258.

⁵⁴⁶ Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata, 501.: „In quo quidem Franciscanorum templo erigi debebit thronus, quem ubi Sua Serenitas conscenderit, [CP 16a.] aliquamdiu ibi immorabitur jus dicendo et [CP 16b.] equites auratos creando” (a ferencesek templomában pedig fel kell állítani a trónt, amelyre Ófelsége fölmege, és egy bizonyos ideig ott tartózkodik ítéletet mondva és aranysarkantyús vitézeket avatva ezalatt).

⁵⁴⁷ Barics: A magyar királyok, 57.

⁵⁴⁸ Barics: A magyar királyok, 58. Jutalmazásnál, ha a nemesek kétszáz forintot érő arany láncot kaptak, a vitézeknek négyszáz forintot érő arany láncot kellett adományozni.

⁵⁴⁹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 126.

előre kijelölték az avatandókat, akiket a templomban a nádor szólított.⁵⁵⁰ A lovagokat harci érdemeik alapján választották ki, fontos megjegyezni, hogy nemesi családból kellett származniuk.⁵⁵¹

A koronázási rendtartások nem részletezték a ferences templomban történeteket, így az 1608. évi koronázás erre vonatkozó részét veszem alapul, amelyhez képest, véleményem szerint, a szertartás nem változhatott sokat. E szerint a király az oltárnál imádkozott, utána egy evangéliumi részt olvastak fel, majd a templomban épített emelvényre ment, amelyen baldachinnal fedett trón állt, és megkezdődött az avatás.⁵⁵² A trónon ülő király mellett állt a királyi udvarmester és a főkamrás, ők övezték fel Szent István kardjával.⁵⁵³ A lovaggá avatandók nevét egyesével olvasták fel, majd a trón előtt térdet hajtott, akinek a neve elhangzott. A király jobb vállukat Szent István kardjával háromszor, ahogy Kovachich fogalmaz, enyhén érintette.⁵⁵⁴ Előfordult, hogy nem vonultak át másik templomba a lovaggá ütéshez, hanem a koronázás helyszínén avatott a király lovagokat. Magyarországi példa I. Ulászló, aki a bazilikában teljesítette ezt a feladatát. Fügedi Erik ennek okát a „katonai erények” hangsúlyozásában látja, hiszen ekkor a királynak a török ellen kellett harcolnia.⁵⁵⁵ Ezzel mutatja, hogy képes harcolni, míg a gyermek V. László nem. Itt megjelenik a király alkalmassága mint a legitimitás egyik eleme. III. Ferdinánd is a koronázó-templomban végzi az avatást, amihez a trónusát a nép felé fordítják.⁵⁵⁶ Az 1575. évi cseh királykoronázáson a szentmise keretén belül, az evangélium felolvasásakor történt három jelölt lovaggá ütése.⁵⁵⁷ 1743-ban, Mária Terézia cseh királynővé koronázásán a lovaggá ütés helye a szertartásban már megváltozott. A cseh rendek hódolása után, amely a koronázási szertartás végén volt, következett Szent Vencel vitézeinek felszentelése „annak bevett szokása szerint”.⁵⁵⁸ 1745-ben, Frankfurtban I. Lotaringiai Ferenc, a megkoronázott császár szintén a koronázó-templomban a választófejedelmek köszöntése után ütött néhány arra érdemest lovaggá Nagy Károly kardjával.⁵⁵⁹ 1764-ben, József főherceg római királlyá koronázásán is az egyházi szertartás keretén belül történt a székesegyházban a lovagavatás.⁵⁶⁰ Az eltérő magyar gyakorlat okát

⁵⁵⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 145.

⁵⁵¹ Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepek, 60.

⁵⁵² Bartoniek: Magyar királykoronázások, 139.: Szent János evangéliumából olvastak fel egy odaillő részt.

⁵⁵³ Naponként-való 1792, 67.

⁵⁵⁴ Kovachich: Solennia, 151.: „Equites Auratos humero ter leniter tacto creat” (az aransarkantyús vitézeket vállukat háromszor gyengén megérintve avatja).

⁵⁵⁵ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 264.

⁵⁵⁶ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 148.

⁵⁵⁷ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 105.

⁵⁵⁸ Radványky: „Miért jöttek oly kevesen”, 259.

⁵⁵⁹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 20.

⁵⁶⁰ Goethe: Életemből, 184.

Fügedi Erik abban látja, hogy a lovaggá ütést, és főleg a középkorban szokásos ítélkezést – e két szertartást végezte a király a koronázástól eltérő helyszínen, a székesfehérvári Szent Péter templomban – nem akarták sem az egyházi, sem a világi főurak az egyházi szertartásba bevenni, ugyanis ez az aktus kizárólag a király érdeke volt.⁵⁶¹ A lovaggá ütésnél is megjelenik az első király emléke. A lovagrend eredetét, noha nincs biztos adat róla, az első királynak tulajdonítják. A cseheknél Szent Vencel vitézeinek nevezi a forrás, míg a Magyar Királyságban is többen kötik Szent Istvánhoz, ahogy ezt fentebb már ismertettem. A lovaggá ütéshez is az említett királyok – Szent István, Nagy Károly – kardját használták. A táblázatban a lovaggá avatottak rendjét a forrásokban használt megnevezéssel tüntetem fel.

1687-ben a koronázást követően I. József a Ferences testvérek templomában avatott aransarkantyús lovagokat.⁵⁶² A jelölteket a nádor nevezte meg:⁵⁶³

Grófok	Bárok	Nemesek
Esterházy Mihály	Esterházy István	Szente Bálint
Pálffy Miklós	Esterházy Ferenc	Orbán Pál
ifj. Pálffy János	Révay Ferenc	Szapáry Péter
Illésházy Miklós	Andrássy Péter	Maholányi János
Erdődy Kristóf	Szirmay István	Peniowsky Mátyás
Draskovich Péter	Lidl János	
Nádasdy Ferenc	Balassa Gábor	
Nádasdy Tamás	Szunyogh Gáspár	
ifj. Zichy István	Helgi Gáspár	
Zichy Ádám	Fabiánkovics Ferenc	
Forgács Ádám	Orehóczy István	
Kollonich Ádám	Csikuliny István	
Koháry Farkas	Ráttkay Zsigmond	
Csáky István	Paloczay István	
ifj. Csáky István	Berényi Ferenc	
ifj. Bercsényi Miklós	Szunyogh János	
ifj. Kéry Ferenc	Viczay Ádám	
Kéry János	Amade Lénárd	
Erdődy Sándor	Károly Sándor	
Batthyány Ferenc	Szirmay Ferenc	
Pethe Zsigmond	Orbán István	

⁵⁶¹ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 270.

⁵⁶² OSZKK Fol. Lat. 540 f. 46v.

⁵⁶³ A névjegyzék: ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot. 4 f. 277v–278v.

III. Károly 1712-ben a következőket avatta lovaggá:⁵⁶⁴

Mágnások	Nemesi rend
Persio Mihály	Meskó Ádám (nádori ítélőmester)
Nádasdy Pál	Nagy István (országbírói ítélőmester)
Zichy Ferenc	Péterffy János Ferenc (kancelláriai tanácsos)
Szirmay Tamás	Jeszenszky Miklós (királyi táblai ülnök, nádori titkár)
ifj. Esterházy Antal	Jeszenszky István (nádori titkár)
ifj. Esterházy István	Babuska György
Esterházy Sándor	Fosterich Pál
Ferdinand Antonius a Levenburg	Ujváry Imre (kancelláriai regisztrátor)
Carolus a Ruessenstein	Sigray János
Mednyánszky Pál	Kössinger Ferenc
Amade Antal	Sigray József
Csáky Zsigmond	Madarász Imre
Szunyogh László	Antalcsik János
Berényi Tamás	Vragovich Kristóf
Berényi András	Sugo György
Bellarich Gábor	Franz Joseph Krapff
Ghillányi György	Acsády Pál József
Rátkay István	
Haller Zsigmond	
Révay János	
Cziráky László	
Sándor László	

1741-ben a templomban egy baldachin alatt helyezték el a királynő trónját. Mária Teréziát Zichy Imre felövezte Szent István kardjával, és a főudvarmester közreműködésével lovaggá avatta a nádor által megnevezett jelölteket, akiknek a vállát háromszor érintette a karddal.⁵⁶⁵ Mária Terézia körülbelül 40 lovagot avatott a ferencesek templomában.⁵⁶⁶

Mágnások	Nemesi rend
Erdődy János	Kapi Gábor (alnádor)
ifj. Szirmai Tamás	Péchy Zsigmond (nádori ítélőmester)
Esterházy Mihály	Jankovich Miklós (személynöki ítélőmester)
Nyári József	Tersztyánszky János (személynöki ítélőmester)
Révay János	Festetics Kristóf (helytartótanács tanácsos)

⁵⁶⁴ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7 f. 146r–v.

⁵⁶⁵ Kovachich: Solennia, 203.; OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 27v–28r, 60r–v.

⁵⁶⁶ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 186v.; Kovachich: Solennia, 224.

Mágnások	Nemesi rend
Esterházy Károly	Paluska Antal (Hétszemélyes Táblán nemesi ülnök)
Perényi Károly	Niczky Ferenc (királyi ülnök)
Péterfy János	Gyurcsányi Imre (királyi ülnök)
Révay Lőrinc	Baranyai Imre (érseki ülnök)
Révay József	Rudnyánszky József (érseki ülnök)
Amade László	Schlosberg László
Tolvai János	Hunyadi István
Sennyey Imre	Olasz László
Klobusiczki Antal	Balogh János
Fischer József	Mérei Zsigmond
Sándor Mihály	Palugyay Lénárd
Bossányi Miklós	Jeszenszky Antal
Dőry Ferenc	Koller Ferenc
Révay János	Brunszvik Antal
Ghillányi Károly	Madocsányi Antal
Mednyánszky Antal	Gössinger Ferenc herold
Meskó Jakab	Barinay László helytartótanácsi tanácsos
Orczy Lőrinc	
Orsics Kristóf	
Petrás Ernő	

Megfigyelhető, hogy 1687 és 1741 között nőtt az alsótáblán ülők száma lovaggá avatásra jelöltek között, akik elsősorban valamilyen hivatalt töltöttek be, például ítélőmesterek vagy a Királyi Táblán ülnökök voltak. A jelöltek kiválasztásában talán a kormánypárti politikai szerepük is közrejátszhatott, amelyet alátámaszthat, hogy a nádor állította össze a lovaggá avatandók névsorát.

Az 1741-be avatottak többsége a ferencesek templománál a koronázási díszőrség tagja is volt, illetve más delegáció tagjának is megválasztották. Feltételezem a példák kiemelkedő számából, hogy 1741-ben volt összefüggés a lovaggá avatás és bizonyos ceremoniális feladatokra történt kiválasztás között. Ez a jelenség a korábbi koronázásoknál nem figyelhető meg.

6.10. A koronázási eskü

A 12. század fordulóján jelent meg az az eskü, amelyet a király az egyházi szertartás után mondott el az összegyűlt népnek. Ez a változás nemcsak a Magyar Királyságban következett be, hanem Lengyelországban és Csehországban is megfigyelhető. Az eskü középkori szövege nem maradt fenn, Hunyadi János kormányzói esküje azonban igen: „Isten

téged úgy segéljen, Boldogasszony néked irgalmat úgy nyerjen, Istennek szenti érted úgy imádjának, Istennek szent teste végnapodon üdvösségedre úgy méltó legyen, föld tetemedet úgy fogadja bé, onnét harmadnapon ki ne vesse, magul magod úgy ne szakadjon, ítélet napján Istennek szent színet úgy láthasd, örök pokolba úgy ne temetessél, hogy e szerzést ez registromban, kit az ország szerzésére megirattanak volna, azt erősen és tökéletességgel, mind megtartod, semmit ellene nem tész, sem tetesz.”⁵⁶⁷ Az esküt tevő saját fejére mondott átkokat, ha nem tartja meg ígéreteit. A vallásos középkoriaknak ezek az átkok nagyon súlyosak voltak: Isten nem segíti meg, nem nyugodhat a földben teste, pokolba kerül, és hasonlók. A fogadkozás eme módja pogány kori gyakorlatból maradt fenn.⁵⁶⁸ Az eskü tartalmazta az érvényben lévő jogrend fennmaradását, megtartását. A szövege nem állandó, hanem a politikai események hatására változott, bővült. A rendi korban az országlakosok követelésével bővíthetett, illetve a 13. századtól az ország határának védelme is belekerült az eskü szövegébe.⁵⁶⁹ A forrásokban ezt „consuetum tuendae libertatis et immunitatum regni juramentum-ként” (a királyság kiváltságának és szabadságának megtartására tett szokásos eskü) nevezték.⁵⁷⁰ Az I. Ferdinánd koronázásán elhangzott koronázási eskü, noha kisebb változásokon ment át, alapjában ugyanaz maradt: a kiváltságok, jogok megtartására tett eskü. I. József király koronázásától kezdve kiemelték, hogy II. András törvényei közül az ellenállási záradékot nem tekintik az eskü alá tartozó rendi jogoknak, ezt a részt pontosan meg is határozták: „így kezdődő záradékát: quod si vero nos stb. e szavakig in perpetuum facultatem.”⁵⁷¹ Szintén I. József esküjében szerepel először a revíziós klauzula,⁵⁷² mely a hitlevélben már megtalálható volt. Így III. Károly esküjében is benne van, viszont Mária Terézia uralkodása kezdete előtt a rendek az eskü szövegén sikerrel változtattak, a szövegből a revíziós klauzula kikerült, és kibővítették a törvények megtartásával.⁵⁷³ Decsy Sámuel ismerteti az eskü szövegét: „Mi N.N. Isten kegyelméből Magyar, Tseh, Dalmátzia, Horváth és Tóth Országoknak és az azokkal egybe kaptsolt tartományoknak királya, esküszünk az élő Istenre, szentséges anyyára, a’ Szűz Máriára és minden Szentekre, hogy mi az Istennek szent egy házát, a’ Pap urakat, Bárókat, Magnasokat, nemeseket, szabad királyi városokat, és minden ország lakosait, minden ő szabadságaikban, jussaikban, törvényeikben, privilegiomaikban, régi jó és jóváhagyott szokásaikban meg fogjuk

⁵⁶⁷ Fügedi: Uram, királyom, 60.

⁵⁶⁸ Fügedi: Uram, királyom, 60.

⁵⁶⁹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 47–50.

⁵⁷⁰ Acta et observata, 205.

⁵⁷¹ CIH 1657–1740, 433.

⁵⁷² CIH 1657–1740, 435.: „szabadságainak, jogaikban s kiváltságaikban [...] a mikép azoknak használása s értelme a király s a karok és rendek közös egyezésével országgyűlésileg meg van állapítva, megőrizendjük.”

⁵⁷³ Szijártó: A diéta, 209.

tartani, mindeneknek igasságot fogunk szolgáltatni, néhai Felséges András királynak végzéseit, ki vévén mindazonáltal annak 31. tikkelyét, nevezetesen ezen fejezését: Hogy ha pedig mi 's a' t. ezen szóig: mindörökké, stb., meg tartjuk; Magyar Országunk határait, és mind azokat, mellyek akarmely juss és név alatt ahoz tartoznak, el nem szakasztjuk, sem meg nem kissebitjük, hanem, a' mennyire tőlünk lehet, öregbitjük, és ki terjesztjük, és végbe viszük mindazokat, mellyeket a' köz jóért, betsületért és minden tartományainknak, 's egész Magyar Országunk öregbedéséért törvényesen tselekedhetünk. Isten minket úgy segéljen és minden Szentek.⁵⁷⁴

1687-ben a ferences templomból kivonult I. József, majd a Szent Mihály-kapun keresztül lovagolt az eskü letételére emelt emelvényhez. Erre felment a király és az esztergomi érsek kezébe letette, azaz az érsek által előre felolvasott és megismételt esküjét a haza megőrzésére.⁵⁷⁵

A ferences templomból III. Károly 1712-ben lovon a Szent Mihály úton haladva átment a Mihály-kapun. A kapun kívülre épített magas emelvényre – amelyet arany posztóval fedtek le – ment fel a két érsek, a nádor, az országbíró, a főudvarmester, a horvát bán, a magyar főkancellár és a főkamarás kíséretében.⁵⁷⁶ Esküt tett két ujját felemelve, hogy megőrzi a szabadságot és a kiváltságokat. Ezt az esküt az eskükeresztre tette az uralkodó, míg az egyházi eskü megerősítésére a kezeit az evangéliumos könyvre helyezte.⁵⁷⁷ Az eskü szövegét az esztergomi érsek olvasta előre. Az egybegyűltek fedetlen fővel hallgatták, majd az eskütétel után ismét elhangzott az „éljen a király” kiáltás háromszor, és ágyú dördült el.⁵⁷⁸ Az emelvényen meghatározott rendben, mégpedig rangsorrendben helyezkedtek el. A király jobb keze felől álltak az egyházi főméltóságok: az esztergomi érsek, a kalocsai érsek és az apostoli keresztet vivő püspök. A másik oldalán, a balján a világi főméltóságok álltak: a nádor, az országbíró, a főudvarmester és a főkancellár. Az uralkodó háta mögött kivont karddal a főlovászmester és a testőrkapitány helyezkedett el. Az emelvényre kétoldalt vezető lépcsőn álltak a zászlóvivők.⁵⁷⁹ Feltűnő, hogy a világi és az egyházi személyek nem keveredtek, az egyháziak a jobb oldalon, a világi tisztségviselők a bal oldalon álltak. Az építményen szintén volt egy háromlépcsős emelvény, amelyet arany posztóval fedtek be.

⁵⁷⁴ Decsy: Magyar szent koronának, 539.

⁵⁷⁵ OSZKK Fol. Lat. 540 f. 46v.

⁵⁷⁶ Barics: A magyar királyok, 47.

⁵⁷⁷ Fügedi: A magyar király koronázásának, 270. Pontificale Romanum, 137.: „Deinde ambabus manibus tangit librumEuangeliorum, quem metropolitanus ante se apertum tenet [...]”

⁵⁷⁸ Acta et observata, 205.

⁵⁷⁹ Decsy: Magyar szent koronának, 539.

1741-ben a lovagavatáshoz tartó menet sorrendjében elindultak a Szent Mihály-kapun keresztül. Mária Terézia nyitott kocsiban a koronázási jelvényekkel vonult a régi Theatrum-kapun kívül egy vörös, zöld és fehér posztóval fedett emelvény állt a királynő számára, ahová a két érsekkel, a nádorral, az országbíróval, a horvát bánnal, a magyar udvari kancellárral és udvarmesterrel felment. Ott az arannyal fedett és megemelt helyre állva két ujját felemelve, másik kezében a feszületet tartva az esztergomi érsek előolvasásával letette az esküt a királyság szabadságának megtartására. A jelenlevők hajadonfőtt álltak, és az eskü után kiáltották: *Vivat Domina et rex noster!*, illetve másodjára sütötték el az ágyúkat.⁵⁸⁰ Egy másik forrás írója a rendtartásban egyes szám második személyben jegyezte fel: *Vive Domina Rex noster!*, de az esemény leírásában már ő is a fenti változatot rögzítette.⁵⁸¹

6.11. Kardvágás a négy égtáj felé

Az esküdombtól az uralkodó a királyi dombhoz lovagolt. Erre felvágatva Szent István kardját a négy égtáj felé kereszt alakban megforgatta. Az ütések sorrendben: az első kelet felé, majd nyugat felé, a harmadik dél felé, és a negyedik észak felé. Ismét az első királyunk „szelleme” jelenik meg nemcsak a kardban, hanem a domb székesfehérvári elődjének nevében is. A helyszínek ismertetésénél idéztem két forrást, amelyek a Szent István dombja megnevezést használták. A kardcsapások után ismét ágyúlövés volt hallható. A kardcsapások jelentik, hogy a király fegyverével és vérével is megvédi az országát a bármelyik irányból rátörő ellenséggel szemben. Fügedi Erik varázslatnak minősíti a szertartás ellenség-távoltartó erejét, és utal Wolff-Windegg művére, amelyben többféle, de hasonló momentum szerepel a király helyének elfoglalására, aminek Wolff tartja ezt az aktust.⁵⁸² Az egyházi részben is szerepelt a kardvágás, de négy irányba a király a szabadban tett kardvágásokat. A templomban ugyanis a kard felcsatolása után a jelenlevők felé fordult a király, így a mögötte lévő főoltáron elhelyezett Oltáriszentség, azaz az Isten felé nem üthetett kardjával. A kardcsapásokat így illesztették keresztény formába.⁵⁸³ Ulászló a kardshintást 1440-ben a székesfehérvári Szent Márton-templom tornyából kihajolva végezte koronázásának részeként.⁵⁸⁴ Ennek a helyszíne is megváltozott később, a városon kívül, a szabadban történt. Fügedi arra következtetett ebből, hogy az 15. században ez a rész még kialakulóban volt, és pontos rendje a század végére

⁵⁸⁰ Kovachich: Solennia, 203.; OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 28r, 60v–61r.

⁵⁸¹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 28r.; f. 61r.

⁵⁸² Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 271.

⁵⁸³ Fügedi: Uram, királyom, 61

⁵⁸⁴ Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 270.

szilárdult meg.⁵⁸⁵ A világi ceremóniának ez a három eleme – a lovaggá ütés, a templomon kívül tett koronázási eskü és a négy égtáj felé történő kardvágás – már a 15. század végén, a 16. század elején tartott koronázásokon is megtalálható.⁵⁸⁶

I. József és III. Károly a fent ismertetett módon kifejezte a királyság megvédését. 1687-ben a császári pár ez alatt a várban várt.⁵⁸⁷ Mária Terézia a világi eskü letételét követően a Duna felé a királyi dombnak nevezett építményhez kocsizott. A domb lábánál lóra szállt, és fellovagolva a négy égtáj felé ütött Szent István kardjával kereszt alakban. A szokásnak megfelelően ekkor dördültek el harmadszorra az ágyúk. Erről a helyről a fenti sorrendben a Szent Mihály kapu mellett,⁵⁸⁸ a vár alatti Pálffy-kert irányában a váríg vonultak. A rendtartás előírta, hogy az ékszervivő előkelők a királyi szobáig, a zászlóvivők pedig a palotáig mentek az uralkodónővel, utóbbiak azonban magukkal vihették az általuk hordott zászlót.⁵⁸⁹

6.12. A koronázási lakoma

A koronázási lakomára a királyi palotában került sor a főrendek és a statusok jelenlétében. A király koronával a fején és Szent István palástjában jelent meg a teremben. Az asztali áldást a primás mondta el. A koronát az asztalhoz ülés után a főudvarmester levette a királyról, és bal kézről egy ezüst tálcára helyezte. A mintaként kezelt 1608. évi királykoronázástól kezdve a meghívottak között szerepelt a pápai nuncius, a spanyol és a velencei követ is, akik a lakomára is hivatalosak voltak. Az 1608. év azért is fontos, mert ez az első alkalom, hogy a nádor is helyet kapott a királyi asztalnál.⁵⁹⁰ A 17. században a királyi asztal bővült a császár személyével, akinek többnyire életében koronázták magyar királlyá örökösét. Ő került az asztalfőre, a jobbára pedig a trónörökös magyar király.⁵⁹¹

1687-ben, ahogyan a korábbi *vivente rege* koronázások alkalmával is, a lakomán az asztalfőn a császári pár foglalt helyet, I. Lipót jobb oldalánál ült József, a már megkoronázott magyar király, vele szemben Mária Erzsébet főhercegnő, József jobbán Buonvisi pápai nuncius, aki mellett Kollonich bíboros, a spanyol és velencei követek ültek. Az asztal másik oldalán Széchényi György esztergomi érsek és Esterházy Pál magyar nádor helyezkedett el.⁵⁹²

⁵⁸⁵ Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 271

⁵⁸⁶ Fügedi: A magyar királykoronázás rendje, 259–260.

⁵⁸⁷ OSZKK Fol. Lat. 540 f. 46v.

⁵⁸⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 61r.: Dunai-kapu mellett a vár alatti úton a Pálffy-kert felé. ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 238r, 285v.

⁵⁸⁹ Kovachich: Solennia, 203.; OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 28r–v, 61r.

⁵⁹⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 141.

⁵⁹¹ Pálffy: Koronázási lakomák, 1041.

⁵⁹² Kovachich és a portugál követ az ülésrendben feltüntette a kalocsai érseket. Ám Borkovics Márton kalocsai érsek 1687. október 31-én halt meg, és érseki széke 1691-ig betöltetlen volt. Magyar Katolikus Lexikon I. 936.

Az asztal végén az előmetélők álltak, a terem végében kaptak helyet a császári zenészek.⁵⁹³ Az asztalnál ülők felálltak, amikor a császár, a császárné vagy a király ivott.⁵⁹⁴

III. Károly koronázásakor jobb oldalán az esztergomi érsek, mellette jobbra a pápai nuncius, és az ő jobbján pedig a velencei követ ült. A király balján foglalt helyet a nádor, aki a pápai nunciussal szemben volt. A nádor mellett ült a kalocsai érsek. Az esztergomi érsekkel szemben nem ült senki, tehát Keresztély Ágost igen előkelő helyen ült. Ez alkalommal az a különleges eset fordult elő, hogy az esztergomi érsek, Keresztély Ágost megelőzte a pápai nunciust az ülésrendben. Pálffy Géza a tanulmányában okát is adta, tudniillik a bíborosi rang megelőzte a püspököt a korabeli diplomáciai hierarchiában.⁵⁹⁵ A Pálffy Géza által vizsgált 17. századi koronázási lakomákon általában az esztergomi érsek és a nádor egy oldalon ültek. 1618-ban, 1625-ben és 1712-ben azonban az esztergomi érsek és a nádor a királyi asztalnál nem ugyanazon az oldalon foglaltak helyet. Az uralkodóhoz a primás ült közelebb,⁵⁹⁶ a kalocsai érsek számára az uralkodótól távolabbi helyet jelölték ki. Mind a nádor, mind a primás megelőzte őt. Először 1618-ban, Náprágyi Demeter kapott helyet a koronázási lakomán kalocsai érsekként, majd így utódai is hivatalosak lettek szokást teremtve ezzel. Pálffy Géza több lehetséges magyarázatot is ad a kalocsai érsek megjelenésére: Náprágyi a magyar egyházi elit rangidős tagja, szolgálata és a befolyása révén, vagy pedig Pázmány Péternek sikerült elérnie az egyházi elit pozíciójának erősítésére.⁵⁹⁷ III. Károly, aki fivére, József császár halálával került a trónra, maga volt a császári cím várományosa is. Apjuk, I. Lipót még 1705-ben meghalt. A szokás elmúlását hozta magával az örökös királyság elfogadása is, hiszen III. Károlytól kezdve már nem koronázták meg az örökösöt az apja életében. Mária Terézia a lakomához koronával a fején és Szent István ruhájában érkezett, de mielőtt asztalhoz ült volna, a főudvarmester levette fejéről a szent koronát, és egy arany párnára helyezte, és az asztal bal sarkára tette. A királynő jobbján Kollonich Zsigmond bécsi kardinális, a pápai nuncius és a velencei követ, átellenben, a baloldalán az esztergomi érsek, a nádor és a kalocsai érsek ült.⁵⁹⁸ A vázolt ülésrend eltért az egyik országgyűlési naplótól, amely képet is közölt az ülésrendről. E szerint az asztalnál Mária Terézia jobbján ült Mária Anna főhercegnő, az ő jobbján pedig a Lotaringiai Ferenc, a királynő másik oldalán pedig Mária Magdaléna főhercegnő, III. Károly

⁵⁹³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15 *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 32–33.

⁵⁹⁴ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 15 *Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag* f. 46v.

⁵⁹⁵ Pálffy: Koronázási lakomák, 1040.

⁵⁹⁶ Pálffy: Koronázási lakomák, 1037.

⁵⁹⁷ Pálffy: Koronázási lakomák, 1039.

⁵⁹⁸ OGYK 700.478 p. 81.; ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 40. *Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg* f. 66v.; OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 32r–33r.

húga, foglalt helyet. A királynő jobboldala felőli asztalszárnynál a prímás, akinek a jobbán a kalocsai érsek, míg a balszárnyán az esztergomi érsekkel szemben kapott helyet a nádor.⁵⁹⁹

Különbség figyelhető meg a császári és a magyar koronázási lakomán kijelölt ülésrendet illetően is. Legszembetűnőbb, hogy mind a császár, mind a választófejedelmek külön-külön ültek, nem egy asztalhoz terítettek nekik. Ezt a Német Aranybulla írta elő, vagyis, hogy a császár egyedül egyen az asztalánál, amelynek hat lábbal magasabbnak kellett lennie a választófejedelmek asztalainál. A Magyar Királyság gyakorlatában – a felhasznált forrásaim említése alapján – nincs ilyen horizontális és vertikális távolság a megkoronázott uralkodó és a méltóságviselők között. A Német-Római Birodalomban az érsek ült legközelebb a császárhoz, jobboldalt a trieri és a mainzi – de Goethe szerint a mainzi a felségekkel átellenben ült⁶⁰⁰ –, baloldalt a kölni érsek. Az emelvényen ülő érsek mögött saját tálalóasztal állt.⁶⁰¹ Őket követték a választófejedelmek, jobb oldalon a cseh, a szász és a pfalzi választó, bal oldalon a brandenburgi és a braunschweig-lüneburgi fejedelem.⁶⁰²

A lakomákon nemcsak az asztalnál helyet kapottakat érdemes megvizsgálni, hanem az asztal körül felszolgálókat is. Őket a nádor jelölte ki, így neki lehetősége nyílt a családjának kedvezni az e pozícióért folytatott vetélkedésben. 1712-ben herceg Esterházy Pál nádor öt rokonának juttatott étkefogói helyet.⁶⁰³ Az uralkodónak étkezés előtt a nádor adta át a kézmosó vizet, a törülközőt pedig az esztergomi érsek nyújtotta át.

1687-ben az előmetélők: Amade Lénárd, Andrassy Péter, Berényi Ferenc, Berényi Pál, Berényi Péter, Giovanni Battista Comazzi, ifj. Csáky István, Csáky Zsigmond, Csikuliny János, Draskovich Pál, Esterházy Dániel, Esterházy István, Fabiánkovics Ferenc, Forgách Ádám, Keglevics Péter, Andreas Theobaldus Mayr, Nagy Zsigmond, Orehóczy István és a Ráttkay család egy tagja.⁶⁰⁴

1712-ben a lakomán Zichy Péter volt az étkefogómester és Batthyány Ferenc a pohárnokmester. A lakoma után a királynak a kéztörlőt Erdődy Sándor, a kézmosót Nádasdy Ferenc adta át. Az esztergomi érseknek a kéztörlőt Erdődy József, a nádornak ifj. Esterházy Antal, a kalocsai érseknek ifjabb Csáky Péter, az apostoli nunciusnak Zichy Károly, a

⁵⁹⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 61r.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18. f. 305v.

⁶⁰⁰ Goethe: *Életemből*, 189. A lakomán egy pfalzi hivatalnokot megkért Goethe, hogy vigye be őt a terembe, mire a hivatalnok kezébe adott egy ezüsttálcát, így Goethe személyesen jelen lehetett az eseményen, és megfigyelhette az ülésrendet is.

⁶⁰¹ Goethe: *Életemből*, 189

⁶⁰² Vajnági: *A Szent Római Birodalom jólétének záloga*, 24.

⁶⁰³ Pálffy: *Koronázási lakomák, 1096.*: Esterházy Ferenc id., Esterházy István ifj., Esterházy János, Esterházy László, Esterházy Sándor.

⁶⁰⁴ Pálffy: *Koronázási lakomák, 1094.*

legátusnak Nádasdy nyújtotta.⁶⁰⁵ A többi étekgogót is név szerint felsorolja a szerzetes által is közölt ordó, itt találjuk az öt Esterházyt is: Csáky István, id. Esterházy Ferenc, Pethő Mihály, Barkóczy Ferenc, Szirmay Tamás, Esterházy László, Széchényi Zsigmond, ifj. Esterházy István, Esterházy Sándor, Esterházy János, Mednyászký Pál, Sennyey Sándor, Berényi Pál, Révay Gáspár, Amade Antal, Nyáry Zsigmond, Bellovics Gábor, Maholány József, Szapáry Miklós, Szapáry Péter, Révay János, Haller Zsigmond, Makár János.⁶⁰⁶

A király körül szolgálókon kívüli felszolgálókról a Magyar Országos Levéltárban található irat tartalmaz egy *Catalogus dapiferorum*-ot,⁶⁰⁷ amelyre 1712-es dátum van írva, de a listában az asztalnál ülőként az „*imperatrix*” (császárné) is megemlítetik, az asztalnál szolgálók sora pedig nem egyezik minden ponton a pater Engelbert által közölt névsorral. Valószínűleg a datálás később került arra az oldalra, hibásan.

1741-ben, a lakoma előtt a kézmosó vizet a nádornak, a kéztörlőt az esztergomi érseknek kellett volna a rendtartás szerint az uralkodónőnek átnyújtania, azonban betegségük miatt a primás feladatát a kalocsai érsek, a nádorét az országbíró látta el.⁶⁰⁸ Az előmetelő Pálffy Miklós főudvarmester volt, Esterházy Pál főkamrás pedig a király székét mozgatta. Az étekgogómester Illésházy József volt. A körülbelül húsz étekgogót a nádor jelölte ki: Cziráki József, Barkóczy Imre, Berényi Imre, Nádasdy Baltazár, Batthyány Eugenius, Csáky Ferenc, Erdődy Miklós, Esterházy Mihály, Révay Péter fia, János, Balassa Ferenc, Ghillány Károly, Klobusiczky Antal, Mednyászký József, Péterás Ernestus, Perényi János, Sándor Mihály, Sennyei Imre, Sluhai György, Patachich István, Tolvay János, Vécsei Ferenc, Kapi Gábor, Péchy Zsigmond ítélmester.⁶⁰⁹

Pálffy Géza rávilágított az uralkodó asztalánál végzett szolgálat jelentőségére H. Hoos művét idézve: a német-római császár körül e szolgálatot a választófejedelmek látták el, tehát ez nagy megtiszteltetésnek számított.⁶¹⁰ 1745-ben a német-római császár körül három választófejedelem szolgált. A birodalmi főpohárnok adta az első korty italt a császárnak, a bajor választófejedelem birodalmi étekgogó volt, ő vitt a téren sültökörből egy szeletet az uralkodónak. A brandenburgi választófejedelem, aki birodalmi főkamrás volt, adta a császárnak a kézmosó vizet és a törülközőt.⁶¹¹ Összehasonlítva a hivatalokat és feladatokat, szembeűnő, hogy Magyarországon egyházi személy, az esztergomi érsek nyújtotta át a

⁶⁰⁵ Acta et observata, 235.

⁶⁰⁶ Acta et observata, 235–236., Pálffy: Koronázási lakomák, 1097–1098.

⁶⁰⁷ MNL OL A95, f. 280r.

⁶⁰⁸ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 61r.

⁶⁰⁹ Névjegyzék: Kovachich: Solennia, 225.

⁶¹⁰ Pálffy: Koronázási lakomák, 1045.

⁶¹¹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 23.

törülközöt az étkezés előtt, míg a császári lakomán az egyházi választófejedelmek nem láttak el feladatot az asztali áldáson kívül. 1625-ig a pohárnokmester feladata volt a kézmosó víz öntése a király kezére, ám 1638-tól ezt átveszi a nádor. A nádor az akkor nemrég érsekké lett Lósy Imrét a lakomán maga mögé szorította. Ezt a feladatot véglegesen kivívta magának. Az esztergomi érsek háttérbe szorítását 1625-ben Pázmánnyal szemben nehezen érthette volna el az akkor kinevezett Esterházy Miklós nádor. Ismét a nádor és az esztergomi érsek rangbéli harca mutatkozott meg. Attól kezdve az érsek, Lósy Imre, kapta a nádor addig ellátott szolgálatát, vagyis a kéztörő átadását. A kéztörő átadását 1608-ig az étkefogómester végezte, akkor Illésházy István nádor átvette tőle ezt a feladatot, és meg is tartották utódai 1638-ig. Így egy hallgatóságos megegyezés látszik körvonalazódni: az egyházi szertartásban az esztergomi érseknek volt fontos szerepe, a világi ceremóniában pedig a nádor emelkedett ki, úgy, hogy közben az érsek megtartotta az asztalnál elfoglalt helyét, nem veszített rangjából. A kialakult szolgálat a király körül hagyományá lett.⁶¹²

Mindhárom vizsgált koronázáson süttöttek a téren ökröt, amelyből egy szeletet az uralkodó számára vágtak, illetve a lakoma kezdetekor a negyedszer dördültek el az ágyúlövések. A már idézett Lidl bécsi hivatalnok beszámolt az ökr 1687. december 6-i megérkezéséről is, e szerint az állat hatalmas volt, aranyozott szarvú és piros, fehér és zöld szalagokkal díszített. A lakoma idején a várhegyen álló, a portugál követ által Gyönyörök Házának nevezett helyen állították fel a fehér- és vörösbor-szökőkútakat, és sülték a kenyerek. A bor-kúton kétféjű sas volt látható.⁶¹³ A lakoma alatt a maradék ökröt szétosztották a nép között, ismét volt kút két csappal, amelyekből fehér és vörös bort folyt, illetve arany és ezüst érmeket osztottak.⁶¹⁴ Pater Engelbert által leírt ordóban említés van még a hagyományos ökörsütésről és az ágyúk eldördüléséről is, amikor a király elfoglalta helyét az asztalnál. Kovachich Pozsony főterén álló díszkútról is adott leírást, amelyből vörös- és fehérbor folyt. A kúton Iason és a megölt sárkány díszes képe volt látható a következő chronostikonnal, amelynek mindenegybes sorából a koronázás évszámát (1712) kapjuk meg: „saCra VeLLerIs hesperIDVM / LargI Dant MVnera VIna CanaLes / aCCIpe DVM VenIt / DonVM CornVCopIae RegIae / Iasone arChIDVCVM / CaroLo Magno, Donata feLIX PannonIa”⁶¹⁵ Az ökörsütés, mint már fentebb írtam, a császárkoronázás világi ünnepejének is egyik eleme volt. Az egyházi rész után a császár a frankfurti városházára, a *Römerbe* vonult, és onnan nézte a szász herceget,

⁶¹² Pálffy: Koronázási lakomák, 1045–1046.

⁶¹³ G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 564, 567.

⁶¹⁴ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 187r „ablegatis in arce sub prandio numismata aurea duo et argentea 5. per camerae regiae hungariae nominem distributa sunt.”

⁶¹⁵ Kovachich: Solennia, 152

amint a térre hordott zabból merített, utána a bajor választófejedelemet, az étekgófogó mestert, aki a térre lovagolt, és onnan vitt neki egy szelet ökörsültet, majd a cseh királyt, a főpohárnokot, aki szintén a térre, a kúthoz lovagolt, ahonnan bort vitt a császárnak. Végül a pfalzi választó, a tárnokmester, pénzt szórt a nép közé. Ezek után kezdődött meg a Rómerben a lakoma.⁶¹⁶

Magyarországon a lakoma befejeztével az étekgófogókat a főudvarmester elvezette a számukra előkészített lakomára, ahol már a saját famulusaik és szolgálóik szolgálták fel az uralkodó asztaláról való ételeket. 1687-ben a magyar mágnásoknak 23 asztalt terítettek meg, ahogy azt egy másik német nyomtatványból kiderül.⁶¹⁷

A rendtartás szerint ezután a koronázási ékszereket visszatették a helyére néhány arra kijelölt követ jelenlétében, és a ládát lepecsételték.⁶¹⁸ Ám 1741-ben a koronázási ünnepséget követő három napig meg lehetett tekinteni a várban kiállított szent koronát, a koronázási ékszereket és a királynő ruháját, amelyben magyar királlyá koronázták. A harmadik napon vitték vissza a királyi terembe, és az uralkodó, a nádori ítélőmester és más küldöttekkel a ládába visszahelyezték a koronát a jogarral, országalmával, Szent István köpenyével, kardjával és harisnyájával együtt, majd a jelenlevő követek aláírták a leltárjegyzéket és a ládát lezárták, pecsétjükkel ellátták a közepén maga a királynő, oldalt a primás, a nádor, az országbíró, a királyi biztosok közül Stahrenberg Gundaker, a magyar kancellár, Rudolf von Sinzendorf udvarmester és a két koronaőr.⁶¹⁹

6.13. Koronázási hitlevél

A királyság jogainak és törvényeinek megtartását biztosító irat, a *diploma inaugurale*, ahogyan a neve is jelzi, a koronázási szertartáshoz tartozott, azt megelőzve adta ki a jelölt. II. Ferdinándtól kezdve a törvénycikkbe iktatására azonban az uralom megkezdésekor került sor. Tartalmáról a rendek és a leendő király között tárgyalások, sőt viták folytak, amely nem meglepő, hiszen – ahogyan Szijártó István fogalmazott – a hitlevél és a koronázási eskü is a „rendek valós hatalmi pozíciójának kifejezőiként” értékelendők.⁶²⁰ Az udvar mégis kevés időt hagyott annak tárgyalására a koronázás időpontjának közeli megállapításával. Az 1687-ig kiadott hitlevelek inkább nevezhetők választási feltételnek, mint az 17. század végétől kiadott változatok. I. Lipót hitleveléig 17 pontból álltak.⁶²¹

⁶¹⁶ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 24.

⁶¹⁷ G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája, 571.

⁶¹⁸ OSZKK Fol. Lat. 4045 f. 32r–33r.; Kovachich: Solennia, 204.; Fol. Lat. 3910 f. 61r–62r.

⁶¹⁹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 62r–v.

⁶²⁰ Szijártó: A diéta, 198.

⁶²¹ Szijártó: A diéta, 198–199.

1687-ben a Habsburg-dinasztia fiágon való örökösödésének elfogadásával I. Lipót változtatni akart a hitlevélen az új jogi helyzetnek megfelelően. A választási kapituláció-formát felváltotta egy kevesebb pontból álló, már nem feltételnek, vagyis *conditió*nak nevezett szöveg. A korábbi diplomákban az uralkodóra vonatkozó „kikiáltották” igét kicserélték a „megkoronázták” igére, amely az örökjogon való uralmat tükrözte, tehát nem utalt a szabad királyválasztásra.⁶²² Változás történt a szabadságok és kiváltságok megtartásánál, ugyanis hangsúlyozták mind az eskü, mind a hitlevél szövegében, hogy II. András 1222. évi 31. törvénycikke, az úgynevezett ellenállási záradéka nem tartozik a megőrzendő törvények közé. Történt ez annak ellenére, hogy a korábbi uralkodók esküiben sem ezt a cikkelyt, sem II. András törvényeit név szerint nem említették meg, hanem csak a bécsi béke pontjait és II. Mátyás 1608. évi törvényeit nevesítették meg. I. Józseftől kezdve azonban ezek az említett törvények nem szerepeltek, hanem a koronázandó trónörökös összefoglalóan a szabadságok, a kiváltságok és törvények megtartására tett esküt. Emellett az eskü és hitlevél szövegébe Lipót egy úgy nevezett revíziós klauzulát is be akart illeszteni. Ezt a záradékot Königsegg javasolta beiktatni. Az örökösödési rendbe a spanyol ágat is bevonta az udvar, mivel a Pozsonyban tartózkodó spanyol követ sérelmezte, hogy az kimaradt a tervezetből. Lipót az országgyűlés elé terjesztette a módosítást, amely vonakodva, de elfogadta az öröklési rend kiterjesztését.⁶²³ A hitlevél ötödik pontjaként így feltüntették az elfogadott öröklési rendet, amelyet a Habsburgok spanyol fiágára is kiterjesztettek, tehát a rendek a szabad királyválasztást az osztrák és a spanyol ág kihalása után nyerik vissza. 1687-ben maga a hitlevélszöveg nem került az országgyűlés elé, mert a bécsi udvar félt, hogy az országgyűlés ezt az új tartalmat nem fogadta volna el, és ezért annak tárgyalása miatt a koronázás már kitűzött napját módosítani kellene. Lipót tehát úgy alakította az egyeztetések további menetét, hogy a kiegészítést tartalmazó szöveget a diétának ne legyen lehetősége a koronázásig megvitatni. Noha a rendi szándék, vagyis a hitlevél koronázás előtti kiadása megtörtént, annak tárgyalása és a rendi jóváhagyás így elmaradt. A december 7-i ülésen azonban megemlézték, hogy a koronázás előtt az idő rövideje miatt a diplomát nem tudja kiadni az új uralkodó, ám koronázás után megteszi.⁶²⁴ 1688. január végén a megszerkesztett koronázási hitlevelet 1687. december 8-i dátummal írta alá József.⁶²⁵ I. József hitlevelét azonban nem foglalták törvénybe, ugyanis 1705-ben átvette apjától az uralmat, majd 1708-ban

⁶²² Fraknói: Habsburg-ház trónöröklési, 55.

⁶²³ Fraknói: Habsburg-ház trónöröklési, 24–27.

⁶²⁴ OSZKK Fol. Lat. 3342 f. 17r (ceruzás fóliószám)

⁶²⁵ Fraknói: Habsburg-ház trónöröklési, 21, 33.

összehívta a magyar országgyűlést, ám a törvények szentesítése előtt meghalt. A józsefi diploma az országgyűlési aktákban maradt csak fenn.

1712 tavaszán III. Károly hitlevelének összeállításakor vita támadt a rendek között, hogy a két előd, I. Lipót 1657. évi, illetve I. József 1687. évi változata közül melyik alapján dolgozzák ki a szöveget. Mivel József fent már ismertetett hitlevelét az 1687. évi országgyűlés beleegyezése nélkül adták ki és hangzott el az azon alapuló koronázási eskü is, a rendek 1712-ben ezt a jogsérelmet orvosolni akarták. De tudván, hogy a bécsi udvar nem térne vissza a lipóti változathoz, az országgyűlés a józsefi diploma mellett szavazott azzal a kitételrel, hogy az 1687. évi betoldást hagyják el belőle. 1712-ben sem állt azonban elegendő idő az országgyűlés rendelkezésére a hitlevél kidolgozására és az uralkodóval való egyeztetésre, ezért a kitűzött ünnepség előtt már a rendeknek elküldött hitlevélszöveget, vagyis az 1687. évi királyi diplomát, el kellett fogadniuk változtatás nélkül. Károly jóindulatát mutatja azonban, hogy 1715. évi III. törvénycikkben biztosította a rendeket, hogy nem fog visszaélni a közös értelmezési klauzulával.⁶²⁶

Mária Terézia III. Károly hitlevelét adta ki csekély változtatással, amely a nőági örökösödést erősítette meg. A tárgyalásokban felmerült rendi igényeket Mária Terézia elutasította, és annak ellenére, hogy a tárgyalások június 19-én elkezdődtek, végleges válaszát a koronázást megelőző este küldte el a rendeknek, akik a koronázást nem akarták elhalasztani emiatt, ezért ismét a bécsi udvar érdekérvényesítése volt erősebb.⁶²⁷

6.14. Összegzés

Az általam vizsgált koronázásokon 1712-től olyan elemet hagytak el – a nádori akklamációt –, amely nem szerepelt a szertartáskönyvben, tehát nem képezte szervesen az egyházi királyavatás részét. Fontos különbség volt a nyugati királyságokkal ellentétben magának a korona fejre helyezésének a megítélésében, annak legitimitást adó szerepében. Az egyházi szertartáson kiemelendő 1687-től a nádor szerepe. Annak ellenére, hogy a jelenlevőkhöz intézett, a királyválasztásra és elfogadásra utaló kérdését eltörölték, a rendek koronázásba való beleegyezését mégis képviselni tudta a korona fejre helyezésében megtartott, sőt megerősített szerepével. A Magyar Királyságban a világi ceremónia jellege eltért a német-római császári koronázásokétól. Élesen megmutatkozik ez a két koronázás világi részének eltérő szimbolikájában. A császárkoronázás világi része nem tartalmazta a magyar királykoronázás során megjelenő szimbolikus cselekedeteket. Fontos azonban megjegyezni,

⁶²⁶ Forgó: Az egyházi rend, 15–19. Szijártó: A diéta, 201–205.

⁶²⁷ Szijártó: A diéta, 205–206.

hogy a császár a koronázását megelőző római királyválasztáson megtette azokat a politikai ígéreteket, választási kapitulációt, amelyekre a magyar királykoronázás világi részében került sor. Ezt a ceremónia egyes részeinek értelmezésekor figyelembe kell venni, még akkor is, ha a magyar király is adott ki hitlevelet a koronázása előtt. A császárkoronázáson ennek következtében az egyházi ceremónia jóval nagyobb hangsúllyal szerepelt, mint az azt követő világi ünnepség. A fentiekkel magyarázható, hogy a megkoronázott császár a *Römer* ablakából nézte, de nem volt aktív szereplője a lakoma előtti eseményeknek, amelyek pusztán a népek szánt látványosságként szolgáltak. A magyar királykoronázás világi ceremóniája ezzel szemben szimbolikus gesztusaival szerves folytatása volt az azt megelőző egyházi résznek, hiszen a király, immár felkent uralkodóként minden egyes megnyilvánulásával az országlakosoknak tett „ígéretet”: megvédi az országot mint a királyság legfőbb hadura – lovaggá ütés és a kardvágások a koronázási dombon; megtartja a kiváltságokat, a törvényeket – koronázási eskü. A ceremóniabeli módosítások a Habsburg-dinasztia örökös királyságának magyarországi elfogadtatására és szimbolikus kifejezésére irányultak.

A szimbolikus kommunikációt képezte a koronázási helyszíneken lévő berendezések textilborítása, illetve a résztvevők öltözeke is. Zöld, fehér és vörös posztóval fedték be a Szent Márton-templomban lévő hídjárókat és I. József trónjának épített emelvényt, a koronázó-templom és a ferencesek temploma közti útvonalon elhelyezett pallókat, a világi eskü letételére épített emelvényen lévő trón ülőhelyét, illetve a kardsuhintáshoz emelt dombocskát körbevevő rudakat is. De 1687-ben a Szent Márton templomban a császári pár kék brokáttal bevont trónját sárga aranyszövettel borított emelvényre helyezték, és József trónját is fehérarany szövettel vonták be. I. Lipót és hitvese német ruhában vonult a várból a koronázó-templomig, majd a szertartás alatt birodalmi díszben voltak, I. Lipót a II. Rudolf által készítettett házi koronát viselte. I. József pedig magyar ruhát öltött, mint elődei is a 16–17. században.⁶²⁸ A menetben helyet kaptak a császári címet megjelenítő birodalmi jelvények is, amelyeket a megfelelő birodalmi méltóságok vittek. III. Károly magyar öltözetben vonult be a templomba, ám az aranygyapjas rend aranyláncát is viselte. Károlyt félévvel korábban Frankfurt am Mainban császárrá koronáztak, ám lemondott a birodalmi jelvények magyar királykoronázásán való megjelenítéséről.⁶²⁹ Mária Terézia és udvarhölgyei is magyar öltözetben vettek részt a szertartáson.⁶³⁰

⁶²⁸ Egy portugál szemtanú tudósítása, 57–61.

⁶²⁹ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 203.

⁶³⁰ OSZKK Fol. Lat. 596 f. 187r.

A konszolidáció érdekében III. Károly, Mária Terézia, II. Lipót, majd I. Ferenc is figyelembe vette a magyar koronázási szokásokat.⁶³¹ Barcsay Ákos a 18. századi magyar koronázásokat kárpótló cselekménynek nevezi, amelyek a szuverenitás megőrzésének látszatát adták.⁶³² Pálffy Géza azonban a magyar királykoronázások hagyományainak megőrzésében a magyar rendek mellett a Habsburg-uralkodók érdekeit is látja. Monarchiájuk tekintélyét növelte ugyanis, hogy egy „különleges birodalmat” is kormányoztak. Ezt a különlegességet az országos ceremóniák, szimbólumok használata is mutatta Európának.⁶³³ I. József halála következtében III. Károly az osztrák területeket megöröklte. Ekkor ő a spanyol trónért harcolt, amelyet apja, I. Lipót neki szánt. Mivel I. Lipót és XIV. Lajos is II. Károly spanyol király egy-egy lánytestvérét vette el, mindkét uralkodó saját utódát tekintette a betegeskedő II. Károly örökösének, aki azonban végrendeletében a francia jelöltre hagyta a trónját. Az európai hatalmak közül Hollandia és Nagy-Britannia szövetséget kötöttek, mivel egyik sem nézte volna jó szemmel a francia és a spanyol területek egyesítését. A váltakozó hadi sikerekben I. József 1711. évi halála hozott változást, ugyanis a hollandok és a britek III. Károly osztrák örökösödése kapcsán aggódni kezdtek a hatalmi egyensúly miatt, és 1712-ben megkezdték a béketárgyalásokat a franciákkal, majd 1713-1714-ben megkötötték a háborút lezáró békéket.

III. Károly halálát követően kitört az osztrák örökösödési háború (1740–1748). Nagy-Britannia, Poroszország, Hollandia, Oroszország, Franciaország és Spanyolország által az 1730-as években szerződéseken elismert Pragmatica Sanctio ellenére több európai uralkodó is területi igénnyel lépett fel. A bajor és szász választók I. József császár lányaival való házasságkötéskor történt igénylemondásuk ellenére sem fogadták el Mária Terézia utódlását. A bajor Károly Albert azonban nemcsak területi, hanem a császári cím igényével is fellépett Mária Terézia férjével, Lotaringiai Ferencsel szemben. Az 1741. március 1-én, Frankfurtban megnyitott császárválasztó gyűlés is bizonytalan volt a megválasztandó személlyel kapcsolatban, ezért csak egy évvel később került sor Károly Albert megválasztására és megkoronázására. Nagy Frigyes porosz király pedig elfoglalta Sziléziát, ennek sikere nyomán Franciaország és Spanyolország csatlakozott hozzá. Károly Albert 1741-ben Passaut megszállta, akit augusztusban francia sereg segített.⁶³⁴ A Magyar Királyság kiállt Mária Terézia öröklési joga mellett, a magyar rendek királlyá koronázták, és hadi segítséget ajánlottak fel neki.

⁶³¹ Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn*, 195.

⁶³² Barcsay: *Herrschaftsantritt im Ungarn*, 204.

⁶³³ Pálffy: *Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia*, 321.

⁶³⁴ Marczali: *Magyarország története*, 228–240.

A rendek számára pedig a hagyományok megelevenítették a független magyar királyi udvart. Azaz a tényleges királyi udvar megszűnésével a magyar rendek egy virtuális királyi udvart hoztak létre a koronázások alkalmával. Erre szolgáltak a továbbra is adományozott magyar udvari főméltóságok, amelyeknek kizárólag a koronázásnál volt szerepük. Ezt szimbolizálta a magyar elemekkel kiegészített koronázás és mindenekelőtt a lakoma, ahol, ha csak pár órára is, ténylegesen életre kelt a magyar királyi udvar. Ám „csökkent hatáskörük”, és az a tény, hogy a ceremóniával kapcsolatban is a bécsi udvarban hozták meg a végső döntéseket, a realitást tükrözte.⁶³⁵

Látható, miként válik ketté az egyháziak rangsorrendje a liturgikus, illetve reprezentációs feladatok kapcsán. Az esztergomi érsek királykoronázó jogát még igen idősen és betegen is ellátta, ahhoz végletekig ragaszkodott, a liturgiát pedig suffraganeus püspökére bízta, tehát nem adta át ezeket a kiváltságait az őt egyházi hierarchiában követő kalocsai érseknek. A világi ünnepséghez tartozó lakománál azonban a primás feladatát, a kéztörő átnyújtását, a kalocsai érsek vette át, az egri püspök nem kapott helyet az asztalnál. Ez más 1741. évi országgyűlési ceremónián is megfigyelhető.

A koronázáshoz tartozó, valós politikai helyzetet tükröző hitlevél kialakítása, annak szövege a bécsi udvar politikai érdekeit tükrözték. I. József hitlevele szolgált a későbbi hitlevelek alapjának, amellyel egy „fiktív változatlanságot” képviseltek.⁶³⁶

⁶³⁵ Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia, 333–338., 349.

⁶³⁶ Szijártó: A diéta, 201.

7. KIRÁLYNÉ-KORONÁZÁS

A király koronázása után hitvesét az ország királynéjává koronázták ünnepi szentmise keretében szintén az országgyűlésen. Koronázásának lényege a felkenés, a jobb vállának megérintése a Szent Koronával és a koronázási ékszerek átadása volt, amelyet a Pontificale Romanum szabályozott és a Liturgia fejezetben tárgyalok. A szertartást nem követte világi rész, hanem a koronázási lakoma zárta az ünnepséget. Ebben a fejezetben a politikai reprezentáció megjelenését, annak módját ismertetem.

1687 és 1765 közti időszakban csak egyszer koronáztak királynét, 1714-ben Erzsébet Krisztinát, akit III. Károly koronázása után két évvel avattak királynévá Pozsonyban. I. József 1699-ben kelt egybe Vilma Amália braunschweigi hercegnővel, és Lipót halálát követően, 1705-ben vette át a királyságot, országgyűlést pedig 1708-ban hívott össze. A diétát előkészítő konferenciákon felmerült, hogy a császárné is vele tart Pozsonyba, ám az ezt ellenzők szerint, mivel nem volt magyar királynévá koronázva, nem kell neki sem a királyságba, sem az országgyűlésre menni, előbb koronázzák meg. Erre azonban II. Rákóczi Ferenc mozgalma miatt nem találta az előkészítő konferencia alkalmasnak az időt, I. József korai halála pedig megakadályozta az esetleges későbbi avatást.

1714-ben a koronázási szentmisét a kora újkori hagyományoknak megfelelően az esztergomi érsek celebrálta. A királyné megkoronázásának joga a középkortól kezdve a veszprémi püspöké volt, aki a királyné főkapolnájához tartozott, és Veszprémben őrizték egy ideig a királyné saját koronáját is. IV. Béla 1269-ben kiadott oklevelében a veszprémi püspök régi jogaként tüntette fel a királyné-koronázást. 1216-ból pedig a veszprémi püspök III. Ince pápához írt irata ismert, amelyben igyekezett a jogának érvényt szereznie. Fennmaradt Róbert veszprémi püspök levele III. Incéhez, amelyben sérelmezte, hogy János esztergomi érsek koronázta meg 1215-ben II. Endre feleségét. A pápai döntés értelmében az esztergomi érsek kenje fel a királynét, de a veszprémi érsek koronázza meg, ha nem egy időben van a királykoronázással. Ha egy időben van, illetve a fenti esetben az esztergomi érsek távollétében, az uralkodó feleségének avatása a veszprémi püspök feladata. A török időkben azonban a veszprémi egyházmegye is a hódoltság területéhez tartozott, a püspök is elköltözött. I. Ferdinánd király feleségének 1527. őszi koronázásakor a rangidős nyitrai püspök celebrálta a szentmisét, mivel a király nem erősítette meg az esztergomi érsek kinevezését, s Várday Pál nem is volt még püspökké szentelve. A veszprémi püspök kiváltságának később nem tudott érvényt szerezni, mivel 1629-ben az egyháztartományi zsinat az esztergomi érseknek ítélte a királyné koronázásának jogát. 1714-ben Volkra Ottó János veszprémi püspök III. Károlynak

kérvényt küldött, hogy állítsák vissza királynéavató jogát, azonban Károly nem változtatott a korábbi évszázadok szokásain: a veszprémi püspök teszi a házi koronát a királyné fejére, azonban az esztergomi érsek keni fel.⁶³⁷ A koronázási ordóban is feltüntették, hogy a veszprémi püspök régi kiváltságát kérvényezte, ám kérelem maradt csupán.⁶³⁸ Érdekes, hogy a koronázási feladattal és joggal rendelkező veszprémi püspök nem vett részt a koronázási lakomán. Hasonlóan az eredménytelen kérvényhez, ez is mutatja, a püspök politikai erejét.

A királyné koronázásán is fontos szerepet kapott a Szent Korona és a koronázási ékszerek, ezért az ünnepet megelőző napokban azokat elő kellett készíteni, amelynek módja megegyezett a királykoronázások alkalmával előírtakkal. 1714. október 16-án délután két órakor szállították a koronázási ládát a pozsonyi vár királyi lakosztályába. A két koronaőr mellett a felsőtábláról Erdődy László Ádám nyitrai püspök, Kollonich Zsigmond váci püspök, Erdődy György, Batthyány Zsigmond, az alsótábláról Horváth-Simonchich János, Hunyadi András alnádor, Barlok István alországbíró, Nagy István nádori ítélőmester, illetve négy báró és négy nemes. A királyi lakosztályban a nádor jelenlétében felnyitották a ládát, amelynél a császári főudvarmester is jelen volt. Egy nappal később, 17-én, a koronázást megelőző napon délután négy órakor a nádor házánál gyülekezett a két koronaőr, a küldöttség tagjai, és együtt a várba mentek a királyi lakosztályba, ahol III. Károly jelenlétében a két koronaőr és a nádor a ládát lepecsételte. A nyolc, fent megnevezett nemes vitte a templomba egy hatlovas, nyitott udvari kocsin. A polgárok a vár lábánál álló kőkeresztől a Mihály-kapuig, és onnan a koronázó templom temetőbejáratáig álltak két oldalon, a városi tanács a Mihály-kapunál várta a kocsit, amelyet két oldalról fedetlen fővel kísértek tovább, ez alatt a város minden harangját meghúzták. A ládát a templom sekrestyéjébe vitték, amelynek a kulcsát magukhoz vették a koronaőrök. Az éjszaka nagyszámú német és magyar őr vigyázott a sekrestye ajtajánál és a templom körül.⁶³⁹

Erzsébet Krisztinát október 18-án, Lukács evangélista ünnepén koronázták magyar királynévá Pozsonyban. A várból reggel 7 órakor indult a koronázó templomba tartó menet, amelyben a résztvevők a következő rendben vonultak: elől mentek a mágnások, magyar nemesek és osztrákok együtt, az Aranygyapjas Rend lovagjai, akiket a nádor és a császári főudvarmester követett. Utána vonultak a követek, a pápai nuncius lovon, majd két császári és egy magyar herold, az udvari marsall a kivont karddal, III. Károly lovon, a királyné pedig kocsiban. Lovon következett a főudvarmester többekkel együtt, illetve Erzsébet Krisztina

⁶³⁷ Kalmár: Királyné-koronázás, 215–217.

⁶³⁸ Kovachich: Solennia, p. 155.

⁶³⁹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8 f. 136v–139v.; Kalmár: Királyné-koronázás, 218.

udvarhölgyei. A várból a Pálffy-kertnél lévő úton, a Mihály utcán és a Mihály-kapun belépve a városba, onnan pedig a Duna utcára fordulva jutottak a templomig. Annak kapujában a papság fogadta a királyi párt, Károlyt a kalocsai érsek és az egri püspök, a heroldok, követek, a királynét a nyitrai és veszprémi püspök kísérte a külön sekrestyébe.

A Jezsuita-sekrestyében a császár felöltötte császári öltözetét és koronáját, a felesége pedig a Káptalan-sekrestyében öltözött át, és vette fel a koronázási ruhát és a házi koronát. A főoltárig tartó vonulást az udvari miniszterek, tanácsosok vezették, majd az Aranygyapjas Rend lovagjai, a heroldok, és a császári, illetve a királyi ékszereket hordozók követték. Utánuk vonult az udvari marsall a kivont birodalmi karddal, III. Károly, a spanyol és velencei követ, a pápai nuncius. Egy püspök Erzsébet Krisztina előtt vitte a keresztet, a királyné után pedig a koronaőrök és a magyar ékszereket vivő méltóságok vonultak, akik az evangéliumi oldalon addig tartották a klenódiumokat, amíg a királyi pár el nem foglalta a helyét. Akkor az ott álló püspökök átvették tőlük az ékszereket és a főoltárra helyezték. A császári ékszervivők Károly trónja mellett álltak, jobboldalt az főudvarmester a házi koronát vette el a királynétól és nyújtotta a veszprémi püspöknek, aki szintén a főoltárra helyezte azt. A templomban az episztola-oldalt jelölték ki a magyar uraknak, az evangéliumi oldalt pedig az osztrák uraknak.

A királynénál sem volt elég „csak” a házi korona használata, hanem szükséges volt az ismert szimbolikát hordozó Szent Korona is, noha jobb vállhoz érintése nem szerepelt a Ponificale Romanumban. Ezzel szimbolizálták a királyi felelősségben és kormányzásban való osztozást. Ez az elem először 1613-ban került be a ceremóniába. A királyné koronázásán is eldőrdültek az ágyúk.

Az ünnepség a várbeli lakomával végződött. Az asztalnál helyet kapott a spanyol és velencei követ, az esztergomi érsek, a nádor és a kalocsai érsek. Az asztalnál a királyné oldalán ült a nádor és a kalocsai érsek, III. Károly oldalán pedig a primás és a nuncius.⁶⁴⁰ Az uralkodói asztalnál a királyi párnak a kéztörölő kendőt az esztergomi érsek, a kézmosó vizet a nádor nyújtotta át étkezés előtt. Zichy Péter volt az étkefogómester, Batthyány Ferenc főpohárnokmester, a királyi párnak az udvarmester asszisztált. A nádor étkefogónak nevezte ki id. Esterházy Ferencet, Esterházy Antalt, Mikes Ferencet, Esterházy Istvánt, Esterházy Jánost, nemesek közül Révay Pétert, Priny Imrét, Andrássy Istvánt, Amade Pétert, Vrcsay Sándor, Priny Pált, Mednyánszky Pált, Maholányi Tamást, Berényi Ádám Tamást és Andrást, Révay Jánost, Bellovics Gábort, Maholány Józsefet, Haller Zsigmondot, Sándor Lászlót, Rutkay Antalt, Patachich Sándort, Orsics Bernárdot, Rutkay Józsefet.⁶⁴¹

⁶⁴⁰ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8, f. 173v.

⁶⁴¹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8 f. 174r.

A ceremónia során háromszor dördültek el az ágyúk. Először a házi korona fejre helyezésekor, a másodszor a koronázási ékszerek királynénak történt átadásakor a *Te Deum laudamus* himnusz után, majd a lakoma kezdetekor a harmadszor.⁶⁴²

Kalmár János megvizsgálta, hogy a királyné esetében az ünnepségen mennyire kapott szerepet a hatalmi reprezentáció. Bartoniek Emma a rendek hozzájárulását, illetve a püspöki kar és a primás „rovására” történt rendi előretörést látta a nádor királyné-koronázásban betöltött szerepében.⁶⁴³ Ezzel szemben Kalmár János arra az eredményre jutott, hogy a nádor szerepe a Szent Korona vállhoz érintésében nem tekinthető a rendi erő megnyilvánulásának, hiszen a királyné megkoronázását az uralkodó kéri a főpaptól, tehát ez az ő akarata. A hozzájárulás helyett a pártfogói szerepre való emlékeztetés a nádor funkciója ebben az esetben. 1681-ben az érsek már a nádorral együtt érinti a Szent Koronával a királyné vállát, azonban 1714-ben a nádor csak átadta az érseknek a koronát. Ennek okát nem tudja egyértelműen megállapítani Kalmár János. Négy lehetőséget is elénk tár: engedmény az egyháznak a nádor részéről, visszalépés a reprezentációban, illetve egy régebbi szertartásrendet használtak, és utoljára, hogy a három napja hivatalban levő nádor nem tudja a protokolláris feladatát.⁶⁴⁴

A szentmise hasonlóan folyt, mint a királykoronázásé, néhány különbséggel. Nem volt *éljen* felkiáltás, ugyanis az csak a királykoronázás alkalmával hangozhatott el. A templomban történő menetben is voltak eltérések. Részt vettek benne a koronaőrök, a főudvarmester, a nádor, azonban helyet kapott a nádor felesége, az országbíró felesége – noha Kalmár János hozzáteszi, hogy 1714-ben Koháry István töltötte be ezt a tisztséget, aki agglegény volt.⁶⁴⁵ A menetet a császárnéi udvartartás tagjai zárták. A szentmise kezdete előtt a templomban két menet is volt, III. Károlyé és Erzsébet Krisztináé. Külön vonultak a főoltárhoz a sekrestyéből, nem egy sekrestyében öltöztek. Erzsébet Krisztinát 1714-ben valószínűleg a Káptalan-sekrestyébe vezették, ahol a koronázási ruháját öltötte fel, III. Károlyt a Jezsuita-sekrestyébe, ahol a birodalmi ornátust és a magyar királyi koronát vette fel.⁶⁴⁶ Ezekkel III. Károly megjelenítette a magyar királyi és a császári mivoltát is, amelyet még a koronázáson az udvari marsall és a császári heroldok is kifejeztek. A 1714. évi lakomán az uralkodópárnak az esztergomi érsek nyújtotta át a kézmosó vizet és a kéztörlőt, amelyeket a nádortól vett át. Zichy

⁶⁴² Kovachich: Solennia, p. 153–158.; OGYK 1714. Acta publica p. 33–40.

⁶⁴³ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 150.

⁶⁴⁴ Kalmár: Királyné-koronázás, 223.

⁶⁴⁵ Kalmár: Királyné-koronázás, 228. 56. jegyzet.

⁶⁴⁶ Kalmár: Királyné-koronázás, 220.

Péter volt az étekfogómester. Az asztalnál az esztergomi érsek, a nádor, a kalocsai érsek és két követ kapott helyet.⁶⁴⁷

A királyné-koronázást az uralkodói elkötelezettség és felelősségérzés jeleként értelmezték. Ez a gesztus a király és a rendek közti politikai viszonyt, tárgyalásokat és a kommunikációt segítette, hiszen a rendek jóindulatát elnyerhette vele. A koronázásbeli nádori szerep pedig a királynét emlékeztette, hogy a szertartás révén az alattvalók pártfogójává válik.⁶⁴⁸

⁶⁴⁷ Kalmár: Királyné-koronázás, 218–222.

⁶⁴⁸ Kalmár: Királyné-koronázás, 225.

8. LITURGIA

8.1. Koronázási szertartás

Kottanner Ilonától már idézett koronázási feltételek⁶⁴⁹ közül a második, a koronázást végző főpap személye nem változott a 18. század folyamán.

A világi rész alapjaiban a középkorban rögzült, több, egymástól független elemből összeillesztett ceremónia volt.⁶⁵⁰ Az egyházi rész szentmise keretében zajlott a főpapi szertartáskönyv, a Pontificale Romanum előírása szerint, a mindig vasárnapra eső koronázáson az adott nap egyházi ünnepének szentmiséjét celebrálták, és abba illesztették a szertartást.⁶⁵¹ A vasárnapi koronázást megelőzte a háromnapos böjt, amelyet szerdán, pénteken és szombaton kellett tartania a jelöltnek. A böjt az elválasztó rítus egyik elemeként felkészítette a jelöltet testileg és lelkileg is a koronázásra, amely már a szent időben és térben történt.⁶⁵² III. Károlyt 1712. május 22-én, Szentháromság vasárnapján, vagyis a Pünkösöd utáni első vasárnapon,⁶⁵³ Mária Teréziát pedig 1741. június 25-én, a Pünkösöd utáni ötödik vasárnapon koronázták meg Pozsonyban. Az általam vizsgált időszakban I. József kivételt képezett, ugyanis őt 1687. december 9-én, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepét követő kedden koronázták magyar királlyá. 1527-től kezdve a magyar királykoronázások dátumából kiderül, hogy többségében nem vasárnapi napot jelöltek ki. A következő hat király koronázása követte a vasárnapra vonatkozó egyházi előírást. I. Ferdinándot 1527. november 3-án, II. Ferdinándot 1618. július 1-jén, Keresztelő Szent János születésének nyolcadán, IV. Ferdinándot 1647. június 16-án, Szentháromság vasárnapján, I. Lipótot 1655. június 27-én, Szent László király ünnepén, és III. Károlyt és Mária Teréziát a fent említett ünnepen koronázták meg. A következő uralkodókat ünnepre eső, ám nem vasárnapon, a lista végén álló öt királyt pedig nem is egyházi ünnepen kentek fel királlyá. II. Miksát 1563. szeptember 8-án, szerdán, Kisboldogasszony ünnepén, II. Mátyást 1608. november 19-én, szintén szerdán, Szent Erzsébet ünnepén, III. Ferdinándot 1625. december 8-án, hétfőn a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén, I. Józsefet a Szeplőtelen Fogantatást követő kedden, IV. Károlyt 1916. november 21-én, kedden Mária bemutatásának ünnepén. A következő uralkodókat sem nem vasárnap, sem nem egyházi ünnepen koronázták meg. Rudolfot 1572. szeptember 25-én, csütörtökön, II. Lipótot 1790. november 15-én, hétfőn,

⁶⁴⁹ Kottanner Jánosné emlékirata, 48.

⁶⁵⁰ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 258, 269–272.

⁶⁵¹ Pontificale Romanum, 140.

⁶⁵² M. Varga: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói, 124.

⁶⁵³ A koronázás időpontjának kiválasztásáról bővebben: Forgó: Zu den Möglichkeiten, 263–270.

I. Ferencet 1792. június 6-án, szerdán, V. Ferdinándot 1830. szeptember 28-án, kedden és Ferenc Józsefet 1867. június 8-án, szombaton.⁶⁵⁴

I. József koronázásának idejét Esterházy Pál nádor javasolta, amelyen I. Lipót hitvesének, Pfalz-Neuburgi Eleonóra magyar királynévá koronázásának évfordulója volt. Lipót el is fogadta, a nádor az országgyűlésen kihirdette, amelyről az uralkodónak szóló levelében így szólt: „parancsa az évfordulóra való tekintettel a rendeknek nagy vigasztalásul szolgált.”⁶⁵⁵ 1712-ben a koronázás napját a bécsi udvar május 12-ére, csütörtökre tűzte ki, de az országgyűlés ezt korainak tartotta, mivel a koronázási hitlevél szövegének kialakítására kevés idő jutott volna. Másrésztől vasárnapi napot ajánlottak a böjt miatt, ám a diéta a 12-ét követő vasárnapot, Pünkösöd ünnepét nem tartotta alkalmasnak a három napon keresztül uralkodó pünkösdi királyválasztás népszokása miatt.⁶⁵⁶

A Trienti Zsinat (1545–1563) előtti magyar koronázási szertartásokat különböző ordók szerint végezték. Források híján, illetve a fennmaradt beszámolók szűkszavúsága miatt nehezen rekonstruálható a kora középkori gyakorlat, de Fügedi Erik vizsgálata szerint 1342-től, I. Lajostól kezdve a német-római ordót felváltotta a Durandus-féle Pontificale.⁶⁵⁷ Ezt a szertartáskönyvet 1292 és 1295 között készítette az egyházjogász Durandus, felhasználva a 10. századi német-római pontifikálét is. A szertartáskönyvet 1485-ben VIII. Ince pápa megbízására Agostino Patrizi Piccolomini és Giovanni Burchard módosította, ez a változat lett az alapja a Trienti Zsinat által az Egyház számára kötelezően elrendelt Pontificale Romanumnak, amelyet azután még kétszer, 1644-ben és 1752-ben javítottak pápai utasításra.⁶⁵⁸

Az alábbiakban az egyházi rész előírásainak ismertetése mellett az egyes elemeken keresztül kívánom bemutatni, hogy az egyház egyetemes rendjébe illeszkedő koronázási szertartás elemein és imaszövegein keresztül, annak ellenére, hogy kötöttek voltak, a 18. század elején a politikában résztvevők mégis kifejezésre akarták és tudták juttatni a politikai erőviszonyokat. Az egyes részek vizsgálata előtt röviden vázolom a királykoronázás egyházi ceremóniájának elemeit, melyek a következők: a jelölt alkalmasságának kinyilvánítása, a király kötelességeinek elmondása, az egyházi eskü, a királyszentelés, a felkenés a katekumenek

⁶⁵⁴ II. Mátyástól kezdve a koronázások napjának egyházi ünnepét az 1582-ben XIII. Gergely pápa által bevezetett új naptár szerint adtam meg, hiszen az egyházi ünnepek hivatalosan a szerint voltak. Magyarországon az 1588. évi 28. törvénycikkely vezette be a használatát, és a katolikus bécsi udvar is korán átvehette azt az időszámítást. Vö. Szentpétery: A kronológia kézikönyve, 55–58.

⁶⁵⁵ Fraknói: Habsburg-ház trónöröklési, 34.

⁶⁵⁶ Acta et observata, 127. 1727-ből fennmaradt egy huszárezred pünkösdi királyválasztását ismertető írás. E szerint a megválasztott királynak volt udvartartása, audienciát adott, ítéletet mondott, amelyet kötelesek voltak megtartani a multságban résztvevők. I. Takáts: A régi Magyarország, 111–115.

⁶⁵⁷ Fügedi: A magyar király koronázásának rendje, 265, 268.

⁶⁵⁸ Dausend: Pontificale, 372–373.

olajával, a király átöltöztetése királyi öltözékbe, karddal felövezés és kardrántás, az akklamáció, vagyis a rendek közfelkiáltása, beleegyezése a koronázásba, amely a szabad királyválasztást fejezte ki, a megkoronázás, a jogar és országalma átadása, az intronizáció, amely az egyházi koronázási szertartás záró eleme volt: a megkoronázott uralkodót királyi jelvényekben trónra ültette a főpap könyörgés kíséretében, és a *Te Deum laudamus* himnusz eléneklése. A koronázási szertartás végeztével folytatódott a szentmise.

8.1.1. Akklamáció

A szertartás elején a kalocsai érsek a pontifikáléból olvasva kérte a koronázást: „Reverendissime Pater, postulat Sancta Mater Ecclesia Catholica, ut praesentem egregium militem ad dignitatem Regiam sublevetis.”⁶⁵⁹ (Főtisztelendő atya, a katolikus anyaszentegyház kívánja, hogy a jelenlévő dicső katonát a királyi méltóságra emeljétek.) A prímás visszakérdezett: „Scitis illum esse dignum et utilem ad hanc dignitatem?” („Méltónak és alkalmasnak tartjátok-e őt erre a méltóságra?”).

Seilern kancellár nemcsak a nádor kérdése ellen emelt szót 1712 tavaszán, hanem az érseki ellen is. Seilern e formula helyett a következő kérdést ajánlotta: „Promittitis haereditario regi vestro constantem fidem et perpetuam obedientiam?”⁶⁶⁰ („Fogadtok-e az örökös királyotoknak kitartó hűséget és örök engedelmességet?”). A módosítás kapcsán a mainzi érsek mint választófejedelem hasonló tartalmú kérdésére hivatkozott,⁶⁶¹ amely a Német-római Birodalomban a koronázási szertartás része volt.⁶⁶² Az ajánlott kérdés párhuzamba állítható a középkori német-római ordóban szereplő kérdéssel is, amelyet a koronázó főpap tett fel a papságnak és a jelenlévő világiaknak, hogy akarják-e magukat alávetni és hűséggel engedelmeskedni a megkoronázandónak.⁶⁶³ Végül Keresztély Ágost esztergomi érseknek sikerült meggyőzni a bécsi udvart, elsősorban azzal érvelve, hogy a Pontificale Romanumban előírt kérdés elhagyása a koronázás érvényességét veszélyezteti, illetve a pápa a változtatás miatt fel is függesztheti őt.⁶⁶⁴

Mária Terézia alkalmasságára kérdező akklamáció is módosítást kívánt női neme miatt. A szöveg az érsektől a kiváló lovagnak a királyi méltóságra emelését kéri. A magyar koronázást

⁶⁵⁹ Pontificale Romanum, 135

⁶⁶⁰ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 24, 1712. 02.29-én kelt konferencia jegyzőkönyv, f. 13r; Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 197.

⁶⁶¹ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 197.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 86v: „Promittitis huic regi obedientiam praestare etc.” („Fogadtok-e ennek a királynak engedelmességet etc.”)

⁶⁶² Újabban Vajnági: Koronázás a Német-római Birodalomban, 276–277.

⁶⁶³ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 23v.

⁶⁶⁴ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 196–199.

leíró források a lehetséges eltéréseket nem mutatták, mert csak a kezdőszavakat tüntették fel: „Reverendissime pater, postulat sancta mater ecclesia catholica etc.”⁶⁶⁵ Ugyanakkor a cseh királyt koronázó olmtüzi érsek, Jakob Ernst von Lichtenstein-Kastelkorn számára készült nyomtatott szertartáskönyv a könyörgések szövegét is megőrizte.⁶⁶⁶ Az asszisztens püspök kérése így hangzott: „Reverendissime pater, postulat sancta mater ecclesia catholica, ut praesentem dominam nostram ad dignitatem regiam sublevatam coronare velitis.”⁶⁶⁷ Ebben a lovagi címzést úrnőre cserélték. Ám nem ez az egyetlen változtatás a mondatban. A kötelező érvényű római szertartáskönyv előírt szövegével ellentétben ez a kívánság nem a királyi méltóságra emelést, hanem a már királyi méltóságon lévő úrnő megkoronázását kérte. Az „eredeti” formában állítmányként szereplő *sublevo* igét befejezett participium alakban használta, ezzel kifejezve a királyi méltóság elnyerésének előidejűségét a koronázáshoz képest. Ezt a változatot III. Károly cseh koronázásánál is megfigyelhető, ahol a lovagi megnevezés maradt, de a mondat második fele megegyezik a későbbi, 1743. évvel, annak forrása lehetett.⁶⁶⁸

Pontificale Romanum (1722)	Reverendissime pater, postulat sancta mater ecclesia catholica, ut <i>praesentem egregium militem</i> ad dignitatem regiam sublevetis
III. Károly cseh koronázása (1723)	Reverendissime pater, postulat sancta mater ecclesia catholica, ut <i>hunc praesentem egregium militem</i> ad dignitatem regiam sublevatum coronare velitis.
Mária Terézia cseh koronázása (1743)	Reverendissime pater, postulat sancta mater ecclesia catholica, ut <i>praesentem dominam nostram</i> ad dignitatem regiam sublevatam coronare velitis.
III. Károly magyar koronázás (1712) Mária Terézia magyar koronázás (1741)	Postulat sancta mater ecclesia etc. Reverendissime pater postulat sancta mater ecclesia etc.

8. táblázat: Az „egyházi” akklamáció

A főpap emlékeztette a királyi kötelességeire a jelenlévőt a „Cum hodie per manus nostras, optime princeps” kezdetű szöveggel. Mária Teréziát magyar királykoronázásán az „optime princeps” helyett „circumspecta mulier”-nek nevezte a főpap, ám a két évvel későbbi cseh koronázásán „optima princeps”-ként szólította meg az olmtüzi érsek. Az első változat azért is érdekes, mert a koronázást megelőző országgyűlési tárgyalásokon az addig az éljenzésben

⁶⁶⁵ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7 f. 140v.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 281v.

⁶⁶⁶ MNL OL P 108 Rep98FascB

⁶⁶⁷ MNL OP P 108 Rep98FascB f. 92r.

⁶⁶⁸ III. Károly cseh koronázásához: ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32. Actus Coronationis f. 254r. Mária Terézia cseh koronázásához: MNL OL P 108 f. 92r.

szereplő rex helyett akartak egy megfelelő főnevet választani, amellyel Mária Terézia királyi voltát jelezhetik. Az éljenzésben maradt a rex, mert a regina erősen a király feleségére, a királynéra utalt, ugyanakkor ez a szókapcsolat az uralkodónő koronázásában tünt fel a királynő kötelességeire való intésben.⁶⁶⁹

8.1.2. Az egyházi eskü

Az uralkodó az oltár elé ment, ahol letérdelve az evangéliumra téve kezeit, esküt tett a hitre, a helyes, igazságos kormányzásra és a béke megóvására. Esküje olyan ígéret volt, amely feltétele volt a koronázásnak.⁶⁷⁰ Ezután megcsókolta az eskükeresztet, és leborult az oltár elé. Bartoniek Emma a középkori koronázási esküről hosszan írt művében. Az ország jogrendjének biztosítékaként nevezte az esküt tett uralkodó koronázását. Az eskü a Nyugati Frank Birodalmon keresztül jutott el német területre, ahol beépült az ordóba, majd pedig a Pontificale Romanum koronázási esküjeként fejezte be útját.⁶⁷¹ Lotaringiai Ferenc német-római császárrá koronázásán a koronázási eskü a Mindenszentek Litániáját követte. A mainzi érsek a császárnak hat kérdést tett fel, aki a kérdésre adott „igen” válaszokat esküvel is megerősítette.⁶⁷² Párhuzamot találhatunk a kérdések és a fent írt hármas ígéret között: azaz a hit megtartását és az igazságos kormányzást mindkét esetben megígérték. A magyar szertartásban ez a forma nem szerepelt, ám a cseh királykoronázásban megtalálható. Összevetve a kettőt, fontos eltérés látható. A cseh királyok nem hat, hanem két kérdésre adtak „Akarok” választ: *Vis fidem sanctam a catholicis viris tibi traditam tenere et operibus justis observare? [...] Vis regnum tibi a Deo concessum secundum iustitiam patrum tuorum regere et defendere?* Ezt követte az alább majd elemzésre kerülő, a Pontificale Romanum által előírt esküszöveg.⁶⁷³ Ez a két kérdés azonban a császárcoronázásnak is része volt kis eltéréssel: *„Vis sanctam fidem catholicam et apostolicam tenere et operibus justis servare? [...] Vis regnum a Deo tibi concessum secundum iustitiam praedecessorum tuorum regere et efficaciter defendere?”*⁶⁷⁴ Ebből látható, hogy a cseh koronázási szöveg megegyezik a 12. századi, Kölnben őrzött német-római ordó szövegével.⁶⁷⁵ A császár szövegében már szerepel az apostoli jelző, illetve nem meglepő módon a *pater* helyett *praedecessor* szerepel, hiszen a 18. században is választották a német-római császárokat.

⁶⁶⁹ Pontificale Romanum, 151.

⁶⁷⁰ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 27.

⁶⁷¹ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 45.

⁶⁷² Vajnági: Császárválasztás, 136-137.

⁶⁷³ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32 f. 257v.; MNL OL P 108 f. 94v-95r.;

⁶⁷⁴ Vollständiges Diarium, p. 97.

⁶⁷⁵ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 23r-v.

A Pontificale Romanumban szereplő eskü kezdő szavai: "Ego N. Deo annuente futurus Rex N. profiteor et promitto coram Deo et Angelis eius"⁶⁷⁶ („Én N., N-nek Istentől rendelt jövőd királya ígérem és fogadom Isten és az ő angyalai előtt”). Mária Terézia egyházi eskü szövege a forrásokban kis mértékben eltért: „Ego Maria Theresia Domina et Rex Hungariae profiteor et promitto coram Deo"⁶⁷⁷ („Én Mária Terézia, Magyarország Úrnője és Királya ígérem és fogadom Isten előtt.”). Az örökjogon való uralkodás kinyilvánításának lehet értelmezni, hogy a futurus melléknevet elhagyta, és az esküt mint már Magyarország uralkodója tette le.⁶⁷⁸ Ez sem előzmény nélküli, hiszen a Durandus-féle szertartáskönyv egyik példányában, a Filipec-pontificaléban sem szerepel jelző az uralkodó neve előtt: „Ego Lodovicus profiteor et promitto coram Deo”.⁶⁷⁹ Változtatás figyelhető meg mind Mária Terézia, mind III. Károly cseh királykoronázásán is, ahol nem elhagyták a melléknevet, hanem kicserélték a „coronandus” passiv participium instansra, amely által az örökös királyságot árnyaltabban reprezentálják: a római szertartáskönyvbéli „futurus rex” (jövőd király) helyett „coronandus / coronanda rex” (megkoronázandó király) szerepel: „Ego Carolus / Maria Theresia Deo annuente coronandus / coronanda rex Bohemiae profiteor et promitto coram eo et angelis eius”.⁶⁸⁰

Pontificale Romanum (1722)	„Ego N. Deo annuente <i>futurus</i> Rex N. profiteor et promitto coram Deo et angelis eius etc.”
III. Károly cseh koronázás (1723)	„Ego Carolus Deo annuente <i>coronandus</i> Rex Bohemiae profiteor, et promitto coram Deo et angelis eius etc.”
Mária Terézia magyar koronázás (1741)	„Ego Maria Theresia Domina et Rex Hungariae profiteor et promitto coram Deo”
Mária Terézia cseh koronázás (1743)	„Ego Maria Theresia Deo annuente <i>coronanda</i> Rex Bohemiae profiteor et promitto coram Deo”

9. táblázat: Az egyházi eskü incipitjei

8.1.3. A felkenés

A királlyá válás egyik fontos állomása volt a szent olajjal való megkenés is. A kenés alatt elmondott imák ószövetségi képeket tartalmaztak, így a kenést Fügedi Erik zsidó vallási hagyományból eredeztette: Dávidot olajjal való leöntéssel jelölte ki királynak Sámuel próféta

⁶⁷⁶ Pontificale Romanum, 136–137.

⁶⁷⁷ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 282r.

⁶⁷⁸ III. Károly esküjével kapcsolatban az általam eddig vizsgált források csak annyit írnak, hogy a Pontificale előírása szerint tette le: AEV 371/5 Protocollum, p. 21.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7, f. 140v; Acta et observata, 203.

⁶⁷⁹ Érseki Simor Könyvtár 2-36-4/7864 f. 60r.

⁶⁸⁰ III. Károlyhoz ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32. f. 257v; Mária Teréziához: MNL OL P 108, Rep 98, Fasc B, f. 94v.

Isten parancsára.⁶⁸¹ Az imák, könyörgések nagy része ószövetségi uralkodókat említett meg mintaképeknek: Ábrahámot, Mózes, Józsuét, Dávidot és Salamont.⁶⁸² Minden egyes ószövetségi királyhoz egy ajándékot társított, amely jellemezte őket: Ábrahám hite, Mózes jámborsága, Józsue ereje, Dávid alázatossága és Salamon bölcsessége. Ezeket az ajándékokat kéri a királyra, hogy legyenek meg benne.⁶⁸³ Egy, a frankfurti koronázásról 1746-ban kiadott nyomtatvány is Dávid felkenésére vezeti vissza a jobb tenyér megkenését: „ahogyan királyokat és prófétákat kentek fel, és ahogy Sámuel Dávidot felkente...”.⁶⁸⁴ Ahogyan a zsidó vallásban is, a keresztény átvételnél is az olaj az anyag, a látható jel. A láthatatlan pedig az Úr lelke, amely a királyra száll, és ennek eredménye, hogy az erény és erő elárasztja az uralkodót, megerősíti karját és jobbát, hogy szilárdan, igazságosan és bölcsen kormányozza a rábízott országot, a szent hitet megvédje.

A pater Engelbert naplójában közölt ordó is említi, hogy a Mindenszentek Litániájának befejeztével az esztergomi érsek a katekumenek olajával keni meg III. Károly jobb vállát, a mellét, és mindkét esetben a megfelelő imát imádkozza el.⁶⁸⁵ Az egyházi rítus leírásában Kovachich idézi az imát is:⁶⁸⁶ az érsek a Szentlélek áldását, a szíve legmélyéig áradó áldást kér az uralkodóra, hogy a földi kormányzás után együtt uralkodhasson az égben a királyok királyával. Az imaszövegből – „a te nevedben királlyá kenjük” – is pontosan látszik, hogy az Istentől származó királyi hatalmat a felkenés által nyerte el. „Dignam unctionis efficaciam et

⁶⁸¹ Fügedi: Uram, királyom, 57.

⁶⁸² Fügedi: Uram, királyom, 53.: „Ábrahámnak diadalt adtál ellenségei felett, aki néped vezérének, Mózesnek és Józsuának sokszoros győzelmet adtál, aki fiadat, Dávidot a királyi trónusra emelted, Salamont bölcsességgel és a béke kimondhatatlan ajándékával adományoztad meg.”

⁶⁸³ Decsy: Magyar szent koronának, 526.

⁶⁸⁴ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁶⁸⁵ Acta et observata, 203.

⁶⁸⁶ Kovachich: Solennia, 38.: „Deus Dei filius, Christus Deus noster, qui a patre oleo exultationes delibutus est, prae participibus suis, ipse per praesentem sanctae unctionis infusionem, paracliti Spiritus tibi benedictionem demittat, eandemque ad cordis usque intima transfundat, ut exacta terrestri regni gubernatione praeclara, in aeternum cum regum Rege corregnare merearis in coelis” (Isten Istennek fia, Jézus Krisztus mi Istenünk, a’ki minden sorsosi felett örömmel olajával az Atya által felkenetett, ezen szent olajnak reád való töltésével, botsássa reád vígasztaló szentlelkének áldását, és a te szívednek belső rejtekéig öntse azt által, hogy földi országodnak kormányát elvégezvén, méltó légy a királyoknak királyával az egekben örökké való uralkodásra” – ford. Decsy: Magyar szent koronának, 528.) A kenés utáni ima: „Omnipotens et sempiternus deus, qui reges populi tui, ut sacro misericordiae tuae oleo inungerentur, edixisti, manibus nostris vim tuae benedictionis concede quaesumus, et N.N. famulo tuo, quem sub tuo nomine regem inungimus, dignam unctionis efficaciam et virtutem infunde, ut munita dextera, et corroborato humero, fortiter, juste ac sapienter delegatum sibi regnum tuis auspiciis gubernet, tuamque sacrosanctam fidem longe lateque tueatur, quod ut a clementia tua impetremus, te per filium tuum unigenitum exoramus.” (Mindenható és örökké való Isten, aki a te népednek királyait könyörületességednek szent olajával megkenettetni parancsoltad, kérünk tégedet, adjad a te áldásodnak erejét kezeinknek, és ezen szolgádba, akit a te szent nevedben királyságra kenünk, öntsed kenetednek illendő hathatóságát s erejét, hogy a te általad nékie adatott országot segedelmed által, megerősített kezekkel és vállakkal, erősen, igazán és bölcsen kormányozhassa, és szentséges vallásodat mindenkor és mindenütt oltalmazhassa, melyet hogy kegyelmességedtől megnyerhessünk, esedezünk neked egyetlen egy szülött fiad által.” – ford. Decsy: Magyar szent koronának, 528–529.

virtutem infunde”,⁶⁸⁷ vagyis a kenéshez illő/méltó eredmény elárasztását kéri az érsek az uralkodóban. Megjegyzendő, hogy az imába foglaltak megegyeznek a király esküjében szereplő alapígéretekkel, az igazságos kormányzással és a hit védelmével.

A koronázási misében a prefáció után, az oltár mögött előkészültek a jelölt felkenésére. A püspök a Pontificaléban foglalt imákat mondta, miközben a kórus a Mindenszentek Litániáját elénekli egészen addig a sorig, hogy „minden megholt hívednek”, majd könyörgések hangzottak el: „Ut hunc electum in regem coronandum benedicere digneris. [...] Ut hunc electum in regem coronandum benedicere et consecrare digneris.”⁶⁸⁸ Ez után folytatták a litániát. Mária Terézia magyar királykoronázásán a fenti változat hangzott el: „Ut hanc electam in regem coronandam benedicere digneris [...] ut hanc in regem coronandam benedicere et consecrare digneris.”⁶⁸⁹ A második mondatból kimaradt vagy kihagyták a választott jelzöt, ezt az egyházi szertartást részletesen leíró források hiánya miatt nem tudom eldönteni. Látható azonban, hogy Mária Terézia itt is megtartotta a rex elnevezést, és a *megkoronázandó* jelzöt az ő nemével egyeztetették, nem a *királyt* jelentő, hímnemű főnévvel, ahogyan ez az egyházi eskü szövegében is megfigyelhető volt. A cseh koronázáson azonban mind III. Károly, mind Mária Terézia esetében kicserélték az *electum* jelzöt a *famulum tuum/famulam tuam* szókapcsolatra, amelynek jelentése „szolgáló”. Emellett eltér a Pontificale Romanum és a magyar gyakorlattól, hogy még egy harmadik könyörgés is szerepel III. Károly felett: „Ut eum in Regni huius fastigio roborare digneris”.⁶⁹⁰ Mária Terézia felett elmondott könyörgés: „Ut eam in fastigio imperii huius roborare digneris”.⁶⁹¹ Ezeket a változatokat is vissza lehet vezetni a német-római ordóhoz: „Ut hunc famulum tuum N. in regem eligere digneris. [...] Ut eum benedicere et sublimare digneris. [...] Ut eum ad imperii fastigium perducere digneris.”⁶⁹² A császárcoronázáson is ez a hármas könyörgés hangzott el.⁶⁹³

Eközben az uralkodó leborulva maradt. A leborulás az Isten előtti alázatot jelenti, Isten előtt, aki hatalmasabb a leendő királynál. Ezt a kiszolgáltatott, megalázkodó gesztust azok szeme láttára teszi, akik felett majd uralkodni fog.⁶⁹⁴ A papszentelésnél is megtalálható a felszentelés előtt történő leborulás, amely teljes átadást, újjászületést jelképez. A király is szentséget felvéve lépett ki a világi emberek közösségéből, és szent szolgálatot vesz fel, Isten

⁶⁸⁷ Kovachich: Solennia, 38.

⁶⁸⁸ Pontificale Romanum, 138.

⁶⁸⁹ ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 283r.

⁶⁹⁰ ÖStA HHStA OmeA ÁZA Kt, 32. f. 256r.

⁶⁹¹ MNL OL P 108 f. 93r–v.

⁶⁹² Pontificale ecclesiae Coloniensis, f. 22v–23r.

⁶⁹³ Vollständiges Diarium, p. 96–97.

⁶⁹⁴ Fügedi: Uram, királyom, 57.

kegyelméből való király lett, hiszen Isten kegyelméből született újjá.⁶⁹⁵ A *Deus Dei filius* kezdetű imában az érsek a Szentlélek áldását, a szíve legmélyéig áradó áldást kér az uralkodóra, hogy a földi kormányzás után együtt uralkodhasson az égben a királyok királyával. Az imaszövegből – „a te nevedben királlyá kenjük” – is pontosan látszik, hogy az Istentől származó királyi hatalmat a felkenés által nyerte el. Megjegyzendő, hogy az imába foglaltak megegyeznek a király fent ismertetett esküjében szereplő alapígéretekkel, az igazságos kormányzással és a hit védelmével.

A Szentlélek tisztelete már a 10. században kialakult német ordóban is megmutatkozott, amikor az olajjal való megkenésnél elmondott könyörgésben is kiemelte közreműködését.

Bartoniek Emma adata szerint 1712-ben kenték meg először a magyar királyt a mellén, és nem a hátán.⁶⁹⁶ Barics Albert 1790. évi művének leírása szerint is a királyt a jobb vállán és a mellén kenték meg.⁶⁹⁷ I. Rudolf cseh királlyá koronázásáról fennmaradt kéziratos követjelentés is pontos leírást ad a kenésről. A Rudolf eskütételét követő érseki ima után a következőképp készítették elő őt: levették róla a dalmatikát, a palástot és az albát, majd kigombolták az ujjasát a jobb karján, hogy az érsek megkenhesse a karját, majd a felsőtestét, a hátát és mellét is olajjal kente meg, mindegyiket külön ima kíséretében.⁶⁹⁸ Így történt I. Lotaringiai Ferenc német-római császárrá koronázásán is 1745-ben Frankfurtban. Az érsek a császárt először a fején kente meg kereszt alakban, majd a vállait, a nyakát, a mellkasát, a jobb karját és az alkarját, végül pedig a jobb tenyerét. Minden egyes testrész megkenésekor a következő szavakat mondta az érsek: „Királlyá kenlek fel a szent olajjal az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.”⁶⁹⁹ A kenést követően a Zeremonialprotokoll Mária Terézia felkenését követően „*Deus pater aeternae gloriae*” kezdetű imát tüntet fel, amely a pontifikálásban szerepel. Ilyen imát az eddigi forrásokban nem találtam, de egy I. Ottótól II. Frigyesig a császárkoronázást tárgyaló német írásban megemlítették ezt az incipitet.⁷⁰⁰

Mária Teréziát az esztergomi érsek a jobb vállán és a lapockái között kente meg a katekumenek olajával.⁷⁰¹

⁶⁹⁵ Fügedi: Uram, királyom, 58.

⁶⁹⁶ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 157.

⁶⁹⁷ Barics: A magyar királyok, 39.

⁶⁹⁸ Mojzer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása, 104.

⁶⁹⁹ Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga, 19.

⁷⁰⁰ Diemand: Das Zeremoniell der Kaiserkrönung, 23, 27.

⁷⁰¹ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 59r.

8.1.4. A nádori akklamáció

A kora újkori koronázási szertartás egyházi részében volt egy, a középkor folyamán rögzült világi elem, amelyet a főpapi szertartáskönyv nem tartalmazott, de a koronázás forgatókönyvében feltüntettek. Ez a világi elem a megkoronázás előtti akklamáció. A templomban a világi elit vezetője, a nádor háromszor tette fel magyarul a kérdést, akarják-e a rendek a jelenlevőt királyuknak megkoronáztatni. A válasz szintén háromszor hangzott el magyarul: „Akarjuk!” Az egyetértés kifejezése már a 10-11. században használt szertartáskönyvekben fontos szerepet kapott, a német-római ordóban a fenti kérdés elő volt írva a koronázó főpap számára.⁷⁰² Egy Kölnben őrzött 12. századi német-római pontifikále tartalmazza a jelenlévő papok és világiak számára feltett főpapi kérdést, amelyre válaszul háromszor kellett kinyilvánítaniuk beleegyezésüket: „Deinde dominus metropolitanus affatur populum dicens: Vis tali principi ac rectori subici, ipsiusque regnum firmare, fide stabilire atque iussionibus illius obtemperare [...] regi quasi praecellenti? Tunc ergo a circumstante clero et populo unanimiter dicatur: Fiat. Fiat. Fiat.”⁷⁰³ („Azután a püspök úr a néphez szól mondván: Akarod-e magad egy ilyen fejedelemnek és vezetőnek alávetni, királyi hatalmát megerősíteni, hűséggel megszilárdítani és parancsainak engedelmeskedni [...]? Akkor a körülötte álló papság és a nép egyhangúlag mondják: Legyen! Legyen! Legyen!”).

Durandus a pontifikálójának szerkesztésekor nem vette át ezt az elemet a német-római formából.⁷⁰⁴ Mivel a középkor második felétől már a magyar koronázásokon is a Durandus-féle ordót használták, az egyházi akklamációt a magyar szertartás sem tartalmazhatta. Tubero leírása szerint 1490-ben Jagelló II. Ulászló koronázásán az uralkodónak a köznemesek közti népszerűtlensége miatt elhagyták az akklamációt, amelyet akkor már a nádor vezetett volna.⁷⁰⁵ A középkor folyamán bekövetkezett koronázási ordó váltása után a német-római rítus eme eleme tovább élt a magyar szokásjogban egészen 1712-ig: az egyházi szertartásszövegből kikerülve azonban a nádor jogkörébe került.⁷⁰⁶ Az I. Ferdinánd koronázásáról fennmaradt forrás pedig már megemlíti, hogy magyar nyelven tette fel ezt a kérdést Báthory István nádor. Az 1563. évi koronázást előkészítő beadványban is szerepelt az akklamáció. Ahogy a koronázás

⁷⁰² Bartoniek: Magyar királykoronázások, 26–30.; Geric: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo, 243–244.

⁷⁰³ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 23v.

⁷⁰⁴ Vö. Bayerische Staatsbibliothek Clm 10073, f. 110v–115v.

(<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0002/bsb00024474/images/> utolsó letöltés: 2015. 08.28.); Érseki Simor Könyvtár 2-36-4/7864, Filipec-Pontificale.

⁷⁰⁵ Tubero: *Commentaria*, 84–85.

⁷⁰⁶ Bartoniek: Magyar királykoronázások, 30.

fejezetében leírtam, az 1562 és 1608 közti időszakban, amikor a nádori méltóság nem volt betöltve, sem került vissza az esztergomi érsek jogkörébe.

Német-római pontifikále (12. század)	világi elemként
„Vis tali principi ac rectori subici, ipsiusque regnum firmare, fide stabilire atque iussionibus illius obtemperare [...] regi quasi praecellenti?”	„Magyarok akarjatok é az fölségh [N-t] ezen szent koronával meg koronáztatni”

10. táblázat: Az akklamáció szövege

8.1.5. Megkoronázás, jelvények átadása

A koronázás fejezetben elemeztem a jelvények szimbolikáját, most a szertartásbeli szerepüket mutatom be. Az oltár mögé vezették az uralkodót, ahol letörölték az olajat róla, és átöltöztették. Ez a momentum is az újjászületést jelenítette meg, hiszen a lovag felkenése révén király lesz, és ezt külsőségben is megmutatja.⁷⁰⁷ A felkenést követte a királyavatás másik fő mozzanata, a korona fejre helyezése és az uralkodói jelvények átadása.

Az uralkodót a szentlecke után a főoltárhoz vezették, ahol Szent István kivont kardját az esztergomi érsek átadta neki a Pontificaleban leírt szavak kíséretében: „Accipe gladium de Altari sumptum per nostras manus etc.”⁷⁰⁸ (Vedd a kardot, amelyet az oltárról a mi kezünk emelt). Ez hangzott el 1712-ben is,⁷⁰⁹ de a Magyar Királyi Kancellária levéltárában őrzött 1712. évi rendtartás és pater Engelbert naplójában olvasható ordóban hibásan jegyezték fel: „Accipe gladium sanctum, munus a Deo, in quo concides adversarios populi Dei Israel”⁷¹⁰ (Fogadd a szent kardot, Isten ajándékát, amelyben legyőzöd Izrael, Isten népének ellenségeit.). Az utóbbi szöveg nem a Pontificale Romanumból, hanem a Makkabeusok második könyvéből való.⁷¹¹ Mivel pater Engelbert a koronázás rendjét diktatúra során jegyezte le, nem meglepő, hogy a kancelláriai irattal megegyezik a kardátadás szövege. Feljegyzési hibának vélem az említett szertartás szövegét, aminek okát a koronázás és az irat elkészítése között eltelt időben látom. A készítő a kardátadás szövegére nem emlékezett pontosan, és a kezdő szavakról egy ószövetségi rész jutott eszébe, így ezt írta le. Ezt követően az érsek a kardot visszahelyezte hüvelyébe, majd felcsatolta az uralkodóra az „Accingere gladio tuo super femur”⁷¹² (öveztesd fel kardoddal⁷¹³) kezdetű ima kíséretével. Ezután a nép felé fordult a király és ismét kihúzta a kardot, majd vágást

⁷⁰⁷ Fügedi: Uram, királyom, 58.

⁷⁰⁸ Pontificale Romanum, 141.

⁷⁰⁹ PL AEV 371/5, p. 25., ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 7 f. 142v.

⁷¹⁰ Acta et observata, 203; MNL OL A95.

⁷¹¹ 2Mak 15,16.

⁷¹² Pontificale Romanum, 141.

⁷¹³ ford. Decsy: Magyar szent koronának, 530.

tett előre, jobbra és balra kereszt alakban. Pater Engelbert magyarázatot is ad erre a szimbolikus cselekedetre, vagyis a kereszt az a jel, amelyben erősen akar küzdeni a vallásért és Isten ügyéért.⁷¹⁴ Ez után következett a korona fejre helyezése, amelyet a római szertartáskönyv szerint a szentmisét celebráló prímás és a segédkező püspökök végeztek,⁷¹⁵ de a Koronázás fejezetben már ismertettem a magyar jogszokást, amely a nádornak biztosította ezt a kiváltságot. A korona fejre helyezése után az érsek a többi püspökkel megáldotta az „Accipe coronam regni quae licet ab indignis episcoporum tamen manibus capiti tuo inponitur in nomine Patris et Filii...” (Vedd az ország koronáját...) kezdetű imával.⁷¹⁶ A jogart a jobb kezébe, az országalmát a baljába adták a megfelelő ima kíséretében: „Accipe virgam virtutis et veritatis qua intelligas ...” (Vedd az erény és igazság vesszejét).⁷¹⁷ A cseh koronázáson más ékszereket is átnyújtottak az egyházi részben, de a jogar átadásának szövegének kezdete is eltért: „Accipe virgam virtutis ac aequitatis qua intelligas”⁷¹⁸ Ez ismét a német-római ordót követte.⁷¹⁹

8.1.6. Az intronizáció

Az intronizáció szövegében is van egy kisebb, figyelemre méltó eltérés: a középkori, német-római pontifikáléhoz visszanyúlva, az abban előírt forma hangzott el Pozsonyban 1741-ben. A Pontificale Romanumban szereplő könyörgés: „Sta et retine amodo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei”⁷²⁰ („Állj és tartsd meg mostantól fogva az Istentől neked rendelt helyet a mindenható Isten tekintélyéből.”) III. Károly ünnepélyes trónra ültetésénél valószínűleg az érsek ezt az imát mondta el,⁷²¹ de Mária Terézia koronázásán elhangzó ima kezdete eltért: „Sta et retine amodo locum, quem hucusque Paterna successione tenuisti, haereditario jure Tibi a Deo delegatum.”⁷²² („Állj és tartsd meg mostantól fogva az Istentől örökjogon neked rendelt helyet, amelyet eddig atyai örökségként birtokoltál.”). Ebben a formában megegyezik a német-római rítussal, amelyet a középkorban a magyar királykoronázásokon is alkalmaztak: „Sta et retine locum amodo quem hucusque paterna successione tenuisti haereditario jure tibi delegatum per auctoritatem Dei omnipotentis.”⁷²³

⁷¹⁴ Acta et observata, 203: „in signum NB quod pro religione et causa Dei strenue decertare velit;” (jelben, amelyben – megjegyzendő – a vallásért és Isten ügyéért erősen akar küzdeni). Kovachich : Solennia, 150.: „quo Dei, ac Religionis tuendae causam se suscepisse significaret, Crucis Signum ducit.

⁷¹⁵ Pontificale Romanum, 142.

⁷¹⁶ Pontificale Romanum, 142., ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18. f. 286r.,

⁷¹⁷ Pontificale Romanum, 142-143., ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18 f. 286r., Filiepec-pontificale, f. 61v.

⁷¹⁸ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32 f. 264r, MNL OL P 108 f. 104v.

⁷¹⁹ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 34r.

⁷²⁰ Pontificale Romanum, 143.

⁷²¹ PL AEV 375 nr. 5. p. 25. Sajnos csak azokat a kezdőszavakat adta meg a protokollum írója, amelyek mindkét változatban még megegyeznek: „Sta et retine amodo locum tuum (sic!)”.

⁷²² ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 18, f. 287r

⁷²³ *Pontificale ecclesiae Coloniensis*, f. 36v-37r.

III. Károly 1723. évi és Mária Terézia 1743. évi cseh koronázási szertartásában is ez a forma szerepelt.⁷²⁴ Ezzel a középkori eredetű betoldással hangzott el a könyörgés azután 1790-ben, II. Lipót pozsonyi,⁷²⁵ illetve 1792-ben I. Ferenc budai koronázásán is.⁷²⁶

Pontificale Romanum (1722)	„Sta et retine amodo locum tibi a Deo delegatum per auctoritatem omnipotentis Dei”
III. Károly magyar koronázás (1712)	„Sta et retine amodo locum etc.”
III. Károly cseh koronázás (1723) Mária Terézia magyar és cseh koronázás(1741 és 1743) II. Lipót magyar koronázás (1780) I. Ferenc magyar koronázás (1792)	„Sta et retine amodo locum, <i>quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario iure</i> tibi a Deo delegatum etc.”
Német-római pontifikále (12. század)	„Sta et retine locum amodo <i>quem hucusque paterna successione tenuisti haereditario iure</i> tibi delegatum per auctoritatem Dei omnipotentis etc.”

11. táblázat: Az intronizáció incipitjei

1741-ben ezzel a betoldással egyértelműen utalnak az érvényben lévő öröklési rendre. Ebben a megfogalmazásban egyrészt az 1687. évi II. törvénycikkben lefektetett örökös királyság, másrészt az 1723. évi II. törvénycikkbe foglalt Pragmatica Sanctio, vagyis a nőági örökösödés fejeződik ki, amelyet a cseh rendek 1720-ban fogadtak el.⁷²⁷ Úgy tűnik, hogy az öröklési rend elfogadását követően ezt a koronázási szertartásokon is kihangsúlyozták.

Az intronizációt követően elénekelték a *Te Deum laudamus* himnuszt, majd folytatódott a szentmise a koronázás szertartását záró imák és áldások után az evangéliummal. Az evangélium felolvasását a király a székénél felállva hallgatta, jobbójában a jogart, baljában az országalmát tartva. Majd a felajánlásig, az aznapi secretával, a szentmise végén pedig az áldozással.⁷²⁸

Bél Mátyás feljegyezte, hogy I. József koronázási ceremóniáját Széchenyi esztergomi érsek a *Nunc dimitte servum tuum domine* kezdetű énekkel zárta.⁷²⁹

⁷²⁴ III. Károly cseh koronázásához: ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 32. Actus Coronationis, f. 266r; Mária Terézia cseh koronázásához: MNL OL P 108, f. 106.

⁷²⁵ Decsy: Magyar szent koronának, 571: "Sta hic, inquit, Rex inclyte, et retine a modo locum, quem hucusque paterna successione tenuisti, haereditario iure Tibi a Deo delegatum etc."

⁷²⁶ Naponként-való 1792, p. 65.

⁷²⁷ Hoensch: Geschichte Böhmens, 248.

⁷²⁸ Pontificale Romanum, 144–146.

⁷²⁹ Kovachich: Solennia, 134.

8.1.7. Mária Terézia koronázása

A fentiekben a királykoronázást vettem össze a Pontificale Romanummal, és állapítottam meg az eltéréseket, módosításokat. Itt röviden áttekintem Mária Terézia koronázásán elhangzott, már ismertetett könyörgéseket, imákat arra fókuszálva, hogy mennyiben követi a király koronázásának, és mennyiben az uralkodónő koronázásának a liturgiáját. A Pontificale Romanum ugyanis a király és királyné mellett az uralkodónők koronázást is tartalmazta.⁷³⁰ Mária Terézia magyar koronázását a már jelzett *rex-regina* vita előzte meg, ebből is érzékelhető, hogy a magyarok számára egy királynő szokatlanul hatott a királyság élén, ezt a koronázási szertartás összeállítása jobban megvilágíthatja. Legfeltűnőbb eltérés, hogy a szertartáskönyv a királynők esetében a kardátadást elhagyja, ezzel szemben Mária Teréziát felövezték Szent István kardjával. A római szertartáskönyvben a két koronázásnak az előírt szövegeinek nagy része megegyezett, általában csak a megnevezés tért el: *regina-rex* vagy *mulier-rex* főnév-párok kerülnek elő. Mária Terézia koronázásán a források szerint csak egyszer használták a *mulier* főnevet, a *regina* helyett pedig a *rex* fordult elő. Az alábbi táblázatból kivehető, hogy mind a magyar, mind a cseh ceremóniában a királyi méltóságot hangsúlyozták. Ez alapján is összekapcsolható a Pragmatica Sanctio és a középkori fiúsítási gyakorlat, amely lányok öröklési jogát befolyásolta.

Pontificale Romanum- királykoronázás	Mária Terézia magyar és cseh koronázása	Pontificale Romanum – királynő-koronázás
Reverendissime [...] egregium militem	praesentem dominam nostram (cs.) (A magyar koronázásról nem maradt fenn)	Reverendissime [...] circumspecta mulier
Cum hodie [...] optime princeps	Cum hodie [...] circumspecta mulier (m.) optima princeps (cs.)	Cum hodie [...] circumspecta mulier
Ego [...] annuente futurus rex	Ego [...] annuente futura rex (m., cs.)	Ego [...] annuente futura regina
Ut hunc electum in regem coronandum	Ut hanc electam in regem coronandam (m.); Ut hanc famulam tuam Mariam Theresiam in regem coronandam (cs.)	Ut hanc electam in reginam coronandam
karddal történő felövezés	van	nincs

12. táblázat: Mária Terézia magyar és cseh királykoronázása

⁷³⁰ Pontificale Romanum, 150–157.

8.1.8. Összegzés

A bécsi udvar sikere a szövegmódosításokban nagyban az esztergomi érseken múltott, ahogyan ez az 1712. és 1741. évi koronázásokon jól megfigyelhető. Keresztély Ágost hercegprímás nem engedte az egyház által elrendelt liturgia módosítását, cserébe viszont megígérte, hogy a beszédeiben többször meg fogja említeni az örökös királyságot. Az érsek ragaszkodását az egyházi fegyelemhez az is jól mutatja, ahogy a Trienti Zsinat előírása szerint a magyar papok ruházatát szabályozta.⁷³¹ Nem emelt szót azonban a nádor által vezetett kérdés eltörlése ellen, mivel az a 15. századtól már elsősorban a szertartás világi részéhez tartozott. Ezzel szemben a bécsi udvar sikerrel járt Esterházy Imre esztergomi érseknél, aki 1725-től töltötte be az érseki széket. A Habsburg udvarhoz való hűségének egyik jelentős megnyilvánulása a nőági örökösödés elfogadásában játszott szerepe volt. A horvát rendek (még zágrábi püspöksége idején) az ő javaslatára fogadták el a nőági öröklési rendet, hozzátéve, hogy a magyar rendektől függetlenül is elismerik azt. Magyarországi elfogadásában is fontos tanácsokkal látta el a bécsi udvart, amelyek az 1722-1723. évi országgyűlésen végül sikert hoztak.⁷³² Az érsek politikai tevékenységét a dinasztikus érdekek határozták meg, feltételezésem, hogy a nőági örökösödés elfogadásában való korábbi közreműködése is közrejátszhatott abban, hogy a korábbi pontifikále imaszövegek bekerülhettek a liturgiába.

A vázolt változtatások a koronázási szertartás menetében és imaszövegeiben világosan megmutatják, hogy az egységes, minden részletében pontos előírásokkal rendelkező liturgia mégis módosulhatott, és ez által az egyházi szertartás is a politikai kommunikáció és az uralkodói reprezentáció fontos részét képezte. Sajnos olyan magyar királykoronázásra vonatkozó forrás, amely teljes egészében ismertette volna a liturgiát, mint a cseheknél, nem maradt fenn, illetve eddig még nem bukkantam ilyenre. Kovachich a gyűjteményébe a főpapi szertartáskönyvben leírt könyörgéseket másolta be, Decsy Sámuel kiadványában egy áttekinthető leírást és II. Lipót koronázását közölte. Az általános ismertetésnél bizonyos könyörgések szövegét a főszövegben magyar fordításban, jegyzetben pedig az eredetit is megadja, amelyek közül négy nem a Pontificale Romanummal egyezik meg, hanem Bonfini IV. decas 10. könyvében lévő koronázás leírásával. II. Lipót koronázásának ismertetésénél a könyörgéseket gyakran nem idézi ismét, hanem visszautal a rendtartás ismertetésekor idézett szövegekre. Az intronizáció szövegét azonban az utalás mellett megismétli, ám a két könyörgés nem egyezik meg egymással, az utalt változat Bonfini művéből származik, a lipóti szöveg pedig a már fenn

⁷³¹ Lakatos: Keresztély Ágost, 329.

⁷³² Koltai: Császárhú, bőkezű, remete, 8v9; Forgó: Esterházy Imre, 72–77.

is tárgyalt, bővített formula volt.⁷³³ Érdekessége még, hogy a nádori akklamációt mind a két résznél feltüntette, de a hivatalos országgyűlési naplóban szereplő koronázás leírásánál nem szerepel, és nem is vették vissza a szertartásba.⁷³⁴

A bécsi forrásokban azonban szerencsére megmaradtak a könyörgések incipitjei, amelyek legalább a kezdőszavakban történt változtatásokat megmutatják. Néhány esetben ismertették a módosítást érintő tárgyalásokat, illetve a cseh koronázásról megmaradt a koronázást végző főpap számára nyomtatott „füzet”, amely a szertartást pontosan leírta számára, az elmondandó könyörgésekkel együtt. Itt szerencsére láthatóvá válnak az eltérések a Pontificale Romanumhoz képest. Az 1712. évi módosításhoz a bécsi udvarban összegyűjtötték a korábbi magyar koronázási ordókat,⁷³⁵ ezekhez nyúlhattak vissza Mária Terézia koronázásának előkészülete során is.

8.2. A királyné-koronázás

A magyar királynékat szintén a Pontificale Romanum előírása szerint koronázták meg. Az általam vizsgált időszakban csak egyszer került sor királyné-koronázásra, III. Károly 1714. október 18-án, Lukács evangélista ünnepén Pozsonyban kérte a szertartáskönyvbéli szöveggel az esztergomi érseket, hogy Erzsébet Krisztinát magyar királynévá koronázza. A koronázási szertartást Lukács evangélista ünnepi miséjének keretében tartották. Ezt a direktórium szerint a szentmise kezdetén, az alleluját követően imádkozott utolsó *versum tractust* után kérte a király a koronázást.⁷³⁶ A nyitrai és a veszprémi püspök a királynét az esztergomi érsek elé vezette, aki ott térdet hajtva megcsókolta az érsek keresztjét, amelyet ordóban *crux pendula* és *crux stolae* névvel neveztek. Ezt követte a Mindenszentek litániája, amelyet a *minden megholt hívedért* sorig mondtak el, és ekkor az esztergomi érsek a királynéval szembe állva mondta a következő szavakkal kezdődő imát: *Ut hanc electam...*, majd befejezték a litániát, következtek a könyörgések és a *praefatio*. Ezt követően kente fel az esztergomi érsek a királynőt a katekumenek olajával a jobb karján, a lapockái között. Ezt követően a veszprémi püspök a házi koronát a királyné fejére helyezte, a nádor pedig a szent koronát az esztergomi érseknek átnyújtotta, aki a királyné jobb vállához érintette, majd ismét visszatette a főoltárra. A királyné az érsektől jobbáiba vette a jogart, a baljába az országalmát, és visszatért a trónjához. Ekkor hangzott fel a *Te Deum laudamus* himnusz, majd a főpapi könyörgések után folytatódott a szentmise az evangélium eléneklésével, a felajánlás, amikor a királyné egy aranyat felajánlott.

⁷³³ Decsy: Magyar szent koronának, 522–536, 567–571.; Bonfini: Rerum Ungaricarum decades, d. IV lib. X.

⁷³⁴ Naponként való 1790, 379.

⁷³⁵ Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn, 199.

⁷³⁶ Pontificale Romanum, 149.

A királynét az esztergomi érsek két szín alatt megáldoztatta. Az áldozás után a veszprémi püspök a királyné fejére tette a házi koronát, amelyet a főudvarmester nyújtott át neki.⁷³⁷ A rendtartásban szűkszavúan leírt menete a koronázási szertartásnak megegyezik a főpapi szertartáskönyv királyné avatásával, kivéve az *Ut hanc electam*⁷³⁸ kezdetű imát és a *Te Deum laudamus* himnuszt, amelyek az uralkodónők és uralkodók koronázási szertartásához tartoztak.

⁷³⁷ Kovachich: Solennia, p. 155–157.; OGYK 1714 Acta publica p. 37–38.; ÖStA HHStA OMeA ZA-Prot 8. f. 139v–156r.; Kalmár: Királyné-koronázás, 218–222.

⁷³⁸ Ezt a könyörgést a Mindenszentek Litániájába illesztették be a koronázási szertartáson.

9. AZ ORSZÁGGYŰLÉS MEGNYITÁSA ÉS BEZÁRÁSA

Az országgyűlés hivatalos megnyitását a királyi előterjesztések átadása jelentette. A diétára azonban a meghívottak és a követek korábban megérkeztek, és megkezdtek a munkát. Az első ülésnapon délelőtt a táblák elnökei magyarul üdvözölték a megjelenteket. Vagyis a felsőtáblát a nádor, az alsótáblát pedig a személynök, illetve annak akadályoztatása esetén az alnádor köszöntötte, ahogyan 1722-ben Horváth-Simonchich János öregsége miatt Nagy István alnádor látta el ezt a feladatot. Ezt követően a két tábla köszöntötte az elnököt, majd küldöttséget állított fel a másik tábla üdvözlésére. A kölcsönös köszöntéseket követően vegyes ülésen felolvasták az uralkodó bevonulásának direktóriumát és kijelölték a fogadó-küldöttséget. Az ülés után a Szentlélekről szóló votív misén vettek részt.

1687. október 26-án Orbán István személynök kifejezte, hogy az oly sok fáradságot és zavargásokat, amelyekben Magyarország hányódott éveken keresztül, Isten egyedüli erejéből a sújtott nép maradéka túlélte, akik ennek a gyűlésnek a feladatait elvégezhetik. Biztatta őket, hogy a saját indulatukat letéve a köz javára, ne viszályal és széthúzással, ahogyan korábban az 1681. évi diétán Sopronban történt, dolgozzanak. A királyság, amelyben széthúzás van, elveszik, ám egyetértéssel erőssé lesz. Ez a gondolat párhuzamba állítható a királyi vár egyik feliratával: „Res parvae crescunt concordia, discordia maximae dilabuntur” (Az egyetértéssel a kis dolgok növekednek, a viszályban pedig a legnagyobbak is elenyésznek.)⁷³⁹ Erről a feliratról Osztroluczky Menyhért 1637. évi országgyűlésről írt naplójában számolt be. Akkor Esterházy Miklós nádor az együttműködésre szólította fel a diétát egy elhúzó vita alkalmával.⁷⁴⁰ Orbán István ez után kiemelte az országgyűlés összehívásának okát is, vagyis a főherceg magyar királlyá való elfogadását és megkoronázását. A személynök ugyan megemlítette a választás kérdését, de már a törvényes örökösödés mellett érvelve I. Ferdinánd koronázását említve, akinek akkor utódait törvényes örökösöknek fogadták el, és akik hadsereggel, munkával, hatalmas költséggel és vérrel az elfoglalt erősségeket a korábbi virágzásba visszahelyezik. Ez a motívum szerepel a bevonuláskor elhangzott uralkodói beszédben is.⁷⁴¹ A szónok hangsúlyozta, hogy nincs kegyesebb uralkodó e császári házon kívül, akikkel kapcsolatban a III. Frigyes császártól származó mottót is idézte a horvát követ: „Aquila electa iuste omnia vincet” (A törvényesen választott sas mindent legyőz). Ezt a mottót József

⁷³⁹ Ez a motívum népszerű lehetett, mert 1741. május 19-én, a második ülésnapon, amikor a személynök az egységre, az egyetértésre buzdította a karokat és rendeket, utalt a Szent Mihály-kapu feliratára: „Omne Regnum in se divisum desolabitur.” OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 4v.

⁷⁴⁰ Pálffy: A magyar országgyűlés helyszínei, 78.

⁷⁴¹ Ld. 2.2. *Az 1687 és 1764 között elhangzott* fejezetben I. Lipót király beszédét.

koronázásával kapcsolta össze, akinek uralma majd orvosolja a királyság gondjait.⁷⁴² A beszéd után a jelenlévőktől *Vivat* kiáltás hangzott fel. Erre a karok nevében az egri kanonok válaszolt ígérvé és felajánlva öfelségének, hogy őt minden szándékában segítik egyetértésben.⁷⁴³

1708. március 3-án tartották az első ülésnapot, amelyről a felsőtáblán helyet foglaló Erdődy Sándor főispán naplója,⁷⁴⁴ illetve Mecséry Ádám, Pest, Pilis és Solt vármegye követének beszámolója is fennmaradt. Esterházy Pál nádor köszöntötte a megjelenteket kifejezve reményét, hogy a királyság nyugalmaért és megmaradásáért az isteni jószág gondoskodásával be tudják fejezni az országgyűlést. A diéta összehívását az uralkodó béketeremtő szándékaként tüntette fel, ezért a király meghívására küldöttséget menesztenek Bécsbe.⁷⁴⁵

1712. április 20-án Horváth-Simonchich János személynök köszöntötte az alsótáblát. Örömet fejezte ki, hogy nagyszámban megjelentek a diétán, megemlítette az I. József által 1709-ben összehívott, ám az akkori felkelés miatt be nem fejezett országgyűlést is, amely megszakadt I. József halála miatt.⁷⁴⁶ Ezt követően III. Károly az 1687. évi II. törvénycikk erejéből magyar királlyá koronázására összehívta a magyar rendeket. Ezért az új uralkodó méltó fogadásának rendjét még aznap ismertetni fogják a felsőtáblán. Az alsótáblán az ülésrenddel elégedetlenek voltak a vármegyei követei, az idő hiánya miatt azonban nem változtattak rajta.⁷⁴⁷

1722. június 27-én az első ülésnapot a Szent Márton-templomban a *Veni Sancte Spiritus devotio-val*, vagyis a Szentlélek hívásával kezdték. Egy nappal korábban a nádornál tartott konferencián merült fel, hogy melyik napon legyen a Szentlélekről szóló votív mise: június 27-én Szent László király, vagy 29-én Szent Péter és Pál apostol ünnepén. A konferencia Szent László ünnepét választotta, aki nem csak szent király, hanem patrónusa is volt a királyságnak.⁷⁴⁸ Ezt követően Horváth-Simonchich személynök öregsége miatt Nagy István alnádor vette át feladatát. Az alsótáblának köszöntésében reményét fejezte ki a királyság megmaradásáért az országgyűlés szerencsés megkezdéséért és befejezéséért.⁷⁴⁹

⁷⁴² OGYK 700.527 p. 1–2.; Szalay: Magyarország története, 374–375

⁷⁴³ OSZKK. Fol. Lat. 3841 f. 1r–2r.; OGYK 700.527 p. 2.

⁷⁴⁴ Erdődy Sándor naplója, 386.

⁷⁴⁵ OGYK 700.499-II. p. 14–15.

⁷⁴⁶ Szijártó M. István feltételezi, hogy az 1709-es dátum a Bereg vármegye követeinek a naplójában az író tévedése. L. Szijártó: A diéta, 144–145. Az általa vizsgált forrás szövegével megegyezik Lányi Pál naplója is, amelyben szintén 1709 szerepel. Valószínűleg a másolás során megmaradt a hiba.

⁷⁴⁷ Lányi naplója I., 397–399.

⁷⁴⁸ MNL OL N 51 Lad. M. Fasc Q 1.csomó f. 15v.

⁷⁴⁹ OSZKK Fol. Lat. 562 f. 4v., Szijártó: A diéta, 158.

1728. május 22-én, az első ülésnapon a két tábla kölcsönös üdvözléssel kezdte. A személynök kívánta, hogy a karok és rendek kérjék az Istent, hogy az országgyűlést az ő és a császári királyi szolgálat dicsőségére, illetve a köz javának előmozdítására kezdjék meg.⁷⁵⁰ A felsőtábla köszöntésére Kellio Miklós esztergomi kanonokot és Zichy Ádám nádori ítélőmestert jelölték ki, a felsőtábláról Szörényi Lászlót, Koháry András, Balassa Pál és Ferenc, illetve Patachich Sándor érkezett. Az országgyűlés feladatainak elvégzéséhez a Szentlélek segítségét kérő liturgiával kapcsolatban ellentmondást találni az egyik anonim napló leírásában, amelyben az első ülésnap leírása azzal kezdődött, hogy a „szokásban lévő” Szentlélek-hívása nélkül tartották az ülést. Az események ismertetésének zárásakor azonban a kölcsönös üdvözlések és a királyi biztosok fogadásának tárgyalása utáni programként jegyezte fel a templomban tartott ünnepélyes Szentlélekről mondott votív misét.⁷⁵¹

1741. május 18-án Grassalkovich Antal személynök kifejezte örömét az alsótáblának, hogy sokan megjelentek. Szerencsés gyűlést kívánt, amellyel a királyi felség szolgálatára és a királyság további megmaradására szolgálnak. A köszöntést Frivajsz Ignác Mihály esztergomi kanonok viszonzta, szerencsét kívánva a diétának az Isten segítségével elvállalt feladatok elvégzéséhez. A felsőtáblát az alsótábla nevében üdvözlő Frivajsz beszédére Pálffy János országbíró elmondta, hogy a királynő szándékában áll elfogadni az országgyűlésen megtárgyalt határozatokat, amelyek a királyság felvirágzását hozzák meg.⁷⁵² A felsőtábla köszöntését követően az alsótáblán elmondták, hogy hálásak voltak az üdvözlésért, és viszont kívánnak szerencsét, erőt és egészséget királyság és a királynő ügyeinek egyetértéssel történő előmozdításához. Acsády Ádám veszprémi püspök, a felsőtáblai küldöttség vezetője, az alsótáblát biztatta a kölcsönös szolgálatra, a szeretet és az őszinteség ápolására, amely által által adakozik az isteni kegyesség. A munkát a Szentlélek hívásával kell kezdeni, amely az országlakosok szívét egyesíti a szeretetben és egyetértésben, és megtanítja őket az Isten dicsőségére és a királyság, illetve a király szolgálatára fáradozni. Az ülés után átmentek a Szent Márton templomba a Szentlélekről szóló votív misére, amelyet Erdődy Gábor egri püspök celebrált.⁷⁵³

1751. április 22-én Fekete György személynök üdvözölte a karok és rendek szerencsés megérkezését, szeretetet és bizalmat ígért, illetve kérte, hogy a béke és egyetértés ápolásával a

⁷⁵⁰ OSZKK Fol. Lat. 601/1 f. 2v.

⁷⁵¹ OGYK 700.484 p. 1–2.; Szijártó: A diéta, 61.

⁷⁵² Salamon kisebb dolgozatai, 79–80.

⁷⁵³ OSZKK Fol. Lat. 102/2. f. 261r.; OSZKK Fol. Lat. 596 f. 170r–171r.; Fol. Lat. 3910 f. 3r–4v.; Salamon kisebb dolgozatai, 80–81.

köz javára és hasznára legyenek.⁷⁵⁴ A karok és rendek nevében pedig Galgóczy János esztergomi olvasókanonok köszöntötte a személynököt. A felsőtáblát Galgóczy János által vezetett küldöttség köszöntötte, az alsótáblát pedig Bíró Márton veszprémi püspök üdvözölte. Az ülés berekesztését követően pedig átmentek a Szent Márton templomba Szentlélekről mondott votív misét hallgatni. A templomba menet nem figyeltek a rangsorrendre, „szabadon” vonultak.⁷⁵⁵

1764. június 22-én a felsőtáblán Batthyány Lajos nádor kifejezte örömét, hogy olyan nagyszámban összegyűltek, majd a köz javáért és a királyság megmaradásáért való munkálkodásra hívta fel a figyelmet, magát „köz munkásként” nevezte meg. Buzdította őket a királynő anyai gondviseléséből származó szándékainak támogatására, amelyek „tartományai csendes és állandó megmaradására” szolgálnak. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy ennek a teljesítése a szabadságuk sérelme nélkül történik, és egyben „jobbágyi kötelességük”. Beszéde végén megemlítette, hogy ennek előmozdítását „Isten irgalmasságát a Szent Lélek malasztja által buzgó imádsággal” kéri még aznap. A köszöntésre Barkóczy Ferenc esztergomi érsek szintén magyarul válaszolt.

Az alsótáblán Koller Xavér Ferenc személynök köszöntötte a megjelenteket. Vigasztalásnak és örömnak nevezte a karok és rendek nagyszámban való megjelenését. A királynő szándékának és a haza „közönséges javára” való munkálkodásra hívta a rendeket. Egymásnak tett ígéretként kérte a jóindulatot és az egyezséget, és a felsőtáblával való együttműködést. A személynöknek válaszul Bajzáth József sasvári apát és az esztergomi káptalan követe üdvözölte a diétai elnökségét, a szerencsés megérkezésüket a városba, illetve serény segítséget és igyekvést ígért mindabban, amely a haza üdvét előmozdítja. A felsőtáblát Bajzáth József köszöntötte az alsótábla nevében, míg az alsótáblának Gusztinyi János nyitrai püspök adta elő a felsőtábla jókívánságát a két tábla együttműködéséhez és az egységességhez.⁷⁵⁶

Az országgyűlés bezárását a törvénycikkek szentesítése és kihirdetése jelentette a Zöld Házban, délelőtt tartott vegyes ülésen. A nádor és az esztergomi érsek is aláírta és lepecsételte a dekrétumot, majd felküldték a királynak, aki szentesítette azt, és ezzel a diéta bezárásra került. Ezt követően a rendek elbúcsúztak a nádortól, a primástól, a személynöktől, illetve a két tábla egymástól is, majd az utolsó ülés is feloszlott.⁷⁵⁷ A források, követi naplók nagy része

⁷⁵⁴ OSZKK Fol. Lat. 616 f. 6v. A beszéd tartalmi összefoglalója olvasható a naplóban.

⁷⁵⁵ OSZKK Fol. Lat. 632 f. 3r–4r.; Fol. Lat. 617 f. 1r–v., Fol. Lat. 616 f. 7r–v., Fol. Lat. 613 f. 1v.

⁷⁵⁶ OSZKK Fol. Lat. 604 f. 3r–6r.; Fol. Lat. 619 f. 1r–6r.

⁷⁵⁷ Szijártó: A diéta, 98.

befejezetlen maradt, amelyek tehát nem tartalmazták az utolsó ülésnapot és az artikulusok szentesítését. Azok a feljegyzések, amelyek erről a ceremóniáról szólnak, szükséztlenül teszik. Beszédük is alig maradtak fenn, általában a fő gondolatait ismertette a naplóiőr, amelyeket a diéta első ülésnapján történt köszöntésekkel lehet párhuzamba állítani, az ott elhangzott kérésekre reflektálnak, mondanak köszönetet azoknak a megvalósításáért, többek közt az együttműködésért. Néhány esetben feljegyezték a küldöttség tagjait is. Az 1708-ban megkezdett országgyűlést pedig nem zárta ünnepélyes törvényszentesítés, mivel az uralkodó azt megelőzően elhunyt. A forráshiány miatt ennek a ceremóniának a politikai kommunikációjáról kevés tudható meg.

1688. január 24-én, szombaton a felsőtábla kérte az alsótáblát, hogy haszontalan kérésekkel ne pazarolják az időt, hiszen hétfőn, 26-án őfelsége elutazik, ezért 25-én a szokásnak megfelelően el fognak búcsúzni tőle.⁷⁵⁸ A Zöld Házban a nádor elmondta, hogy kérte az uralkodót a törvények átadására, és arra hogy kifejezhessék hódolatukat kézcsók formájában. De amennyiben nem lehetséges ennek a kérésnek a teljesítése, a nádor szeretné, hogy a rendek ne rosszindulattal gondoljanak a meghiúsulására, hanem mentsék fel az uralkodót ennek a nehéz időszaknak a körülményeire gondolva. Az alsótábla nevében Orbán István személynök köszönetet mondott az országgyűlés ideje alatt a királyság gondjára és vigasztalására fordított költségeikért, a fáradozásért és a gondoskodásért, cserébe ép és igen boldog életet kívánt. Utána a mágnások kocsin, az országlakosok gyalog vonultak a várba, ahol Széchényi Pál veszprémi püspök az uralkodónak köszönetet mondott a királyság gondjaira fordított időért, és az elsőszülött örökös királlyá koronázásáért, illetve, hogy az artikulusok szentesítésén a császári jelenlétét nem tagadta meg a háborúk forgatagában. Feltételezem, hogy a veszprémi püspök az esztergomi érsek feladatát látta el ismét annak betegsége miatt, hasonlóan a propozíciók átnyújtását megelőző votív mise celebrálásához. Az artikulusokat a beszéd után a nádor átnyújtotta őfelségének, aki elmondta, hogy ámbár a királyság nyugalmát és gyarapodását érintő súlyos gondok elszólítják, mégis atyai szeretetből fakadó gondoskodással és virrasztó előrelátással lesz jelen a hűséges karoknak és rendeknek, és kívánja, hogy egyetemesen és egyesével is a kegyességében bízzanak, amellyel nekik igen kegyes királya és ura marad. Ezután mindenki kézcsókra járult, először a császárhoz, majd a császárnéhoz, azután az újonnan megkoronázott Józsefhez. Ezzel a diétát bezárták.⁷⁵⁹

1715. június 15-én a felsőtábláról négy, az alsótábláról nyolc személyt jelöltek ki, hogy a királyi biztosokat a szállásukról a Zöld Házig kísérik. A tanácsteremben az esztergomi érsek

⁷⁵⁸ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 123r.

⁷⁵⁹ OSZKK Fol. Lat. 3841 f. 124r-v.

latin nyelvű beszédére a királyi biztos válaszolt bemutatva a szentesített törvénycikkelyeket, amelyeket az érsek megköszönt.⁷⁶⁰ 1729. október 21-én az országgyűlés elbúcsúzott a királyi biztosoktól, és aznap felolvasták a törvénycikkelyeket is. De a személynök csak másnap, 22-én búcsúzott el az alsótáblától az országház kapujára illesztett írással, amelyben felszólította a rendeket, hogy a vallásügyben hozott törvényt ne támadják, ahogyan egy nappal korábban az esztergomi érsek szólalt fel az ellen.⁷⁶¹

1741. október 29-én Mária Terézia délelőtt tizenegy órakor a karokat és rendeket a pozsonyi várba hívta össze, bevonulásakor előtte a keresztet Barkóczy szepesi prépost, a kardot ifjabb Esterházy Ferenc vitte. A királynő egy fekete posztóval fedett trónon ült. Batthyány Lajos magyar udvari kancellár magyarul beszédet mondott, amelyben a királynő háláját és jóindulatát ismertette, őt magát pedig „kegyelmes aszonyunk és királyunk”-nak nevezte. Kifejtette, hogy az országgyűlést a királynő az „ellenségnek közelítése és az időnek mostohasága” miatt bezárja, ám a félbe maradt ügyekben is vigasztalást ad majd a királyságnak, és reményét fejezte ki, hogy az ígért *personalis insurrectiót*, az úgynevezett személyes felkelést teljesíteni fogják. Beszédének végén az uralkodói kegyességről biztosította a jelenlévőket.⁷⁶² Ezt követően átadta az artikulusokat a királynőnek. Ez után maga a királynő latinul kifejezte reményét, hogy a rendek a sérelmekre és kívánalmakra adott királyi határozatait követni fogják, illetve ígéretet tett, hogy a nemesi felkelést siettetni fogja. A szentesített törvények, elsősorban pedig a felkelés feladata mind a királtságainak és tartományainak népének megőrzésére válik, illetve a magyarok dicsőségének fennmaradására.⁷⁶³ A királynő a beszédében többes szám egyes személyben beszélt. Mária Terézia a kancellár által összeírt törvénycikkelyeket szentesítette, majd átadta Erdődy Gábor egri püspöknek, aki az esztergomi érsek feladatait látta el annak gyengélkedése miatti távollétében. Az egri püspök válaszolt a rendek nevében latinul, térdet hajtva hálát adott a királynő személyes megjelenéséért a diétán, és a magyar nép anyai jóindulattól vezérelt vigasztalásáért. Megköszönte az anyai szeretettől megerősített királyi kegyességet, és az uralkodónő támogatására buzdított még a vérük kiontásának képével. A beszéd végén hosszú életet, szerencsés kormányzást és az ellenség dicsőséges legyőzését kívánta Mária Teréziának. A trónjáról felkelve mindenki kézcsókra járult eléje, a karok az alsóházba vonultak, majd átmentek a felsőtábla épületébe, ahol Péchy Zsigmond nádori ítélmester felolvasta először a nemesi felkeléssel kapcsolatos, utána pedig az országgyűlés

⁷⁶⁰ OSZKK Fol. Lat. 565 Vol. II. f. 89v.

⁷⁶¹ Szijártó: A diéta, 98.

⁷⁶² OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 206r–v.

⁷⁶³ OSZKK Fol. Lat. 3910 f. 206v.

bezárásáról szóló dekrétumot. Ezt követően a karok visszatértek a saját termükbe, és kis idővel később követséget küldtek a felsőtáblára búcsút venni. Utána a felsőtábla nevében az egri püspök búcsúzott el az alsótáblától. Aranyossi Ferenc egri kanonok köszönetet mondott Grassalkovich Antal személynek minden fáradozásáért és kegyességéért, majd a személynek búcsút mondva berekesztette az ülést, amellyel az öt hónapig tartó országgyűlés is befejeződött.⁷⁶⁴

1751. augusztus 27-én az artikulusok felolvasása után mindkét tábla délre felment a várba, ahol a királynő a propozíció átadás szerinti rendben foglalt helyet. Nádasdy Lipót magyar udvari kancellár beszédét követően Mária Terézia is szólt a rendekhez. A törvénycikkelyek szentesítését követte a búcsúvétel. Először az alsótábla nevében Gusztinyi János egri kanonok búcsúzott el a felsőtáblától, amelynek nevében Bíró Márton veszprémi püspök kívánt minden jót az alsótábla tagjainak. A királyi tábla nevében pedig Galgóczy János esztergomi kanonok vett búcsút a karoktól. Szintén Galgóczy vezetésével küldöttség ment a gyengélkedő személyekhez köszönetet mondani minden kegyért és fáradozásért (*favoribus et fatigiis*). Ezzel zárult az országgyűlés.⁷⁶⁵

1765. március 21-én délelőtt tizenegy órakor elegyes ülésre mentek a főrendek házába. A nádor bemutatta a Bécsben, március 19-én kelt királyi rendeletet és a szentesített törvénycikkeket, amelyeket a nádori ítélmester felolvasott. Kihirdette, hogy az országgyűlési feladatokat elvégezték a mindenható Isten kegyelméből, köszönetet mondott az együttműködésért, amellyel a haza hasznát előre mozdították. Ezt követően a karok és rendek visszatértek a saját épületükbe, és egy küldöttséget állítottak fel, amely a felsőháztól és a nádortól búcsút vett, az atyai gondoskodásért és segítségért hálát adott. Tagjainak választották a királyi tábláról a nádori ítélmestert, Batta Pál királyi táblai ülnököt, a horvát részt Jankovich Antal, a papságot Bajzáth József, a vármegyéket Takács Ferenc Pozsony, Laczkovics Imre Pest, ifj. Nagy Pál Sopron, Forintos Gábor Zala, Tiszta Pál Abaúj, Péchy Zsigmond Sáros, Buday Ferenc Máramaros, Hrabovszky László Békés vármegye követei, a távollévők közül Frenzl Kornél, Jabláczy Ignác, a városokat pedig Gombos Mihály pozsonyi és Dubniczay Sándor kassai követ képviselte. A felsőtábla is küldött az alsótáblára követeket: Zichy Ferenc győri püspököt, id. Batthyány Ádám tárnokmestert, ifj. Batthyány Ádámot, Forgács Jánost, Balassa Jánost, Illésházy Jánost, Splényi Gábort és Péterffy bárót.⁷⁶⁶ A győri püspök fejezte ki a felsőtábla háláját az erre a diétára eső nehéz és sok feladatban való együttműködésért, közös

⁷⁶⁴ OSZKK Fol. Lat. 102/2 f. 277v–278r.; Fol. Lat. 596 f. 268v–269v.; Fol. Lat. 3910 f. 206r–209r.

⁷⁶⁵ OSZKK Fol. Lat. 632 f. 153r–175v.; Szijártó: A diéta, 99.

⁷⁶⁶ A keresztnevét az országgyűlésen résztvevők névjegyzéke sem tüntette fel.

tanácskozásokért. Miután a főrendi küldöttség távozott, a személynök is búcsút vett a karoktól és rendektől, akiknek a nevében Bajzáth is köszönetet mondott, és bezárták az országgyűlést.⁷⁶⁷

⁷⁶⁷ OSZKK Fol. Lat. 604 f. 482v–484r.

10. BESZÉDEK ÁTTEKINTŐ ÉRTÉKELÉSE

Az országgyűlés ceremóniáin a beszédek latinul vagy magyarul hangzottak el. Utóbbi nyelven köszöntötte egymást a diéta első ülésén a két tábla, a személynök és az alsótábla, illetve a magyar udvari kancellár tartott beszédet a diétán résztvevőkhöz a királyi előterjesztések átadásakor és az artikulusok szentesítésekor. Latinul a király és rendek kommunikáltak egymással, többek között a királynak a rendek nevében elhangzott köszönetnyilvánítások, illetve a király beszédei a ceremóniákon. 1687 és 1765 között egy esetben találtam német nyelvű orációra utalást. III. Károly hitvesét német nyelven köszöntötte bevonulásuk alkalmával Pozsony város határánál a városi aljegyző.

A beszédek felépítésében, retorikai elemeiben változás történt a 18. század közepén. 1741-ig a beszédekben több, a Bibliából, antik művekből vagy éppen liturgikus szövegekből vett idézet található mind eredeti, mind módosított formában. 1741 után változás figyelhető meg, a szónokok a politikai események leírására vagy az uralkodók dicséretére nem használtak citátumokat, hasonlatokat.

A beszédek retorikai elemei nem csak az idővel változtak, hanem a szónokok a befogadó környezetnek megfelelően alkották meg köszöntéseiket. Különbség figyelhető meg az 1741 előtti bevonulások és más ceremonális alkalmak között. Az idézetekben, hasonlatokban és képekben gazdag szerkesztés a királyságba érkező uralkodót illette meg, ezzel is alátámasztva ennek a ceremóniának a jelentőségét. Ennek oka nem csak a király és a rendek – olykor első – találkozása, hanem a számos külföldi követ jelenléte is volt, akik feljegyzéseket, beszámolókat készítettek az európai királyságok vagy éppen az újságok számára. Az országgyűlésen elhangzott beszédek egyszerűbbek voltak, egyes részeket nem vázoltak vagy neveztek meg részletesebben, például az örökös királyságot vagy az uralkodói erényeket. Ezek a beszédek a direktóriumban előírt tartalmat visszaadták, de a bevonulási köszöntőktől eltérően nem voltak olyan ünnepélyesek, hanem az adott alkalomhoz igazították. Példa erre a királyi előterjesztések átadásakor a sikeres tárgyalásokra való buzdítások hangzottak el, vagyis az országgyűlés uralkodójával való együttműködése, a királyi jószándék és a közjóra való igyekezete.

A 18. században az uralkodóra vonatkozó normák a beszédek alapján nem változtak nagy mértékben. Minden beszédben szerepelt az uralkodó alattvalói iránti atyai, illetve anyai jóindulata, amely több orációban is a királyi jóindulatnál erősebb törődést jelentett. Sokszor köszönték meg a király személyes megjelenését az országgyűlésen, amely ennek a jelentőségét jelezte, és alátámasztja, hogy ezt a királyi gesztust kell kiemelkedőnek és figyelemre méltónak

tartani, ahogyan ezt a királyi biztosok bevonulását ismertette is írtam. A beszédekben a magyar királyok az alattvalók vígasztalóiként tűntek fel, illetve uralkodói erényekkel jellemezték őket.

A rendek felé az elvárt norma az egyetértés és az együttműködés, illetve a diétán való megjelenés volt, ami miatt a királyok örömeiket is kifejezték.

A rendek részéről többször elhangzott az „életünk és vérünk feláldozása”, de ez a motívum a nádor királyi megerősítésekor elmondott köszönetnyilvánításának elvárt eleme is volt. A nádorválasztás direktóriuma tartalmazta a király és az új nádor beszédének főbb gondolatát, azaz a hűséges és engedelmes szolgálatot, amelyre az uralkodó biztatta a nádort, és amelyre a nádor az életét és véréjét felajánlva esküt tett. Ezzel a kifejezéssel mind a rendi, mind a királyi oldal élt.

A közjó királyi vágyként tűnt fel a beszédekben, amely előmozdítására az uralkodók összehívták az országgyűlést. A közjót az uralkodó politikai céljai eredményezték, többek között 1722-ben az örökösödési rend nőágra való kiterjesztése, illetve 1741-ben a királykoronázás, a nádorválasztás és a királyi előterjesztések. A királyi beszédek vagy a király nevében elmondott uralkodói szándék mellett a köz javára való munkálkodás a diéta alsótáblájának első ülésén is elhangzott a személynök beszédében. Ezekben a rendeket kérte az magánérdekek háttérbe szorítására és az együttműködésre, amellyel a közjót segítik elő. Ez a biztatás is jelzi, hogy a beszédet mondó személynök az alsótáblán a rendi szándékok ellenében a király politikai céljait képviselte, és azoknak az érvényesüléséért dolgozott.⁷⁶⁸ Az újonnan választott nádor megerősítésekor is az uralkodó a nádort a haza hasznának keresésére biztatta. Ez is értelmezhető a királyi szándék támogatásaként, hiszen a nádor a rendek felé az uralkodói kívánságokat képviselte. A felvilágosult kormányzás eszméje volt, hogy az uralkodók a népük, alattvalóik érdekeit szolgálták, ez vált hatalmuk legitimációjává felváltva az isteni kegyelmet. Az orációkban a közjót a királyi kívánsággal, az egyéni érdekeket pedig – a kortársak által ugyan kimondatlanul – az alsótábla ellenzéki politikai törekvéseivel lehet azonosítani, amely megfelel a republikanizmus politikai nyelvének.⁷⁶⁹ Ezt alátámasztja, hogy a bevonulásokon és a királyi előterjesztések átadásakor mondott beszédekben egyértelműen az uralkodói célokat nevezték meg közjóként. 1741-ben az első ülésen a beszédekben a közjó mint a királyság és a királynő ügye jelent meg, illetve a királyság és a királynő szolgálata szinonimája lett. Ez az elemzés a fogalom kormánypárt által használt jelentését mutatta meg, a politikai vitákban felfedezhető mélyebb jelentésrétege azonban nem vizsgálható bennük. A közjót 1722-ben a királyi szándék mellett még a királyság kiváltságainak és szabadságának megtartása is

⁷⁶⁸ Szijártó: A diéta, 154.

⁷⁶⁹ Szijártó: A közjó fogalma, 500–501.

jelentette. Itt fedezhető fel az átmeneti időszakra jellemző kettős világszemlélet, amellyel a múlt és a jövőbeli változás együtt szerepel érvként.⁷⁷⁰ 1741-től kezdve azonban ez a kettősség nem mutatkozik meg, a kiváltságok nem csak közjóként nem jelentek meg, hanem azoknak megtartása rendi kívánságként sem szerepelt a beszédekben.

⁷⁷⁰ Szijártó: A politikai elit társadalom, 430–431.

11. ÖSSZEFOGLALÓ

Az országgyűlés reprezentatív ceremóniáinak a *Bevezetés* fejezetben ismertetett kultúrtörténeti módszerrel történt vizsgálatával láthatóvá váltak a politikai kommunikáció szimbolikus megnyilvánulásai. A téma forrásadottsága igen jó, ezért az egyes ünnepek elemzésénél több korabeli beszámoló, előkészítő irat maradt fenn, amelyek egy része a hivatalos dokumentumok másolatán kívül személyes feljegyzésekkel is gazdagította a szimbolikus politika elemeinek tanulmányozását, másrésztől azonban a sokszor egymásnak ellentmondó információk csupán bizonytalan megállapításokat engedtek tenni. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában fellelhető országgyűlési naplók feldolgozását megyei és városi levéltárak anyagainak feltárása követheti, amellyel az eddig elkészült jegyzéket teljessé lehet tenni. Ez nem csak a korszak, hanem a későbbi idők sokszorosítási gyakorlatából eredő számos fennmaradt diétai naplók pontosabb forrásértékét is megadhatja.

Az országgyűlési ceremóniák rendje az egyes alkalmakkor nem változott, azok a kialakult és rögzült hagyomány szerint folytak. Változtatást nagyon ritkán kezdeményezett akár az előkészítő konferencia, akár a magyar országgyűlés. A királynak a hatalmi tekintélyét növelték a régi hagyományokkal bíró ceremóniák, ünnepek, a diéta pedig a folytonosságot és a kiváltságainak megtartását és láthatóvá tételét látta bennük. Az elemzéskor több csoport reprezentációját kellett együttesen vizsgálni, ugyanis nem csak az uralkodó és a magyar diéta közti politikai erőviszonyokat és a kialakított kompromisszumokat lehetett érzékelni, hanem az egyes rendek bizonyos csoportjai, főként az alsótábla növekvő jelentőségének mértéke is láthatóvá vált. A vizsgált időszak elején az alsótáblát még teljességében képviselték a küldöttségekben, a 18. század folyamán azonban mind az öt politikai csoport (az egyház, a királyi tábla, a vármegyék, a szabad királyi városok és a távollévők követei) igyekezett önállóan is képviseltetni magát. A vármegyék esetében még a kerületi megoszlást is figyelembe lehet venni. Az esztergomi és a kalocsai érsek között a liturgikus feladatok ellátásáról kialakult vita, vagy az alsótáblán a királyi tábla reprezentációs igénye a vármegyei követek rovására alátámasztják, hogy milyen nagy jelentőséggel bírt a szimbolikus politika kortársak számára. A küldöttségekben szereplő személyek családjuk kiváltsága mellett nemesi rendjüket is képviselték és megjelenítették, ezért az egyes politikai csoportok között a ceremonális feladatokra való kijelöléskor kialakult viták érthetővé válnak. Az elsőbbségi viták fontossága a kiváltságok megtartásában rejlik, ugyanis elvesztésük egyszerre eredményezett hátrányt és presztízsvesztést, amely a későbbiekben hivatkozási alapul szolgálhatott.

A leglátványosabb és a reprezentációra legtöbb lehetőséget nyújtó ceremóniának a királykoronázás bizonyult, annak ellenére, hogy szertartásrendje erősen kötött volt. Egyrészt a folyamatosság és a legitimitás hangsúlyozását szolgálta, másrészt a Habsburg-dinasztia erejét is meg tudta mutatni Európa felé. A középkorban kialakult és rögzült ceremóniába azonban a bécsi udvar sikeresen vezetett be módosításokat politikai céljainak és eredményeinek kifejezésére. Az öröklés rendjének elfogadtatására már a 16. századtól törekedett a dinasztia, ám az örökjogon való uralkodást csak 1687-ben sikerült törvénybe cikkelyezni. Ennek megfelelően akarta az udvar módosítani a koronázás szertartását, amelynek sikeressége az egyes ceremóniaelemekben érintett magyar méltóságviselők politikai erején is múlt. 1712-ben kivették a szertartásból a királyválasztásra utaló nádori akklamációt, ezt követően azonban jelentősebb módosítás nem történt. A világi résszel kapcsolatban csupán a rendekkel kellett egyezségre jutnia az udvarnak, míg az egyházi rituálé változtathatatlanak tűnt, mivel azt az egyház által előírt forma szerint kellett végezni. Ennek ellenére, összevetve a forrásokban megmaradt könyörgések kezdőszavait a pontifikálékban olvashatókkal, nyilvánvalóvá vált, hogy a Habsburgok képesek voltak apróbb betoldásokkal az örökös királyságra utalni. A pár szavas bővítések vagy szócserek legtöbbször középkori ordókra vezethetők vissza. Nem találtam olyan feljegyzést, iratot, amelyben akár a ceremóniákat előkészítő konferencia tagjai, akár az esztergomi érsek Rómához fordult volna az eltérés engedélyezéséért. Ezért valószínűsítem, hogy ha az esztergomi érsek jóváhagyta azokat, a szertartást előkészítők nem próbáltak pápai hozzájárulásért folyamodni. A Pontificale Romanumtól való önkényes eltérés miatti esetleges pápai büntetés ellenére tettek így, amelyre hivatkozva a bécsi udvar a liturgiával kapcsolatos módosításait 1712-ben az esztergomi érsek utasította el. A középkori eredetű ceremónia a Habsburg-dinasztia erejét is ki tudta fejezni, amely számára igen fontos volt a 18. században az európai politikai események idején.

A magyar királykoronázások a rendeknek is alkalmat nyújtottak arra, hogy politikai jelentőségüket megmutassák. A 16. század óta a magyar királyok székhelye már nem Buda, hanem Bécs és Pozsony együtt vált a fővárossá, illetve Buda szerepköreinek közös utódjává. Ennek következményeként a magyar országos méltóságok nem tudták a címükhöz tartozó feladatokat ellátni, csak a koronázási ünnepségen. Ezért Pálffy Géza „virtuális udvarnak” nevezte ezen az ünnepségen megelevenített régi magyar királyi udvart.

A királykoronázáshoz is köthető a nádorválasztás, hiszen abban a királyság első méltóságának fontos feladat jutott. A 18. század során változás figyelhető meg ennek a betöltésében is. A koronázások alkalmával szükséges volt a nádori méltóság betöltése, hiszen az esztergomi érsek mellett a korona fejre helyezésében ő is részt vett, s kiemelkedő szerepe

volt a ceremónia más elemeiben és lebonyolításában is. Az általam vizsgált korszakban a magyar királyok kétszer neveztek ki királyi helytartót, akik rokonsági kapcsolatuknak köszönhetően az elnyert méltóságot. A 18. század elején a rendek az uralkodó által megnevezett négy, két katolikus és két protestáns jelölt közül választhattak, a század végére már a Habsburg család tagjai közül kiáltottak ki magyar nádort. A jelöltek alapján megállapítható, hogy a király egy számára előnyös névsort állított össze, és ezzel biztosította, hogy az országgyűlésen a politikai érdekei érvényre juthassanak. A nádorválasztás a régi hagyományoknak megfelelően az utolsó nádor, Habsburg István 1847. évi kinevezéséig a diéta keretében történt.

A pompával teli másik ceremónia a királyok bevonulása volt. Ennek elemei is középkori európai mintára vezethetők vissza, amelynek főbb részei az évszázadok során nem változtak. Két elemet, a nemesi bandérium határnál való felvonulását és a városi polgárok díszlövéseit biztonsági okokból eltörölték a Habsburg-ellenes megmozdulásokat követően. Négy állomása volt a Magyar Királyságba és a koronázó-városba, Pozsonyba való megérkezésnek, amelyeknél a királyság egyes csoportjai, az egyetemes rendek, a városi polgárok és az egyházi rend nevében üdvözölték az uralkodót és családját. A német-római császári címet is viselő Habsburg-uralkodók magukkal hozták udvartartásukat, hogy azok is részeseivé váljanak hatalmi reprezentációjuknak. Mind az útvonal díszítése, mind a résztvevők öltözete a szimbolikus kommunikáció részét képezte. Mária Terézia pénzügyi okokból 1751-ben egyszerűsítette a bevonulás ceremóniáját, annak első állomását pedig elhagyta. Szimbolikus jelentőségű, hogy nem a koronázásakor változtatott ezen, amelyet az európai államok is figyelemmel kísértek, és amely a királynőnek is kiváló alkalmat nyújtott politikai erejét megmutatni az osztrák örökösödési háború idején, hanem a későbbi, kisebb visszhangot kiváltó esemény alkalmával. Az országgyűlésen legtöbbször koronázás miatt jelentek meg személyesen az uralkodók, más esetben királyi biztosokat küldtek saját nevükben. Annak ellenére, hogy ők a királyt képviselték, a biztosok bevonulásának ceremóniája egyszerűbb volt, kevesebb állomásból állt. Egyedül az országgyűlés nevében köszöntötték őket a Duna partján, illetve rangsorbeli elhelyezkedésük sem volt az uralkodóéhoz hasonló, ugyanis egyszer köztük és a nádor között precedencia-vita alakult ki, amelyben alul maradtak a nádorral szemben.

A királyt és a biztosokat megillető ceremóniaelemek közötti eltérések a királyi előterjesztések átadásánál figyelhetők meg részletesebben. Az országgyűlés az uralkodó szállására, a királyi vár lovagtermébe vonult a proposíciók átvételére, ellenben a biztosok esetében nekik kellett a diéta épületébe menniük. Szijártó István megfigyelése, hogy a királynak nem volt kijelölt ülőhelye az országgyűlésen, ezt támasztja alá, hogy egyetlenegy ceremóniát sem tartottak a rendeknél, amelynél a magyar király személyesen jelen lett volna. A királyi

előterjesztések jelentették az országgyűlés hivatalos megnyitását, ugyanabban a teremben, ahol az uralkodói audienciák is zajlottak. A királyi proposíciók átnyújtásának rendtartását a bevonulás, a koronázás és a nádorválasztás ceremóniájával együtt vitatták meg Bécsben. A direktóriumot a korábbi változatok figyelembe vételével állították általában össze, majd küldték el az országgyűlésnek, ahol felolvasták és lediktálták a szövegét. Ennek köszönhető, hogy több forrásban is fennmaradt az ott elhangzott beszédekkel együtt. Az országgyűlés bezárását jelentő törvénycikkek átadását azonban kevés naplóban rögzítették, mivel több követ vagy nem maradt a diéta végéig Pozsonyban, vagy nem tartotta feljegyzésre méltónak, nem másolta be az eseményt beszámolójába.

A dolgozatban elemzett beszédekről összegezve elmondható, hogy fő gondolatuk az 1687-ben elfogadott örökjogon való uralkodás, amely mellett hangsúlyt kapott a magyar törvények és kiváltságok megtartása is. A Habsburg uralkodókat a királyság vigasztalóiként tüntették fel, akik az oszmánok általi sanyargatás, a belső viszály és a Rákóczi-féle mozgalom miatti vészterhes időszak után békét teremtettek a királyságban. Az orációkban sok a bibliai citátum, a 18. század elején pedig klasszikus szerzők műveiből származó idézetek is megjelentek. Mária Terézia korától kezdve azonban a beszédek is egyszerűsödtek, kevesebb szimbólumot használtak az orátorok. A szónokok nem csak a bevonuló uralkodót köszöntötték, hanem a vele érkező hitvesét, gyermekeit is. Az uralkodók válaszána teljes szövege csekély számban maradt fenn, inkább kivonatok, főbb gondolatok olvashatók a naplókbán.

Mind a beszédekben, mind a koronázási szertartásban az első magyar király, Szent István képe többször is megjelent. Nem csak uralkodói mintaként és elődként szerepelt, hanem a neki tulajdonított koronázási öltözékek és jelvények által legitimitást és folytonosságot kölcsönzött a Habsburg-uralkodóknak, akiknek politikai tekintélyt nyújtott egy középkori eredetű, régi szokásjoggal rendelkező királyságon való uralom.

A ceremóniák elemzését követően a ceremonális feladatokra kijelölt személyek társadalmon belül elfoglalt helyének, családi kapcsolatainak, illetve kiválasztásuk okainak további vizsgálatával a jövőben a politikai reprezentációról alaposabb képet kaphatunk.

A politikai kommunikáció vizsgálata bebizonyította, hogy az országgyűlési ceremóniák során az abban érdekelték reflektáltak az aktuális politikai viszonyokra, és igyekeztek saját befolyásukat, hatalmukat és tekintélyüket bemutatni, megjeleníteni, amelyhez szimbólumok egész sorát használták fel, a beszédekben megjelenített képektől kezdve saját öltözékük összeállításáig.

IRODALOMJEGYZÉK

Kéziratos források

MAGYARORSZÁG
Budapest

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

Magyar Kancelláriai Levéltár (A szekció)

MNL OL A 39 *Acta generalia 1770–1848.*

MNL OL A 95 *Acta diaetalia 1712–1715.*

Regnicolaris Levéltár (N szekció)

MNL OL N 51 Lad. M. Fasc. Q. 1.cs. *Acta et seriem dominorum ad diaetam anni 1722*

MNL OL N 53 Lad. N. Fasc. BBB No. 1. *Diarium 4. kötet*

MNL OL N 54 *Archivum Regni Diaetae Diarium 5. kötet*

MNL OL N 54 Lad T Fasc CCC 1.cs. f. 7r–8r.

MNL OL N 55 Lad. O. *Littera T. 6. kötet.*

MNL OL P 108 Rep98 Fasc B *Esterházy család hercegi ága 1527–1942*

Országgyűlési Könyvtár, Gyurikovits-gyűjtemény

700.456 *Acta et Diarium Diaetae anni 1764-1765.*

700.462 *Acta Diaetae per Sacram Caeseo Regiam Majestatem Mariam Theresiam Hungariae, Bohemiae, Dalmatiaeque etc. Reginam Anno Millesimo Septingesimo Quinquagesimo primo pro die Decima Octava Mensis Aprilis in Liberam, Regiamque Civitatem Posoniensem Inclutis Statibus et Ordinibus Regni Hungariae indictae ibidemque celebratae: Pro parte Inclutae Universitatis Comitatus Unghvariensis, sub decursu ejusdem Diaetae conscripta et post reditum abinde eidem Universitati fideliter relata per Ablegatos ejusdem Nuncios*

700.467 *Acta seu Diarium Comitiorum Regni Anno Millesimo Septingesimo Quinquagesimo Primo Posonii celebratorum*

700.469 *Acta universa diaetae anno MDCCLI. in Libera Regia[ue] Civitate Posoniensi celebratae*

700.470 *Diarium Diaetae Regni Hungariae 1751*

700.478 *Diarium Diatae Anni 1741. continuatum usque ad Diem 27. July desunt autem Menses Augustus, September, October et respective November*

700.483 *Acta universa generalis Regni Hungariae Partiumq[ue] eidem adnexarum Diaetae pro Die decima septima Mensis Maji in Seriam Secundam Sacri Pentecostes Anni proxime praeteriti millesimi septingentesimi vigesimi Octavi inditae in Liberam Regiam Civitatem Posoni[ensem] et continuative usque ad vigesimam primam recenter evoluti Mensis Novembris Anni praesequenti 1729. celebratae*

700.484 *Diarium Occasione Generalis Regni Hungariae Diaetae in Anno 1728. et 1729. Continuative Celebratae privato Labore, ac Solerti industria confectum*

700.486/1, 2, 3 *Acta diaetalia pro die vigesima mensii junii anni millesimi septingentesimi vigesimi secundi per sacratissimam romanorum imperatoriam ac Germaniae, Hispaniorum, Hungariae ac Bohemiaeque regiam maiestatem Carolum VI in liberam ac regiam civitatem Posoniensem indictae diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis regalibus titulatae dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter status et ordines in tabula absentium locum et sessionem habentem, conscripta*

700.496 *Acta et conclusa universorum dominorum praelatorum, baronum et magnatum, nec non nobilium, regiarumque et liberarum civitatum incltyi regni Hungariae partiumque eidem annexarum in fidelitate sacratissimae suae maiestatis caesareo-regiae constitutorum, sub generali eorundem diaetae per altefatam suam maiestatem sacratissimam in liberam regiamque civitatem suam Posiniensem comitatu nominis eiusdem existenti adiacentem pro 29a februarii anno currenti 1708 indicta et promulgata. Per egregium magistrum Mesko Adamum bene memoratae suae maiestatis sacratissimae consiliarium officii palatinalis protonotarium, et incltyi comitatus Mosoniensis ablegatum in forma diarii connotata et conscripta*

700.498. *Acta diaetae incltyi Regni Hungariae per Sacratissimum Suam Caesareo Regiam Majestatem Josephum imum. Romanorum Imperatorem ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae Croatiae, et Sclavoniae Regem Posonium in Diem 29m Februarii Anni 1708 indictae Annisque 1709 et 1710 continuatae eapost vero interventae altefatae suae Majestatis Sacratissimae morte per Sacratissimam Suam Caesareo Regiam Majestatem Carolum Vitum Qua successorem Anno 1712. pro Dominica in albis itidem posonium continuative indictae ob erumpentem nihilominus Pestis Luem interruptae ac proinde in diem 8^m Septembris Anni 1714. noviter Posonium indictae et Anno 1715. ibidem terminatae*

700.499-II,III, IV. *Diarium Diaetale II^{dum} Mecsérianum anno 1708. a die 3^a Mart.–25.^{am} Junii item 1709. a die 17^a Mart.–13^{am} Aug. deductum*

700.500 *Diarium diaetae anni 1708 a 7. martii usque 27. maii, anni 1712 a 2. maii – 4. augusti, 1714 17. septembris 13. decembris, anni 1715 m. jan. per deputatos comitatus*

Bihariensis concinnatum per Georgium Gyurikovits descriptum. – Diarium diaetae anno 1708 Posonii celebratae per deputatos comitatus Bihariensis Georgium Csipkés Komáromi ordinarium vice comitem, Adamum Bakay ordinarium juratum notarium concinnatum, et eidem comitatui relatum

700.502 *Acta publica diaetae coronationis in diem 3am Aprilis 1712. indictae et die 17a November dissolutae vigilantissima industria ac sumtibus Georgii Gyurikovits collecta*

700.503 *Acta diaetarium 1712-1715*

700.527 *Diarium et Acta comitorum Inclyti Regni Hungariae anno 1687 Posonii celebratorum*

700.663 *Acta et Diarium Diaetae anni 1722-1723*

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár

Fol. Hung. 1050 *Országgyűlési Diarium 1723. évi Majus 2^{tól} Junius 19^{is} és 1724. évi September 27^{től}*

Quart. Lat. 377 *Acta comitorum Soproniensium anni 1681*

Quart. Lat. 378 *Acta Diaetalia Diaetae Regni Hungariae Posonii occasione gloriosae Coronationis in Regem Hungariae Invictissimi Imperatoris Caroli VI. Anno 1712 die 22. Maji feliciter peractae*

Quart. Lat. 401 *Diarium Diaetae anni 1741*

Quart. Lat. 2227. *Acta Diaetae anno 1708. Posonii celebratae*

Fol. Lat. 102/2 *Martini Georgii Kovachich Senquiciensis Collectio diariorum diaetalium. 1647, 1655, 1659, 1687*

Fol. Lat. 528 *Scripta varia diaetas an. 1655, 1687, 1704, 1708, 1710, 1705, 1723, 1729, 1765, 1791*

Fol. Lat. 540 *Acta Diaetae Posoniensis anni 1687-1688*

Fol. Lat. 546 *Acta Diaetalia Anni 1722 et 1723. Posonyii celebratorum comitorum occasione, per me Paulum Lanyi eotum Inclyti Comitatus Gömöriensis cum domino vice comite Georgio Nébest expeditur Ablegtaus conscripta*

Fol. Lat. 560 *Acta Diaetalia annorum 1708-1712 et 1715. per Deputatos comitatus Bihar cum diario itineris*

Fol. Lat. 562 *Acta Diaetalia 1722-1723*

Fol. Lat. 563. *Diarium Conventus Onodiensis*

Fol. Lat. 564 *Diarium et Acta Diaetae Posoniensis ab anno 1708 usque 1715 interrupte perdurantibus sessiones 28. 32. 42. 57. exhibens et gravamina*

Fol. Lat. 565 *Actorum Diaetalium Vol. I-II. 1714-1715*

Fol. Lat. 566 *Acta Diaetalia 1722-1723*

Fol. Lat. 568 *Acta comitorum Posoniensium pro die decima septima mensis may anno qVo InMICas sIbI pLelaDes oatIens LVXerat Pannonla, indictorum, un stylum redacta, dieque mensis 22da publice dictam coepta, ut sequitur. 1728*

Fol. Lat. 569 *Diarium Inclytae Regni Hungariae Generalium Comitiorum in Libera Regiaeque Civitate Posoniensi die 17ma Maii Anno 1728 celebratorum per Inclytos Status et Ordines confectum*

Fol. Lat. 572 *Acta Diaetae Anni 1728 et 1729*

Fol. Lat. 573 *Acta Diaetae Anni 1728. et 1729. in Libera Regiaque – Civitate Posoniensi celebratae, per Adamum Marossy, spectabilis ac Pris Domini Ladislai Kazy Inclytus Comitatus Barsiensis Vicecomitis Ordinarii, ac ad praerecensitas Generales Regni Comitias Ablegati nuncii Amanuensem, sub decursu praementionatae Regni Hungariae Diaetae conscripta*

Fol. Lat. 574 *Diarium Diaetae Anni 1728*

Fol. Lat. 575 *Acta Diaetalia 1728-1729*

Fol. Lat. 587 *Acta Generalium Comitiorum sub decursu Annorum 1714. et 1715, interventa. Per Deputatum Comitatus Liptoviensis concinnati diarii Pars exigua incompleta*

Fol. Lat. 589 *Acta et diarium diaetae annorum 1708-1709*

Fol. Lat. 590 *Diarium diaetale conventuale negocium religionis evangelicae orthodoxae anno 1708. et subsequentis [-1715.] Posonii exantlatum concernens ex commissione et voluntate inclytorum statuum et ordinum fidelium evangelicorum conscriptum, et ... dictatum a Ferdinando Dobner reipublicae Soproniensis ... senatore seniore, ablegato ejusdem conventus assessore*

Fol. Lat. 596 *Acta Diaetalia anni 1741 in Generalibus Regni Hungariae Comitiis publice dictata. Diarium diaetae anni 1741 [...]*

Fol. Lat. 597 *Diarium Diaetae Anni 1741. per Suam Majestatem Sacratissimam Mariam Theresiam Dei Gratia Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae ac Sclavoniae Regniam Archiducem Austriae Magnam Ducem Hetrüsiae in Liberam et Regiam Civitatem Posoniensem pro die 14a Mensis Maji indictae*

Fol. Lat. 598 *Diarium complectens Acta Diaetae anni 1741. conscriptum calamo egregi Ladislai Bogády de Baranja*

Fol. Lat. 601 *Diarium a privato quopiam confectum a 17ª Maii usque 22^{am} 1728*

Fol. Lat. 602 *Diarium Diaetae anni 1741 cum actis universis ex parte Aulae suae Majestatis regiae et inclitorum Statuum et Ordinum Regni Hungariae ad Generalem ejusdem Regni concursum Posonii congregatorum publice dictatis*

Fol. Lat. 606 *Acta Diaetalia in Libera Regiaque Civitate Posoniensi tempore Comitiorum Regni Hungariae Anno 1741. celebratorum*

Fol. Lat. 607 *Diarium Diaetae anni 1741 per Suam Majestatem Sacratissimam Mariam Theresiam Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae ac Sclavoniae Reginam Archi-ducem Austriae Magnam Ducem Hetruriae etc. etc. In Liberam et Regiam civitatem Posoniensem pro die 14. Mensis May indictae*

Fol. Lat. 608 *Diarium Generalis Diaetae Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum per Sacram Majestatem Suam Mariam Theresiam Dei Gratia Hungariae Bohemiae Dalmatiae Croatiae Sclavoniaeque Reginam Archi-Ducem Austriae Nuptam Ducem Lotharingiae ac Bazzi Magnam Ducem Hetenriae etc. Dominam Dominam Nostram Clementissimam in Liberam Regiamque Civitatem Posoniensem pro Dominica exaudi seu die decima quarta mensis May Anno Domini Millesimo Septingentesimo quadragesimo primo, indictae*

Fol. Lat. 609 *Diarium Diaetae Posoniensis anni 1741*

Fol. Lat. 612. *Diarium Diaetae anni 1741 per Suam Majestatem Sacratissimam Mariam Theresiam, Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae Reginam Archiducem Austriae, Magnam Ducem Hetruriae in Liberam ac Regiam civitatem Posoniensem pro die 14 mensis May indictae*

Fol. Lat. 613 *Diarium comitiorum a. 1751*

Fol. Lat. 616 *Diarium et acta diaetalia sub decursu generalium incliti regni Hungariae comitiorum a die 18a mensis Aprilis, usque ad 23ium Augusti anni 1751 in Libera, Regiaque civitate Posoniensi continuative celebratorum*

Fol. Lat. 617 *Diarium Diaetae pro dominica in albis in diem 18am Aprilis incidente anno 1751 Posonium publicata*

Fol. Lat. 621 *Acta Diaetalis anni 1751.*

Fol. Lat. 623 *Diarium diaetale cum actis ex parte aulae suae majestatis caesareo-regiae et inclitorum statuum et ordinum regni hungariae ac generalem ejusdem regni concursum Posonii congregatorum publice dictatis Posonii anno quo apeX PetrosI MontIs a BattyIan VlrVte LUDOVICI eXaLtatVs*

Fol. Lat. 632 *Acta Diaetae anni 1751*

Fol. Lat. 3342 *Diarium et acta comitiorum anni 1687*

Fol. Lat. 3357 *Acta Generalium Regni Hungariae Comitiorum pro Feria octava sacri Penthecostet, in diem decimum septimum mensis May Anni 1728 incidente per Suam Sacratissimam Caesareo Regia Majestatem Posonium Clementissime indictorum et die vigesima prima Novembri Anni 1729 conclusorum*

Fol. Lat. 3510 *Diarium Diaetae Posoniensis anno 1751 celebratae per Danielem Lehoczky I. Comitatus Békés ablegatum concinnatum*

Fol. Lat. 3726 *Diarium. Actorum occasione celebratae generalis Regni Hungariae et Partium eidem annexarum Diaetae in diem 29^{am} mensis Februarii 1708. Posonium indicta in Domo Regnicolarum, Publicis nempe statuum et ordinum sessionibus dictim conscriptum*

Fol. Lat. 3841 *Diarium et Acta comitiorum I. Regni Hungariae anno MDCLXXXVII Posonii celebratorum*

Fol. Lat. 3842 *Acta generalis Regni Hungariae Diaetae per sacratissimam romanorum Imperatoriam ac Germaniae Hispaniarum Hungariae Bohemiaque Regiam Majestetm Carolum VI. Dominum Dominum clementissimum pro die decima septima menseis Maii Anni 1728. in Liberam Regiamque Civitatem suam Posoniensem indictae, et die 22^a Novembris Anni 1729*

Fol. Lat. 3910 *Acta diaetae Posoniensis Anni 1741 cum diario*

Fol. Lat. 4045 *Acta generalis diaetae inclyti Regni Hungariae, partiumque eidem annexarum statibus et ordinibus pro dominica exaudi, seu die 14ta mensis maii anni 1741. in Liberam Regiamque Civitatem Posoniensem indictae ibidemque celebratae ...29na mensis octobris anni suprascripti*

Esztergom

Esztergomi Prímási Levéltár

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 371

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 800

Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 801

AUSZTRIA

Bécs

Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Länderabteilungen (1123–1850)

Ungarische Akten 407-2 *Krönung Maria Theresias 1741*

ÖStA HHStA

Hofarchiv, Obersthofmeisteramt Hofzeremonielldepartement (1562-1918) (OmeA)

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot) Bd. 4. 1681–1691.

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot), Bd. 7 1710–1712.

Zeremonialprotokoll (ZA-Prot), Bd. 18 1741 – 1742.

Hofarchiv, Obersthofmeisteramt Hofzeremonielldepartement (1562-1918) (OMeA)

Ältere Zeremonialakten (ÄZA), Kt. 15.

Krönung von Josef I. zum König von Ungarn in Preßburg und Ungarischer Landtag (1687.09.09–1688.01.25)

Überführung der ungarischen Krone von Wien nach Preßburg (1687.11.05)

Ältere Zeremonialakten (ÄZA), Kt. 24.

Krönung Karls VI. und Kaiserin Elisabeth Christine zu Preßburg (1712)

Ältere Zeremonialakten (ÄZA), Kt. 30.

Gutachten der Hofkonferenz betreffend die Reise des Kaisers nach Preßburg (1722.06.04-1722.07.06)

Berichte zum Preßburger Landtag, über die Abhaltung desselben und die daselbst gehaltenen Reden (1722.07.07–1722.07.18)

Direktorium für den Obersthofmeister, Oberstkämmerer, Oberstallmeister was sie wegen des Preßburger Landtags zu tun hätten (1722.06.20)

Ältere Zeremonialakten (ÄZA), Kt. 40.

Krönung Maria Theresias zur Königin von Ungarn in Preßburg (1741.05.14–1741.06.25)

Reise Maria Theresias von Wolfstal nach Preßburg, Einzug daselbst und Wahl Palffys zum Palatin (1741.06.20–1741.06.22)

Ältere Zeremonialakten (ÄZA), Kt. 48.

Reise Maria Theresias, Franz I. und der jungen Erzherzöge nach Preßburg, Einzug daselbst, Palatinswahl und Landtagsproposition (1751.01.11–1751.10.10)

Ältere Zeremonialakten (ÄZA), Kt. 64.

Zeremoniell beim ungarischen Landtag in Preßburg (1764)

Handschriftensammlung (HS) B 92 (Böhm 283) *Georg Bernáth: Acta Comitiorum Regni Hungariae et Partium Jurisdictioni Sacrae Praedicti Regni Coronae adnexorum, Posonii Anno 1751 celebratorum*

Ser. n. 2712 *Diarium Diaetae Poseniensis 1708–1709*

Ser. n. 2713-2714 *Acta Diaetalia pro die 20ma Mensis Junii Anni 1722. Per sacratissimam romanorum Imperatoriam ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae, Bohemiaeque u. Regiam Majestatem Carolum VI. in Liberam ac Regiam Civitatem Poseniensem indictae Diaetae per nobilem Paulum Prileczky in subinsertis Regalibus Titulatae Dominae principissae ad hanc diaetam ablegatum, inter status et ordines in Tabula absentium, locum et sessionem habentem, conscripta. Bd. I-II.*

Ser. n. 2715 *Diarium cum subannexis Actis Diaetae anni 1741*

Ser. n. 2716 *Acta Diaetae Inclyti Regni Hungariae Anni 1751*

Ser. n. 2717-2719 *Acta comitorum Regni Hungariae Anni M.DCC.LXIV. Bd. I-III.*

NÉMETORSZÁG

Köln

Köln, Dombibliothek

Codex 139 *Pontificale ecclesiae Coloniensis* http://www.ceec.uni-koeln.de/ceec-cgi/kleioc/0010/exec/pagesma/%22kn28-0139_072.jpg%22/segment/%22body%22 (utolsó

letöltés: 2016. október 16.)

SPANYOLORSZÁG

Madrid

Archivo Histórico Nacional, Madrid

Estado, libro 614. *Acta Diaetae Poseniensis Hungaricae de Anno 1751 ab 18. Aprilis usque ad 27. Augusti durantis*

Kiadott források

Acta et observata

Acta et observata penes diaetam Hungaricam Posenii celebratam, item coronationem domini Caroli VI ibidem peractam anno 1712. per patrem Engelbertum Hermann professum Velehradensem, qua plenipotentiatum ablegatum reverendissimi domini Floriani abbatis. In: *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével.* Szerk. Forgó András. Pannonhalma–Veszprém, 2013. 179–272.

A korona kilenc évszázada

A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról. Szerk. Katona Tamás. Bp., 1979.

A koronázási jelvények okmányai

A koronázási jelvények okmányai. Szerk. Szvitek Róbert József, Tóth Endre Bibliotheca Humanitatis Historica. Bp. 2003.

Az ónodi országgyűlés naplója

Az 1707-i ónodi országgyűlés egy kiadatlan naplója. Kiad: Áldásy Antal. *Történelmi Tár* 1895. 524–530.

AH

Analecta hymnica medii aevi. Ed.: von G.M. Dreves–C. Blume–H.M. Bannister. Leipzig, 1886–1922.

Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről

Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről 1707. közl.: Thaly Kálmán. *Történelmi naplók 1663-1719.* (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XXVII.) 123–174.

Bártfa város követeinek naplója

Bártfa város követeinek naplója. In: *Rákóczi Tükör 2.* Szerk. Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1973. 319–341.

Bonfini: Rerum Ungaricarum decades

Bonfini, Antonio: *Rerum Ungaricarum decades.* Ed. Fógel József, Iványi Béla, Juhász László. Teubner, Lipsiae, 1936–1976.

Bonfini: A magyar történelem tizedei

Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei.* Ford: Kulcsár Péter. Bp. 1995.

Bullarum diplomatum

Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Tauriensis editio: locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a S. Leone Magno usque ad praesens. 3. A Lucio III (an. MCLXXXI) ad Clementem IV (an. MCCLXVIII). Ed. Tomassetti, Aloysius, Gaude, Francesco. Augustae Taurinorum, 1858.

CIH

Corpus Iuris Hungarici - Magyar Törvénytar 1657-1740, szerk. Márkus Dezső, Bp., 1900.

Corpus Iuris Hungarici - Magyar Törvénytar 1526-1608, szerk. Márkus Dezső, Bp., 1899.

Conringii de praecipuis negotiis

Hermanni Conringii de praecipuis negotiis in comitiis imperii Germanici olim et hodiernum tractari soiitis exercitatio. Lipsiae: Jo. Christ. Langenhemium; 1741. (http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ11951550X).

Decsy: Magyar szent koronának

Decsy Sámuel: *A magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája.* 1792. (reprint: Bp., 2009).

Diarium conventus onodiensis

Diarium conventus onodiensis. In: *Rákóczi Tükör 2.* Szerk. Köpeczi Béla, R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1973. 313–319.

Egy portugál szemtanú tudósítása

Egy portugál szemtanú tudósítása I. József 1687. évi koronázásáról. közli Bán Péter. *Levéltári Szemle* 1985. (35. évf.) 1. sz. 56–62.

Erdődy Sándor naplója

Erdődy Sándor, Vas megyei főispán naplója a pozsonyi országgyűlésről. *Történelmi Tár* 1896, 385–400. Ez alapján került kiadásra: *Rákóczi Tükör. Naplók, jelentések, emlékiratok a Rákóczi-szabadságharcról.* II. (Milleniumi magyar történelem, Források). Ed.: Köpeczi Béla–R. Várkonyi Ágnes. Bp., 2004. 338–349.

Goethe: Életemből

Goethe, Johann Wolfgang: *Életemből. Költészet és valóság.* Ford. Szöllősy Klára. Bp. 1965.

Katona: A kalocsai érseki

Katona István: *A kalocsai érseki egyház története.* Ford. Takács József. Kalocsa, 2003.

Kolinovics: Nova Ungariae periodus

Kolinovics Gabriel: *Nova Ungariae periodus, anno primo gyneaco-cratiae Austriacae inchoata.* Ed. Martinus Georgius Kovachich. Budae, 1790.

Kottanner Jánosné emlékirata

A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata 1439–1440. Közread.: Mollay Károly. Bp. 1979.

Kovachich: Solennia

Kovachich Márton György, *Solennia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principium utriusque sexus, qui ex augusta stirpe Habspurgo-Austriaca sacra corona apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimiti sunt,* Pestini, Typis Matthiae Trattner, 1790.

Langland: The vision

Langland, William: *The vision and the creed of Piers Ploughman*. London, Pickering, 1842. http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ181706406 (utolsó letöltés: 2016. szeptember 3.).

Lányi naplója I-II.

Lányi Pál gömöri alispán naplója az 1712. évi országgyűlésről, kiad. Thury Etele, I. *Történelmi Tár* 4(1903), 395–413. II. *Történelmi Tár* 5(1904), 1–34.

Lundorp: *Der römischen kayserlichen Majestät und dess Heiligen römischen Reichs Geist- und Weltlicher Stände, Chur- und Fürsten, Grafen, Herren und Städte Acta publica und schriftliche Handlungen ...*, Franckfurt am Mayn, 1668. 262–264.

https://books.google.hu/books?id=d_ILAAAcAAJ&pg=RA2-PA528&lpg=RA2-PA528&dq=Der+r%C3%B6mischen+kayserlichen+Majest%C3%A4t+und+dess+Heiligen+r%C3%B6mischen+Reichs+Geist-+und+Weltlicher+St%C3%A4nde,+Chur-+und+F%C3%BCrsten,+Grafen,+Herren+und+St%C3%A4dte+Acta+publica&source=bl&ots=ZwvQjDf4iq&sig=pEMCEPcxKJLxB6_cJE99XBsgCj4&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwi2neHdvP3OAhXCOxoKHf83DjUQ6AEIHjAA#v=onepage&q&f=false (utolsó letöltés: 2016. szeptember 7.).

Magyar Országgyűlési Emlékek

Magyar Országgyűlési Emlékek I-XI. Szerk.: Fraknói Vilmos, Bp., 1874–1899.

Mozjer: II. Rudolf cseh királlyá koronázása

Mojzer Anna: II. Rudolf magyar király cseh királlyá koronázása. Kéziratok követjelentés a portugál királyi ház iratai között. *Művészettörténeti Értesítő* 45(1996)1–2, 100–106.

Nova Posoniensia 1722. július 8.

Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neo-vulgata alapján, Bp., Szent Jeromos Bibliatársulat, 1999.

Perényi Imre diáriuma

Perényi Imre diáriuma. Közli: Komáromy András. *Történelmi tár* 1. sorozat, 1895. 145–156.

Pontificale Romanum

Pontificale Romanum Clementis VIII. ac Urbani VIII. auctoritate recognitum et ad plurimum usum, in commodiorem formam redactum. Venetiis, 1722.

Révay: De sacrae coronae regni Hungariae ortu

Révay Péter: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, brevis commentarius. Ad nostra usque tempora continuatus. Petri de Rewa, comitis comitatus de Turocz.* Tyrnaviae, Typis Academicis per Leopoldum Berger, 1732.

Spartianus: Severus

Aelianus Spartianus: Severus. In: *Scriptores Historiae Augustae*. Vol. I. Ed: Ernestus Hohl. Teubner, Lipsiae, 1955.

Syracusus: Divus Aurelianus

Flavius Vopiscus Syracusus: Divus Aurelianus. In: *Scriptores Historiae Augustae*. Vol. II. Ed: Ernestus Hohl. Teubner, Lipsiae, 1965.

Széchényi György levele Ebergényi Lászlóhoz

Gróf Széchényi György levelei báró Ebergényi Lászlóhoz, 1697-1724. I-II. Szerk. Bártfai Szabó László. Bp., 1929.

Szentivány: Curiosiora et selectiora

Szentiványi Márton: *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea decadis secundae pars prima.* Tyrnaviae, Typis Academicis, 1691.

Felhasznált irodalom

Altmann–Biczó–Buzás–Horváth–Kovács–Siklósi–Végh: *Medium regni*

Altmann Julianna–Biczó Piroska–Buzás Gergely–Horváth István–Kovács Annamária/Siklósi Gyula–Végh András: *Medium regni. Középkori magyar királyi székhelyek.* Bp., 2004.

A Magyar Országgyűlési Emlékek forrásközlési szabályzata

A Magyar Országgyűlési Emlékek sorozat 1607–1790 közti részének szerkesztési és forrásközlési szabályzata. *Századok* 108(1974) 2.sz. 436–475.

Bahlcke: A magyar püspöki kar

Bahlcke, Johannes: *A magyar püspöki kar és a Habsburg Monarchia. Együttműködéstől a konfrontációig (1686–1790).* Bp., 2013.

Bakács: Franz Stephan

Bakács Bernadette: Franz Stephan von Lothringen als Ungarns Statthalter 1732-1741. In: *Maria Theresia als Königin von Ungarn.* Hr. Gerda Mraz. Eisenstadt, 1984. (Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte 10.) 27-36.

Barcsay: Herrschaftsantritt im Ungarn

Barcsay Ákos: *Herrschaftsantritt im Ungarn des 18. Jahrhunderts. Studien zum Verhältnis zwischen Krongewalt und Ständetum im Zeitalter des Absolutismus*. St. Katharinen, 2002.

Bartoniek: Magyar királyáavatás

Bartoniek Emma: A magyar királyáavatáshoz. *Századok* 57(1923) 7-10.sz. 245-304.

Bartoniek: Magyar királykoronázások

Bartoniek Emma: *A magyar királykoronázások története*. Bp., 1939, cop. 1987.

Beke Margit (szerk.): *Esztergomi érsekek. 1001–2003*. Szent István Társulat, Bp., 2003.

Benda: A Magyar Országgyűlési Emlékek

Benda Kálmán: A Magyar Országgyűlési Emlékek. Beszámoló egy forráskiadványsorozat munkálatairól. *Történelmi Szemle* 17(1974) 4.sz. 650–655.

Benda–Fügedi: A magyar korona regénye

Benda Kálmán – Fügedi Erik: *A magyar korona regénye*. Bp., 1979.

Bérenger–Kecskeméti: Országgyűlés

Bérenger, Jean –Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*. Napvilág Kiadó, Bp., 2008.

Bónis: Die ungarische Stände

Bónis György: *Die ungarische Stände in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Ständische Vertretungen in Europe im 17. und 18. Jahrhundert*. Hrsg. Dietrich Gerhard. Göttingen, 1969.

Cerutti: Norma és gyakorlat

Cerutti, Simona: Norma és gyakorlat, avagy szembeállításuk jogosságáról. In: *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Szerk. Czoch Gábor, Sonkoly Gábor. Debrecen, 2000. 151–168.

Diemand: Das Zeremoniell der Kaiserkrönung

Diemand, Anton: *Das Zeremoniell der Kaiserkrönung von Otto I. bis Friedrich II*. München, 1894, reprint: Salzwasser Verlag, 2013.

https://books.google.hu/books?id=qatwxWLw5P4C&pg=PA5&lpg=PA5&dq=Anton+Diemand:+Das+Zeremoniell+der+Kaiserkr%C3%B6nung+von+Otto+I.+bis+Friedrich+II.+M%C3%BCnchen&source=bl&ots=Fakj8Avfkn&sig=6iXRe_y0IMxAz6Lhx5FVokXCvBo&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKEwiZ-eS5nN_PAhWJDZoKHSK5D9gQ6AEIIDAB#v=onepage&q=Deus%20pater%20aeternae%20gloriae&f=false (utolsó letöltés: 2016. október 16.).

Dotzauer: Anrufung und Messe I

Dotzauer, Winfried: Anrufung und Messe zum Heiligen Geist bei Königswahl und Reichstagen in Mittelalter und Früher Neuzeit. I. *Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte*. 33. évf. (1981) 11–44.

Dotzauer: Anrufung und Messe II

Dotzauer, Winfried: Anrufung und Messe zum Heiligen Geist bei Königswahl und Reichstagen in Mittelalter und Früher Neuzeit. II. *Archiv für Mittelrheinische Kirchengeschichte*. 34. évf. (1982) 11–36.

Eckhart: A praecedentia kérdése

Eckhart Ferenc (1941): A praecedentia kérdése a magyar rendi országgyűléseken. In: *Notter Antal Emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről*. Szerk. Angyal Pál, Baranyai Jusztin, Móra Mihály. Bp., 1941. 172–180.

Ember: Az országgyűlések

Ember Győző: Az országgyűlések. In: *Magyarország története 1686–1790*. Főszerk. Ember Győző és Heckenast Gusztáv. Bp., 1989 (Magyarország története 4/1–2). 391–437.

Fallenbüchl: A Szepesi Kamara tisztviselői

Fallenbüchl Zoltán: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. *Levéltári Közlemények* 38(1967) 2. sz. 193–236.

Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai

Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főméltóságai: az udvari méltóságok archontológiája*. Bp., 1988.

Forgó: Szerzetesség és politikai kultúra

Forgó András: *Szerzetesség és politikai kultúra a 18. századi Magyarországon*. Habilitációs dolgozat. Bp., 2013.

Forgó: Zu den Möglichkeiten

Forgó András: Zu den Möglichkeiten und Grenzen ständisch-politischer Handlungsfähigkeit: Das Beispiel des Herrschaftsantritts Karls VI. im Königreich Ungarn. In: *Wiener Archivforschungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas*. Szerk. Zsuzsanna Peres, Zsuzsanna Cziráki, Anna Fundárková, Orsolya Manhercz, Márta Vajnági. Wien: Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien; Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, 2014. 263–270.

Forgó: Az egyházi rend

Forgó András: Az egyházi rend a szatmári megegyezés utáni országos politikában. In: *Az 1712. évi pozsonyi diéta egy ciszterci szerzetes szemével*. Szerk. Forgó András. Pannonhalma–Veszprém, 2013. 7–63.

Forgó: Esterházy Imre

Forgó András: Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: *"Fényes palotákban, ékes kőfalokban": Tanulmányok az Esterházy családról.* Szerk. Maczák Ibolya. Bp., 2009. 65–86.

Forgó: A politikai kultúrtörténete

Forgó András: A politika kultúrtörténete. Egy „német” elmélet vitája és annak tanulságai. *Világtörténet* 34(2012) 3-4. sz. 171–186.

Fraknói: Habsburg-ház trónöröklési

Fraknói Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen.* Bp., 1922.

Fukári: Felső-Magyarországi főúri családok

Fukári Valéria: *Felső-Magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonai. 16–19. század.* Pozsony, Kalligram Kiadó, 2008.

Fügedi: Uram, királyom

Fügedi Erik: *Uram, királyom...* Bp., 1974.

Fügedi: A magyar királykoronázás rendje

Fügedi Erik: A magyar király koronázásának rendje a középkorban. In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk. Székely György. Bp., 1984. 255–273.

G. Etényi: A császári udvar nyilvánosságpolitikája

G. Etényi Nóra: A császári udvar nyilvánosságpolitikája I. József magyar királlyá koronázásakor. *Történelmi Szemle* 54(2012) 4. sz. 543–576.

Gerics: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo

Gerics József: Az úgynevezett Egbert (Dunstan)-ordo alkalmazásáról a XI. századi Magyarországon (Salamon koronázásának előadása a krónikákban). In: *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk. Székely György. Bp., 1984. 243–254.

Gyurikovits gyűjteménye

Gyurikovits gyűjteménye. *Századok* 6(1872) 7. sz. 496.

Hahner: Régi rend

Hahner Péter: *Régi rend alkonya. Egyetemes történet 1648–1815.* Bp., 2006.

Hajnal: Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés

Hajnal István: *Az 1642. évi meghiúsult országgyűlés időszaka.* Bp., 1930.

Hegedüs: A költői mesterség

Hegedüs Géza: *A költői mesterség. Bevezetés a magyar verstanba.* Bp., 1959.

Holčík: Pozsonyi koronázási ünnepségek

Holčik, Štefan: *Pozsonyi koronázási ünnepségek 1563–1830*. Pozsony, 1988.

Horváth: Latin verses emlékeink

ifj. Horváth János: Legrégibb magyarországi latin verses emlékeink. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1956 1.sz. 1–19.

Horváth Mihály kisebb munkái

Horváth Mihály kisebb történelmi munkái. I. kötet. Pest, 1868.

Ipolyi: A magyar szent korona

Ipolyi Arnold: *A magyar szent korona és a koronázási jelvények története és műleírása*. Bp., 1886.

Kalmár: 1708. évi pozsonyi országgyűlés

Kalmár János: Adalékok az 1708. évi pozsonyi országgyűlés megnyitásának körülményeihez. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Szerk.: Dobszay Tamás, Forgó András, ifj. Bertényi Iván, Pálffy Géza, Rácz György, Szijártó M. István. Országgyűlés Hivatala, 2013. 210–218.

Kalmár: Ahnen als Vorbilder

Kalmár János: Ahnen als Vorbilder: Der vom späteren Kaiser Karl VI. in seinen Jugendjahren verfasste Kanon der Herrschertugenden. In: *Adel im „langen“ 18. Jahrhundert*. Hrsg. Gabriele Haug-Moritz, Hans Peter Hye, Marlies Raffler. Wien, 2009. 43–60.

Kalmár: Királyné-koronázás

Kalmár János: Királyné-koronázás Pozsonyban 1714-ben. In: *Idővel paloták...: Magyar udvari kultúra a 16-17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Bp., 2005. 215–231.

Kalmár János: III. Károly és Magyarország 1711-ben. *Levéltári Szemle* 1989/4. 44–50.

Kalmár: Ein Fürstenspiegel

Kalmár János: Ein Fürstenspiegel für den künftigen Kaiser Karl VI. In: *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Szerk. Kalmár János. ELTE BTK, Bp., 1997. 121–128.

Koltai: Esterházy II. Imre

Koltai András: Esterházy II. Imre. In *Esztergomi érsekek. 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp., 2003. 333.

Kökényesi: A női Szolón

Kökényesi Zsolt: "A női Szolón", avagy Mária Terézia uralkodói képe a halotti beszédekben. In: *KoraiújkorÁSZ. Koraiújkor-történettel foglalkozó doktoranduszok tanulmányai*. Szerk. Kádár Zsófia, Kökényesi Zsolt, Mitropulos Anna Diána. Bp., 2014. 119–144.

Kulcsár: II. József utazásai

Kulcsár Krisztina: *II. József utazásai Magyarországon, Erdélyben, Szlavóniában és a Temesi Bánságban 1768–1773*. Gondolat-Magyar Országos Levéltár, Bp., 2004.

Kulcsár: A helytartói státus

Kulcsár Krisztina: A helytartói státus. Albert szász herceg (1738–1822) kinevezése és évtizedei Magyarországon. *Aetas: Történettudományi folyóirat*, 17(2002) 1. sz. 51–66.

Lakatos: Keresztély Ágost

Lakatos Adél: Sachsen-Zeitz-i Keresztély Ágost. In: *Esztergomi érsekek. 1001–2003*. Szerk. Beke Margit. Bp., 2003. 330.

Lampen: Das Stadttor

Lampen, Angelika: Das Stadttor als Bühne. Architektur und Zeremoniell. In: *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*. Hg. Peter Johanek, Angelika Lampen. Wien, 2009. 1–36.

Lauf: Egy szerzetes író

Lauf Judit: Egy szerzetes író kolostori élete. Újfalusi Judit a nagyszombati klarissza kolostorban. In: *Makulátlan tükör. Tanulmányok a Makula nélkül való tükör című kegyességi műről*. Szerk. Maczák Ibolya. Bp., MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2016. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 13), 15–24.

Lauter: „Modus observandus...”

Lauter Éva: „Modus observandus...” A 17. századi magyar nádorválasztások rendje. In: *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó. Bp., L’Harmattan Kiadó, 2008. 187–206.

Madzsar: Vitam et sanguinem

Madzsar Imre: Vitam et sanguinem. *Századok* 1921–1922. 6-8. sz. 600–603.

Magyar Katolikus Lexikon

Magyar Katolikus Lexikon I–XVI. Főszerk. Diós István. Bp., 1993–2014.

Marczali: Magyarország története

Marczali Henrik: *Magyarország története III. Károlytól a Bécsi Congressusig (1711–1815)*. Bp., 1898. (Magyarország története 8. Szerk. Szilágyi Sándor),

Matsche: Die Kunst im Dienst

Matsche, Franz: *Die Kunst im Dienst der Staatsidee Kaiser Karl VI. Ikonographie, Ikonologie und Programmatik des „Kaiserstils“*. Berlin/New York, 1981.

Nagy: Magyarország családai

Nagy Iván: *Magyarország családai. Czímerekkel és nemzékrendi táblákkal.* 4. köt. 1858.

Nagy: Rendi ellenzék és kormánypárt

Nagy János: Rendi ellenzék és kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen – Egy nádorválasztás margójára. In: *Helytállás. Tanulmányok a XII. Eötvös Konferencia történeti üléséről.* Szerk. László Gábor, Toronyi Alexandra. Bp., Eötvös Collegium Történész Műhely, 2012. (Acta Historica Collegii de Iosepho Eötvös nominati – Series 1., Nr. 3.) 333–341.

Németh-Hegyí: Görög-római történelem

Németh György-Hegyí W. György: *Görög-római történelem.* Bp. Osiris Kiadó, 2011.

Ortvay: Pozsony város

Ortvay Tivadar: *Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben.* Pozsony 1905. reprint: Bp., 1991.

Pálffy: Küzdelem a koronázás jogáért

Pálffy Géza: Küzdelem a király- és királyné-koronázás jogáért a kora újkori Magyarországon. In: *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon.* Szerk. Báthory Orsolya, Kónya Franciska. Bp., 2016. 299–314.

Pálffy: A magyar országgyűlés helyszínei

Pálffy Géza: A magyar országgyűlés helyszínei a 16–17. században: A szimbolikus politikai kommunikáció kora újkori történetéhez. In: *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon: A kezdetektől 1918-ig.* Szerk. Dobszay Tamás, Forgó András, Ifj Bertényi Iván, Pálffy Géza, Rácz György, Szijártó M. István. Bp., 2013. 65–87.

Pálffy: A Magyar Királyság új fővárosa

Pálffy Géza: A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században. *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 20(2013) 1. sz. 3–76.

Pálffy: Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia

Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Bp., 2010.

Pálffy: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói

Pálffy Géza: A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16-17. században. In: *„Ez világ mint egy kert...” Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére.* Szerk. Bubryák Orsolya. Bp., 2010. 17–52.

Pálffy: Nádasdy Tamás (=Pálffy 2009)

Pálffy Géza: Nádasdy Tamás nádor a magyar királyok koronázási szertartásáról (1561). In: *Szolgálatomat ajánlom a 60 éves Jankovics Józsefnek.* Szerk. Császtvay Tünde, Nyerges Judit. Bp., 2009. 305–310.

Pálffy: A magyar tanácsosok javaslata

Pálffy Géza: A magyar királykoronázások történetének eddig ismeretlen alapforrása: a magyar tanácsosok 1561. évi javaslata a koronázások pozsonyi szertartásrendjéről. In: *Redite ad cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk. Krász Lilla, Oborni Teréz. Bp., 2008. 489–503.

Pálffy: Koronázási lakomák

Pálffy Géza: Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon. *Századok*. 138(2004) 5. sz. 1005–1101.

Pálffy: Coronatus Posonii

Pálffy Géza: *Coronatus Posonii ... A pozsonyi magyar uralkodókoronázások érmei (1563–1830)*. Pozsony-Bp., 2014.

Péter: A protestáns vallásszabadságért

Péter Katalin: A protestáns vallásszabadságért folyó harc az 1646–1647. évi országgyűlésen. *Egyháztörténeti Szemle* 7(2006) 2. sz. 44–49.

Poór: Örökösödési háború

Poór János: *Az osztrák örökösödési háború*. Bp., 2006.

Ráthly: Időjárás események

Ráthly Antal: *Időjárás események és elemi csapások Magyarországon 1701-1800-ig*. Bp., 1970.

Salamon kisebb dolgozatai

Salamon Ferencz kisebb történelmi dolgozatai. Bp., 1889.

Schorn-Schütte: Kommunikation über Politik

Schorn-Schütte, Luise: Kommunikation über Politik im Europa der Frühen Neuzeit. Ein Forschungskonzept. In: *Jahrbuch des Historischen Kollegs 2007*, München, 2008, 3–36.

Schwarcz: Mária Terézia látogatása

Schwarcz Katalin: Mária Terézia látogatása a budai klarisszáknál 1751. augusztus 8-án. A budai klarissza zárda története, 3. rész. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 2001. 29. sz. 135–159.

Schweers: Die Bedeutung

Schweers, Regine: Die Bedeutung des Raumes für das Scheitern oder Gelingen des Adventus. In: *Adventus. Studien zum herrscherlichen Einzug in die Stadt*. Hrsg. Peter Johanek. Köln, Wien, 2009. 37–57.

Soltész-Tóth-Pálffy: Coronatio Hungarica

Soltész Ferenc Gábor-Tóth Csaba-Pálffy Géza: *Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916)*. MTA BTK Történettudományi Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum. Bp., 2016.

Solymosi: Az esztergomi érsek koronázó joga

Solymosi László: Az esztergomi érsek koronázó joga a középkorban. In: *Ius coronandi. Koronázási emlékek az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye gyűjteményeiből*. szerk. Hegedűs András, Esztergom, 2012. 5–14.

Soós: „Ahol a király, ott a koronája is”

Soós István: „Ahol a király, ott a koronája is” – *A Szent Korona Bécsbe vitele*. Magyar Nemzeti Levéltár – A hét dokumentuma, 2015.06.24. http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/ahol_a_kiraly_ott_a_koronaja_is (utolsó letöltés: 2017.03.15.).

Stefancsik: Az 1764/65-i országgyűlés

Stefancsik Benedek Konrád: *Az 1764/65-i pozsonyi országgyűlés*. Kassa, 1942.

Szabó: Jelkép, rítus

Szabó Péter: *Jelkép, rítus, udvari kultúra. Reprezentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon*. Bp., 2008.

Szalay László: *Magyarország története. A linczi békekötéstől a karlovicziig 1646–1699*. V. kötet. Pest, 1857.

Szentpétery: A kronológia kézikönyve

Szentpétery Imre: *A kronológia kézikönyve*. Sajtó alá rendezte: Gazda István. Bp., 1985.

Szijártó: A politikai elit társadalom

Szijártó M. István: *A politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben. Emberek és struktúrák a 18. századi Magyarországon*. Nagydoktori dolgozat. Kézirat. 2016.

Szijártó: A diéta

Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708-1792*. Keszthely, 2010.

Szijártó: Nemesi társadalom

Szijártó M. István: *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Universitas Könyvkiadó, Bp., 2006.

Szőcs: A nádori intézmény

Szőcs Tibor: *A nádori intézmény korai története 1000–1342*. Bp. 2014. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 5).

Takáts: A régi Magyarország

Takáts Sándor: *A régi Magyarország jókedve*. Bp., 1929².

Teszelszky: Az ismeretlen korona

Teszelszky, Kees: *Az ismeretlen korona*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2009.

Tóth: Szent István és a koronázási jelvények

Tóth Endre: Szent István és a koronázási jelvények I-II. *Magyar Szemle*, 2011. 7-8. sz. 17–34., 9-10.sz. 89–109.

C. Tóth Norbert: Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomában. In: *Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk. Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András. Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 53–65.

C. Tóth Norbert: Az ország nádora. In: *Középkortörténeti tanulmányok 7.: VII. Medievalisztikai PhD-konferencia*. Szerk. Kiss Attila, Piti Ferenc, Szabados György. Szeged, 2012. 439–450.

Vajnági: Koronázás a Német-római Birodalomban

Vajnági Márta: Koronázás a Német-római Birodalomban és Magyarországon a kora újkorban, *Világtörténet*, 36(2014) 4. sz., 267–293.

Vajnági: A Szent Római Birodalom jólétének záloga

Vajnági Márta: A Szent Római Birodalom jólétének záloga. A németrómai császár megválasztása és megkoronázása egy 1746-os nyomtatvány tükrében. *Világtörténet* tavasz/nyár, 2004. 3–30.

M. Varga: A kontinuitás szimbolikus konstrukcióival

M. Varga Benedek: M. Varga Benedek: A kontinuitás szimbolikus konstrukciói Mária Terézia koronázási ünnepségén. *Metszetek* 3(2014) 1. sz. 117–130.

Vértes: Országgyűlési Könyvtár

Vértes György: Az Országgyűlési Könyvtár Gyurikovits-gyűjteménye. *Századok* 1964 1-2.sz. 334–338.

Windisch: Kovachich a forráskutató

V. Windisch Éva: *Kovachich Márton György, a forráskutató*. Sajtó alá rendezte: Glatz Ferenc, MTA Történettudományi Intézete, Bp., 1998. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 24.).

Zamarovský: Istenek és hősök

Vojtech Zamarovský: *Istenek és hősök a görög-római mondavilágban*. Bp., 1970.

Zsilinszky: 1708-ki pozsonyi országgyűlés

Zsilinszky Mihály: *Az 1708-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez*. Bp., 1888. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 13, XI.).

FÜGGELÉK

*Mária Terézia pozsonyi bevonulása 1741-ben*⁷⁷¹

Posteaquam altefata sua Majestas circa terminum indictae Diaetae praefixum sibi placito et commodo tempore Vienna discessura cum dominis ministris et destinata comitiva aulica, necnon militari petronellam pro nocte, sequenti vero die ad Volffsthal pro prandio pervenerit, Domini Status et Ordines Hungariae jam praeviae Posonii congregati ea ipsa ingressus nempe die vestes lugubres deponent, deputatosque e medio sui nonnullos ex omni statu eo expedient, obtenta audientia sacram suam majestatem nomine omnium congregatorum statuum humillime salutatuos, et de felici ejusdem adventu gratulatuos, qui accepto a sua majestate Regia⁷⁷² benigno responso, confestim revertentur, ac ad limites Hungariae, reliquis dominis Statibus eo usque obviam suae matti profecturis desideratissimum suae majestatis adventum referent, eandemque ibidem ordine competenti ad sinistrum latus tentorii ibidem erecti et extensi, in quod sua mattas regia curru suo vecta condescendet, praestolabuntur.

Et quia occasione simili pro antiquo more et consuetudine domini proceres Hungariae notabiles quoque cohortes propriis capitaneis et ductoribus, vexillis, timpanis aeneis et tubis ac tubicinibus distinctas, omni genere armorum sibi propriorum adornatas, longoque agmine deductas et in acies⁷⁷³ dispositas in conspectum Principis adducere solebant, quas sua regia mattas, pro ratione moderni temporis, quemadmodum ob contagiosae luis epydemicae⁷⁷⁴ nec dum plene et ubique in Hungariae⁷⁷⁵ extinctae subversans periculum, ita memoratos dominorum Hungarorum miles equestris ordinis pro custodia corporis destinatus occupabit ita memoratos Domini Regni Proceres a gravibus et minus necessariis sumptibus sublevare cupiens prorsus emanere benigne resolvit. Dextrum latus tentorii e regione dominorum Hungarorum Leibwacht occupavit. Approximantem itaque suam regiam majestatem circa horam tertiam pomeridianam apud tentorium expectabunt, domini archiepiscopus Strigoniensis, ac caeteri praelati, magnates et status regni advenientique suae majestati ad carpentum ejusdem accurrens,⁷⁷⁶ praefati domini Praelati et ex officio Barones ac magnates tandemque sua majestas regia ex carpento condescendet, et tentorium ingreditur, tunc quidem dominus archi-episcopus Strigoniensis nomine Universorum Regni Statuum succincta oratione sacram suam majestatem

⁷⁷¹ OSZKK Fol. Lat. 612. f. 5v–6v.

⁷⁷² nem szerepel Fol. Lat. 607. p.16.

⁷⁷³ acie Fol. Lat. 607. p.16.

⁷⁷⁴ epydemicae] videlicet [nec Fol. Lat. 607.p.16.

⁷⁷⁵ Hungaria bene extincta Fol. Lat. 607. p.16-17.

⁷⁷⁶ accurrentes Fol. Lat 607. p. 17.

excipit, dictoque sermone sua majestas eidem respondet, ac demum proceres regni ad osculum manus admittet. His peractis sua majestas regia e tentorio exit et tunc datur primum salve et exploduntur in arce tormenta, ac iter Posonium prosequitur, in quo Clerus quidem curru vehetur, proceres autem, magnates et nobiles equitabunt, sequentur demum⁷⁷⁷ duae centuriae equestres, quae suae majestati ad limites Hungariae apud ponticulum obviam venerant, militia pedestris ponet se apud pontem navalem in Danubio, antequam eo perveniat sua mattas, pars vero ejus perget ad arcem vigilias suas peractura.

Per navalem autem pontem in Danubio transeuntem suam majestatem regiam et civitate aproximantem, ac per portam Viennensem intraturam magistratus loci extra eandem portam praestolabitur et cum profunda sui submissione reverebitur iudex vel magister civium nomine totius magistratus gratulatoria oratione suam majestatem demisse excipit, eaque dicta claves civitatis praesentabit, quas sua majestas manibus quidem suis atrectabit, sed ipso facto restituet, magistratui vero respondebit ac magistratum singillatim ad osculum manus admittet, et ingressum faciet in civitatem, magistratus vero nudato capite penes carpentum ex utroque latere sacram suam majestatem usque ad arcem pedes comitabitur una cum civibus, in turri civitatis instantur tubae, cum sono timpanorum aeneorum.

Tempore vero in ipsam civitatem introitus fiet secundum salve cum explosione tormentorum primum in arce et civitatis moeniis et omnium campanarum compulsatione. Cives cum quatuor vexillis armati comparebunt et incipiendo a navali ponte, seu portu Danubiali cives stabunt in ordine usque ad alteram portam civitatis, per quam sua majestas ad arcem profectura est, et abinde usque ad hortum Palffianum.

Postquam autem sua majestas ad arcem pervenerit directe se conferet ad capellam, ibidem Te Deum Laudamus cantabitur per dominum Archiepiscopum strigoniensem et eotum tertia vice tormentis detonabitur et peracto introitu armati cives cum suis quatuor vexillis in area arcis congregabuntur, tertiumque salve cum suis sclopetis dare quidem deberent, sed hoc ne confusio aliqua oriatur inter currus et equos omittetur. Clerus ad gradus oratorii in arce suam mattem intraturam expectabit.

*Királyi biztosok fogadásának és a propozíciók átadásának rendje 1728-ban*⁷⁷⁸

Ordo excipiendi commissariorum regiorum ad generalem regni diaetam pro exhibendis benignis regiis propositionibus in tradium statuum et ordinum Posonium exmissos.

⁷⁷⁷ dein Fol. Lat. 607.p.17.

⁷⁷⁸ OSZKK Fol. Lat. 575/I f. 3v-4r.

Primo. In ipsa rippa Danubii inquam commissarii appellent, accurrent ipsi quatuor statuum regni deputati numero et conditione comperenti qui eosdem commissarios inibi salutabunt, et demum curribus suis procedent, ac ad hospitium ipsi ordinatum deducunt.

2. In porta civitatis magistratum civicus faciet officium suum in similibus functionibus consuetum et pedes comitabuntur eosdem commissarios ad idem ipsorum hospitium.

3. Praemissis pro commoditati temporis privatis officiis et complimentis, ac domi eorundem commissariorum congressibus habebitur condigna ratio et respectus, qui alibi etiam locorum regiis oratoribus et commissariis exhiberi solet et debet.

4. Ubi revisita a praefatis regiis commissariis archiepiscopo Strigoniensi et regni palatino, iudici item curiae regiae ac bano Croatiae dabitur, illi quid quippe regni primas et palatinus eosdem apud infimarum domus suae scalarum superiorem gradum excipient et data dextra, ad suum cubiculum deducunt, redeuntes autem similiter eo usque commitabuntur, iudex vero curiae ac croatiae banus regios commissarios apud curram excipient, redeuntesque rursus eo usque comitabuntur.

5. Peractis praenotatis complimentis commissarii literas credentiales transmittent regni palatino per quempiam honoratum officialem, quarum tenore coram statibus in praevia indicenda sessione perlecto per eosdem status requierentur. Commissarii quando et quo tempore possint pro sua commoditate venire ad sessionem statuum habitoque superinde responso.

6. In eius diei sessione praesentibus universis statibus exmittentur iterum certi deputati ad hospitium commissariorum, qui eorum ad concessum regnicolarum invitent et curribus praecedendi deducunt.

7. Alii vero deputati ad portam domus praestolabuntur commissarios ex curru descendentes, quos ad conclave deducunt.

8. Priusquam tamen commissarii conclave intrent primas et regni palatinus cum nonnullis magnatibus ad gradus conclavi proximos iisdem occurrent.

9. Conclave ingressi primarium sibi praeparatum locum occupabunt, qui uno assere supra pavimentum cubiculi elevatus et tapete vel panno insternendus, ac duae holoserico obductae sedes ibidem locandae erunt.

10. Has sedes postquam commissarii occupaverunt ac status et ordines aliqui incipient iisdem commissariis ex utroque latere viciniore primores regni taliter considebunt.

11. Finito sermone commissarii benignas propositiones regias archiepiscopo Strigoniensi, si praesens fuerit, eo vero absente regni palatino consignabunt, qui desuper debitas gratias nomine statuum referre et respondere non intermittet.

12. His peractis commissarii eodem honore et cum iisdem currialibus velut inducti sunt, pariter ad hospitium reducentur.

*1722. július 7. Skaricza Gábor pozsonyi konzul III. Károlyt köszöntő beszéde*⁷⁷⁹

Inter quam plurima Coeli Phaenomena, quibus diversae in terris Mortalium actiones, variique nonnunquam Casus et Rerum Eventus, imo Laetitiae quoque et Felicitates publicae, olim praefigurari et quasi in typo praeludi censebantur, non postremae Considerationis erat Phaenomenon illud illustre, quod Anno proxime praeterito, Menseque Novembri, in Horizonte nostro, mira quadam et rara TRIUM SOLIUM, et unius IRIDIS, Constellatione apparuerat conspicuum. Quod ipsum Phaenomenon quodnam praefigura verit? anxii haerebamus. Sed ecce! dulcissimum ejusdem Antitypum cum ingenti et ineffabili cordium nostrorum tripudio jam experimur jam videmus; Quando totius Orbis Christiani SOLEM splendidissimum, veluti omnium terrestri Poli Syderum Principem, tantum Monarcham, Patrem Patriae benignissimum, MAJESTATEM nempe VESTRAM SACRATISSIMAM suavissima et amaenissima AUGUSTISSIMAE IMPERATRICIS, Dominae Dominae nostrae Clementissimae Consociatione, veluti altero Luminari magnó constellatam, et stipatam * non in Horizonte, se din ipsa Urbe nostra humillime conspiciere et de genu venerari possumus. Superest: Ut Numen Divinum ardentibus exoremus precibus, ut MAJESTATES VESTRAS SACRATISSIMAS diutissime feliciter imperantes conservare et juxta Praefagium nostrum Phaenomenicum, etiam TERTIUM illum Augustissimum, tot Votis et suspiriis exoptatum SOLEM (o utinam in horizonte nostro) clementer exoriri facere, ac totam Augustissimam Archidomum Austriacam, sub continua primi Faederis coelestis Tefferae perduratio^{ne} ** omni Felicitate beare dignetur. Quo inter tot et tanta MAJESTATUM VESTRARUM SACRATISSIMARUM Regna et Imperia, Posonium quoque nostrum sub augustissimo tantorum Luminarium fulgore et Calore fotum et exhilaratum, Vitam et omnes fortunas, pro fidelibus Servitiis Caesareo-Regiis devote consecrare valeat. Cujus Urbis Claves Fidei nostrae homagiatae clementer concreditas, MAJESTATI VESTRAE SACRATISSIMAE flexo poplite consignamus.

Posonii, Anno 1722. Die septima Julii, per Gabrielem Skaricza, ejusdem Liberae Regiaeque Civitatis Posoniensis p.t. Consulem declamata.

* Genes. Cap. 1. Vers. 14 et Syrac. Cap. 26. Vers. 21.

** Gen. Cap. 9. Vers. 12 et sequen.

⁷⁷⁹ ÖStA HHStA OMeA ÄZA Kt. 30. f. 1v-2v.

Rezümé

Disszertációmban az 1687 és 1764 között összeült rendi országgyűlések ceremoniális alkalmain megjelenő politikai reprezentációt kultúrtörténeti és a társadalomtörténeti módszerrel mutatom be. A magyar rendi országgyűlések intézménytörténeti és politikatörténeti elemzése a 19. században megkezdődött, amelynek eredményeit a politikai kommunikáció szimbólumainak feltárása gazdagítja. Ezzel pedig a politikai kultúra teljesebb megértéséhez járul hozzá. Értekezésemben a ceremóniák rendjének az ismertetése és a szimbólumok képi, vizuális megjelenítései, vagyis az öltözékek, az épületek, útvonalak díszítése mellett a ceremoniális feladatokat ellátó személyeknek és az orációk politikai nyelvének feltérképezését, illetve a ceremóniák megvalósulásához vezető tárgyalások bemutatását tűztem ki célul. A téma feldolgozásához az országgyűlési naplók, hivatalos rendtartások és a ceremóniákat előkészítő konferenciák iratai szolgáltak alapul, amely források a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, illetve a Bécsi Állami Levéltár található meg. Az országgyűlési naplók a diétai követek feljegyzéseit, beszámolóit tartalmazzák, amelyek sok esetben a tervezett ceremóniák megvalósulását mutatják be, illetve a hivatalos iratokban nem szereplő részletekkel szolgálnak, amelyekkel a politikai kommunikáció kortársak általi értelmezéséhez juthatunk közelebb.

1687 és 1764 közti időszakban a magyar történelemben is jelentős változások történtek, amelyekre az országgyűlési ceremóniakon a szimbolikus kommunikáció eszközeivel is reflektáltak. A magyar királyok öröklési rendje kétszer is módosult, az európai örökösödési háborúk is befolyásolták a magyar országgyűlés működését. Az összehívott diéták ceremoniái lehetőséget adtak a két fél politikai reprezentációjára a valós hatalmi erőviszonyokat megmutató tárgyalásokon kívül. Ezek közül kiemelkedik az uralkodói bevonulás és a királykoronázás, amelyeken részt vettek más európai államok követei is, ezért a szimbolikus kommunikáció számukra is látható és értelmezhető volt. A nádorválasztásnak, a királyi előterjesztések átadásának a ceremóniája a magyar király és a rendek közti szimbolikus „üzenetváltást” tette lehetővé, míg az országgyűlés első ülése, majd pedig a bezárása a diéta két táblájának adott lehetőséget a kommunikációra. Tehát nem csak a király és a rendek egymásnak címzett reprezentációját, hanem a rendeken belül a különböző politikai csoportok precedencia-vitáját is meg kell vizsgálni a politikai kommunikáció teljesebb megértéséhez.

Az elemzés igazolta a politikai reprezentáció jelentőségét a magyar rendi országgyűlésen, amelyre a király mellett az egyes rendi politikai csoportoknak is igényük volt, és komoly viták is kialakulhattak a politikai státusz kifejezésének lehetősége miatt.

Abstract

My dissertation examines, following the methodology of cultural and social history, the political representations discernible in the ceremonies of the Hungarian Diets held between 1687 and 1764. The analysis of Hungarian National Assemblies from the point of view of institutional and political history began in the 19th century. The exploration of the symbols used in political communication has been enriching these results, contributing thus to a more thorough understanding of political culture.

The aim of the thesis is to describe the order of ceremonies, the visualization of symbols in the form of garments and the decoration of the buildings lining the route of the procession; to scrutinize the persons entrusted with ceremonial tasks; to examine the political language of the speeches; as well as to present the negotiations preceding the ceremonies. For this analysis I used as sources the parliamentary diaries, the official ordos, and the documents of the conferences preceding the ceremonies. These documents are to be found in the National Archives of Hungary, in the Manuscript Collection of the National Széchényi Library, and in the Austrian State Archives in Vienna. The parliamentary diaries contain the notes and reports by delegates, and often describe the realization of the planned ceremonies, and offer details missing from the official documents. Examining these one can obtain a better view on how political communication was interpreted in the age.

The period between 1687 and 1764 brought important changes in Hungarian history. Symbolical communication in parliamentary ceremonies was an instrument for formulating responses to these transformations. The Hungarian kings' order of succession was modified twice, and the European wars of succession also influenced the operation of the Hungarian Diet. The ceremonies of the summoned assemblies offered to both parties possibilities of political representation outside the conferences showing the real power relations. The royal entry and coronation stand out among the representational occasions, since ambassadors of European countries also participated at these, and therefore they could also perceive and interpret the symbolical communication. The election of the palatine, the ceremony of handing over the King's proposals made possible a symbolical "exchange" between the King and the Estates of Hungary, while the first session and the closing of the National Assembly established communication between the two houses. Consequently, in order to reach a thorough understanding of the political communication, it is necessary to examine, besides the representations the King and the Estates directed to one another, the debate over precedence between different political groups as well.

The analysis proved the importance of political representation at the Hungarian Diets. It was a tool wielded both by the King and the different political groups of the Estates, and serious debates could arise over the possibility of expressing one's political status.